

חיל הספר העבר-ירדני 1926-1948

מאת: אורי קוסובסקי
בהנחיית: פרופ' יוסף נבו

עבודת גמר מחקרית (תיזה) המוגשת כמילוי חלק מהדרישות
לקבלת התואר "מוסמך האוניברסיטה"

אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למדעי הרוח
החוג להיסטוריה של המזרח-התיכון

נובמבר 2007

חיל הספר העבר-ירדני 1926-1948

מאת: אורי קוסובסקי
בהנחיית: פרופ' יוסף נבו

עבודת גמר מחקרית (תיזה) המוגשת כמילוי חלק מהדרישות
לקבלת התואר "מוסמך האוניברסיטה"

אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למדעי הרוח
החוג להיסטוריה של המזרח-התיכון

נובמבר 2007

מאושר על ידי _____
(מנחה העבודה)
תאריך _____

מאושר על ידי _____
(יו"ר הוועדה החוגית למ"א)
תאריך _____

שלמי תודה

ברצוני להביע תודתי למנחה העבודה, פרופ' יוסי נבו, על הצעת נושא העבודה והנכונות התמידית לסייע במהלך כתיבתה.

כמו כן, ברצוני להודות לחוג להסטוריה של המזה"ת באוניברסיטת חיפה ולמכון לחקר לחקר א"י ויישובה מיסודו של יד יצחק בן-צבי, על הסיוע הכספי שנתנו לי במהלך כתיבת העבודה.

תודה מיוחדת להוריי ולבני משפחתי על התמיכה שנתנו לי במהלך הכתיבה.

תוכן העניינים :

א.....	<u>תקציר</u>
1.....	<u>מבוא</u>
6.....	<u>פרק ראשון: הרקע להקמת ה-TJFF</u>
17.....	<u>פרק שני: הקמת ה-TJFF ושנותיו הראשונות - עבר הירדן 1926-1936</u>
38.....	<u>פרק שלישי: הפיקוד, האדמיניסטרציה וכוח האדם של ה-TJFF בין 1926 ל-1936</u>
53.....	<u>פרק רביעי: ה-TJFF בארץ ישראל, 1929-1939</u>
74.....	<u>פרק חמישי: ה-TJFF במלחמת העולם השנייה</u>
91.....	<u>פרק ששי: ה-TJFF בין מלחמתה העולם השנייה למלחמת 1948</u>
113.....	<u>סיכום</u>
120.....	<u>רשימת מקורות</u>
134.....	<u>נספחים: נספח א': מברק תודה מהאמיר עבדאללה למלך ג'ורג' החמישי</u>
135.....	נספח ב': מפת אזורי הפשיטות בחג'אז, נג'ד ודרום עבר-הירדן
136.....	נספח ג': הערכת עלות פלוגה ממוכנת בהשוואה לפלוגת פרשים
137.....	נספח ד': רשימת הכלים הראשונים שהוזמנו עבור הפלוגה הממוכנת
138.....	נספח ה': מודעת "דרושים" שפרסם ה-TJFF באל-דפאע ב-7.8.46
139.....	נספח ו': מפת פריסת ה-TJFF לאורך הגבולות של ארץ ישראל עם סוריה ולבנון
140.....	נספח ז': תעודת מינוי לקצין מקומי ב-TJFF
141.....	נספח ח': מודעה של מפקדת ה-TJFF בעיתונות הערבית המחפשת תעסוקה ליוצאי הכוח

תקציר

חיל-הספר העבר-ירדני (The Trans-Jordan Frontier-Force) הוקם ב-1 באפריל 1926, על פי צו מיוחד של ממשלת המנדט הבריטי לארץ ישראל ועבר-הירדן. הכוח (שיכונה להלן בראשי התיבות שלו באנגלית – TJFF) היה יוזמה של הנציב העליון השני, הלורד פילדמרשל הרברט פלומר. פלומר רצה בצמצום עלויות הביטחון בארץ ישראל ועבר-הירדן, וניסה להשיג זאת באמצעות צמצום הכוחות הבריטיים שאחזקתם יקרה, ועל ידי צמצום או ביטול כוחות מקומיים שהוערכו על ידו כבלתי יעילים דיים (הז'נדרמריה הפלשתינאית והלגיון הערבי).

המודל שעל פיו נבנה ה-TJFF היו הכוחות הקולוניאליים הבריטיים השונים, שהתקיימו בגירסאות שונות כבר מהמאה ה-18, והבסיס שלהם היה חוגרים, נגדים וקצינים זוטרים מקומיים, כשעליהם מפקד סגל בריטי מצומצם. ה-TJFF אמנם היה מצומצם בהיקפו בהשוואה לשני המודלים הבולטים שעליהם התבסס (הצבא ההודי הבריטי וחיל-הספר המלכותי המערב אפריקני), אבל תפקידו הבסיסי היה זהה: הגנה על גבולותיה של הטריטוריה.

במשך 5 השנים הראשונות לקיומו, הורכב ה-TJFF מארבע פלוגות (שלוש פלוגות פרשים ופלוגה של רוכבי גמלים). ב-1931 הוחלפה פלוגת הגמלים בפלוגה ממוכנת, ובמקביל נבנתה פלוגה ממוכנת שנייה. הרכבו האנושי של ה-TJFF היה מגוון מאוד, והוא כלל בעיר פלסטינים מסלמים מאזור שכס, צ'רקסים (בעיקר מעבר-הירדן), ערבים נוצרים, מסלמים סודאנים, דרוזים ומעט יהודים (שעסקו בעיקר בתפקידי מינהלה ובמקצועות טכניים שונים). ל-TJFF הוקמו ארבעה בסיסים עיקריים, בזרקא, מעאן, גיסר אל-מגיאמע וארבד.

עד 1929 פעל ה-TJFF בעבר-הירדן בלבד, והתמודד עם חצית הגבול הסורי בידי מורדים דרוזיים שנמלטו מהצרפתים. בסוף שנות העשרים ותחילת שנות השלושים הייתה משימתו העיקרית של ה-TJFF, בלימת פשיטות של שבטים והאביים מחג'אז ונג'ד לתוך עבר-הירדן, ובלימת פשיטות-נגד של שבטים מעבר-הירדן. כישלונם במשימה זו היה אחד הזרזים שהביאו למיפונה של פלוגת הגמלים. לצד הכישלון בבלימת הפשיטות לתוך עבר-הירדן, נחל ה-TJFF הצלחה בבלימת פשיטות שיצאו מתוך עבר-הירדן, וכך נגדם נזק קשה לשבטי דרום עבר-הירדן (בעיקר לחויטאת, שסבלו קשה מהפשיטות, ולא יכלו להשיב לעצמם את רכושם, עקב הפיקוח הנוקשה מצד ה-TJFF). התוצאה הסופית של כישלונם של ה-TJFF במשימה זו, הייתה ההחלטה לבנות כוח בדוי ממוכן, תחת פיקודו של ג'ון באגוט גלאב, ולהכפיפו ללגיון, מה שפתח את תהליך התעצמותו מחדש של הלגיון הערבי, שבמהלך שנות השלושים קיבל על עצמו יותר ויותר משימות ביטחון שוטף בעבר-הירדן, בהן עסק ה-TJFF לבדו מאז 1926.

במהומות שפרצו בארץ ישראל בקיץ 1929 נשלח ה-TJFF להתמודד לראשונה עם אירועים ביטחוניים בארץ ישראל. אחת מפלוגותיו סייעה להגן על היישובים היהודיים בעמק בית שאן, ומתוכה נשלחה מחלקה לצפת (שלא הצליחה למנוע את טבח יהודי צפת, ואף הואשמה, בהשתתפות פעילה בטבח). הפלוגות האחרות של ה-TJFF פטרלו לאורך הגבול בין ארץ ישראל ועבר-הירדן, במטרה למנוע הברחת אנשים ונשק שסייעו למארגני המהומות.

בעקבות מהומות 1929 נקבעה לראשונה נוכחות קבע של ה-TJFF בארץ ישראל, והוקמו עבורו בסיסים בצמח, בבית שאן ובראש פינה, בנוסף לבסיסיו בעבר-הירדן. נקבעו נהלי תחלופה שונים בין

פלוגות הפרשים שכולן נדדו בין בסיסיו השונים של ה-TJFF משני עברי הירדן, בעוד שפלוגת הגמלים (שעברה תהליך מיכון, הן בעקבות כישלונה בהתמודדות עם הפשיטות, שתואר למעלה, והן בעקבות חוסר יכולתה להיפרס במהירות בזמן אירועי 1929), נותרה במעאן להמשיך במשימה של התמודדות עם הפשיטות, עד שהוחלפה על ידי פטרול המדבר של גלאב, בכל הנוגע למשימת אבטחת הגבול (הפלוגה הוסיפה להחזיק בבסיס במעאן).

במהלך המרד הערבי בין 1936 ל-1939, פעלו כל יחידות ה-TJFF בשני מישורים: פטרולים ואבטחה באזור עמק בית שאן ובאזור ראש פינה, ופטרול לאורך בקעת הירדן משני צידיה, במטרה למנוע הברחות. בקרב הבריטים היו חילוקי דעות בנוגע ליעילותה של פעילות זו של ה-TJFF, והיו חשדות שחיילי ה-TJFF לא מתאמצים לפגוע באנשי הכנופיות, ובמקרים מסויימים אף מבריחים עבורם נשק.

פריצתה של מלחמת העולם השנייה, ובעיקר כיבוש צרפת והצטרפות שטח המנדט בסוריה לממשלת וישי, הביאו את הבריטים לשלש את כוחו של ה-TJFF, והוא כלל גדוד פרשים, גדוד ממוכן, ופלוגה חטיבתית מוגדלת שעסקה בהגנה על קווי תקשורת. בנוסף, הוקמו סדנאות רכב גדולות, שהועסקו לא רק על ידי ה-TJFF, אלא על ידי כל הצבא הבריטי במזרח התיכון. האחריות המיניסטרילית על ה-TJFF הועבר, בעקבות התקרבות המלחמה למזרח התיכון, ממשדד המושבות למשרד המלחמה.

כאשר אירעה הפיכה בעראק והוטל מצור על הבסיס הבריטי בחבאניה, הורכב, בתחילת מאי 1941, כוח מאולתר לחילוץ הנצורים, שאליו צורפה פלוגה מהגדוד הממוכן של ה-TJFF. משימתה הייתה להסתער יחד עם כוח מהלגיון, בפקודו של גלאב, על תחנת המשטרה ברוטבה, ולפתוח את הדרך לפני עראק בשביל שאר הכוח הבריטי. לפני מועד היציאה לקרב הודיעו חיילי הפלוגה ובראשם הקצין הערבי הבכיר (שהיה הקצין המקומי הבכיר ביותר ב-TJFF), על סירובם לצאת לקרב מכיוון שלא נאמר להם לפני שהצטרפו ל-TJFF שיצטרכו להילחם מחוץ לשטחי המנדט. במקביל לאירוע זה, התגלו מקרים נוספים של תסיסה בתוך יחידות נוספות של ה-TJFF, ובעקבות זאת ניתן למי שרצה בכך, להשתחרר מחוזהו ולעזוב את ה-TJFF, וכמה מאות חיילים ניצלו הזדמנות זו ופרשו. הפלוגה שסירבה להילחם בעראק פורקה וקציניה הודחו מה-TJFF.

התאוששותו של ה-TJFF מאירועי מאי 1941 הייתה מהירה למדי, והוא נטל חלק (גם אם שולי) בפלישת בעלות הברית לסוריה ולבנון, כשמשימתו העיקרית הייתה אבטחתם של קווי התחבורה של החטיבה החמישית של הצבא ההודי.

אחרי כיבוש סוריה, נותרו שם רוב יחידות ה-TJFF במשך למעלה משנתיים ועסקו באבטחת הגבול הסורי-תורכי (למעט תקופה קצרה בת ארבעה חודשים, בה שהה הגדוד הממוכן בדרום מערב איראן, וסייע למלחמה בארבה). ה-TJFF חזר לשטח המנדט רק בסוף 1944, ואז הוחלט על הצבתם הקבועה של שני גדודיו בצפון ארץ ישראל, הצבת יחידת המשמר הנע (שהחליף את פלוגת ההגנה על קווי התקשורת) בלטרון (ואחר כך בבית נבאללה). יחידותיו העורפיות של ה-TJFF, מחסניו, מתקני האימון והמפקדה שלו, נותרו בעבר-הירדן.

משימתו העיקרית של ה-TJFF במהלך שהותו בארץ ישראל אחרי מלחמת העולם השנייה, הייתה מאבק בחדירות מסוריה ולבנון (חדירות שנועדו למטרות הברחה של נשק וסחורות וכן למטרות הגירה בלתי-לגאלית). משימה זו הציבה את ה-TJFF בעימות ישיר עם היישוב היהודי, שגם ככה היה חשדני כלפי ה-TJFF שכאמור, הורכב ברובו מפלסטינים. מספר תקריות קשות בקיבוץ כפר גלעדי, בהן נהרגו ונפצעו

מספר יהודים, הביאו להחמרה נוספת עוד יותר ביחסים.

יחסיו של ה-TJFF עם שלטונות עבר-הירדן בין 1926 ל-1948 היו מסובכים יותר, והיו קשורים בדרך כלל לשאלה האם לפעילות ה-TJFF יש השלכות על כוחו של הלגיון. כאשר הוקם ה-TJFF, הדבר היה באופן ישיר על חשבון הלגיון (שהפך לכוח משטרתי בלבד), והדבר הכעיס את האמיר עבדאללה (שהבריטים ניסו לפצותו באמצעות מינויו לקולונל לשם כבוד של ה-TJFF). בשנים הבאות היחסים היו בדרך כלל לא טובים (כאשר עוינותו של עבדאללה ל-TJFF הושפעה רבות מהאזהדה שהכוח זכה לה מצידו של הנרי קוקס, הנציג הבריטי בעבר-הירדן, אשר יחסיו עם עבדאללה היו גרועים), והשנאה של שבטי דרום עבר-הירדן ל-TJFF העכירה עוד יותר את מערכת היחסים. כאשר הוקם פטרול המדבר, והלגיון החל להתחזק מחדש ולקבל לרשותו תחומי אחריות שנלקחו ממנו לטובת ה-TJFF, השתפרו היחסים בין עבדאללה לבין ה-TJFF. במלחמת העולם השנייה, בה הוכיח הלגיון את נאמנותו בצורה טובה בהרבה מזו של ה-TJFF, התחזק הלגיון בצורה משמעותית הרבה יותר מה-TJFF, וה-TJFF שהה בדרך כלל מחוץ לשטח המנדט. מטבע הדברים, בתקופה זו היה הקשר בין שלטונות עבר-הירדן לבין ה-TJFF רופף למדי. אחרי סיום המלחמה, כאשר הוכרז על עצמאותה של עבר-הירדן, שב והפך ה-TJFF למטרד מבחינת ממשלתו של עבדאללה, בגלל שמו, שרימז על כפיפות לממשלת עבר-הירדן (דבר שהוביל למספר תקריות דיפלומטיות בין עבר-הירדן לבין סוריה ועראק), והיא ביקשה מהבריטים לשנות את שמו.

העברת הדין בשאלת ארץ ישראל לידי האומות המאוחדות העמידה את קיומו של ה-TJFF בסימן שאלה, ואחרי דיונים החליטו הבריטים שבמידה ויוחלט על סיום המנדט, יפורק ה-TJFF. כאשר התקבלה החלטת החלוקה, ב-29 בנובמבר 1947, עדיין היה ה-TJFF פרוס לכל אורך הגבול בין ארץ ישראל לבין סוריה ולבנון, והוא עמד מספר פעמים בפני התקפות של כנופיות מסוריה שחצו את הגבול, והוכיח עצמו ככוח אמין גם בהגנה על יישובים יהודיים. דבר זה לא שינה את החלטת הבריטים על פירוק, ובינואר 1948 הוא הועבר לעבר-הירדן, שם הוכרז רשמית על פירוק, בתהליך שנמשך חודשיים. ב-20 באפריל הושלם התהליך, המפקדה בזרקא הועברה לסואץ, והבסיסים בעבר-הירדן עברו לידי הלגיון הערבי. רוב חיילי ה-TJFF מעבר-הירדן השתלבו בלגיון, בעוד שהפלסטינים ביניהם הצטרפו ליחידות בלתי-סדירות שונות (בהן בלט גדוד אג'נאדין של "צבא ההצלה", שכמעט כולו הורכב מיוצאי ה-TJFF). הצ'רקסים יוצאי ה-TJFF הצטרפו לכוחות לוחמים בשני הצדדים, ורוב היהודים (שהיו לא לוחמים ברובם) השתלבו בהמשך ב"הגנה" ובצבא ההגנה לישראל.

מבוא

א. כיבוש ארץ ישראל ועבר הירדן מידי העת'מאנים, והממשל הצבאי הבריטי בארץ ישראל

כניסתה של האימפריה העת'מאנית למלחמת העולם הראשונה, שלושה חודשים אחרי פתיחתה, פתחה חזית במזרח התיכון והעמידה את הכוחות העת'מאנים מול רוסיה הצארית בצפון (בקווקז) ומול בריטניה בדרום (במצרים, בעראק ובגליפולי). פתיחתה של המלחמה חידשה את הקשרים הבריטיים עם האמיר עבדאללה אל-חסיין, בנו של אמיר מכה חסין בן עלי, אשר כיהן כחבר בפרלמנט העת'מאני באיסטנבול, והיה קשור בכמה התארגנויות חשאיות של התנועה הלאומית הערבית המתהווה. בזכרונותיו ציין עבדאללה שבפגישתו עם הלורד קיצ'נר (Kitchener), הנציג הבריטי במצרים (ולמעשה, המושל) בראשית 1914, הוא ביקש מהבריטים סיוע נשק וכסף לצורך מימון מרידה ערבית כנגד האימפריה העת'מאנית, אך נענה בסירוב, מכיוון שהבריטים ראו בעת'מאנים בעלי ברית, באותו שלב.¹

זירת הלחימה במזרח התיכון הייתה קשה בהרבה מכפי שהעריכו הבריטים מלכתחילה. העת'מאנים הצליחו לבלום את התקדמות הבריטים במשך זמן רב: בעראק נלכד טור בריטי שמנה 12,000 חיילים הודים; נחיתה של כוחות בריטיים, אוסטרליים, ניו זילנדים וצרפתים בחצי האי גליפולי, הסתיימה בכשולן מוחלט וברבבות נפגעים. בחזית מצרים-ארץ ישראל-חג'אז, עמדה מול הבריטים, הארמיה הרביעית העת'מאנית בפיקוד של ג'מאל פאשא, אחד משלושת האנשים שעמדו בראש הוועד לאחדות וקידמה, שניהל את האימפריה מאז 1909. הרצון בפיצול החזית הביא את הבריטים לחדש את הקשר עם חסין בן-עלי, שקיבל התחייבות להכרה במדינה ערבית עצמאית בתמורה לפתיחת מרד בחג'אז, שייפתח בהנהגתו ובהנהגת בניו. התחייבויות אלו ניתנו במסגרת חילופי אגרות בשנים 1915-1916 בין חסין לבין המושל הבריטי במצרים (וכונו בשם "אגרות חסין-מקמהון"). המרד הערבי נפתח ב-16 ביוני 1916, במכה, ומשם החלה התקדמות בשני צירים צפונה, לאורך החוף בכיוון עקבה (בפיקוד פיצל בן חסין), שנכבשה ב-6 ביולי 1917²; ובציר מקביל לחוף, בכיוון מדינה (בפיקוד עבדאללה ואחיו הגדול עלי), שלא נכבשה, אך כותרה ונותקה חלקית מהעורף העת'מאני³. חרף ההתקדמות, המרד לא ריתק כוחות עת'מאניים בהיקף שלו קיוו הבריטים, אך קיומו היה עובדה, והוא זכה לפרסום רב, הרבה בזכות קצין הקישור הבריטי לכוחות ההאשמים – תומס לורנס, (Lawrence). בהתקדמותם צפונה נעזרו ההאשמים בשבטים רבים ששמחו לפרוק את עולם של העת'מאנים (שנעשה כבד יותר לקראת סוף המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים), ובהם שבטי החויטאת, שחיו צפונית לעקבה, סביב העיירה מעאן⁴. חשוב לציין שלמרות שבשבים רבים הצטרפו, כאמור, למרד, הרי שרוב השבטים בעבר הירדן שמרו על נאמנות לעת'מאנים עד לסיוף המלחמה⁵.

בחזית המצרית היוזמה המקורית הייתה דווקא של העת'מאנים ששיגרו בתחילת 1915 כוח קטן בפיקודו של הגנרל הגרמני קרס פון-קרסנשטיין אל מערב סיני במטרה לאיים על תעלת סואץ, אך נהדפו. פון קרסנשטיין המשיך בפשיטותיו במשך שנה וחצי נוספות, עד שהבריטים, בפיקוד הגנרל מארי (Murray) לקחו לידיהם את היוזמה בשלב הבא, והתקדמו במהלך המחצית השנייה של 1916 לאורך חופי הים

¹ עבדאללה אל-חסיין. אל-את'אר אל-כאמלה ללמלכ עבדאללה אל-חסיין (בירות: אל-דאר אל-מתחדה ללנשר, 1979), ע"מ 91. להלן: עבדאללה.

² Maxwell Orme Johnson. "The Arab Bureau and the Arab Revolt: Yanbu' to Aqaba" in: Military Affairs, Vol. 46, No. 4. (Dec., 1982), p. 198.

³ Ibid, p. 194.

⁴ Fredrick G. Peake. A History of Jordan and its Tribes (Miami: University of Miami Press, 1958), p. 213. See: Peake.

⁵ Rogan, Eugene L.. Frontiers of the State in the Late Ottoman Empire – Transjordan, 1850-1921 (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), pp. 232-234.

התיכון, אל מזרח סיני, תוך הכשרת ציר לוגיסטי שיאפשר את אספקת הכוח הגדול שלהם. בינואר ובמרץ-אפריל 1917 עשה מארי שני ניסיונות לפרוץ לארץ ישראל דרך קו הביצורים שבנו העת'מאנים בין עזה לרפיח, ונהדף על ידי המגינים העת'מאניים, תוך שכוחותיו סופגים אבידות כבדות.⁶

כשלוש מארי הביא להחלפתו בגנרל אלנבי (Allenby), שיזם ב-31 באוקטובר התקפת הסחה, וחדר לארץ ישראל דרומית לביצורי עזה, דרך רמת באר שבע. בתוך חודש התמוטט לחלוטין המערך העת'מאני בדרום ארץ ישראל, וערים כמו יפו וירושלים נפלו לידי הבריטים. העת'מאנים הצליחו לייצב קו הגנה שני שהשתרע מהירקון ועד לעוג'ה אל-תחתא (צפונית ליריחו), שהחזיק מעמד קרוב לשנה.⁷ כאשר הסתבר שהתקפתו של אלנבי מצליחה, קיבלה התנועה הציונית ב-2 בנובמבר 1917, התחייבות בריטית לתמיכה בהקמתו של בית לאומי יהודי בארץ ישראל במסגרת מכתב שנשלח על ידי שר החוץ הבריטי, הלורד בלפור, ללורד רוטשילד, ובו ציין שממשלת בריטניה רואה בעין יפה הקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל.⁸

אחרי שנה שבה החזית בארץ ישראל הזכירה בסטטיות שלה, את החזית המערבית (שני ניסיונות איגוף של אלנבי דרך אל-סלט ועמאן במרץ-אפריל 1918, לא עלו יפה, ובהמשך יכולתו ליזום התקפה הצטמצמה עקב העברת רבים מחייליו לאירופה), יזם אלנבי ב-19 בספטמבר 1918, מה שנראה היה כמהלך נוסף של איגוף מזרחי, אבל בפועל בוצעה התקפה חזיתית באזור השרון, שהצליחה להפתיע את הכוחות העת'מאנים בפיקוד הגנרל הגרמני לימאן פון זאנדרס. פריצה זו הביאה להתמוטטות כל החזית העת'מאנית, ואפשרה חציית הירדן מזרחה בכוח גדול, חבירה לכוחות המרד הערבי, והתקדמות צפונית בחזית רחבה, מהים התיכון ועד עמאן, כשהיעד הוא דמשק. ב-1 באוקטובר 1918 נתנו הבריטים לפיצל את הכבוד להיות הראשון להיכנס לעיר. בהמשך החודש נכבשה חלב, וב-30 באוקטובר חתמה האימפריה העת'מאנית על שביתת נשק, שסיימה את הלחימה בחזית זו.⁹

בדצמבר 1917 הקימו הבריטים ממשל צבאי בארץ ישראל, שאחרי כיבוש צפון הארץ, בספטמבר 1918, הוחל גם על אזור זה. ממשל זה היה בתוקף עד להחלפתו בידי השלטון המנדטורי ביוני 1920.¹⁰ השלטון הצבאי הבריטי חולק לארבעה אזורים שהוגדרו כ"מינהלת שטחי האוייב הכבושים" (OETA), כאשר ארץ ישראל הייתה OETA דרום, עבר הירדן הייתה OETA מזרח, חוף הלבאנט הייתה OETA מערב, ופנים סוריה הייתה OETA צפון. מבין ארבעת השטחים, ארץ ישראל הייתה היחידה שנותרה תחת פיקוח בריטי ישיר במשך כל התקופה הזו (הלבאנט וסוריה הועברו בהדרגה לידי צרפת, ובעבר הירדן נותר השטח ללא שלטון ישיר כלשהו).¹¹

האדמיניסטרציה בארץ ישראל, אשר טיפלה בכל ענייני היום-יום בארץ ישראל, נוהלה על ידי חמישה מושלים מחוזיים שבתורם דיווחו למינהלן הראשי, שמונה לתפקידו על ידי אלנבי, הכפוף ישירות למשרד המלחמה בלונדון.¹² תפיסותיהם האישיות של רוב הבכירים בממשל הצבאי הבריטי, היו קרובות יותר לאלה של הערבים בארץ, (שהחלו לגלות התנגדות גדולה יותר ויותר לרעיון של פתיחת הארץ להגירה יהודית מאסיבית, ולהקמת בית לאומי יהודי בתוכה) מאשר לאלו של הציונים. העוינות ההדדית בין בכירים בתנועה הציונית לבין חלק ניכר מהאדמיניסטרציה הצבאית, הייתה ידועה, והציונים טענו שהעובדה שהערבים היו מודעים לה, הביאו בראשית אפריל 1920, למהומות אלימות בירושלים, בהן נהרגו

⁶ Matthew Hughes. Allenby and British strategy in the Middle East, 1917-1919, London: (Frank Cass, 1999), p. 9. See: Hughes.

⁷ Ibid, pp. 58-59.

⁸ John J. McTague Jr.. "The British Military Administration in Palestine 1917-1920" in: Journal of Palestine Studies, Vol. 7, No. 3. (Spring, 1978), pp. 55-56. see: McTague.

⁹ Hughes, pp. 97-100,

¹⁰ McTague, p. 56.

¹¹ Ibid, p. 57.

¹² Ibid, ibid.

תשעה יהודים (שעליהן יורחב בהמשך)¹³. בוועידת סן רמו באיטליה, אותה כינסה המועצה העליונה של בנות הברית באפריל 1920 (כשבועיים אחרי המהומות בירושלים), הוכרז שארץ ישראל ועבר הירדן יינתנו לבריטים כמנדט שיתבסס על הצהרת בלפור¹⁴.

ב. המצב ממזרח לירדן, עד להקמת המנדט; הגעת עבדאללה, וייסוד האמירות

השטחים שהוגדרו כ-OETA מזרח (עבר הירדן) היו בין אוקטובר 1918 ליולי 1920, נתונים לשלטונו של פיצל (שישב בדמשק), והכירו פורמאלית בהיותם חלק אינטגרלי מסוריה הגדולה, כאשר הכרזה רשמית על כך ניתנה בדצמבר 1919, עם הכרזתו הרשמית של פיצל על עצמו כמלך¹⁵. עם זאת, עד לסיום השלטון הצבאי בארץ ישראל, לא ניכר שום שינוי במצבם של שטחים אלה, והם נותרו עצמאיים למעשה. בעיר אל-סלט (הגדולה בערים שממזרח לירדן, באותה עת), אף פרץ מרד כשנעשה ניסיון לאכוף חוק גיוס חובה, שחוקק בדמשק בדצמבר 1919¹⁶.

נוכחות פיצל (בנו של חסין בן עלי) בדמשק והכרזתו על עצמו כמלך סוריה, עוררה בעיה מבחינת הבריטים, שהתחייבו שסוריה תימסר לידי הצרפתים. וועידת חבר הלאומים בסן רמו, נתנה גושפנקא בין לאומית להפקדת סוריה בידי הצרפתים, בתור שטח מנדטורי.

הגעת הכוחות הצרפתיים לסוריה, בפקוד הגנרל גורו (Gouraud), ביולי 1920, וסירובו של פיצל להיכנע להם, הביאו לקרב מיסלון, בו הובסו כוחותיו של פיצל, ולחיסול ממלכתו (הוא פוצה אחר כך על ידי הבריטים, שהמליכו אותו על עראק)¹⁷. עם סיום המשטר הצבאי הבריטי בארץ ישראל, רצו הבריטים ששטח המנדט יכלול, הן את OETA דרום והן את OETA מזרח.

ב-30 יוני 1920 הוכרז רשמית על הקמת המנדט הבריטי בארץ ישראל, והשלטון הצבאי העביר את סמכויותיו לידי נציגו של משרד המושבות – הנציב העליון, בצעד שסימל גם את העברות האחריות המיניסטריאלית על האזור ממשרד המלחמה למשרד המושבות. לתפקיד זה מונה סר הרברט סמואל (Samuel), חבר פרלמנט בכיר ממפלגת השלטון הליברלית (שהיה יהודי ותומך מוצהר בתנועה הציונית).

חודש וחצי אחרי כניסתו לתפקיד, חצה סמואל את הירדן, הגיע לאל-סלט והודיע שהמינהל ממזרח לירדן יהיה אוטונומי ככל האפשר, ויתנהל בנפרד, מהממשל שיתקיים בארץ ישראל. מניעיו לצעד זה, נבעו מכך שאחרי התפוררות ממלכתו של פיצל, התעוררו חששות שהצרפתים יתפסו שטחים באזור זה (ובכך תימנע מהבריטים האפשרות להשיג רצף טריטוריאלי בין שטח המנדט הבריטי במסופוטמיה, לבין זה שבארץ ישראל)¹⁸.

השטח בין מעאן ועקבה הוגדר באותה עת כחלק מממלכת חג'אז, והשטח שצפונית לו חולק לארבע ממשלות מחוזיות, שלצד כל אחת מהן מונה קצין פוליטי בריטי, בתור יועץ: הממשלות שלטו על אזורי אל-סלט-עמאן, ג'רש, כרכ ועג'לון-ארבד¹⁹. לקצינים הבריטיים שקבלו את תפקידי הייעוץ לממשלות

¹³ McTague, pp. 68-69.

¹⁴ Ibid, p. 71.

¹⁵ Harry Luke & Edward Keith-Roach (Eds.). The Handbook of Palestine and Trans-Jordan (London: Macmillan and Co., 1934), pp. 463-464. See: Luke & Keith-Roach

¹⁶ P. J. Vatikiotis. Politics and the Military in Jordan: A Study of the Arab Legion 1921-1957 (London: Franc Cass & Co., 1967), p. 37. See: Vatikiotis.

¹⁷ Ma'an Abu Nowar. The History of the Hashemite Kingdom of Jordan. Volume 1: The creation and Development of Transjordan: 1920-1929 (Oxford: Ithaka press, 1989), p. 13. See: Abu Nowar (1989).

¹⁸ מחמד עלי אל-צורכי אל-כרדי. תאריח' אל-סלט ואל-בלקאא ודורהמא פי בנאא אל-ארדן אל-חדית' (עמאן: דאר עמאר, 1998). ע"מ 50. להלן: אל-כרדי.

¹⁹ Abu Nowar (1989), p. 25

המקומיות הובהר שלא יוכלו לבקש סיוע צבאי או כספי, ומעבר להתייעצויות עם השלטון המרכזי בירושלים, אל להם לצפות לעזרה נוספת.²⁰

בנובמבר 1920, אחרי שהגיע למסקנה שלא נותרה לו סיבה להשאר בתחומי ממלכת חגי'אז, יצא עבדאללה בן חסין בראש כוח של כאלפיים חיילים, ממרכז חגי'אז לכיוון צפון, תוך הכרזה שמטרתו היא לקחת נקם מהצרפתים. עבדאללה, שהתפטר מתקפידו כשר החוץ של ממלכת חגי'אז, חש מתוסכל ויחסיו עם אביו היו גרועים למדי (הסכסוך ביניהם החריף בעקבות תבוסה קשה שנחל עבדאללה מידיו של כוח והאבי במזרח חגי'אז, במה שנודע כקרב תרבה, בו הושמד כמעט כל הכוח ההאשמי שעבדאללה הנהיג²¹). עבדאללה הניח שהדרך היחידה לקבל הכרה בזכות עצמו, היא אם יבצע מהלך עצמאי, שיוכל לשכנע (או אפילו ייאלץ) את הבריטים להעניק לו הישג כלשהו לאחר שהם החליטו להמליך את פיצל על עראק, שטח שבתחילה יועד על ידי הבריטים להינתן לו (לעבדאללה).

מסעו של עבדאללה נעצר במעאן, הנקודה הצפונית ביותר בחגי'אז (שהוכרה על ידי הבריטים כמדינה עצמאית), ושם המתין להחלטת הבריטים לגביו (עבדאללה ידע שהבריטים מודעים מאוד לכך שכל התקדמות נוספת שלו צפונה תכניס אותו לתחום השיפוט של הממשלה המחוזית של כרכ – בתוך תחום המנדט הבריטי)²².

אחרי שהות של למעלה מארבעה חודשים במעאן, ללא תגובה בריטית, התקדם עבדאללה ב-28 בפברואר 1921, צפונה, לתוך שטח ממשלת כרכ. הקצין הפוליטי שכיהן לצד הממשלה, קפטן אלק ס. קירקברייד (Kirkbride), שחרף פניותיו, לא קיבל תשובה מהממונים עליו לגבי הדרך שבה יש לנהוג בעבדאללה, אם יגיע לכרכ, החליט פשוט לצאת אליו לתחנת הרכבת, ולברכו לשלום. עבדאללה זכה לקבלת פנים אוהדת, ונציגים מהשבטים השונים (גם באזורים שצפונית לכרכ), הגיעו לברכו. ב-5 במרץ הוא הגיע לעמאן, והממשלות המחוזיות התפרקו מעצמן (כפי שעשתה ממשלת כרכ, ביום בו פגש קירקברייד את עבדאללה)²³.

שר המושבות הבריטי, ווינסטון צ'רצ'יל (Churchill), ששהה בירושלים בסוף מרץ 1921, הזמין אליו את עבדאללה ובתום שלושה ימי משא ומתן, סיכם עימו בעצם על הקמתה של אמירות עבר הירדן, בהנהגתו של האמיר עבדאללה, תוך הכרה בריטית בביטול הממשלות המקומיות (שכבר בוצע בפועל), והכפפת שטחיהן לאמיר. האמירות עצמה תהיה כפופה אדמיניסטרטיבית לנציב העליון בירושלים, אך תהיה יישות נפרדת מארץ ישראל, ולא חלק מהשטח שיועד להקמת הבית הלאומי היהודי. סוכם גם על כך שיישמרו זכויות הערבים ממערב לירדן, ללא קשר להגירה היהודית לארץ ישראל ולהתחייבות להקמת בית לאומי יהודי בתוכה²⁴.

סיכומים אלו עוגנו בהמשך במסמך המדיניות הרשמי ("ספר לבן") שהוציא משרד המושבות ב-1922. ב-1923 נחתם ההסכם הפורמאלי בין ממשלת עבר הירדן לבין ממשלת בריטניה שהתבסס על הסכמות עבדאללה-צ'רצ'יל מ-1921 ועל הספר הלבן מ-1922, ועבדאללה יכול היה למנות את ממשלתו הראשונה. בשנותיה הראשונות של אמירות עבר-הירדן, היא הייתה נתונה לאיומים פנימיים (שנבעו בעיקר מרצונם של גורמים שונים להמשיך להינות מהאוטונומיה שהייתה מנת חלקם מאז סילוק העת'מאנים), ולאיומים חיצוניים שהלכו והחריפו (בעיקר מצד הוהאבים מנג'ד, בהנהגת המשפחה הסעודית שהייתה אויבת היסטורית של השושלת ההאשמית). הגנת עבר-הירדן בתקופה זו הייתה נתונה בידי חיל האוויר הבריטי (ה-RAF), שהחזיק במקום טייסת ופולגת כלי רכב משוריינים, ובידי כוח מקומי - הלגיון הערבי,

²⁰ Alec S. Kirkbride. A Crackle of Thorns (London: John Murray, 1956), p. 20. See: Kirkbride (1956).

²¹ עבדאללה, ע"ע 148-152.

²² Kirkbride (1956), p. 25.

²³ Ibid, pp. 26-27.

²⁴ Abu Nowar (1989), pp. 45-48.

שהוקם ב-1921, בפקודו של הקצין הבריטי פרדריק פיק. הלגיון לא הצליח להוכיח שהוא מסוגל ליטול על עצמו את האחריות המלאה לביטחונה של עבר-הירדן, כאשר כשל בכמה תקריות בולטות, ובראשן ההתמודדות עם פשיטה והאבית בהיקף גדול, באמצע 1924 (ראה הרחבה בפרק הראשון). בנוסף להתמודדות עם בעיות הביטחון בעבר-הירדן, היה צורך כלכלי בריטי בצמצום כוחות הצבא שהוחזקו בשטח המנדט בארץ ישראל ובעבר הירדן. סמואל היה הראשון שפתח במהלך שנועד לצמצם את מספר הבריטים שהועסקו בתפקידים של שמירה על בטחון הפנים והחוץ בשטח המנדט בארץ ישראל ובעבר הירדן, כאשר הקים שתי ז'נדרמריות והחל בצמצום מספר החיילים הבריטיים בשטח המנדט. כדי להגשים את היעד של צמצום מספר הבריטים המועסקים בהגנה על שטח המנדט, מבלי להוריד את רמת הבטחון, יזם מחליפו של סמואל, הלורד הרברט פלומר, את הקמתו של כוח אימפריאלי חדש: חיל-הספר העבר-ירדני (The Trans-Jordan Frontier Force) שנועד בקיצור כ"חיל הספר" או בתור ה-TJFF.

ג. מטרת העבודה

ה-TJFF היה שונה במהותו משאר הכוחות הצבאיים שפעלו תחת פיקוד בריטי בשטח המנדט. עבודה זו תנסה לעמוד על המשמעות של קיומו של ה-TJFF ככוח קולוניאלי שהפיקוד עליו נמצא בידי המעצמה השלטת, אבל עמוד השדרה שלו מורכב מחיילים בני המקום. בניגוד למשתמע משמו, לא היה כל קשר של כפיפות בין ה-TJFF לבין שלטונות עבר-הירדן. עבודה זו תנתח את הסיבות שהביאו את הבריטים להקים את ה-TJFF ותבחן את תולדותיו של הכוח, מהקמתו ב-1926, ועד לפירוקו, עם סיום המנדט הבריטי ב-1948. כמו כן, ייעשה ניסיון לבדוק את הרעיון הכללי שעמד מאחורי הקמתו של ה-TJFF דווקא ככוח קולוניאלי, ולא ככוח בריטי סדיר, תוך שימוש במספר דוגמאות של כוחות קולוניאליים אחרים, שהיו מודל ל-TJFF (הצבא ההודי, חיל הספר המלכותי המערב אפריקני, ורובאי המלך האפריקניים). בנוסף לכך, תתייחס העבודה למבנהו של ה-TJFF להרכבו האנושי (שהיה רב-גוני ביותר), ולהשפעתם של אלו על תפקודו לאורך התקופות השונות (מבנהו של ה-TJFF השתנה מספר פעמים, והוא פורק כאשר היה גדול פי חמישה מכפי שהיה בראשיתו). נקודה נוספת שעליה יורחב בעבודה זו, היא עמדתם של הגורמים השונים בשטח המנדט, לגבי ה-TJFF (המדובר בגורמים הצבאיים והאזרחיים של ממשלת המנדט, באמיר עבדאללה ובבכירי השלטון בעבר-הירדן, בהנהגת התנועה הלאומית הפלסטינית, ובהנהגת התנועה הציונית בארץ ישראל).

נכון להיום, המחקר לגבי ה-TJFF נמצא בחיתוליו ועד כמה שיכולתי לברר, עבודה זו היא מחקר ראשוני בנושא זה. עד כה נכתבו על ה-TJFF מספר מאמרים קצרים בעברית ובאנגלית (בערבית לא מצאתי אף התייחסות מחקרית ספציפית ל-TJFF, אלא רק במסגרת התייחסות לאירועים שבהם הייתה ל-TJFF נגיעה כלשהי). כמו כן נכתבה עבודת תזה של איתי גור, שהתמקדה ביהודים ששירתו ב-TJFF, שמספרם והשפעתם על הכוח בכללותו, היו מצומצמים למדי.

פרק ראשון: הרקע להקמת ה-TJFF

1.א: תפיסת הבטחון העומדת מאחורי קיומם של כוחות קולוניאליים

התפיסה הבסיסית שעמדה מאחורי הקמתו של ה-TJFF טענה שעדיף להשתמש בכוחות קולוניאליים (דהיינו, כאלו שיורכבו בעיקר מחיילים מקומיים, ורק הפיקוד יישאר בידיים בריטיות), כדי להגן על המושבה ועל סביבותיה, שכן דבר זה יהיה זול ויעיל יותר מהחזקת כוחות בריטיים סדירים באותה מושבה. רעיון זה נהגה מאות שנים לפני שעלתה סוגיית הקמתו של ה-TJFF. קדמו ל-TJFF לפחות ארבעה כוחות מקומיים שנבנו על בסיס אותה תפיסה בטחונית בדיוק (הצבא ההודי, חיל הספר המערב אפריקני המלכותי, רובאי המלך האפריקניים והרובאים של דרום פרס) כשלושה מהם הגיעו להיקף גדול לאין שיעור ממה שחיל הספר העבר ירדני יגיע אליו במהלך 22 שנות קיומו.

תפיסת הביטחון שחייבה הקמת כוח קולוניאלי דוגמת ה-TJFF (ראשי התיבות באנגלית של חיל הספר העבר-ירדני, בהם יכונה בהמשך עבודה זו), הייתה קיימת באופן מלא כבר מאמצע המאה ה-19 במשרד המושבות הבריטי, והמודל שעל פיו נבנו כל הכוחות האימפריאליים הבריטיים, היה הצבא ההודי. כיבוש הודו והכללתה באימפריה הבריטית היו במידה רבה, יוזמה פרטית של חברה מסחרית, "חברת הודו המזרחית" (EIC). חברה זו החלה את חדירתה להודו באמצע המאה ה-18, ובשלוש התמודדויות גדולות ועשרות התמודדויות קטנות, היא הצליחה להכריע את כל השליטים המקומיים בתת-היבשת ההודית. במהלך מאה השנים שבהן השתלטה בהדרגה על הודו, בנתה ה-EIC צבא גדול מאוד (בן 74 גדודים), שהורכב מקצונה בריטית בכירה (שבתחילתה הורכבה מקצינים שהושאלו מהצבא הבריטי, ואחר כך מקצינים שהוכשרו בבית ספר צבאי שנבנה על ידי ה-EIC בבריטניה)²⁵ ומקצונה זוטרה, מנגדים ומחיילים מקומיים²⁶.

דוגמא לאחד הכוחות שנבנו על ידי ה-EIC, שהיה נתון לפיקוד קצינים בריטיים (שקיבלו שכר מה-EIC), ותחתיהם קצינים, נגדים וחילים הודיים היא צבא מדראס שנבנה בשנות השלושים של המאה ה-19. בצבא זה נקבעו כמה עקרונות קבועים ששימשו מודל לכוחות האימפריאליים העתידיים, ובראשם, קידום הקצונה המקומית מתוך החוגרים והנגדים, על סמך מצוינות מוכחת²⁷. עקרון נוסף שהיה מאפיין של כל הכוחות הקולוניאליים העתידיים, היה חיובם של סגל הקצינים הבריטי, ללמוד את שפתם של החילים והקצינים המקומיים²⁸.

ב-1857 התחוללה מרידה בקרב רובם המוחלט של גדודי הצבא של חברת הודו המזרחית (פחות מחמישית מהגדודים של חברת הודו המזרחית נשארו נאמנים לבריטים במהלך המרידה), והצבא הבריטי היה זה שנשלח לדכא את המרידה. אחרי דיכוי המרד נטלה ממשלת בריטניה את השלטון הישיר על הודו

²⁵ Kaushnik Roy. "The Armed Expansion of the East India Company: 1740s-1849", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), p. 2.

²⁶ Pradeep Barua. "Military Developments in India, 1750-1850", in: The Journal of Military History, Vol. 58, No. 4. (Oct., 1994), pp. 613-614.

²⁷ Lorenzo M. Crowell. "Military Professionalism in a Colonial Context: The Madras Army, circa 1832", in: Modern Asian Studies, Vol. 24, No. 2. (May, 1990), pp. 255, 259.

²⁸ Ibid, p. 264.

מידי ה-EIC, והכוחות הצבאיים המקומיים אורגנו מחדש תחת פיקוד צבאי בריטי, תחת סמכותו של המשנה-למלך הבריטי בהודו.²⁹

הכוח החדש שהוקם, אימץ כמה מעקרונות שהתהוו עוד בימי ה-EIC, אבל הוא נמנע במובהק מאימוץ אחרים, שלדעת ראשי האדמיניסטרציה הבריטית, היו גורמים שאפשרו למרידה לפרוץ. עקרון חשוב כזה היה גיוס משכבות אוכלוסייה שנחשבו לכאלה שיש להן אינטרס מובהק בהמשך השלטון הבריטי. ה-EIC גייסה חיילים מקרב קאסטות חשובות, שרבים מאנשיהם ידעו שהתמוטטות השלטון הבריטי, תקדם אותם ואת משפחותיהם לשלטון על תת-היבשת. לצבא ההודי החדש גוייסו בעיקר בני מיעוט ממעמד נמוך, שידעו שעזיבת הבריטים, תפגע בהם. גיוס מיעוטים מסוג זה, הפך למאפיין קבוע בכוחות האימפריאליים האחרים שתקים בריטניה, והתוצאה של מהלך זה בתת-היבשת ההודית³⁰, למשל, הייתה יצירת "קאסטות צבאיות" (שלפחות אחת מהן, שבטי הגורקה מנפאל, היא מקור לגיוס חיילים לצבא הבריטי, עד היום).³¹ ראשיתו של הצבא ההודי, בשלושה צבאות נפרדים - צבא בנגל, צבא מדראס וצבא בומביי, אשר התקיימו ככוחות נפרדים מ-1858 עד 1894. תכליתם הראשית, כפי שתוכננה על ידי צ'ארלס מקגרגור (Macgregor), קצין לשעבר בצבא ה-EIC שעבר לשרת בצבא הבריטי, הייתה התגוננות מול סכנה חיצונית ברורה, בדמותה של רוסיה הצארית, שבמחצית השנייה של המאה ה-19, נראתה לבריטים כמתכננת פלישה להודו מכיוון צפון-מערב, דרך אפגניסטן.³² מקגרגור ראה חוסר תוחלת בהחזקת שלושה צבאות נפרדים, שבסופו של דבר אמורים להתמודד עם אותו איום, ורצה באיחודם לצבא הודי אחד (לצד יחידות צבא בריטי שיעשו חלק מסבב שירותן בהודו), מהלך שבוצע לבסוף ב-1895. גודלו של הצבא ההודי (שבעות שלום היה גדול מהצבא הבריטי), אפשר לבריטים להשתמש בו למשימות שמירה על הסדר בדרום מזרח אסיה ובמזרח אפריקה. צבא זה לחם לצד הבריטים בשתי מלחמות העולם (בהן איבד למעלה ממאה אלף חיילים), בחזיתות באירופה, המזרח התיכון, אפריקה והמזרח הרחוק.³³ במלחמת העולם השנייה הוקם ביוזמה יפאנית, "הצבא הלאומי ההודי", וכלל בתוכו למעלה מ-40,000 שבויי מלחמה מהצבא ההודי (שנפלו בידי היפאנים בסינגפור ובהונג קונג). הגם שרבים מהמצטרפים לצבא הזה, התגייסו אליו כדי להשתחרר מהשבי, מחקרים מודרניים מדברים על כך שהייתה תסיסה בקרב היחידות ההודיות בסינגפור ובהונג קונג, עוד לפני המלחמה.³⁴ הצבא ההודי פורק ב-1947, כאשר הודו ופקיסטן קיבלו את עצמאותן, ויחידותיו השונות הפכו לגרעין המייסד של שני הצבאות הלאומיים של מדינות אלה (למעט ארבעה גדודי גורקה, ששולבו בצבא הבריטי).³⁵

חיל הספר המערב אפריקני המלכותי (RWAFF) הוקם ב-1897 במטרה להגן על המושבות במערב אפריקה מפני כרסום אפשרי מצד מעצמות קולוניאליות אחרות (בעיקר חששו מכרסום כזה שיבוצע על ידי

²⁹ Adrian Preston. "Sir Charles Macgregor and the Defence of India 1857-1877", in: The Historical Journal, Vol. 12, No. 1. (1969), p. 60 . See: Perston.

³⁰ Douglas M. Peers. "The martial Races and the Indian Races in the Victorian Era", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), pp. 38-39.

³¹ Jeffrey Greenhut. "Sahib and Sepoy: An Inquiry into the Relationship between the British Officers and Native Soldiers of the British Indian Army", in: Military Affairs, Vol. 48, No. 1. (Jan., 1984), p. 15.

³² Preston, p. 62.

³³ Daniel P. Marston. "A Force Transformed: The Indian Army and the Second World War", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), p. 102.

³⁴ Chandar S. Sundaram. "The Indian National Army, 1942-1946: A Circumstantial Force", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), p. 123.

³⁵ Daniel P. Marston. "End of the Raj, 1945-1947", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), pp. 133-134.

כוחות שיפעלו בחסות צרפת בצפון ניגריה). הקמתו שאבה ישירות מהרעיון ההודי, וחלק ממייסדיו הגיעו עם ניסיון מהצבא ההודי (שחייליו, כאמור, נשלחו לסייע לשלטונות הבריטיים גם במלחמותיהם באפריקה – דבר שהכעיס את ראשי המשרד הממשלתי לענייני הודו)³⁶.

מטרה נוספת שעמדה לנגד עיני מייסדי ה-RWAAF הייתה האפשרות להשתמש בכוח החדש להגנה על חלקים שונים של האימפריה. הניסיון הממשי הראשון להפעיל את חיילי הכוח מחוץ למערב אפריקה, היה במלחמת העולם הראשונה, והוא הסתיים בהצלחה, מבחינת הבריטים³⁷.

בניגוד לצבא ההודי, שהיה כפוף ישירות למשרד הממשלתי שעסק כולו בהודו, היה ה-RWAAF כפוף מראשיתו למשרד המושבות, ולמרות התלבטויות בנושא, לא הועבר למשרד המלחמה, עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. בין שתי מלחמות העולם הוכפפו כל הכוחות המקומיים שהקימו הבריטים באפריקה (ובראשם ה-RWAAF), לפיקוד ה"כוחות הקולוניאליים האפריקניים" (ACF), שעבר תהליך של צמצום, בשנות העשרים והשלושים, כאשר נעשו ניסיונות ליצור הסדרי ביטחון קיבוצי באירופה ובמושבות. משרד המושבות, בעיקר מסיבות תקציביות, ראה ב-ACF כוח שיעסוק בעיקר בהגנת המושבות שמהן באו חייליו, בעוד שמשרד המלחמה רצה לשלב את ה-ACF בתכניות כלליות יותר של הגנת האימפריה³⁸.

מלחמת העולם השנייה ביטלה את כל ההתלבטויות לגבי תפקוד חיילי ה-ACF, שהוכפפו למשרד המלחמה, ונשלחו להילחם במזרח אפריקה, צפון אפריקה, ובמזרח הרחוק (בעיקר בבורמה, שם התבלטו חיילי ה-RWAAF, שהיוו את רובו של כוח משמעותי של שתי דיוויזיות, בלחימתם העיקשת)³⁹.

שנתיים אחרי סיום המלחמה הוחזר ה-RWAAF לידי משרד המושבות, וחזר לשמש בתפקידו המקורי כמגן שטח המושבות במערב אפריקה. כאשר החלה האימפריה הבריטית לפרק את מושבותיה באפריקה, הפכו חיילי ה-RWAAF לגרעין המייסד של צבאות המדינות גאנה, ניגריה, סיריה לאון וגמביה.

רובאי המלך האפריקניים (KAR) היו כוח אימפריאלי בריטי שהוקם ב-1902. הכוח מנה בראשיתו ששה גדודים מהמושבות בקניה, אוגנדה, סומליה וניאסלנד. הכוח, בדומה ל-RWAAF, נועד לשמש ככוח מגן על האחיזה הבריטית במזרח אפריקה. במלחמת העולם הראשונה הועסק ה-KAR בלחימה במושבות הגרמניות באפריקה, והוכיחו עצמם ככלי יעיל. אחרי המלחמה היו במשרד המלחמה תכנונים לאחד בין ה-KAR לבין ה-RWAAF, ולבנות צבא אימפריאלי אפריקני, אך משרד המושבות התנגד לכך⁴⁰.

בין שתי מלחמות העולם תופקד ה-KAR ככוח קולוניאלי מקומי, תחת סמכותו של ה-ACF, וככזה נשלחו חייליו לאבטח גם מתקנים בריטיים שהיו מחוץ למזרח אפריקה, בצידו האסייתי של מיצר הבאב אל-מנדב, במושבת הכתר עדן⁴¹.

במלחמת העולם השנייה לחמו אנשי ה-KAR באיטלקים במזרח אפריקה, בממשלת וישי במדגסקר, ולאחר מכן צורפו לאנשי ה-RWAAF, והיוו שליש משתי הדיוויזיות האפריקניות שנשלחו לבורמה (כאשר ה-RWAAF היווה את שני השלישים הנותרים)⁴².

³⁶ David Killingray. "The Idea of a British Imperial African Army", in: *The Journal of African History*, Vol. 20, No. 3. (1979), p. 423. See: Killingray (1979).

³⁷ Ibid, p. 427.

³⁸ Ibid, p. 430.

³⁹ Ibid, p. 431-433.

⁴⁰ Ibid, p. 428.

⁴¹ Killingray (1979), pp. 428, 430.

⁴² Unknown author. "The King's African Rifles", <Regiments> website.

URL: <http://www.regiments.org/regiments/africaeast/regts/kar.html>. See: The King's African Rifles

אחרי מלחמת העולם השנייה, שירתו אנשי KAR ככוחות סיוע בלחימה הבריטית במורדים הקומוניסטים במלאיה. גדוד מכוניות משורינות קניאתי הועסק גם בלחימה במורדי המאו-מאו בקניה עצמה. בתחילת שנות הששים, בדומה למה שצבא המלכותי ההודי ול-RWAF הפכו יחידות ה-KAR לבסיס של הצבאות הלאומיים של קניה, סומליה, אוגנדה ומלווי⁴³. נקודה חשובה שהייתה רלוונטית לכל הכוחות הקולוניאליים, הייתה סוגיית הנאמנות. כאמור, עוצבו הכוחות הקולוניאליים מהמחצית השנייה של המאה ה-19 בצילו של המרד הגדול של כוחות ה-EIC, ועל הרצון להימנע מהישנות אירוע כזה. באופן כללי ניתן לציין ששתי היחידות האפריקניות שמרו על מידה גדולה של נאמנות לבריטים, ומספר המקרים שבהם פרצה התקוממות בתוך יחידות אלה, היו גם מועטים, וגם שיקפו חוסר יכולת של המורדים לגייס אהדה אפילו בתוך יחידותיהם-שלהם⁴⁴.

1.ב: המשטרה הפלשתינאית בראשית המנדט והקמת הז'נדרמריה הפלשתינאית והז'נדרמריה הבריטית

המצב הביטחוני בארץ ישראל ב-1920 היה מעורער למדי, עוד לפני סיום השלטון הצבאי הבריטי, והגעת הנציב העליון סמואל. דוגמא לחוסר היציבות בארץ ניתנה ב-2 באפריל 1920, כאשר הפכה תהלוכה ערבית בירושלים, לציון עלייה מסורתית לנבי מוסא, להתנגשות אלימה בין ערבים ליהודים, בה נהרגו שבעה יהודים.

משטרה מקומית התקיימה בארץ כבר במהלך הממשל הצבאי, בהתאם לפקודות הקבע של OETA דרום. ביולי 1919 היא הוכפפה למשרדו של עוזר הממונה על השיטור והכליאה במפקדה הראשית. הפקידות האזרחית שקיבלה אחריות על המשטרה עם הקמת המנדט, סברה שתקצוב המשטרה היה נמוך מדי, ותפקודה כמסגרת אחידה היה לקוי, בסוף ימי הממשל הצבאי, ומצב זה נמשך גם בשנתו הראשונה של המנדט, דבר שהיו לו תוצאות טראגיות⁴⁵.

בשנה הראשונה לקיומו של המנדט, בגלל הקיצוצים בתקציב, התפטרה יותר ממחצית כוח המשטרה הקיים, והיה צורך לגייס ולהכשיר מחדש את רוב כוח המשטרה. במאי 1921 התחוללו מהומות בהיקף גדול, שהחלו ביפו, והתפשטו למושבות היהודיות בשפלה ובשרון, ובהן נהרגו 43 יהודים ועשרות ערבים. כשפרצו המהומות, הייתה רוב המשטרה בשלב ראשוני מאוד של התארגנות ואימונים ולא יכלה לתת מענה יעיל לאירועים. ביפו היו מספר מקרים שבהם שוטרים נטלו חלק בעצמם בפעילות אלימה שיזמו אזרחים ערביים⁴⁶.

כוחות הצבא הבריטיים בארץ, שמנו כ-5,000 איש, הופעלו באיפוק, ועיקר פעולתם התבטא בסיוע שהגישו ליישובים יהודיים מותקפים, ובפעולה מוגבלת לטיפול במוקדים שנראו מסוכנים יותר, כמו יפו. הסיבה לשימוש המוגבל בצבא הייתה רצונו של סמואל שלא להגביר את גובה הלהבות⁴⁷. גדוד יהודי שחנה במחנה צרפנד, ואנשיו הגיעו לתל אביב וליפו, וסייעו ליהודים מבלי שקיבלו פקודה מפורשת לעשות כן, פורק בעקבות האירוע, ואנשיו שוחררו משירותם הצבאי. גדוד זה הורכב מיוצאי הגדודים העבריים ה-38,

⁴³ The King's African Rifles.

⁴⁴ David Killingray. "The Mutiny of the West African Regiment in the Gold Coast, 1901", in: The International Journal of African Historical Studies, Vol. 16, No. 3. (1983), pp. 441-454.

⁴⁵ Palestine Administration Report for July-December 1921, p. 97. See: Administration Report 1920-1921.

⁴⁶ Administration Report 1920-1921.

⁴⁷ בן-ציון דינור (עורך). ספר תולדות ההגנה, כרך שני, מהגנה למאבק (תל-אביב: מערכות, 1964), ע"ע 110-111. להלן: סת"ה (כרך שני).

ה-39 וה-40 של קלעי המלך, אשר הגיעו לארץ כחלק מכוחותיו של הגנרל אלנבי (הגדוד ה-40 הוקם באיחור ולא הספיק ליטול חלק בלחימה עצמה), ונתרו בארץ אחרי סיום מלחמת העולם. מצבת כוח האדם שלהם, אחרי סיום המלחמה ושחרור רוב חייליהם, הייתה בהיקף שהצדיק קיומו של גדוד אחד. פירוקו של הגדוד העברי הביא לגניזת הרעיון בריטי להקים כוח צבאי מקומי שיכלול גדוד ערבי וגדוד יהודי⁴⁸.

בעקבות המהומות נעשה ניסיון לארגן מחדש את כוחות הביטחון בארץ, מתוך כוונה להיעזר גם בבני המקום. לצורך זה הוקמה הז'נדרמריה הפלשתינאית שנועדה לשמש ככוח משטרתי נייד, בעל יכולות חצי צבאיות, שיוכל לסייע בידי הכוחות הצבאיים הבריטיים בארץ ישראל (שהיו נתונים למרות המפקד המקומי של חיל האוויר המלכותי – ה-AOC) להתמודד עם התפרצויות אלימות בתוך גבולות המנדט ומחוצה להם. כוח זה הוקם רשמית על ידי ממשלת המנדט ב-3 ביוני 1921, ביום הולדתו של ג'ורג' החמישי, ותוכנן לכלול כ-550 שוטרים. הגיוס לז'נדרמריה החל כחודש אחרי ההכרזה על הקמתה, ובסוף השנה היא מנתה 13 קצינים ונגדים בריטיים ו-487 שוטרים (מהם 301 רכובים)⁴⁹.

במהלך 1922 כללה הז'נדרמריה הפלשתינאית (אשר נודעה ביישוב יהודי בתור "המשטרה המעולה" The Supernumerary Police) שש פלוגות (חמש פלוגות פרשים מוקטנות ופלוגת רוכבי גמלים מוקטנת, שבכל אחת חמישים שוטרים, ושתי פלוגות רגליות בנות מאה שוטרים כל אחת), כשעליהן ממונים 14 קצינים בריטיים, 8 נגדים בריטיים ושני קציני משטרה ערביים⁵⁰. הז'נדרמריה הפלשתינאית גייסה לשורותיה ערבים (מסלמים ונוצרים), דרוזים, צ'רקסים ויהודים. חלק מהיהודים שהצטרפו לז'נדרמריה בראשיתה, הגיעו מקרב משוחררי הגדוד העברי, אך רובם התגייסו באופן עצמאי, בדומה לרוב המגויסים הלא-יהודיים שהצטרפו אליה. ב-1923 צומצם, משיקולי תקציב, היקפה של הז'נדרמריה הפלשתינאית מ-533 שוטרים וקצינים, להיקף של 462 שוטרים וקצינים. פלוגות הרגלים הוסבו לפלוגות רכובות על סוסים, והרכיב הרגלי בכוח, בוטל לגמרי⁵¹.

הבריטים לא דיווחו על בעיות חריגות בכוח, אבל מעשית, תפקודו היה זניח בהשוואה למה שתוכנן עבורו מלכתחילה. הז'נדרמריה הפלשתינאית הוסיפה לפעול בשנתיים הבאות, ואף שיפרה את החלק הצבאי של אימוניה בהדרכת אנשי ה-RAF⁵² (שיתוף פעולה עם מטוסים, הפעלת מקלעי לואיס ואיתות), אבל תחומי אחריותה נותרו מצומצמים⁵³.

ב-1925 פרץ בסוריה מרד נגד הצרפתים, ופלוגה מהז'נדרמריה הפלשתינאית נשלחה לשמור על הגבול הסורי (בצפון מזרח הגליל), במטרה למנוע התפשטות המרד לארץ ישראל. חרף ניסיונות המניעה הללו, נכנסו כשלושת אלפים פליטים דרך קווי הז'נדרמריה. השלד של הכוח התבסס על הערבים המסלמים, אשר היוו קרוב למחצית מכלל הז'נדרמים (227 מתוך 475 ז'נדרמים), כשהיהודים (100 ז'נדרמים), והצ'רקסים (97 ז'נדרמים), היו הקבוצות הבאות בתור בגודלן. הסגל הבריטי של הז'נדרמריה כלל תשעה קצינים בריטיים ותשעה נגדים בריטיים⁵⁴.

גם מהדיווחים הבריטיים התמציתיים מאוד על הז'נדרמריה, עולה כי יכולותיה הצבאיות של יחידה זו היו מוגבלות, והיא לא יכלה למלא לבדה את תפקידה. מסיבה זו הוחלט כבר בשנה הראשונה לקיומה, על

⁴⁸ סת"ה (כרך שני), ע"ע 108-109.

⁴⁹ Administration Report 1920-1921, p. 100.

⁵⁰ סת"ה (כרך שני), ע"ע 202-203. וגם:

Palestine Administration Report for the year 1922, p. 40. See: Administration report, 1922.

⁵¹ Palestine Administration Report for the year 1923, p. 33. See: Administration report, 1923.

⁵² ה-RAF (חיל האוויר המלכותי), היה הגורם הצבאי שקיבל את האחריות לארץ ישראל, במקביל למשרד המושבות, ומפקד ה-RAF בארץ ישראל (ה-AOC), היה המפקד הצבאי העליון של שטח המנדט.

⁵³ Palestine Administration Report for the year 1924, p. 37. See: Administration report, 1924.

⁵⁴ Palestine Administration Report for the year 1925, pp. 34-35. See: Administration report, 1925.

תגבורה בגדוד משטרתי נוסף, שהוגדר לעתים בתור "הז'נדרמריה הבריטית" ולעתים בתור "החלק הבריטי בז'נדרמריה"⁵⁵.

762 אנשי הז'נדרמריה הבריטית (38 קצינים ו-724 שוטרים ונגדים)⁵⁶, הגיעו לארץ ישראל בסוף אפריל 1922, אחרי שבעברם נמנו על כוח המילואים של המשטרה המלכותית הבריטית באירלנד (Royal Irish Constabulary שכוונה גם בשם "Black and Tans", "השחורים והחומים", בגלל צבע מדיהם). ה-RIC הייתה גורם משמעותי מאוד בניסיון הבריטי לדכא את המרד האירי בין השנים 1919 ל-1921. היא כללה מגויסים אנגלים ואירים, ותיקי מלחמת העולם הראשונה⁵⁷, אשר תוגברו ב-1920, בכוח מיומן עוד יותר של יוצאי יחידות קומנדו (The Auxiliary Division of the R.I.C.)⁵⁸.

אחרי סיום המרד האירי והפיכת דרום אירלנד לדומיניון, הועבר חלק מהכוח הזה לשירות בארץ ישראל. בארבע שנות פעילותה, נחשבה הז'נדרמריה הבריטית, ליעילה ביותר בכל הנוגע לטיפול בביטחון השוטף, והבאתה לארץ ישראל אחרי העצמאות האירית נועדה לשרת אינטרס בריטי כפול של מציאת תעסוקה לשוטרים בריטיים, ואפשרות לחסוך כוח אדם צבאי בריטי בארץ ישראל (חלק מאנשיה, המשיכו לשרת במשטרת המנדט במשך שנים ארוכות)⁵⁹.

שלטונות המנדט השקיעו רבות ביצירת תעמולה שמטרתה הייתה להציג את הז'נדרמריה הבריטית כגורם אלים שמסוכן להיכנס עימו לעימותים. פקידי ממשל הפיצו סיפורים אודות מעשיהם של שוטרי הז'נדרמריה באירלנד, כשהמטרה של מהלך זה הייתה יצירת הרתעה בקרב האוכלוסייה הערבית⁶⁰. בתקופת פעילותה בארץ ישראל עסקו אנשי הז'נדרמריה בכל האספקטים של שמירת הסדר, החל בסיוע למשטרה בסיכול פעילות פלילית (הן בהקשר מניעת הפשעים והן בסיוע בחקירת הפשעים ובלכידת מבצעים), המשך בעזרה לז'נדרמריה הפלשתינאית בקליטת אמצעים טכנולוגיים חדשים (כמו מכשירי אלחוט) וכלה באבטחת הגבולות, תוך אמונים משותפים עם יחידות RAF (שכללו מטוסים ואת פלוגת המשוריינים של ה-RAF)⁶¹.

באוגוסט 1924 נפרסה יחידה של הז'נדרמריה הבריטית בעבר הירדן, באזור ארבד, במטרה לפעול בשתוף פעולה עם הלגיון הערבי והרשויות הצרפתיות בסוריה, והיא הוכפפה זמנית למפקד הלגיון הערבי⁶². מהלך זה היה פריסה ראשונה של כוח מנדטורי מארץ ישראל, בעבר הירדן, והוא היווה עדות לחשיבות הגדלה והולכת שייחסו הבריטים לשמירת גבולות עבר הירדן, כגורם מסייע לשמירת היציבות, גם ממערב לירדן, בארץ ישראל.

השנים 1924-1925 עמדו בסימן של רגיעה ביטחונית, ובהתאם לכך צומצמה המצבה הקבועה של הז'נדרמריה הבריטית מסדר גודל של גדוד מלא, לסדר כוח של גדוד מוקטן (בסוף 1925 עמדה המצבה על 442 שוטרים ו-27 קצינים (בהשוואה ל-724 ו-38 שוטרים וקצינים, בהתאמה, עם הגעת היחידה לארץ ישראל). במקביל לצמצום במספר שוטרי וקציני היחידה, נעשה מאמץ לשפר את ניידותה, ובמהלך 1925 הוקמה פלוגה ממוכנת ראשונה, שכללה מאה שוטרים וארבעה קצינים, פלוגה שהייתה בכוננות להיות מועברת לכל נקודה בארץ ישראל, בה יהיה צורך בתגובה מהירה⁶³.

⁵⁵ סה"ה (כרך שני), ע"מ 204.

⁵⁶ Administration report, 1922, p. 38.

⁵⁷ Michael F. Noone, Jr. "Tort Claims in Counterinsurgency Operations: The British Experience in Ireland, 1919-21", in: *The Journal of Military History*, Vol. 57, No. 1. (Jan., 1993), p. 92.

⁵⁸ A. D. Harvey. "Who Were the Auxiliaries?", in: *The Historical Journal*, Vol. 35, No. 3. (Sep., 1992), p. 665.

⁵⁹ Abu Nowar (1989), p. 173.

⁶⁰ Douglas V. Duff. *Sword for Hire – The saga of a Modern Free-Companion* (London: John Murray, 1934), pp. 111-112. See: Duff (1934).

⁶¹ Administration report, 1923, pp. 32-33.

⁶² Administration report, 1924, p. 36.

⁶³ Administration report, 1925, p. 33.

יכולותיה הצבאיות של הז'נדרמריה הבריטית, והמוניטין השלילי מאוד שזכתה להם בעקבות המלחמה באירלנד (מוניטין שטופח על ידי התעמולה הבריטית בארץ ישראל, במטרה לעורר חשש בקרב פורעי חוק פוטנציאליים), הוכיחו עצמם כהצלחה גדולה, והביאו להפחתה משמעותית באלימות. בעקבות השיפור במצב הביטחון, הופחתה משמעותית מצבת כוח האדם הצבאי בפיקוד ה-AOC, וב-1925 היא עמדה על כמחצית מכפי שהייתה בתחילת שנות העשרים (2,800 בהשוואה ל-5,000 חיילים)⁶⁴. בנוסף להפחתה ההדרגתית במספר הז'נדרמים, השתנה גם ההרכב האנושי של הכוח, ורק מעטים מבין 762 השוטרים המקוריים, נותרו בארץ (בעיקר בדרגי הפיקוד), בעוד שרוב החוגרים שבין השוטרים, היו צעירים בריטיים שניסיונם הצבאי היה מועט⁶⁵.

רמת השילוב הנמוכה של שני גדודי הז'נדרמריה שנועדו להיות כוח משטרה בעל יכולות צבאיות מוגבלות, הביאה לכך שהתלות של ממשלת המנדט בז'נדרמריה הבריטית הייתה גבוהה מזו שהבריטים רצו שתהיה, מכיוון שהכוח המקומי שגויס לא עמד בסטנדרטים שלהם קיוו מייסדיו. הנציב העליון שהחליף את סמואל, ולא היה מחויב למסגרות שהציע סמואל (אשר ראה חשיבות פוליטית בקיומה של ז'נדרמריה פלשתינאית מעורבת), חיפש פתרון אחר.

ג.1: הקמת הלגיון הערבי

כאשר הוקם המנדט הבריטי, והחלה הקמת הממשלות המחוזיות על ידי הבריטים ביולי-אוגוסט 1920, נשלח הקפטן דאנבאר ברונטון (Brunton) בתור קצין מייעץ לממשלה המחוזית שהוקמה באל-סלט. הוא התמקם בעמאן (שאמנם הייתה לא יותר מעיירה בשלב זה, אבל הוא זיהה את המיקום שלה בסמוך למסילת הברזל, והעריך שהיא תהיה החשובה ביישובים שממזרח לירדן)⁶⁶, והכין דין וחשבון בנוגע לעוצמה שלדעתו תידרש בכדי לשמור על הסדר בתחומי ממשלת אל-סלט⁶⁷. אמנם הכוח שחשב שיידרש היה גדול במימדיו (2,300 חיילים), אבל במקביל הוא החל בעצמו לבנות כוח מצומצם תוך הסתמכות על חיילים-לשעבר של הצבא העת'מאני שחיו בעמאן. עד לסוף אוקטובר 1920, הרכיב ברונטון שעמד על סדר גודל של פלוגה, שמנה 75 פרשים ומחלקת מקלעים בת 25 חיילים, וכינה אותו בשם "כוח המילואים" (The Reserve Force)⁶⁸.

מספר ימים אחרי הגעת ברונטון לעמאן, הגיע לשם, בשליחות ממשלת המנדט, לוטננט קולונל פרדריק פיק (Peake), שסיים את תפקידו כמפקד חיל המשלוח המצרי לצבאו של פיצל במרד הערבי. פיק נשלח לשמש כמפקח הכללי של הז'נדרמריה שרצו שלטונות המנדט להקים בעבר-הירדן⁶⁹.

בגלל בכירותו בגיל ובדרגה של פיק בהשוואה לברונטון (היחסים ביניהם היו לא טובים, חרף העובדה שגרו באותו בית בעמאן), עברה בדצמבר 1920 האחריות לכוח המילואים שהקים ברונטון, לידי פיק,

⁶⁴ סת"ה (כרך שני), ע"מ 204.

⁶⁵ Duff (1934), p. 154.

⁶⁶ Abu Nowar (1989), p. 31.

⁶⁷ Uriel Dann. *Studies in the History of Transjordan 1920-1949* (London: Westview, 1984), p. 22. See: Dann (1984).

⁶⁸ James Lunt. *The Arab Legion* (London: Constable and Company, 1999), pp. 9, 13. See: Lunt (1999). And: Syed Ali El-Edroos. *The Hashemite Arab Army – An Appreciation and Analysis of Military Operations* (Amman: The publishing Committee, 1980), p. 209. See: El-Edroos. And: Dann (1984), p. 23.

⁶⁹ Lunt (1999), p. 11. And: Dann (1984), pp. 24-25.

והכוח קיבל את השם "הלגיון הערבי"⁷⁰.

במהלך 1921, בעקבות הכתרת של עבדאללה שכלל את אימוץ הגישה הרואה בעבר הירדן יחידה טריטוריאלית אחת, תחת שליט אחד, הוגדל משמעותית כוחו של הלגיון ובסופה הוא כלל שתי פלוגות פרשים, שתי פלוגות רגלים, פלוגת מקלעים, שני תותחי הרים ויחידת קשר⁷¹. את חייליו גייס פיק מקרב תושבי עבר הירדן שהתגוררו ביישובי קבע, וגם (במידה פחותה) מקרב תושבי קבע ערביים מצידו המערבי של הירדן. פיק האמין שתושבי קבע יהיו גורם אמין יותר בכל הנוגע להתמודדות עם פשיטות ושמירה על הסדר, מכיוון שסבר שהאינטרס של בעלי הקרקע בשמירה על השקט, הוא גדול יותר מזה של הנומאדים⁷². הגדלת מספר חיילי הלגיון הייתה מחוייבת המציאות לאור החרפת המצב הפנימי בעבר הירדן. בסוף אפריל ובמהלך מאי התעורר סכסוך דמים בין השבטים הגדולים ביותר הבני צח'ר (שישבו במרכז עבר הירדן), לבין החויטאת (שישבו באזור מעאן, שהשתייכה אז לממלכת חג'אז), שנתנו מקלט לרוצחיהם של כמה מבכירי הבני צח'ר. אירוע חמור נוסף התרחש במחוז ארבד במאי, כאשר יחידה של הז'נדרמריה שנשלחה לעצור את האחראים למותו של סרגינט שהתרחש יום קודם, הותקפה מן המארב, ועשרים מלוחמיה נהרגו⁷³.

מטרתו הראשית של הלגיון הייתה מניעת התפרצויות של לחימה שבטית, ובלימת חדירת פשיטות של שבטים והאביים (שכוננו בשם "אל-אח'ואן") שפעלו בשמו של היריב ההיסטורי של ההאשמים (משפחתו של עבדאללה), עבד אל-עזיז אל-סעוד (אבן סעוד). מסוף 1921 ובמהלך 1922, הצליח הלגיון להתמודד עם אתגרים מעין אלה, אך רק כאשר סייעו לו יחידות משוריינים של ה-RAF⁷⁴.

אחרי שהוכרז רשמית על הקמת אמירות עבר הירדן, ב-1923, הוגדר הלגיון הערבי ככוח שתפקידו לספק הגנה פנימית וחיצונית לשטחי האמירות וגבולותיה. ב-14 באוגוסט 1924 ביצעו שבטים והאבים מנג'ד פשיטה בהיקף גדול שחדרה לעומק רב מאוד בתוך השטח העבר-ירדני. אלפי הפושטים, התקדמו בחשאי, והגיעו עד למרחק של קילומטרים בודדים מעמאן, בירת האמירות – כאשר הכוח היחיד שהסתבר שמסוגל לעצורם, היה כוח של ה-RAF שכלל מטוסים ופלוגת מכוניות משוריינות, מצוידות במקלעים. בקרב שהתפתח הצליחו המטוסים והמשוריינים להסב לתוקפים מאות הרוגים ופצועים, מבלי שספגו כמעט נפגעים בעצמם, והפושטים נמלטו חזרה בכיוון דרום-מזרח⁷⁵.

הלגיון הוכח ככוח שאינו גמיש ומאומן דיו, בכדי להתמודד עם איום שכזה, שצפוי היה רק לגדול, כאשר בהמשך אותה שנה כבשו הכוחות הואהבים של אבן סעוד את דרום חג'אז. ב-1925 השלים אבן סעוד את חיסול ממלכת חג'אז ההאשמית (ובכך הדיח את אביו ואחיו של עבדאללה), ועל ידי כך הרחיב את גבולו המשותף עם אמירות עבר הירדן, שכן כעת הוא שכן גם דרומית לה, ולא רק דרומית-מזרחית לה⁷⁶.

אחרי שלא הושגה הסכמה סופית עם אבן סעוד לגבי הגבולות בין עבר-הירדן לבין ממלכת חג'אז-נג'ד החדשה (ראה הרחבה בנושא בסעיף 3 בפרק 2.ג), ובמטרה ליצור מרווח ביטחון בין מרכז עבר-הירדן, לבין ממלכתו של אבן סעוד, השתלטו הבריטים על מעאן ועקבה בשם עבר-הירדן, ובכך השיגו לאמירות גישה עצמאית לים⁷⁷.

⁷⁰ Lunt (1999), p. 14. And: Dann (1984), pp. 25-27.

חשוב לציין שהביוגרפיה הרשמית של פיק, כלל לא מזכירה את ברונטון, והיא מציינת את פיק כמי שיצר את הכוח בן מאה החיילים, ראה: C. S. Jarvis. *Arab Command – The Biography of Lieutenant-Colonel F. G. Peake Pasha* (London: Hutchinson & Co., 1943), p. 69. See: Jarvis.

⁷¹ Jarvis, p. 69.

⁷² יוסף נבו. ירדן – החיפוש אחרי זהות (רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2005), ע"מ 16.

⁷³ Abu Nowar (1989), p. 58. And: Vatikiotis, p. 60.

⁷⁴ Vatikiotis, pp. 62-63.

⁷⁵ Abu Nowar (1989), pp. 139-142.

⁷⁶ Lunt (1999), p. 18.

⁷⁷ Ibid, ibid.

1. ד: הגעת הלורד פלומר לארץ, והרפורמות הביטחוניות שהוביל

ב-1925 הגיע לארץ הלורד הרברט פלומר והחליף את סמואל בתפקיד הנציב העליון. הרברט פלומר נולד ב-1857 והתגייס לצבא הבריטי ב-1876. אחרי שסיים הכשרתו בבית הספר הצבאי סאנדהרסט, הוא הוסמך כקצין בגדוד הרגלים ה-65. במסגרת שירותו בגדוד זה, הוא שהה בהודו במשך 5 שנים, בין 1877 ל-1882. במשך רוב שנות ה-80 וה-90 שהה פלומר באפריקה, והשתתף בלחימה בסודאן, ובדרום אפריקה, שם זכה להישגים אישיים גדולים במלחמת הבורים, כמפקד גדוד רודזי⁷⁸. הוא הוסיף להתקדם, ובמלחמת העולם הראשונה שירת כמפקד הארמיה הבריטית השנייה בחזית המערבית (בין 1915 ל-1917), שם התבלט כאחד המפקדים הטובים ביותר, כאשר הוביל את כוחותיו להתקפה בייפר (Ypres) ביוני 1917, שבה הושגו כל היעדים המקוריים (דבר שכמעט לא קרה במהלך שנות מלחמת החפירות הסטטית בחזית המערבית), ובאבידות נמוכות בהרבה מהמקובל בהתקפות דומות בחזית המערבית⁷⁹. חרף הצלחותיו בחזית, היו יחסיו עם מפקד חיל המשלוח הבריטי, הפילדמרשל הייג (Haig), רעועים, והוא נשלח לחזית האיטלקית, ממנה הוחזר רק כאשר תגברו הגרמנים את כוחותיהם באביב 1918 והיה חשש שיצליחו לפרוץ את החזית⁸⁰. אחרי סיום המלחמה קודם פלומר לדרגת פילדמרשל, ופיקד על צבאות הכיבוש בריין. ב-1919 הוא מונה למושל מאלטה, תפקיד בו שימש עד להשאלתו למשרד המושבות, כנציב העליון לארץ ישראל ולעבר הירדן.

עם הגעתו של פלומר לארץ עמדו לנגד עיניו שתי מטרות, שגם סמואל דגל בהן בשעתו: שמירת יציבות ביטחונית, וקיצוץ כספי גדול ככל האפשר בעלויות הביטחון. פלומר סבר שהשקט היחסי בארץ ישראל מאז 1921, מאפשר צמצום נוסף של כוחות הצבא בארץ ישראל, תוך חיזוק היכולת הצבאית המקומית לסייע בהגנת שטח המנדט. מכיוון שכישלונה של הז'נדרמריה הפלשתינאית היה ברור לו, כמו גם אי יכולתו של הלגיון להגן על האמירות מפני האיומים הפנימיים והחיצוניים שריחפו מעליה, הוא רצה בפירוקם של שני כוחות אלה, מבלי להגדיל את מצבת כוח האדם הבריטי (שהייתה יקרה בהרבה מזו המקומית) בשטח המנדט⁸¹. פלומר חשב שאין טעם להחזיק שני כוחות מקומיים עבור שטח המנדט, ובפרט כאשר מדובר בשני כוחות שלא הוכיחו עצמם כשווים את ההשקעה. הוא העדיף לחזק את ניידות כוחות הקרקע של RAF בארץ ישראל ובעבר הירדן, ולבנות כוח מקומי שיהיה קטן בהיקפו מספרית, בהשוואה ללגיון ולז'נדרמריה הפלשתינאית, אבל יהיה מאומן ונייד מהם.

שנותיו של פלומר בהודו ובאפריקה, שם שירת לצידם של כוחות קולוניאליים, תרמו למידת האמון שרחש ליכולת ולמהימנות של כוחות צבאיים מקומיים בפיקוד ובאימון בריטיים, והוא היה הדוחף הראשי להקמתו של כוח כזה גם בשטחי המנדט. חדירת ספיחים של שרידי המרד הסורי, וחשש ממעבר שלו לצפון

עבר הירדן, בנוסף להתגברות הפשיטות מחג'אז ונג'ד, תחת שלטונו העויין של אבן סעוד, רק תרמו למידת הדחיפות שחש בכל הנוגע לביצוע רפורמה שכזו בכוחות הביטחון המנדאטוריים.

⁷⁸ Unknown Author. "Field Marshal Sir Herbert Charles Onslow Plumer, 1st Viscount Plumer", <The Peerage> website. URL: <http://www.thepeerage.com/p24070.htm>

⁷⁹ Unknown Author. "Who's Who: Herbert Plumer", <First World War> website. URL: <http://www.firstworldwar.com/bio/plumer.htm>

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Bernard Wasserstein. The British in Palestine – The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict 1917-1929 (London: Royal Historical Society, 1978), p. 15. See: Wasserstein.

בפברואר 1926 התפרסמה באופן רשמי תכנית הממשלה (אותה יזם פלומר, ואישר משרד המושבות) להקים את הכוח האימפריאלי שייקרא "חיל הספר לעבר הירדן לשירות צבאי בפלשתינה ובעבר הירדן" (Trans-Jordan Frontier Force for Military Service in Palestine and Tran-Jordan)⁸², ובמקביל לבטל את שני גדודי הזינדרמריה (הבריטי והפלשתינאי), שישולבו בחלקם בכוח החדש, בחלקם במשטרת המנדט, או יפרשו משירות⁸³. הלגיון הערבי מצידו, איבד את כל היחידות שהייתה להן משמעות צבאית (פלוגות המקלעים ויחידות הקשר והארטילריה). כוח האדם של הלגיון שהוכרז ככוח משטרי טהור, ירד מ-1,450 ל-850⁸⁴.

הכוח האימפריאלי החדש הוקם בגלל המכלול של הסיבות שתוארו למעלה: חולשת הלגיון, הרצון לצמצם את כוח האדם הבריטי בארץ (ובכך לחסוך כסף), והאמונה של פלומר ביכולתם של כוחות קולוניאליים המאומנים על יד קצינים בריטיים מקצועיים.

ה-TJFF הוקם פורמאלית ב-1 באפריל 1926, וחייליו נשלחו לצרפנד בכדי לעבור אימונים בסיסיים בהשגחת ה-RAF. המטרה הייתה לדאוג לכך שעד סוף 1926, יעמוד לרשות ממשלת המנדט גדוד אימפריאלי שיוכל בהדרגה לקחת על עצמו עוד ועוד משימות הקשורות להגנה על שני חלקי המנדט, הן מפני אויבים חיצוניים והן מפני תסיסה פנימית.

לתפקיד של מפקד ומייסד ה-TJFF מונה לוטננט-קולונל פ. וו. בושר (Bowsher), ששימש לפני כן כמפקדה של הזינדרמריה הפלשתינאית, והוא הביא עימו חלק מקציניו ונגדיו הבריטיים (גם חלק מהזינדרמים המקומיים יכלו לבחור אם להצטרף ל-TJFF, או לעבור לשרת במשטרה, ובחרו ב-TJFF, אך הם לא הגיעו באופן מסודר כמו סגל הפיקוד).

ה-TJFF נועד בראשיתו לשמש כגדוד שיכלול ארבע פלוגות (Squadrons) כשכל אחת מהן תהיה נתונה לפיקודו של קצין בריטי בדרגת מייג'ור. כל פלוגה תהיה מחולקת לשני חצאים, שיהיו כשירים לפעולה עצמאית, ועל כל אחד מהם יפקד קצין בריטי בדרגת קפטן (או שיהיה לוטננט בעל דרגה זמנית של קפטן). מתחת לכל קפטן יהיו שני מפקדי מחלקות שיהיו קצינים מקומיים, ומתחתיהם שאר החיילים. העקרון שאומץ מהצבא ההודי גרס גיוס קצינים מקומיים כמעט אך ורק מתוך שורות החוגרים והנגדים (חריגים היו קצינים מקצועיים שגויסו בדרגות קצונה). הבריטים הנהיגו ארבע דרגות קצונה מקומיות: מולאזם (סקנד לוטננט – סגן-משנה), ראיס (לוטננט), קאיד (קפטן) וקאימקאם (מייג'ור), אשר נכנסה לתוקף רק בשלב מאוחר יותר⁸⁵. דרגות הקצונה המקומיות, היו זוטרות מהדרגות הבריטיות המקבילות להן (ולמעשה הן היו זוטרות גם מדרגות קצונה בריטיות, שנחשבו לפחות בכירות משלהן), והבריטים הקפידו על הפרדה בין קצינים ונגדים בריטים לקצינים ונגדים מקומיים. תקן מלא של כל פלוגה, נועד לכלול 144 רובאים, וארבעה מקלעי הוצ'קיס, אחד לכל מחלקה. שלוש

מהפלוגות נועדו להיות פלוגות פרשים, בעוד שהרביעית, שיועדה לטיפול בבעיית הפשיטות בדרום עבר הירדן, הייתה פלוגה שחציה יורכב מפרשים וחציה השני יורכב מרוכבי גמלים⁸⁶. בסוף 1926 כלל הכוח 775

⁸² החלטות המועצה המינהלית של הנציב העליון בישיבתה ב-17.3.26. גנוז המדינה מ-4753/2

⁸³ מסמך מספטמבר 1947 שחיבר קולונל מונטגומרי (Montgomery) מפקדו הלפני-אחרון של ה-TJFF, ונקרא "ההסטוריה של חיל-הספר העבר-ירדני", ע"מ 1. להלן: מסמך מונטגומרי.

WO 191/64

⁸⁴ מכתבו של הנרי קוקס (Cox), הנציג הבריטי בעבר-הירדן, לנזכיר הראשי של ממשלת המנדט מה-5.8.27.

CO 733/132/1

And: Jarvis, pp. 69-70.

⁸⁵ מסמך מונטגומרי, ע"מ 9.

חיילים וקצינים, מתוכם 16 קצינים היו בריטיים, 13 היו נגדים בריטיים על-תקן קצינים, שני נגדים בריטיים, ועשרים קצינים מקומיים (18 מסלמים ושני נוצרים)⁸⁷. סדר גודל כוח זה היה גדול משמעותית מהמתוכנן, וכך, עוד בטרם החל בפעולתו, היה על ה-TJFF ליזום קיצוצים בכוח האדם שלו, על מנת להגיע לתקן המלא המתוכנן שנועד לעמוד על בין 500 ל-600 איש⁸⁸.
האמון שהביע פלומר בפרוייקט החדש בא לידי ביטוי בהחלטה שקיבל עוד לפני שהסתיימה הכשרתו של חייל אחד ב-TJFF. במסגרת החלטה זו הוא הורה על צמצום נוסף במצבת כוחות RAF בארץ ישראל והעמדתה על שתי פלוגות משוריני RAF וטייסת קרב אחת⁸⁹.

⁸⁶ Palestine Administration Report for the year 1926, p. 39. See: Administration report, 1926.

⁸⁷ Administration report, 1926, p. 30.

⁸⁸ מכתב של פלומר לאימרי מה-19.1.28, ובו הוא מגיש לו את דיווח ה-TJFF על פעילותו ב-1927.

CO 831/1/9

⁸⁹ מכתב של פלומר לאימרי, מה-20.5.26. להלן: מכתב פלומר 1926.

FO 371/11509

2.א.1: פעילות ה-TJFF בגזרת המרד הסורי בשלבי האחרונים

בקיץ 1925 פרץ מרד כנגד השלטון הצרפתי בסוריה, שבמהלך המחצית השנייה של השנה, צבר תאוצה עד לדיכוי בידו הצרפתים שהפעילו כוח מאסיבי (למשל, באוקטובר 1925 הם הפגזו ללא אזהרה את העיר העתיקה של דמשק במשך 24 שעות רצופות)⁹⁰.

המרד נפתח בג'בל דרוז, שם גם הייתה ההתנגדות הקשה ביותר לצרפתים⁹¹. מיקומו של ג'בל דרוז בסמוך לגבול עם עבר-הירדן, יצר בעייה קשה עבור הבריטים. כבר מראשית המרד נהגו מורדים דרוזיים לחצות את הגבול ולנצל את השטח העבר-ירדני כדי לחמוק מהצרפתים, אחרי התקפות שביצעו על פטרולים שלהם – דבר שהכעיס מאוד את הצרפתים. הבריטים ידעו שהאמיר עבדאללה מזדהה עם המורדים, ומקווה שהצלחת המרד תביא למסירת סוריה לידיהם. הם חשדו בו שהוא מסייע בחשאי למורדים (דבר שעבדאללה הכחיש נחרצות)⁹². לעבדאללה היה אינטרס נוסף לתמוך במורדים הסוריים, מכיוון שחשש שאי תמיכה שלו במורדים, תקרב אותם לאבן סעוד (חלק מראשי המורדים כבר יצרו קשרים עם אבן סעוד, שהבטיח להם סיוע צבאי בדמות 70,000 לוחמי אחיואן)⁹³.

הנסיבות הבעייתיות בגבולה הצפוני של עבר-הירדן הביאו לקיצור לוח הזמנים של הכשרתן הראשונית של פלוגותיו הראשונות של ה-TJFF, ופלוגה רכובה ראשונה שלו נשלחה לאל-רמת'א, פחות מחצי שנה מרגע שהחלה את אימוניה הבסיסיים⁹⁴.

במחצית השנייה של 1926 היה המרד בשלבי דעיכה, והצרפתים חיזקו את אחיזתם בג'בל דרוז. התמשכות פעילות הקבוצות החמושות בג'בל דרוז שכנעה חלק מהקצונה הצרפתית, שהמורדים מקבלים מקלט מסודר בעבר הירדן, והאמירות משמשת להם כבסיס בטוח ליציאה להתקפותיהם, וכמקלט אחרי ההתקפות. התבטאויות צרפתיות ברוח הזו דרבנו את הבריטים לחזק את נוכחותם באזור, וקיצור זמן הכשרת טירוני ה-TJFF ושליחתם לגזרה, היה ביטוי למגמה זו. ב-22 בספטמבר 1926 הגיעה לאזור פלוגת פרשים של ה-TJFF, ושולבה, לבקשת קוקס, במסגרת שהוקמה אד-הוק, וכללה גם יחידת משוריינים של RAF. מטרת המסגרת היחידתית הזו הייתה מניעת מעבר קבוצות חמושות של דרוזים לתוך עבר-הירדן, פירוקן מנשק (במידה והצליחו לחדור פנימה), והחזרתן לשטח הסורי⁹⁵. חלק משמעותי מפעילות זו, בגזרת ארבד-רמת'א, היה ניסיון להרחקת קבוצתו החמושה של מצטפא ח'ילילי, עברייני שנמלט מהכלא בדמשק ביולי 1926, וריכוז סביבו קבוצה שמנתה כארבע מאות מורדים. הצרפתים ראו בו מבוקש בכיר, ונוכחותו באזור, הטרידה מאוד את הבריטים. סיורים בגזרה לא העלו דבר, וח'ילילי נלכד לבסוף דווקא בעמאן, אחרי מבצע מודיעיני⁹⁶.

⁹⁰ Joyce Laverty Miller. "The Syrian Revolt of 1925", in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 8, No. 4. (Oct., 1977), p. 545. See: Miller.

⁹¹ Ibid, p550.

⁹² מכתב של עבדאללה לפיק (שהחליף זמנית את קוקס) מה-10.10.26. FO 371/11509

⁹³ Miller, p. 559.

⁹⁴ מכתבו של מזכיר ממשלת המנדט סיימס (Syms) לשר המושבות אמרי (Amery) מה-14.9.26. FO 371/11509

⁹⁵ מכתב מא. סטאפורד (Stafford) לשר ג' שאקבורו (Shuckburgh), תת-שר המושבות, מה-4.1.27. FO 371/12303

⁹⁶ מכתב מא. סטאפורד (Stafford) לשר ג' שאקבורו (Shuckburgh), תת-שר המושבות, מה-4.1.27. FO 371/12303

החלטתו של בית המשפט העבר-ירדני בארבע, לשחרר את מצטפא חילילי, חודשים בודדים אחרי מעצרו, החריפה עוד יותר את החשדנות של השלטונות הצרפתיים כלפי הבריטים וכלפי שלטונות עבר הירדן, והקשתה על פעילות שמירת הגבולות⁹⁷. פועל יוצא משחרור חילילי היה שמורדים נוספים הסיקו שהרשויות האזרחיות בעבר הירדן, מספקות להם מקלט, ולכן משתלם לברוח לעבר-הירדן.

היד הקשה בה נקטו הצרפתים במהלך דיכוי המרד, הביאה לגל פליטים שהתרכזו סביב נווה המדבר של קסר אל-אזרק. לצד פליטים אלה התרכזו באזור מאות מורדים דרוזיים מתומכיו של סלטאן פאשא אל-אטראש, וחלקם המשיך בביצוע פשיטות לתוך סוריה. בלחצם של הבריטים שלח עבדאללה, בסוף 1926, איגרת לסלטאן אל-אטראש, ובה תבע הפסקה מיידית של הפעילות הזו, והלה התחייב שהיא תופסק. ההתחייבות לא קויימה, והפשיטות מאל-אזרק נמשכו, דבר שגרם לכך שזרם הפליטים הדרוזיים במקום, הלך וגבר⁹⁸. הסיטואציה הרגישה באזור אל-אזרק הביאה להצבת פלוגה שלמה של ה-TJFF באותה גזרה, לצד יחידה מהלגיון ויחידת משוריינים של ה-RAF. השטח כולו (כולל מחנה הפליטים) הוגדר כשטח צבאי, והכניסה אליו נאסרה.

למרות פעילות זו, הצליחה ב-26 במאי 1927 קבוצה דרוזית חמושה שמנתה מאות לוחמים להיכנס לתוך השטח הצבאי באל-אזרק. סדר הכוח של קבוצה זו היה גדול מדי עבור היחידות שחנו בגזרה (ושלמרב האירוניה, בדיוק באותו שבוע עמד לצאת אל הפועל צמצום במספרן על פי תכנון מוקדם, אחרי כמה שבועות של שקט יחסי)⁹⁹, ולגזרה הוזעקו פלוגת פרשים נוספת של ה-TJFF מזרקא ויחידת משוריינים נוספת של ה-RAF, שהגיעה מעמאן. מהירות הגעתן לגזרה וכניסתן לפעולה של שתי היחידות, מרגע שנקראו (פחות מארבע שעות), ושיתוף פעולה מוצלח שלהן עם היחידות שכבר שהו בשטח, הביאה לסילוקם מהאזור של למעלה משלוש מאות מורדים דרוזיים שנמלטו לכיוון השטח הסורי, וששים נוספים נשבו¹⁰⁰.

אחרי הצלחה זו, הגיעו עוד מספר גלים של פליטים דרוזיים מסוריה, אך המדיניות הבריטית באל-אזרק כלפי הדרוזים, עברה שינוי קיצוני, והסובלנות שהופגנה כלפיהם קודם-לכן, הוחלפה ביחס תקיף בהרבה (מנהיגי מורדים, למשל, נשלחו לגלות פנימית במרכז ובדרום עבר הירדן, הרחק מאנשיהם ומהגבול הסורי)¹⁰¹. התקרית החמורה והתמשכות תופעת הפליטים באל-אזרק, הביאה את ממשלת המנדט להחלטה להשאיר בינתיים את הפלוגה הנוספת שהובאה כתגבורת. החלטה זו העלתה משמעותית את תקרת ההוצאות המתוכננות של ממשלת המנדט, שנאלצה לדווח למשרד המושבות על כך שנאלצה לאשר תוספת חירום לתקציב האספקה והתחבורה של ה-TJFF בסך של £50000¹⁰².

פעילות הביטחון השוטף על הגבול הסורי בכלל ובאזור אל-אזרק בפרט הוגדרה גם על ידי לוטננט קולונל בוור, כמוקד פעילותו של ה-TJFF ב-1927, אבל במקביל אליה, נמשך התהליך של בניית הכוח ועיצובו¹⁰³.

⁹⁷ מכתב מסיימס לאימרי מה-14.1.27.

CO 733/132/1

⁹⁸ מכתב מסיימס לאימרי מה-14.1.27.

CO 733/132/1

⁹⁹ דיווח של קוקס על המצב בעבר-הירדן בין ה-1.4.27 לבין ה-30.6.27.

FO 371/12272

¹⁰⁰ מכתב מסיימס לאימרי מה-9.6.27.

FO 371/12303

שם.

¹⁰¹ מכתב של סיימס לאימרי מה-27.6.27.

CO 733/142/2

¹⁰³ דיווח שנתי של ה-TJFF על תפקודו בשנת 1927, ע"מ 21. להלן: דיווח 1927.

CO 831/1/9

2.א.2 : הנחת היסודות הקבועים ל-TJFF בתחומים המנהליים והפיזיים

הפעילות המינהלתית העיקרית של ה-TJFF ב-1927, כללה את בניית שני בסיסי העיקריים, בזרקא ובמעאן, והמעבר ההדרגתי אליהם. בזרקא, שהייתה כפר צירקסי לא רחוק מעמאן, התקדמה במהירות בניית הבסיס המרכזי של ה-TJFF. במקום נבנו במהירות בסיס הטירונים ומרכזי ההכשרה המקצועיים של ה-TJFF, כמו גם מחסניו, סדנאותיו, אורוותיו, מתקני המנהלה, הרפואה, הווטרינריה והמפקדה הראשית שלו¹⁰⁴. העברת כל המתקנים הללו מצרפנד (ומסירת צרפנד לידי ה-RAF), הושלמה עד סוף 1927. כמו כן, עד לסוף 1927, התמקמו בזרקא שתי פלוגות פרשים (אחרי שהסתיים המשבר באל-אזרק, הוחזרו היחידות לזרקא) ובניית מגורי קבע עבורן בבסיס, התקדמה בקצב מהיר. פלוגת הפרשים השלישית, עברה לא נבנו מתקנים מתאימים בזרקא, מוקמה בצמח, ונבנו עבורה מגורים זמניים שם. פלוגה D (הפלוגה שנבנתה כפלוגה מעורבת של פרשים ורוכבי גמלים), התמקמה בבסיס-קבע שני של ה-TJFF, שהקמתו הלכה ונשלמה במעאן¹⁰⁵.

בכל הנוגע לרמת תפקודם של החיילים בסוף השנה המלאה הראשונה לקיום ה-TJFF, קבע בוור שרמת הקליעה שלהם היא נמוכה, וכן המשמעת שלהם בבסיס. עם זאת, קבע בוור שתפקודם בשטח במצב אמת, הוכיח עצמו כטוב מאוד. לצורך שיפור יכולות החיילים הוקמו מתקני אימון לא רק בבסיס ההכשרה בזרקא, אלא גם במעאן, תוך תכנון הקמת מטווחים ומתקני אימון בכל מתקן-קבע שייבנה עבור ה-TJFF¹⁰⁶. בכל הנוגע לחימוש החיילים, הושקע מאמץ גדול בציוד החיילים ב-400 רובים חדשים, שהחליפו את הרובים הישנים, שהועברו מהז'נדרמריה הפלשתינאית¹⁰⁷. תחום חשוב של אימונים שהוזנח בגלל עומס האירועים ב-1927, היה שיתוף הפעולה עם ה-RAF. בתחום המבצעי היה שיתוף פעולה הדוק (כפי שהוזכר קודם), אבל הנסיבות לא אפשרו אימונים משותפים לצורך הגברת יכולת שיתוף הפעולה בין ה-TJFF וה-RAF¹⁰⁸.

חרף הצורך בצמצום מספר החיילים הכולל של ה-TJFF, היה הכרח לקבוע מנגנון גיוס מסודר, שיוכל לפעול ברגע שיהיה צורך בתחלופה סדירה של חיילים חדשים. המנגנון שנמצא כיעיל ביותר, והוא שימש את ה-TJFF עד לפירוקו, היה שליחת קצינים מקומיים אל המחוזות שמהם הם באו, בכדי שייפגשו עם צעירים מקומיים ויסבירו להם את היתרונות שבגיוס ל-TJFF. פלוגה D, שמפקדיה רצו בגיוס רוכבי גמלים סודאנים, גייסה 64 סודאנים¹⁰⁹, ובכך מילאה את המכסה המקסימאלית שקבעה מפקדת ה-TJFF לחיילים מארץ זו¹¹⁰.

בתחום ארגון הפלוגות (שכפי שצויין בפרק קודם, עמדו בפני צמצומים, עוד בטרם הושלמה הקמתן), הוחלט על שינוי ייעוד פלוגה D, ועל ביטול הרעיון של קיומה כפלוגה שתכלול גם מחלקות פרשים וגם מחלקות רוכבי גמלים. על פי ההחלטה, הפכה הפלוגה כולה לפלוגה של רוכבי גמלים¹¹¹. הסיבה לשינוי זה, נבעה מכך שפלוגה D מוקמה בבסיס במעאן, שם נטען שיש עדיפות להפעלת גמלים.

¹⁰⁴ מכתב מפלומר לאימרי מה-13.1.27.

CO 733/134/16

¹⁰⁵ דיווח 1927, ע"מ 4-5.

¹⁰⁶ שם, ע"מ 16, 22-23.

¹⁰⁷ שם, ע"מ 16.

¹⁰⁸ שם, ע"מ 25-26.

¹⁰⁹ Palestine Administration Report for the year 1927, p. 46.

¹¹⁰ דיווח 1927, ע"מ 7.

¹¹¹ שם, ע"מ 3.

2.ב.2: יחסי ה-TJFF עם שלטונות עבר הירדן, וסוגיית מימונו בשנותיו הראשונות

2.ב.1: יחסי ה-TJFF עם שלטונות עבר הירדן לאחר הקמתו ובשנת פעילותו הראשונה

בשנתו הראשונה של ה-TJFF החלה להתפתח מערכת היחסים המסובכת שלו עם האמירות שבתוכה הוא מוקם. הקמתו של ה-TJFF גזלה מעבר-הירדן את הכוח הצבאי המצומצם שעמד לרשותה, כאשר הוגדר הלגיון כז'נדרמריה. צעד זה נזקף בעיני כל בכירי עבר הירדן (ערבים ובריטים כאחד), לחובתו של פלומר עצמו. מפקדו-לעתיד של הלגיון הערבי, ג'ון באגוט גלאב (Glubb), טען שהסיבה לפירוק הלגיון מהמסגרות הצבאיות שלו, נבע מכך שפלומר זעם על כך שכאשר עמדו לכבודו במסדר כבוד, הם התפזרו באופן לא מסודר, דבר שקצין מקצועי מסוגו של פלומר ראה בעין רעה כעדות לרמת מקצועיות נמוכה בכל הנוגע לחיילות¹¹². חשוב לציין שאין שום עדות מסייעת לטענתו-זו של גלאב, ומבחן המעשה בחמש שנות קיומו, מלמד שתפקודו הצבאי של הלגיון לא הספיק בכדי שיוכל ליטול על עצמו את הגנתה הפנימית והחיצונית של האמירות.

שני הבריטים הבכירים בעבר הירדן, פיק וקוקס, סברו שהחלשת הלגיון היא שגיאה מצידו של פלומר, שכן היא תחליש את מעמדה של ממשלת עבר הירדן בכלל ואת מעמדו של עבדאללה בפרט¹¹³. עבדאללה מצידו סבר שהאיש ששכנע את פלומר לנקוט במהלך של החלשת הלגיון במקביל לבניית ה-TJFF, היה דווקא קוקס¹¹⁴. חשוב להדגיש שעבדאללה לא בטח בקוקס, ובמשך השנים אף פיתח טינה אישית כלפיו (בזכרונותיו הוא טוען שהוא הביא להחלפת קוקס, באמצעות פנייה לנציב העליון, אחרי שלא יכול היה לעבוד עימו)¹¹⁵.

עבדאללה ציין בזכרונותיו שהתנגד להקמת ה-TJFF, כיוון שהיה מדובר בהפרה בוטה של ההסכם משנת 1923, שבו נקבע במפורש תפקיד הלגיון כאחראי על הגנת האמירות¹¹⁶. עבדאללה, שבראשית ימי עבר הירדן, קיווה להקמת דיוויזיה עבר-ירדנית, ראה כיצד הכוח הצבאי הכפוף לו, הופך לגדוד משטרתני, נטול נשק אוטומטי ונשק כבד, ונפגע מכך אישית.

הבריטים נקטו במספר מהלכים שנועדו לפצות את עבדאללה ולחזק מעמדו בציבור הערבי, חרף הפגיעה בלגיון. המהלך הראשון שביצעו היה מהלך בולט של ערביזציה של הכוח, שבמקורו יצא מתוך הז'נדרמריה הפלשתינאית, גוף שכרבע מאנשיו היו יהודים¹¹⁷. בסוף 1926 שינו הבריטים את שמו של ה-TJFF מ"חיל הספר העבר ירדני לשירות צבאי בפלשתינה ובעבר הירדן", ל"חיל הספר העבר ירדני", כינוי בו נודע עד לפירוקו¹¹⁸.

ב-1927 זכתה פעילותו של ה-TJFF בעבר הירדן (בעיקר באזור אל-אזרק), בשבחים רבים, ועמדתו של קוקס לגבי עברה שינוי משמעותי, אחרי שקשריו המקצועיים עם ה-TJFF התהדקו מאוד במהלך אותה שנה. בדצמבר, אחרי העברתם לזרקא של כל מתקני ה-TJFF בצרפנד, עבר הפיקוח המנהלי על ה-TJFF

¹¹² Trevor Royle. *Glubb Pasha* (London: Little, Brown and Company, 1992), pp. 172-173. See: Royle.

¹¹³ מען אבו נואר טוען שפיק לא התנגד להקמת ה-TJFF ולצמצום כוחות הלגיון, ואף סבר שהדבר תרם לשיפור הביטחון בעבר-הירדן [Abu Nowar (1989), p. 173]. טענה זו לא מסתדרת עם מכתבו של פלומר, שהוזכר קודם (מכתב פלומר 1926), ובה הוא מתייחס במפורש לעוינותו של פיק לרעיון הקמת ה-TJFF.

¹¹⁴ עבדאללה, ע"מ 190.

¹¹⁵ שם, ע"מ 187.

¹¹⁶ עבדאללה, ע"מ 190.

¹¹⁷ סת"ה (כרך שני), ע"ע 212-213.

¹¹⁸ שם, ע"ע 212-213.

מידי המחלקה המנהלית במזכירות הראשית בירושלים, לידי משרדו של הנציג הבריטי בעמאן (הנושא היחידי שבו נותרה כפיפות ישירה לירושלים, היה התחום הפיננסי)¹¹⁹. המהלך של עבודה מול ממשלת עבר-הירדן החל עוד קודם, עם העברת האחריות למתן שירותים למתקני ה-TJFF בעבר-הירדן, לידי המחלקה לעבודות ציבוריות בממשלת עבר הירדן¹²⁰.

דיווחיהם של קוקס, סיימס ופלומר לגבי עמדתו של עבדאללה בנוגע ל-TJFF, מלמדים שהם התרשמו שחל בה שינוי משמעותי לחיוב. קוקס כתב שעבדאללה כעס מאוד כשהתברר לו שהמממנת הראשית של ה-TJFF, היא ארץ ישראל, וחשש שבמצב כזה עבר-הירדן עלולה למצוא עצמה בכפיפות לארץ ישראל, שמממנת את הגנתה. קוקס ציין שעמדתו של האמיר השתנתה כאשר הוסבר לו שה-TJFF נבנה על פי המודל של הצבא ההודי, והוא כוח אימפריאלי טהור, שפועל בכפיפות בלעדית לבריטים¹²¹. קוקס הוסיף, בדיווחו על הרבעון השני של 1927 (במהלכו אירעה התקרית הקשה באל-אזרק), שבעקבות פעולתם המצויינת של אנשי ה-TJFF, למד עבדאללה להכיר בערכם¹²². סיימס כתב לאמרי על הצלחתו של ה-TJFF לשנות את עמדות עבדאללה ואנשיו כלפיהם, מעוינות חד-משמעית, והתנגדות להקמת ה-TJFF לשבחים והערכה לתפקודו, והבנה של חשיבותו¹²³.

פלומר, שכתב גם הוא על השינוי שחל בעמדת האמיר כלפי ה-TJFF, רצה לחזק עוד יותר את מחויבותו של עבדאללה כלפיהם, ועל כן פנה בספטמבר 1927, בבקשה למשרד המושבות לאשר הענקה של דרגת ייצוג של קולונל ב-TJFF (בצירוף התואר "Colonel in Chief") לעבדאללה¹²⁴. מחליפת המכתבים בנושא, עולה שתואר מסוג זה הוענק בדרך כלל רק לבני משפחת המלוכה הבריטית, אך מכיוון שבצבא ההודי היו שלושה תקדימים (שלושה נסיכים מקומיים שקיבלו תארים של קולונל לשם כבוד, של שלושה גדודים סדירים בצבא ההודי), החליט משרד המושבות, להמליץ לאשר את הבקשה, כאשר התואר "Colonel in Chief" הוחלף בתואר המחייב-פחות (מבחינת הבריטים) של "Honorary Colonel", אותו תואר שקיבלו שלושת הנסיכים ההודיים¹²⁵.

פלומר רצה שהענקת התואר תשתלב עם הענקת תואר אבירות במסדר סט. מייקל וסט. ג'ורג', אותו המליץ להעניק לעבדאללה, ובקשתו אושרה. ב-7 בדצמבר 1927, הושלם המהלך ועבדאללה הוכרז רשמית כאביר-מפקד במסדר סט. מייקל וסט. ג'ורג' (KCMG) וכקולונל-לשם-כבוד של ה-TJFF¹²⁶. שלושה שבועות קודם-לכן קיבל עבדאללה את הידיעה הרשמית שהמלך ג'ורג' החמישי החליט להעניק לו את שני התארים, ושיגר אליו מברק תודה (ראה נספח א')¹²⁷.

¹¹⁹ שם, ע"מ 27.

¹²⁰ שם, שם.

¹²¹ מכתבו של קוקס לפלומר מה-12.4.27.

CO 733/134/5

¹²² דיווח של קוקס על המצב בעבר-הירדן בין ה-1.4.27 לבין ה-30.6.27.

FO 371/12272

¹²³ מכתבו של סיימס לאימרי מה-29.7.27.

FO 371/12272

¹²⁴ מכתבו של פלומר לשאקבורו מה-7.9.27.

CO 733/143/6

¹²⁵ טיוטת מכתב של שאקבורו מה-13.10.27.

CO 733/143/6

¹²⁶ מכתב של וו. אורמסבי-גור (Ormsby Gore) ממשרד המושבות לפלומר, מה-7.12.27.

CO 733/143/6

¹²⁷ מברק של עבדאללה למלך ג'ורג' החמישי מה-16.11.27.

CO 733/143/6

2.ב.2 : בעיית מימון ה-TJFF אחרי הקמתו, והמשבר בין פלומר לממשלה סביב סוגייה זו

מרגע שהוחלט על הקמתו ככוח אימפריאלי שיפעל בשני חלקי המנדט, עלתה השאלה מי יישא בהוצאות הדרושות לקיומו של ה-TJFF. סוגייה זו הייתה מקור קבוע לחיכוכים בין ממשלת עבר-הירדן, שלטונות המנדט בירושלים, ומשרד האוצר בלונדון. כאשר הוקם ה-TJFF עדיין לא הוגדר באופן קבוע מה יהיה חלקם של כל אחד משלושת הגופים הללו, במימון הכוח החדש. משרד האוצר הבריטי הודיע במאי 1926 (חודש אחרי הקמת ה-TJFF), שבמשך השנה הראשונה הוא ייתן ל-TJFF מענק בסך £92,000, שהיווה ירידה בסיוע שהקציבו הבריטים לצרכי ביטחון (בהשוואה ל-£108,000 אותם העניקו שנה קודם לכן)¹²⁸. העובדה שמענק זה הופיע בתור סעיף במסגרת זמנית העוסקת בסיוע אד-הוק לממשלת עבר-הירדן, לימדה שהאוצר לא גיבש עמדה סופית לגבי מידת ההשתתפות של הממשלה הבריטית במימון ה-TJFF.

במזכר סודי על הגנת ארץ ישראל ועבר הירדן, ציין פלומר את העקרונות שעל פיהם, לשיטתו, יש לחלק את מימון ה-TJFF בין ארץ ישראל ועבר הירדן: א. גודל השטח ומספר תושביו; ב. יכולותיו הכלכליות של כל שטח; ג. צרכיו הביטחוניים של כל שטח. פלומר ידע שעל פי ההסכם של 1923, מחוייבת ממשלת בריטניה לשאת ברוב הוצאותיה של ממשלת עבר הירדן, ועל כן נטל ההוצאה העבר-ירדנית על ה-TJFF, ייפול על כתפי האוצר הבריטי. כמו כן, על פי העקרונות שהוא-עצמו קבע, נטל זה יהיה כבד (מכיוון שמצבה הביטחוני של עבר הירדן היה מסובך בהרבה מזה של ארץ ישראל, ושטחה היה גדול יותר)¹²⁹.

האוצר הבריטי, לעומת זאת, סבר שהקריטריונים שקבע פלומר לחלוקת מימון ה-TJFF, היו לא ראויים, והטילו נטל כבד מדי על כתפי עבר הירדן (וכתוצאה מכך, על כתפי האוצר הבריטי). בכירים באוצר הבריטי סברו שממשלת המנדט של ארץ ישראל, צריכה לשאת בעלויותיו של ה-TJFF, עד כדי מימון מלא שלו. פלומר הסכים שיש הגיון בכך שחלקה של ארץ ישראל יהיה גדול מזה של עבר הירדן, בכל הנוגע למימון ה-TJFF, מאחר שיש לה אינטרס ביטחוני מובהק ביציבות עבר הירדן ויכולתה הכלכלית גדולה בהרבה. עם זאת, טען פלומר, יש עדיין סיבות עקרוניות מדוע אין להסכים שארץ ישראל תהיה המממנת הבלעדית של ה-TJFF. הסיבה הראשונה שנתן פלומר הייתה שמימון בלעדי של הגנת עבר הירדן על ידי ארץ ישראל, יעמיד את עבר הירדן תחת פיקוחה של ארץ ישראל, בניגוד לאינטרס הבריטי, כפי שנקבע בספר הלבן של 1922, ובהסכם של 1923¹³⁰.

בסוף שנת התקציב הראשונה לקיומו של ה-TJFF (ב-31 במרץ 1927), העביר ה-TJFF את נתוני הוצאותיו, ומהן עלה שעלותו השנתית הייתה כ-£168,000, מתוכן העביר האוצר הבריטי בשם עבר הירדן, כפי שהתחייב, סכום של £92,000¹³¹. סכום זה היה גבוה בהרבה מכפי שחשב האוצר כראוי, ופלומר עצמו הודה שראוי שחלקה של ארץ ישראל יהיה גבוה יותר מזה.

הויכוח בין פלומר לאוצר התנהל לאורך 1927 ולקראת סוף השנה הגיעו שני הצדדים להסכם פשרה שבמסגרתו נקבע יחס של אחת לשתיים, בין חלקה של עבר הירדן לבין חלקה של ארץ ישראל, במימון ה-TJFF. בלחץ האוצר סוכם שמכיוון שעבר הירדן בכל מקרה לא תשלם את חלקה, הרי שאת עלות

¹²⁸ מכתב מנציג משרד האוצר ג' בארסטו (Barstow) למשרד המושבות, מה-20.6.26.

CO 733/128/6

¹²⁹ מזכר של פלומר מה-29.9.27 על הגנת ארץ ישראל ועבר-הירדן.

CO 733/133

¹³⁰ Mary C. Wilson. King Abdullah, Britain and the making of Jordan (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), pp. 86-87. See: Mary Wilson.

¹³¹ נספח הוצאות ה-TJFF על 1926/7.

CO 831/1/7

השליש שלה צריכות לשאת במשותף ממשלת בריטניה וממשלת ארץ ישראל, מאחר שהגנת עבר הירדן היא אינטרס מובהק של ארץ ישראל, שעליה לשלם עבורו. משמעות החלטה זו הייתה שחלקה של עבר הירדן (ובפועל חלקו של האוצר הבריטי), היה ששית מתקציב ה-TJFF, בעוד שחלקה של ארץ ישראל, היה חמש ששיות¹³².

פלומר היה מוכן להסדר מימון כזה, בתנאי שיהיה מוגבל בזמן. פלומר טען שארץ ישראל עוברת מיתון כלכלי קשה, והסדר שכזה יהווה נטל קשה על אזרחי ארץ ישראל. במסמך שכתב על ה-TJFF, הוא ציין שהודיע למשרד המושבות שאם לא יאוזן בהמשך מה שראה כחוסר שיוויון קיצוני בהשתתפות במימון ה-TJFF, הוא יראה בכך עילה להתפטרות מתפקידו¹³³. התפטרותו של פלומר נחשבה כבעייתית פוליטית בעיני חלק מבכירי משרד המושבות, ואורמסבי גור שלח מכתב סודי לראש הממשלה סטנלי בולדווין (Baldwin), ובו ביקש את התערבותו מול משרד האוצר, מתוך רצון למנוע משבר עם פלומר¹³⁴. חרף הניסיונות ללחוץ על האוצר להתגמש (ניסיונות שנמשכו כשלושה חודשים) סירבו אנשי האוצר לוותר, ובמכתב משר האוצר ווינסטון צ'רצ'יל (Churchill) לבולדווין הוא ציין שכהונתו של פלומר בכל מקרה עתידה להסתיים אוגוסט אותה שנה, כך שלא ימוא אין כל משמעות¹³⁵. בולדווין קיבל למעשה את עמדת צ'רצ'יל וכהונת פלומר הסתיימה מבלי שחל כל שינוי בהסדר המימון הקודם.

במקביל לדיונים הפנימיים בממשלת בריטניה בנוגע לאימונו של פלומר, הושלם המשא ומתן בין בריטניה לבין עבר הירדן, על התקשרות בחוזה חדש, שיחליף את ההסכם מ-1923. החוזה של 1928 כלל סעיף שעסק ישירות ב-TJFF ובתפקידו, ובחלקה של עבר הירדן במימון הכוח. סעיפים 10 ו-11 קבעו שלבריטניה הזכות לגייס ולצייד כוחות להגנה על עבר הירדן, ועל ממשלת עבר הירדן לשאת בששית מעלות הכוח (ה-TJFF)¹³⁶.

להסכם 1928 היו השלכות מרחיקות לכת הן על יחסם של שלטונות עבר-הירדן ל-TJFF (ששב והשתנה לשלילה), והן בנוגע לעיגונן בחוזה, של הפרופורציות שנקבעו למימון של ה-TJFF. בחישובי העלויות שהעביר מטה ה-TJFF לקראת פתיחת שנת התקציב 1928 (ב-1 באפריל שנה זו), הופיעה ליד השורה התחתונה של העלויות של השנה הקודמת, ששית מהסכום הכולל (כ-£32,000 מתוך סך כללי של כ-£193,000)¹³⁷.

המשמעות המיידית של סכומים אלה, הייתה שהעלות של ה-TJFF מבחינת ממשלת ארץ ישראל גדלה פי שניים, ופחתה בשני שלישים מבחינת האוצר הבריטי. חרף דרישתו של פלומר, היחס של אחת לחמש בכל הנוגע למימון ה-TJFF, נשאר על כנו גם אחרי שסיים את תפקידו, בהמשך 1928¹³⁸. הפשרה היחידה מצדו של האוצר הבריטי הייתה הסכמה בשם עבר הירדן לסייע במימון מחצית עלותם של מתקנים שנועדו

¹³² דיווח של פלומר על פעילות ה-TJFF, 8.2.28.

CO 733/151/2

¹³³ שם.

¹³⁴ מכתב של אורמסבי גור לבולדווין מה-23.1.28.

CO 733/151/2

¹³⁵ מכתב משר האוצר צ'רצ'יל לבולדווין מה-21.5.28.

CO 733/151/2

¹³⁶ חוזה בין ממשלת בריטניה הגדולה לבין אמירות עבר-הירדן שנחתם ב-20.2.28.

FO 371/13025

¹³⁷ הערכת ההוצאות הכלליות של ה-TJFF לשנת התקציב 1927.

CO 831/2/5

¹³⁸ מכתב של הנציב העליון השלישי ג'ון צ'נסלור (Chancellor) לאימרי, מה-7.12.28.

CO 831/3/2

במובהק לשפר את הגנת האמירות. הסכמה זו הותנתה בכך שההוצאות לא יהיו שוטפות, אלא הוצאות חד פעמיות (כמו בניית מתקני פלוגה D במעאן, שמטרתם הייתה הגנה על גבולה הדרומי של האמירות, והבטחת השטח שסופח אליה, חרף התנגדות אבן סעוד).

2.ג. יחס שלטונות עבר הירדן כלפי ה-TJFF אחרי הסכם 1928 ובעיית הפשיטות בדרום האמירות

1.ג.2 : הסכם 1928 והשפעתו על יחס האמיר ואנשיו ל-TJFF.

ההסכם שנחתם ב-1928 נתפס על ידי עבדאללה ואנשיו כהפרה בוטה של הסכם 1923, והטינה שחשו כלפי ה-TJFF בעת שהוקם, ושדעכה בעקבות הצלחותיו באל-אזרק ופריסת פלוגה שלו במעאן, שבה והתעוררה מחדש. עבדאללה כתב בזכרונותיו שהסכם של 1928 היה הפרה בוטה של הסכם 1923, הוא ראה בקוקס את האחראי לניסוחו החד-צדדי של ההסכם¹³⁹.

העובדה שמצבו של עבדאללה היה חסר תקווה ללא סיוע בריטי (הוא היה נטול צבא, אביו ואחיו סולקו מהחג'אז, ובמקומם שלט שם מלך עויין, שהיה חזק בהרבה ממנו), והעובדה שחשש שהבריטים עלולים לנהוג בו כפי שנהגו באביו (שישב בגלות בקפריסין באותה עת), דחפה אותו לחתום על ההסכם הזה, שממנו סלד בכל לבו¹⁴⁰.

הסכם 1928 התקבל בזעם גם בקרב השכבה העירונית המתפתחת של עבר הירדן, ובעיר אל-סלט, למשל, ארגנו מורי ותלמידי בית הספר התיכון בעיר, השבתה של העיר למשך שלושה ימים¹⁴¹. המועצה המחוקקת של עבר הירדן אמנם אישרה את ההסכם, אבל לא לפני שנערכו בה דיונים סוערים, שבהם עלתה התנגדות קשה בעיקר לסעיפים שכללו מאפיינים שנראו כפוגעים בריבונות יותר מאחרים, ובהם השתתפות האמירות במימון ה-TJFF והשתתפותה בתשלום עלות משרד הנציג הבריטי בעמאן (הגם שבפועל ממשלת בריטניה נשאה בהוצאות אלה)¹⁴².

היחסים המשובשים הלכו והחריפו כאשר הסתבר לעבדאללה ולאנשיו שפלוגה D שהוצבה במעאן, פועלת באופן בלעדי ממערב למסילת הברזל החג'אזית. העובדה שלא פעלה ממזרח למסילה, הפכה את כל השטח שבין מסילת הברזל החג'אזית, לבין ואדי סרחאן, לשטח פרוץ לפשיטות מחג'אז ונגיד, לעומק השטח העבר הירדני, במסגרתן יכלו הפושטים לתקוף ממזרח ולא רק מדרום. אנשי פלוגה D (שכאמור, כמחצית מהם היו סודאנים), לא קיימו מערכת יחסים סדירה עם תושבי אזור דרום עבר הירדן, ונתפסו יותר ככוח כיבוש זר, מאשר ככוח שתכליתו הגנה מפני פשיטות האחיואן. החרפת מצב הפשיטות הביאה למהפכה בתפיסת השימוש ב-TJFF, ולמשבר גדול עוד יותר ביחסים עם עבר הירדן.

2.ג.2 : הפשיטות הוהאביות בדרום עבר-הירדן וההתמודדות עימם עד אמצע 1928

ב-2 בנובמבר 1925 נחתם הסכם חדה בין הבריטים לבין אבן סעוד, שאחת ממטרותיו הייתה להסדיר את סוגיית הגבול בין עבר-הירדן לבין סלטאנות נגיד (הדבר מתרחש לקראת השלמת כיבוש ממלכת חג'אז

¹³⁹ עבדאללה, ע"מ 190.

¹⁴⁰ Abu Nowar (1989), p. 193.

¹⁴¹ אל כרדי, ע"מ 92.

¹⁴² Abu Nowar (1989). pp. 237-238.

על ידי כוחותיו של אבן סעוד). במסגרת הסכם זה תוחמו כל גבולותיה המזרחיים והדרום-מזרחיים של עבר-הירדן, באופן שהשאיר בידי אבן סעוד את רוב השטח של ואדי סרחאן (ששימש חלק מפלגי חויטאת כאזור מרעה) ואת העיירה כאף¹⁴³. על פי ההסכם הייתה כאף מעין בליטה של ממלכת חג'אז נגיד לתוך שטח עבר-הירדן (ראה מפה בנספח ב'), ואף על פי שאבן סעוד התחייב שלא לבצר את כאף, הרי שכל מזרחה של עבר-הירדן (שהיווה את שטח המרעה של רוב שבטי החויטאת), היה כעת אזור ספר. משמעות הדבר הייתה שלפושטים מנג'ד, הייתה כעת הגנה פורמאלית של גבול בין-לאומי, כאשר חזרו עם שללם. אבן סעוד ראה לנגד עיניו את הכללת כל השטחים שהיו בשלטונה של ממלכת חג'אז ועל כן גם הסכם חדה לא כלל הסכמה לגבי מחוז מעאן, שהיה הצפוני במחוזות חג'אז, והבריטים רצו שישמר עבור אמירות עבר-הירדן. הגם שבהסכם חדה, אין כל אזכור לגבול עבר-הירדן עם סלטאנות נג'ד, בדרום-מערב עבר-הירדן, הגדירו הבריטים את הנקודה הדרומית ביותר בעבר-הירדן כקו הרוחב $35^{\circ}29'$ צפון¹⁴⁴ – שהוא קו הרוחב של עקבה. אי ההסכמה בנושא זה נמשכה גם במהלך 1926, ובסופו של דבר הבריטים השתלטו על המקום חד-צדדית. פלוגה D של ה-TJFF נועדה להיות כוח שישכון דרך-קבע בגזרה זו בדיוק, ויבטיח אותה עבור עבדאללה.

קונפדראציית שבטי החויטאת הייתה החשובה ביותר בין שבטי וקונפדראציות שבטי הבדוים באזור מעאן. היא נדדה באזור שסביב מעאן במשך מאות בשנים והתקיימה בדרך כלל על מרעה ועל פשיטות. החויטאת פיגרו אחרי שבטים אחרים בעבר הירדן בכל הנוגע לגיוון תחומי העיסוק שלהם (חלק מהשבטים האחרים בעבר הירדן פיתחו גם חקלאות באופן חלקי (כמו חלק משבטי הבני צח'ר למשל)¹⁴⁵. במלחמת העולם הראשונה הצטרף השייח הבכיר בחויטאת, עודה אבו תאיה, למרד הערבי, ואף יצר קשרים אישיים טובים עם לורנס¹⁴⁶. אחרי פטירתו של עודה ב-1924, עברה עמדת מנהיגות החויטאת לידי חמד אבן ג'אזי (ענף בן ג'אזי החזיק בדרך כלל במנהיגות החויטאת, אך עודה נחשב היה לפושט יוצא מגדר הרגיל, והצליח להינות ממעמד חריג), שיצר קשרים טובים עם עבדאללה, עוד כשישב עבדאללה במעאן¹⁴⁷.

התחזקות הוהאביזם והשתלטותו על חג'אז הביאה חלק מהחויטאת הדרומיים יותר (ששכנו בתוך השטח שנתפס על ידי אבן סעוד, ושהוכר בהסכם חדה כשייך לו), להצטרף אל התנועה החדשה¹⁴⁸, אך הפלגים שנותרו באזור מעאן, נותרו נאמנים להאשמים, וחשו הקלה כאשר תפסה בריטניה את כל השטח במחוז מעאן, וקבעה את הגבול עם חג'אז, כעובר מזרחית לעקבה.

הסכם חדה הגדיר מערכת שבמסגרתה הייתה וועדה שנועדה ליישב תלונות של שבטים משני עברי הגבול, בכל הנוגע לפשיטות, במטרה להביא לכך, שהפשיטות תיפסקנה לחלוטין. בפועל, היחידים שבאמת רצו בהפסקת הפשיטות היו הבריטים, שכן גם שבטי החויטאת, וגם שבטי הרולה (בצפון נג'ד), התפרנסו למעשה מהפשיטות, והן עבדאללה והן אבן סעוד ראו בפשיטות ההדדיות את המשך הלחימה בין ההאשמים לסעודים. חולשתו של עבדאללה מול הבריטים גרמה לכך שנאלץ פורמאלית לנקוט עמדה שמגנה את הפשיטות, שבוצעו על ידי שבטי עבר הירדן, ולפעול רשמית כדי לקרוא להפסקתן. מבחינת שבטי החויטאת בכלל, ומבחינתו של חמד בן ג'אזי בפרט, היה המצב הנוכחי בלתי נסבל: מצד אחד, הוא

¹⁴³ הסכם חדה, סעיפים 1 ו-2, 2.11.25.

FO 406/56

¹⁴⁴ שם.

¹⁴⁵ Peake, pp. 210-211.

¹⁴⁶ John Bagot Glubb. The Story of the Arab Legion (London: Hodder & Stoughton, 1948), p. 158.

See: Glubb (1948).

¹⁴⁷ עבדאללה, ע"מ 161.

¹⁴⁸ נספח 2 במזכר של ג'ורג' אנטיוניוס (Antonius), מזכיר המשלחת הבריטית לדיונים עם אבן סעוד, מה- 22.9.25.

FO 406/56

סבל מפשיטות שבוצעו מעבר לגבול, ומצד שני פשיטות-גמול שביצעו אנשיו, נחשבו ללא חוקיות על ידי שלטונות עבר הירדן. ב-8 בספטמבר 1926 הורה בית משפט במעאן על מעצרו של חמד, כיוון שנחשד בהסתה ובתמיכה בפשיטה שביצע אחד משבטי חויטאת, שהשיח' שלו היה קרוב משפחה של חמד. מעצר זה בוטל אחרי יום אחד בלבד, והוא הראה על הקונפליקט הפנימי שמצויים בו שלטונות עבר הירדן (מצד אחד, המחויבות לבריטים לפעול נגד הפשיטות, ומצד שני, הקשרים הארוכים עם השבטים שתמכו בהם במשך שנים)¹⁴⁹.

ה-TJFF נועד מראשיתו לאבטח אזור רגיש זה, אשר פלומר ציין במזכרים פנימיים את חשיבותו בעיניו, כקריטית לשמירת השקט בעבר הירדן, בנגב ובסיני¹⁵⁰. פלוגה D שהתמקמה בבסיס שהלך ונבנה במעאן במהלך 1927, הצטרפה ליחידת מכוניות משורינות של RAF, שהגיעה לאזור מהצפון, ושתי היחידות פטרלו לסירוגין באזור שבין עקבה לבין מסילת הברזל החג'אזית, ותכליתן הייתה למנוע פשיטות משני עברי הגבול.

לקראת סוף 1927 חלה הסלמה בפשיטות האח'ואן בגזרה עצומה, מכוית במזרח ועד עקבה במערב. הפשיטות בדרום עבר הירדן אילצו את הבריטים לתגבר את יחידות ה-RAF בעמאן¹⁵¹. כמו כן, פלוגה D שוגרה לסירוי עומק לכיוון מזרח, עד למדורה (שנמצאת בסמוך למסילה החג'אזית, אך ממערב לה)¹⁵². רמת הניידות הנמוכה של פלוגה D, גרמה לכך ששטח גדול בעבר הירדן, שנמצא ממזרח למסילה החג'אזית ושימש את החויטאת למרעה, לא זכה לכל הגנה מפני פשיטות מכיוון ואדי סרחאן. הפרצה הגדולה מכיוון מזרח הביאה לכך שבמאי 1928 הצליח שבט בדוי מעראק לעבור מאות קילומטרים, ולבצע פשיטה מוצלחת על חויטאת. פלוגה D לא הצליחה למנוע את הפשיטה, ולרדוף אחרי הפושטים (מה שהביא לפשיטת-תגמול של החויטאת בשיתוף פעולה עם יריבהם הותיקים מהבני צח'ר, הגם שהרכוש השדוד הוחזר על ידי ממשלתה ההאשמית של עראק)¹⁵³. כישלון זה היווה עדות נוספת לטעות שבאסטרטגיה של הצבת פלוגה רכובה לצורך אבטחת אזור ספר של עשרות אלפי קילומטרים רבועים.

3.ג.2 : מיכון פלוגה D והניסיון להפגין נוכחות ממזרח למסילה החג'אזית – 1928-1930

מפקדי ה-TJFF היו מודעים לבעייה הכפולה של העדר ניידות מצד פלוגה D, וכן לעובדה שכל השטח שמזרחית למסילה החג'אזית, היה בעצם פרוץ, והדבר הביא להמלצה על הקמת תחנת משטרה מזרחית למסילה, ועל מיכונה של פלוגה D, והפיכתה לפלוגה של מכוניות חמושות במקלעים.

במזכר של מפקדו החדש של ה-TJFF, המייגור שוט (Shute), שנשלח ל-AOC, קומודור-אווריה (מקביל לתת אלוף) ריס (Rees), נכתב שגמלים המשמשים גורמים צבאיים, לעולם לא יוכלו להתמודד עם פושטים בדוים מיומנים, שגמליהם אינם נדרשים לסחוב על גבם משאות כבדים. כמו כן, נכתב שהיכולת להפעיל גמלים בסיוע למשטרה (הלגיון הערבי), באזורים הרריים בעבר-הירדן, היא מוגבלת. הסיבה השלישית שניתנה לצורך בהפיכת פלוגה D לפלוגה ממוכנת, היה חוסר היכולת של גמלים לעמוד בקצב של

¹⁴⁹ דיווחים של בית המשפט במעאן לראש המינהל בעמאן מה-8.9.26, ומכתב של מושל מעאן לראש מינהל השבטים בעמאן מה-9.9.26 אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-ת'אני. 20-53; 20-54; 20-58

¹⁵⁰ מכתב פלומר לאימרי מה-21.1.27

CO 733/134/4

¹⁵¹ Abu Nowar (1989), p. 195.

¹⁵² דיווח 1927, ע"מ 21.

¹⁵³ Abu Nowar (1989), p. 193.

פעילות משותפת עם רכבים משוריינים של ה-RAF או פלוגות פרשים אחרות של ה-TJFF¹⁵⁴. בנספחו של המזכר הייתה התייחסות לעניין עלותה של פלוגה ממוכנת בהשוואה לעלותה של פלוגה רכובה, ונטען שם שפלוגה ממוכנת תהיה זולה יותר מאשר פלוגה רכובה (ראה נספח ג')¹⁵⁵. מזכר זה נוסח, באמצע 1928, כאשר פלומר הגיע למסקנה שיש צורך בקיצוצים נוספים ב-TJFF, באמצעות יצירת כוח מילואים שיוזעק רק במקרי חירום¹⁵⁶.

קוקס, שהפך לתומך עקבי של ה-TJFF, כתב לריס שמיכון פלוגה D, עדיף מבצעית על יצירת פלוגה נוספת של רוכבי גמלים (הוא ציין ש"רכב ממונע הוא גמלו של האדם המתורבת, שעדיף ב-90% מהמקרים, על גמלו של הבדוי")¹⁵⁷. קוקס כתב שהמצב הנוכחי, בו הכוח היחיד שיכול להגיב לפשיטות ממזרח למסילה החג'אזית, הוא יחידת המכוניות המשוריינות של ה-RAF (מכיוון שאין כלל טעם להזעיק את פלוגה D, לאירוע ממזרח למסילה, בגלל איטיותה), הוא מצב גרוע, שכן אנשי ה-RAF מתחלפים כל הזמן, ורצוי שהכוח שמטפל בבעיית הפשיטות יהיה כוח שמכיר את הגזרה ואת הבדוים¹⁵⁸. קוקס ציין שבזושר התנגד למיכון של פלוגות ה-TJFF, אבל כעת, כאשר הכוח נמצא בפיקודו של שוט, ישנה הסכמה בדבר הצורך למכן את פלוגה D¹⁵⁹. מתנגד נוסף למיכון פלוגה D שסיים את תפקידו, היה הנציב העליון פלומר, שלא היה משוכנע בנחיצות הדבר, ובכך שעלות פלוגה ממוכנת אכן תהיה קטנה יותר מזו של פלוגת רוכבי גמלים¹⁶⁰.

כתחליף אפשרי למיכון פלוגה D, הועלתה, באוגוסט 1928, הצעה במשרד האוויריה (ריס לא היה שותף לה), להקים מוצב משטרתי (שהוגדר כ"עמדת מודיעין") ממזרח למסילה החג'אזית, ליד באיר (השוכנת כ-70 קילומטרים מזרחית למסילת הברזל החג'אזית, וכ-115 קילומטרים צפונית-מזרחית למעאן). את המוצב (שהוגדר כ"עמדת איסוף מודיעין") תוכננה לאייש פלוגה בת כמאה לוחמים¹⁶¹. לוק התנגד בחריפות לרעיון (בין השאר, כיוון שסבר בטעות שהרעיון הזה יבוא על חשבון מיכון פלוגה D), וריס עצמו הסכים עימו. שניהם סברו שהנזק בהקמת מוצב שכזה, הוא גדול מהתועלת שבקיומו (לוק טען שהעמדה תתקבל רע על ידי הבדוים המקומיים, ותהפוך ליעד להתקפות מצד בדוים מעבר לגבול, שיהפכו אותה לנטל ביטחוני)¹⁶².

הגעתו לארץ ישראל של הנציב העליון החדש, צינסלור (שתמך במיכון פלוגה אחת), בסוף ספטמבר 1928, הביאה לכך שהמועצה המינהלית של ממשלת המנדט קיבלה החלטה רשמית על המיכון¹⁶³. החלטה זו חיזקה את מאמציהם של התומכים במיכון, אך הסתבר שצינסלור מתנגד לרעיון חדש שהועלה במשרד האוויריה, של מיכונו המלא של ה-TJFF. צינסלור טען שיש ערך רב לפעולות פלוגות הפרשים ככוח מסייע ללגיון במשימות שיטור פנימי בעבר הירדן, והעובדה שלא תמיד פעולתם מצליחה, אינה קשורה בהכרח

¹⁵⁴ מזכר שנשלח על ידי שוט, ל-AOC ריס, מה-21.8.28.
CO 831/3/15

¹⁵⁵ שם.

¹⁵⁶ מכתב של פלומר לאימרי

¹⁵⁷ רשימה על ה-TJFF, שהעביר קוקס ל-AOC ב-28.8.28.

CO 831/3/15

¹⁵⁸ שם.

¹⁵⁹ שם.

¹⁶⁰ מכתב של המזכיר הראשי וממלא מקום הנציב העליון, ה. לוק (Luke) לאימרי מה-20.9.28. להלן: לוק (1928)

CO 831/3/15

¹⁶¹ מכתב מריס ללוק מה-17.9.28.

CO 831/3/15

¹⁶² לוק (1928).

¹⁶³ החלטות המועצה המינהלית של הנציב העליון בישיבתה ב-26.2.29.

גנזך המדינה מ-4753/3

באי-התאמת השטח לפרשים, אלא בהכרה לקוייה של השטח (כפי שקרה במשימה שאליה נשלחה יחידה רכובה של ה-TJFF בתור כוח מסייע ל-RAF, כנגד שבטו של פהד בן טראד, משבטי בני צח'ר)¹⁶⁴. משרד האוויריה קיבל בהסתייגות את המלצת צ'נסלור, והוסכם, בסופו של דבר, על מיכון של פלוגה D בלבד¹⁶⁵. אחרי שסוכם על מיכון הפלוגה, נבחר גם כלי הרכב שישמש אותה. הרכב הראשון שנבחר (רכב של חברת "מוריס"), נמצא כאיטי מדי ובעל רמת עבירות נמוכה, ועל כן נבחר רכב בעל ששה גלגלים, של חברת קרוסלי (Crossley)¹⁶⁶. הפלוגה נועדה לכלול ארבע מחלקות, שכל אחת מהן תכלול שני רכבים, שכל אחד מהם חמוש במקלע ויקרס (חלקם יחומשו גם במקלע לואיס), ועליו שניים עשר לוחמים, שני נהגים ומפקד. מצבה מלאה של הפלוגה הייתה 114 לוחמים וקצינים¹⁶⁷.

שוט עצמו תמך מאוד ביוזמת ה-RAF, ורצה להעלות את רמת המיכון עוד יותר, ולצייד את הפלוגה שתמוכן, בשמונה טנקים קלים של חברת קארדן-לוי (Carden-Loyd) שמיועדים לשאת שני אנשי צוות (נהג, ותותחן-טען-קשר-מפקד). בהמלצת ה-RAF נדחה זמנית רעיון זה, אך כפיצוי הובטח מימון מלא למיכון הפלוגה שיאפשר את המיכון של פלוגה D לקראת 1930¹⁶⁸. שוט אמנם חידש פניותיו בנושא זה, תוך שהוא מתייחס לאירועים בארץ ישראל באוגוסט 1929 (ראה הרחבה בפרק הבא), אך לבסוף סיכם עם בכירי ה-RAF על ניסוי מוגבל עם שני טנקים, שיאוישו על ידי אנשי צוות בריטיים בלבד (עקב התנגדות הצבא לשימוש בטנקים על ידי כוחות מקומיים)¹⁶⁹.

המהלך שהכריע לבסוף לטובת המיכון, היה המהומות באוגוסט 1929, שבמהלכן נשלחה פלוגה D לחסום את הגבול בין ארץ ישראל לעבר הירדן, בצפון בקעת הירדן. איטיות ההתקדמות שלה הייתה פקטור חשוב בהחלטה לקצר הליכים ולהשלים את מהלך המיכון¹⁷⁰.

אחרי השלמת כל הדיונים, בוצעה לבסוף רכישת הרכבים בידי ה-RAF. קניית הרכבים כללה גם שבעה רכבי ביואי (Buick), שארבעה מהם נועדו לשמש כרכבי פטרול (בנוסף לרכבי הקרוסלי, שעל קנייתם הוסכם עוד קודם), שניים מהם נועדו לשמש כתחנות אלחוט ניידות, ואחד נועד לשמש כאמבולנס (ראה נספח ד')¹⁷¹. במקביל להצטיידות ברכבים, הוסב הבסיס במעאן מבסיס של פלוגה רכובה, לבסיס של פלוגה ממוכנת (הסבת אורוות הגמלים למוסכים ולסדנאות רכב), מגורי החיילים בו שופצו, ונוספו להם בהדרגה גם מגורי קבע לזוגות נשואים¹⁷².

עיכוב נוסף (ואחרון) במיכון פלוגה D התרחש כאשר בנובמבר 1929 העלה צ'נסלור רעיון חדש של הגדלת ה-TJFF כולו, והקמת הפלוגה הממוכנת כפלוגה חדשה לחלוטין, תוך השארת פלוגה D כפלוגת

¹⁶⁴ מכתב מצ'נסלור לאימרי מה-13.3.29.
CO 831/4/9

¹⁶⁵ מכתב ממשרד האוויריה לשאקבורו מה-15.5.29.
CO 831/4/9

¹⁶⁶ דיווח של שוט לשאקבורו מה-29.5.29.
CO 831/4/9

¹⁶⁷ שם.

¹⁶⁸ מכתב ממשרד האוצר לשאקבורו, מספטמבר 1929 (אין תאריך מדויק).
CO 831/4/10

¹⁶⁹ מזכר על מיכון פלוגה של ה-TJFF, שנשלח לקולונל ג'. מ. מקרידי (Macready) ב-11.10.29.
CO 831/4/10

¹⁷⁰ מסמך מונטגומרי, ע"מ 3.

¹⁷¹ דיווח RAF לשאקבורו מה-25.11.29.

¹⁷² מזכר פנימי במשרד המושבות מה-14.12.29.
CO 831/5/5

רוכבי גמלים. הוא נימק את הרעיון החדש בכך ששתי פלוגות רכובות של ה-TJFF נפרסו על הגבול בין עבר-הירדן וארץ ישראל, בצפון בקעת הירדן, החל באוגוסט 1929, בעקבות המהומות שהתרחשו בארץ ישראל באוגוסט 1929, ועתידות להישאר במקומן, במשך החורף. במצב כזה, סבר צ'נסלור, יש לוודא שיישאר כוח מספיק בעבר הירדן, מה שמצריך את הגדלת מצבת כוח האדם הכללית של ה-TJFF.¹⁷³ משרד המושבות סבר שאין טעם בהשארת פלוגת רוכבי גמלים, ובסופו של דבר, הוקמה אכן פלוגה ממוכנת חדשה (פלוגה M), אבל לא כתחליף למיכון פלוגה D, אלא בנוסף לה.¹⁷⁴

מיכונה של פלוגה D בישר על מהפכה אמיתית לא רק ביכולותיה-שלה, אלא גם בכל תפיסת המשימה של ה-TJFF כולו. עתה עמדה לרשותו יחידה צבאית שרמת החימוש שלה הייתה מקבילה לזו של רוב יחידות הרגלים הממוכנות הבריטיות, וניתן היה להפעילה במיתארים מגוונים יותר מכפי שתכננו מקימי ה-TJFF. יכולותיה של פלוגה D השתפרו לא רק בכל הנוגע לביצוע מרדפים אחרי פושטים בדוים, אלא גם בכל הנוגע לאפשרות להפעיל בתיאום כוחות ניידים, גם במרחקים שמעבר לטווח ראייה, שכן שני רכבים בפלוגה צוידו במכשירי אלחוט שאפשרו דיבור תוך כדי נסיעה.¹⁷⁵

4.ג.2 : המצב בדרום עבר הירדן בין 1928 ל-1930

המהלך הממושך-מאוד של מיכון פלוגה D, התרחש, בחלקו הראשון, בעיתוי מוצלח מאוד מבחינת שבטי דרום עבר הירדן, שכן בממלכת חג'אז-נג'ד פרצה מלחמה קשה בין אבן סעוד לבין האח'ואן. בקרב האח'ואן היו שחשו שהמלך סטה מהוהאביזם הטהור, וזעמו על המגעים הקבועים שניהל עם הבריטים. אבן סעוד, מצידו, הוטד מאוד מהמשך הפשיטות שלהם על שטחים בחסות בריטית מצפון לממלכתו שהיו עלולים לסבכו בעימות ישיר עם הבריטים, בסופו של דבר.¹⁷⁶ העובדה שאויביהם הוהאבים היו עסוקים בלחימה זה בזה, אפשרה, לטענת אבן סעוד, לחויטאת לבצע חמש פשיטות, בזו אחר זו לתוך שטח חג'אז ונג'ד, בתקופה הקצרה שבין ה-24 ביולי ל-13 באוגוסט 1928.¹⁷⁷

גם שבטים אחרים בעבר הירדן ניצלו את חולשת הוהאבים, וביצעו פשיטות כנגדם. בתחילת 1929 ביצע פלג של הבני צח'ר פשיטה לתוך נג'ד, אשר סיור משותף של רכבי RAF ויחידת פרשי TJFF לא הצליח לבלום, למרות שהפושטים עברו מרחק של מאות קילומטרים בתוך שטח עבר הירדן, בדרכם לנג'ד וחזרה.¹⁷⁸ כישלון זה העלה לדיון את סוגיית המודיעין הלקוי בכל הנוגע לפעילות שבטי הדוים בעבר הירדן.¹⁷⁹ וחייד עוד יותר את העובדה שהבריטים תלויים מאוד בעבדאללה ובאנשיו בכל הנוגע למגעייהם עם הדוים.

הן עבדאללה והן נציגו בכל הנוגע לטיפול בשבטים הדוים, השריף שאכר בן זיד (בן דודו של האמיר), התלוננו על כך שהשפעתם בקרב השבטים נפגעת כתוצאה מכך שאין להם כוח אכיפה משל עצמם. עבדאללה ציין בפני צ'נסלור שבאפריל 1929 התעוררה מריבה מקומית בין פועלים מהחויטאת לפועלים

מהבני צח'ר, אשר עסקו בלחימה בארבה, והאמיר נקרא לסייע בנושא, הוא נאלץ להזעיק פלוגה של

¹⁷³ מכתב של צ'נסלור, לשר המושבות, הלורד פאספילד (Passfield) מה-2.11.29. CO 831/6/9

¹⁷⁴ מסמך מונטגומרי, ע"מ 3.

¹⁷⁵ עדותו של משה פלוטקין שנמסרה לחוקרי ארכיון תולדות ההגנה. ללא תאריך. להלן: פלוטקין (את"ה)

ארכיון תולדות ההגנה 177.15.

¹⁷⁶ Glubb (1948), pp. 70-71.

¹⁷⁷ מכתב של אבן סעוד לנציג הבריטי א. בירד (Bird) מה-2.10.28. FO 371/13075

¹⁷⁸ דיווח של קוקס על המצב בעבר-הירדן ברבעון הראשון של 1929. CO 831/5/9

¹⁷⁹ שם.

ה-TJFF, שכן כוח הלגיון שעמד לרשותו, לא היה מספק¹⁸⁰.

כדי לחזק מעט את מעמדו של האמיר, ביקש צ'נסלור מאימרי לאשר את הגדלת כוח המילואים של הלגיון, כך שתלותו הקבועה ב-TJFF, תפחת מעט¹⁸¹. בקשה זו עלתה בפני אימרי, אך האירועים של קיץ 1929 בארץ ישראל, הורידה מעל הפרק, וחייבו דווקא את חיזוק ה-TJFF (על כך יורחב בפרק הבא). רעיון לשיפור הקשר האישי בין האמיר ל-TJFF, שהועלה בסוף 1929, היה הסמכתו של האמיר טלאל (בנו הבכור של עבדאללה), שבסוף 1929 עמד לסיים את לימודיו באקדמיה הצבאית סאנדהרסט, כקצין באחת מפלוגות הפרשים ב-TJFF¹⁸². הבריטים זנחו רעיון זה כיוון שמאורעות אוגוסט 1929 הוכיחו שבמצבי חירום עלול ה-TJFF להיפרס במטרה להגן על יהודים מפני ערבים, וכך עלול להיווצר מצב שבו האמיר טלאל יאלץ להרוג ערבי במטרה להגן על יהודי, דבר שיעמיד את אביו ואותו בפני סיטואציה מביכה מאוד¹⁸³.

השריף שאכר ומועצת השבטים בראשותו, קיימו לאורך 1929 מספר דיונים בנוגע לבעיית הפשיטות. בדיונים אלה תוארה מגמה של שבטים שונים ממטה חויטאת לתקוף בכיוון דרום (בעיקר באזורי אל-וגיה וג'ויף), תוך ציון העובדה שאין בעצם מי שירסן אותם. במאי 1929 תפס סיור משוריינים של RAF מספר שיחים מקומיים מפלגי הזלאביה והזואדה של החויטאת, ועצר אותם בחשד שהיו בדרכם חזרה מפשיטה על אל-וגיה. הם שוחררו אחרי חקירה מחוסרת הוכחות, והמקרה דווח למועצת השבטים¹⁸⁴. הבריטים רצו להבהיר לחויטאת שפשיטות שיוצאות מעבר הירדן, יילקחו ברצינות בדיוק כמו פשיטות לתוך עבר הירדן, אבל פשיטות חויטאת נמשכו לאורך 1929, בהעדר כל יכולת למנוע אותן (הן בגלל חולשתה של פלוגה D, והן בגלל פריסתן בארץ ישראל, של רוב היחידות הצבאיות שחנו בשטחי המנדט). גם במקרים הנדירים שבהם נתפסו פושטים בדוים מעבר הירדן, הם נהגו להכחיש שנטלו חלק בפשיטות, ולרוב שוחררו במהירות¹⁸⁵.

ככל ש-1929 התקדמה, נחלשו כוחות האחיואן יותר ויותר. ונהדפו מזרחה לכיוון השטח שדרומית לעראק ולכוית. השטחים מהם יכלו לפעול, הצטמצמו ככל שכוחותיו של אבן סעוד, דחקו אותם צפונה, וניסיונות הפשיטה שלהם לשטח עראק נבלמו בהצלחה גדלה והולכת על ידי כוח בדוי שהוקם על ידי הקצין הבריטי קפטן ג'ון באגוט גלאב (Glubb), ונקרא "חיל הגמלים המדברי הדרומי" (Southern Desert Camel Corp)¹⁸⁶.

עד תחילת 1930, היו החויטאת אחראים לרוב הפשיטות בגבול עבר-הירדן-חג'אז-נג'ד, אבל אחרי שהכריע את המרד נגדו, רצה אבן סעוד לזכות בתמיכתם של שבטי צפון חג'אז ונג'ד, באמצעות הכשר

וגיבו לפשיטות תגמול מצידם, כנגד חויטאת. גלאב סבר שאבן סעוד נהג כך מסיבות של חוסר ברירה¹⁸⁷,

¹⁸⁰ דיווח של צ'נסלור על שיחה בינו לבין עבדאללה, מה-14.4.29.

CO 831/5/1

¹⁸¹ מכתב מצ'נסלור לאימרי מה-31.5.29.

CO 831/5/1

¹⁸² מכתב מהנרי פירי-גורדון (Pirie-Gordon), עוזרו של קוקס, לשאקבורו מה-11.12.29.

CO 831/6/15

¹⁸³ שם.

¹⁸⁴ החלטות מועצת השריפים לענייני הבדוים בישיבתה הרביעית, שהתקיימה ב-29.6.29.

אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (1 ל-4-333);

ודיווח של מפקד ה-RAF בארץ ישראל ובעבר-הירדן, מרשל האוויריה דאודינג (Dowding) מה-24.12.29.

FO 371/14458

¹⁸⁵ החלטות מועצת השריפים לענייני הבדוים בישיבתה ה-11, שהתקיימה ב-20.11.29.

אל-ות'איק אל-האשמיה אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (240 ל-249-333)

¹⁸⁶ Lunt (1999), p. 41.

אבל מעשית לא הייתה כל משמעות למניעיו של אבן סעוד, אלא רק לתוצאות פעולתו. אבן סעוד שלח את בן דודו עבד אל-עזיז שהועמד בראש כוח של אנשי אחיואן לשעבר, והורה לו לסייע בידי מנהיגים מקומיים כמו אבן מסאעד ואבראהים אל-נשמי, בפשיטותיהם על החויטאת. מהלך זה שינה את יחסי הכוחות בין השבטים באופן דרמטי, והחויטאת מצאו עצמם תחת מתקפה של פשיטות שהסבו להם אבידות באנשים וברכוש בהיקף חסר תקדים¹⁸⁸.

שלטונות עבר-הירדן זעמו על מה שנתפס כחוסר מעש, ועבדאללה תבע מצינסלור להגן על שבטי עבר הירדן, מפני הפשיטות המסלימות והולכות¹⁸⁹. קוקס ראה גם הוא את המצב כמדאיג, וציין שהמשך הפשיטות לתוך עבר הירדן, הוא בעל פוטנציאל של פגיעה במעמדו של האמיר, דבר שיזיק לאינטרסים הבריטיים¹⁹⁰.

כמה שבועות אחרי פניותיהם של עבדאללה ושל קוקס, הושלמה הסבת פלוגה D לפלוגה ממוכנת, והושלם התהליך שנועד להפוך אותה לכשירה יותר להתמודדות עם בעיית הפשיטות. מהלך זה הגיע באיחור ניכר מבחינת החויטאת, שראשיהם הגיעו למסקנה שעליהם לפעול בעצמם להשבת רכושם (למרות שמעשית, היו חלשים בהרבה מיריביהם הוהאבים), דבר שהעמיד אותם במצב של עימות ישיר עם פלוגה D או M (שנהגו להתחלף ביניהם באחריות על הגזרה), כשתנאי העימות היו לא-שיוויוניים באופן קיצוני.

חיילי הפלוגות הממוכנות היו ב-1930 דומים בהרכבם האנושי, לשאר פלוגות ה-TJFF, ומשמעות הדבר הייתה, שמספר הבדדים ביניהם היה זניח. רובם היו מסלמים פלסטינים, ומיעוטם היו נוצרים פלסטינים וצ'רקסים (מספר הסודאנים, שהיו חלק משמעותי בפלוגה D עם הקמתה, פחת מאוד). רוב תושבי עבר הירדן אשר שירתו בפלוגה, היו יושבי קבע צ'רקסים, שהזדהותם עם הבדדים הייתה נמוכה. גם הקצינים הבריטיים שפיקדו על היחידה, לא עשו כל אבחנה בין בדדים פושטים בני עבר הירדן, לבין בדדים פושטים שבאו מחג'אז ונג'ד. הם ראו את תפקידם ככזה של אכיפת החוק, ואכיפת הגבול, לא משנה מיהם מפריז – ומטבע הדברים, היה קל יותר לאכוף את החוק על אלה שחיו מלכתחילה בתוך תחומי עבר הירדן. מרגע שהפלוגות הממוכנות החדשות נכנסו לפעילות בגזרה, הן נקטו במספר צעדים שנחשבו בעיני מפקדיהן ככאלה שנועדו למנוע פשיטות מצד חויטאת, ונתפסו בעיני חויטאת כצעדי דיכוי שהיו להם השלכות קריטיות על פרנסתם של בני קונפדראציית השבטים:

1. הכרזה על כל האזור שממזרח למסילה החג'אזית, כשטח צבאי סגור (גם בקטעים שהיו במרחק של יותר ממאה קילומטרים מהגבול)¹⁹¹. משמעותו של צעד זה הייתה ניתוק שבטי חויטאת מרובם המוחלט של שטחי המרעה שלהם. מכיוון שהחויטאת לא ראו ברירה אלא להפר איסור זה, רועים שלהם מצאו עצמם נעצרים, וחלק מעדריהם הוחרמו.

¹⁸⁷ רשימות של גלאב על המצב בגבול הדרומי של עבר-הירדן מה-3.1.31. להלן: מסמך גלאב. CO 831/11/1.

¹⁸⁸ מברק ממושרד החוץ לנציגות הבריטית בבצרה מה-21.2.30. FO 371/14472

¹⁸⁹ מכתב עבדאללה לצ'נסלור מה-3.1.30.

אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (1-530)

¹⁹⁰ מכתב קוקס לצ'נסלור מה-27.1.30.

FO 371/14450

¹⁹¹ Lunt (1999), p. 37.

2. בשיתוף פעולה עם ה-RAF בוצעה סריקה אווירית של כל מאהלי שבטי החויטאת, ומספר הגמלים והאוהלים שבהם נספר בקפדנות¹⁹². תודות לספירה זו, ידעו קציני המודיעין של ה-TJFF מתי חסרים אוהלים וגמלים בשבט מסויים, מה שהעיד על כך שייתכן וחלק מאנשיו יצאו לבצע פשיטה.

לחויטאת לא הייתה כל יכולת להתמודד עם פלוגה ממוכנת, שמרגע שצוידו במכוניות עם מקלעים ורכבי קשר, יכלו פלוגות D ו-M לנטרל כמעט כל פעילות פשיטה מכיוון צפון (החויטאת יצאו משטח בשליטת ה-TJFF, כאשר פשטו, וחזרו לאותו שטח, עם סיום הפשיטה – כך שלפלוגה הממוכנת היו שתי הזדמנויות ללכוד אותם). המרירות שחשו כלפי ה-TJFF, החריפה, כאשר הסתבר להם שהצלחתו להתמודד עם פשיטות מדרום (אשר כוונו ברובן כנגד שבטי החויטאת, והסבו להם נזקים כבדים), היא פחותה בהרבה.

מכיוון שלא הייתה ל-TJFF היכולת לקבל שיתוף פעולה מהבדוים, המליץ צ'נסלור לפאספילד לשנות את המדיניות הבריטית שהייתה נהוגה בארבע שנים, ואשר הגדירה את הלגיון ככוח משטרה בלבד, והמליץ להקציב לפיק סכום כסף לצורך יצירת יחידת מודיעין בקרב הבדוים, אשר תשרת גם את ה-RAF ואת ה-TJFF¹⁹³. מהלך נוסף שהציע צ'נסלור, בניגוד לעמדת ה-AOC, תת-מרשל האוויריה פלייפייר (Playfair), היה חידוש הרעיון של ה-RAF מאוגוסט 1928 בדבר הקמת מוצבי גבול ממזרח למסילה החג'אזית, כאשר האחריות לאיושן תוטל על הלגיון הערבי, ולא על ה-TJFF (כפי שהמליץ בכיר ה-RAF, תת-מרשל האוויריה דאודינג, שהכין סקירה על הגזרה בסוף 1929)¹⁹⁴. צ'נסלור ציין ששה מקומות שבהם ה-AOC והוא-עצמו סבורים שיש צורך להקים מוצבים, ועוד שני מקומות שבהם כבר יש מוצבים (אל-מדאורה ואל-אזרק). המוצב במדאורה הוגדר על ידי פלייפייר בתור המוצב החשוב ביותר אסטרטגית בגבול המדברי של עבר הירדן, ולכן ישבה בה יחידה מפלוגה D, שהשתמשה בו כבסיס לפטרולים לאורך הגבול¹⁹⁵. סיטואציה זו הפכה את המוצב למטרה חשובה בעיני בדוים עוינים שניסו לתקוף אותו, ופעם אחת אף ניתקו אותו, והוא נאלץ לקרוא בקשר לסיוע אווירי¹⁹⁶.

באוגוסט 1930 הוסיפו יחסי ה-TJFF עם החויטאת להתדרדר, אחרי מותם של עשרה מאנשי החויטאת, כתוצאה מפשיטה. הזעם ההדדי נבע מכך שלשני הצדדים היו גירסאות שונות לאירוע זה. חמד בן ג'אזי כתב לאמיר שפשיטה קשה בוצעה על אנשיו, עשרה מהם נהרגו, ורכוש רב נשדד¹⁹⁷. קוקס טען, בשם ה-TJFF שאכן היו לחויטאת עשרה הרוגים, אלא שהם נהרגו במהלך פשיטה שהם-עצמם ביצעו, אחרי שפשיטה ראשונה שלהם, נבלמה על ידי סיור של ה-TJFF¹⁹⁸. על תקרית זו הרחיב גודפרי ליאס, שכתב ביוגרפיה על ג'ון באגוט גלאב (Glubb), והוא מציין שהתוקפים המקוריים אכן היו הבדוים שהגיעו

¹⁹² מסמך גלאב.

¹⁹³ תזכיר של צ'נסלור לפאספילד, מה-26.6.30. להלן: תזכיר צ'נסלור

FO 371/14459

¹⁹⁴ דיווח של קצין ה-RAF תת-מרשל האוויריה דאודינג (Dowding) מה-24.12.29.

FO 371/14458

¹⁹⁵ תזכיר צ'נסלור.

¹⁹⁶ פלוטקין (את"ה)

¹⁹⁷ מכתב חמד בן ג'אזי לאמיר עבדאללה מאוגוסט 1930 (אין תאריך מדוייק).

אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (41-340)

¹⁹⁸ מכתב קוקס לאמיר עבדאללה מה-12.8.30.

אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (42,43-340)

משטחו של אבן סעוד, וה-TJFF מנע מהחויטאת לנהל מרדף אחריהם. אותו כוח של ה-TJFF המתין להוראות האם לרדוף אחרי הפושטים, אך עד שהתקבלה הוראה כזו, כבר היה מאוחר מדי להמשיך, מכיוון שהפושטים חצו את הגבול ומפקד הפטרול נמנע להמשיך ולרדוף אחריהם¹⁹⁹.

מקרה זה לא היה הראשון שבו נהלי המרדף המסורבלים שה-TJFF פעל על פיהם, פגעו ביכולתו לפעול בנוקשות כנגד פושטים שחדרו לעבר הירדן מדרום. צ'נסלור היה מודע לבעייה זו, וטען שמעמדו החוקתי של ה-TJFF מונע כל שינוי בנהלים אלה²⁰⁰.

העובדה שקונפדראציית שבטים חשובה בעבר הירדן הגיעה למצב כל כך קשה (גלאב טען שהם הגיעו אל סף רעב)²⁰¹, הייתה בעייה חמורה עבור הבריטים, שכן היא פגעה קשות במעמדו הפנימי של האמיר. הסלמת הפשיטות והיחלשותם של שבטי החויטאת, יצרו לחץ כבד מאוד על חמד בן ג'אזי, שעשה מאמצים גדולים לפעול כנגד שבטי הרולה והשראראת (שהיו אחראים לרוב הפשיטות כנגד החויטאת). ניסיונות הפשיטה של החויטאת נבלמו לרוב עוד לפני שהפושטים הגיעו לגבול, אך הם אפשרו למושל אזור הגבול מטעמו של אבן סעוד (עבד אל-עזיז בן זיד), ולאבן סעוד עצמו, לטעון שגם הם נתונים תחת איום מתמיד של פשיטות.

כאשר התרחשה פשיטה כנגד החויטאת בשעה שכל הנהגתו הייתה בעמאן לרגל וועידה בנוגע לפשיטות (ואליה הוזמן גם עבד אל-עזיז בן זיד), הביא הדבר לעימות מילולי חריף בין חמד לבין עבד אל-עזיז בן זיד, אשר החליפו קללות במהלכו²⁰². העובדה שעבדאללה לא העניש את חמד (ואף טען בפני הבריטים שלמיטב ידיעתו עבד אל-עזיז אשם בתקרית), הכעיסה מאוד את עבד אל-עזיז בן זיד ואנשיו²⁰³.

פניותיו של צ'נסלור למשרד המושבות מ-1930, שגובו בהמלצות של קוקס, הובילו למסקנה שהפתרון היחידי לבעיות בדרום עבר הירדן, שנבעו בחלקן כתוצאה מקשיי ה-TJFF לפעול בנחישות מול פושטים מבחוץ, וליחסיו העוינים עם הבדוים בדרום עבר הירדן, הוא באמצעות חימושו מחדש של הלגיון ככוח צבאי (מסירת נשק מחלקתי אוטומטי מהסוג שנלקח ממנו ב-1926), תוך התאמת פעילותו לגזרה זו. משימת אבטחת הגבולות באופן הזה, הייתה חידוש בכל הנוגע ללגיון²⁰⁴, אך ההכרה בכך שעל הלגיון לשוב ולשמש ככוח בעל יכולות צבאיות, הייתה בעצם חזרה לתקופה של טרם הקמת ה-TJFF.

2.2 : הקמת פטרול המדבר, והפעילות באזור המדברי של עבר הירדן עד 1936

כפי שצויין למעלה, הקפטן ג'ון באגוט גלאב, אשר שירת בעראק, נחל הצלחה בארגונו של כוח בדוי בדרום עראק, אשר לחם בפושטים מהאח'ואן. הצלחה זו שכנעה את קוקס לבקש את הבאתו לעבר הירדן, לצורך הקמת יחידה בדוית שתעסוק באותו תחום פעילות: שיטור בשטח המדברי של עבר הירדן, והפסקת הפשיטות משני עברי הגבול.

¹⁹⁹ Godfrey Lias. Glubb's Legion (London: Evans Brothers, 1956), pp. 79-80. See: Lias.

²⁰⁰ תזכיר צ'נסלור.

²⁰¹ מסמך גלאב.

²⁰² מכתב מצ'נסלור לעבדאללה מה- 24.9.30.

אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (66-340)

²⁰³ מכתב המתווך הבריטי, מ. מקדונל (Kadonnell), לצ'נסלור מה- 25.9.30.

CO 831/9/1

²⁰⁴ Richardo Bocco and Tariq Tell. "Pax Britannica in the Steppe: British Policy and the Transjordan Bedouin" in: Eugene Rogan and Tariq Tell (eds.). Village, Steppe and State – The Social Origins of Modern Jordan (London: British Academic Press, 1994), p. 127. See: Bocco and Tell.

גלאב הגיע לעבר הירדן בסוף 1930, ויצא לסייר במדבר באופן עצמאי, כדי ללמוד את האזור. אחרי שסיים את סיוריו, הוא העביר את רשמיו לקוקס, שהשיג הסכמה על מינויו של גלאב למפקד האזור המדברי של עבר הירדן, לסגן מפקד הלגיון הערבי, ולמפקדה של יחידה חדשה, אותה יקים בעצמו. גלאב עצמו טען שלדעתו פיק נעקף בהחלטה על מינויו²⁰⁵, ולמרות שעל פני השטח התפתחו יחסים תקינים בין גלאב ומפקדו²⁰⁶, הרי שפיק עצמו לא בטח בגלאב, וחש שהוא עוקף אותו בכל הזדמנות²⁰⁷. גלאב לא טעה בהערכתו את גישתו של פיק כלפי פטרול המדבר. פיק סבר שפטרול המדבר והגישה שייצג (חימושם של הבדוים ומתן סובסידיות לשבטים), הם רעיון רע, שכן מצב זה ייתן כוח בידי ראשי השבטים, דבר שפיק חשב שמניעתו היא הכרח²⁰⁸.

חופש הפעולה המוחלט שניתן לגלאב בהקמת היחידה שלו, אפשר לו להקים יחידה שהתבססה על בדוים, אוכלוסיה שעד כה לא גויסה לשורות הלגיון, מכיוון שנתפסה כלא-מהימנה. גלאב סבר שיש דרך לגייס את הבדוים בצורה שלא רק תבטיח את נאמנותם, אלא גם תצליח להשיג את המטרה המקורית שהיא טיפול בפשיטות. הרעיון של גלאב היה יצירת יחידות מעורבות, שהורכבו במכוון מבני שבטים שונים, כדי שלא לאפשר מצב שבו יחידה מסוימת תהיה בעלת נטייה להעדיף שבט זה או אחר. הגיוס ליחידה החדשה (שנקראה בשם "פטרול המדבר") היה התנדבותי, אך גלאב העריך שאף שיח' לא ימנע מאנשיו מלהתגייס ליחידה, מתוך חשש ששבט אחר יהפוך להיות דומיננטי בה²⁰⁹. מרכיב נוסף שהבטיח נאמנות היה השיקול הכלכלי. שבטי עבר הירדן, ובראשם החויטאת, סבלו ממצב כלכלי קשה ביותר בעקבות הפשיטות וצמצום שטחי המרעה, והגיוס לפטרול המדבר הבטיח פרנסה לצעירים בדוים²¹⁰. במסמך שהכין גלאב סמוך לכניסתו לתפקידו, הוא ציין שתחושתם של החויטאת היא שהם קרובות של הבריטים (באמצעות ה-TJFF וה-RAF), שהפקירו אותם בתמורה לשיפור היחסים עם אבן סעוד. הוא הדגיש את מצבם הנוכחי הקשה (על סף רעב), בהשוואה לשגשוג ולתהילה שהיו מנת חלקם בעבר (רוב הבדוים בעראק שמעו עליהם). גלאב הוסיף שבעראק הצליח הכוח שארגן מבין הבדוים, להשיג בתוך תשעה חודשים, מטרה שהצבא הבריטי הסדיר לא הצליח להשיג במשך תשע שנים, ולדעתו הדבר ניתן לביצוע גם בקרב הבדוים של עבר הירדן. המלצתו הראשונה של גלאב בדרך להשגת יעד זה, היא החזרת האמון של החויטאת בשלטונות, באמצעות הפעלת לחץ על אבן סעוד להחזרת מאות הגמלים שנלקחו בפשיטות, ובאמצעות סיוע כספי בריטי²¹¹. מהלך נוסף שיזם גלאב, ושנתקבל, היה הוצאתם ההפגנתית של יחידות ה-TJFF וה-RAF מתוך שטחי המרעה של החויטאת, והפסקת הפטרולים שם (ה-TJFF הוסיף לקיים מוצבים ובסיסים באזור, אבל פעילותו למניעת פשיטות, הופסקה)²¹². גלאב פעל לשכנע את מנהיגי החויטאת שהמשך פשיטות מצידם, יביא עליהם חורבן, שכן הם לא יוכלו לעמוד במלחמה גם עם אבן סעוד וגם עם נציגי השלטונות. גלאב המליץ להם להסתפק בהתגוננות מפני פשיטות ולהורות על הפסקה מרצון של הפשיטות מצידם. מנהיגי החויטאת החליטו להיענות להצעתו (שאליה התלוותה הצעה לסיוע כספי) באופן זמני ולראות אם הוא, מצידו, יצליח לצמצם את הפשיטות עליהם²¹³.

²⁰⁵ Kirkbride (1956), pp. 62-63.

²⁰⁶ James Lunt. Glubb Pasha, a Biography (London: Harvill Press, 1984), p. 70. See: Lunt (1984).

²⁰⁷ מכתב מפיק לקוקס מה-16.5.38.

Peake's Papers, IWM (Imperial War Museum), box 5

²⁰⁸ Jarvis, p. 62.

²⁰⁹ Philip Robins. A History of Jordan (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), p. 43. See: Robins.

²¹⁰ Lunt (1984), pp. 77, 80.

²¹¹ מסמך גלאב.

²¹² Glubb (1948), pp. 91-92.

²¹³ Ibid, p. 92.

מתחילת 1931 התארגנה היחידה בהדרגה, כאשר המתנדבים הראשונים היו בדוים ששירתו עם גלאב בעראק, וכאלה שהגיעו משבטים בנג'ד ובשמר. אף על פי שהמתנדב הראשון מחויטאת עזב אחרי שלושה ימים, מכיוון שלא הסתגל למשמעת צבאית, התחיל בתוך מספר מועט של שבועות טפטוף של מתנדבים אחרים מהחויטאת, בדיוק כפי שחזה גלאב, ובסוף פברואר כבר היו עשרים לוחמים שצוידו בארבע מכוניות משורינות²¹⁴.

פטרול המדבר נבנה כיחידה ניידת שעשתה שימוש במכוניות משורינות שעליהן הוצבו מקלעי לואיס וויקס. כוח האש שלה היה גדול משמעותית מזה של כל כוח שהשבטים הבדוים יכלו להעמיד מולה. מעבר לבניית היכולות הצבאיות של הכוח החדש, גלאב הקדיש זמן גם לבניית תעמולה שקשורה ביחידה. מדי חיילי פטרול המדבר היו ייחודיים, ונועדו להבליט אותם ככוח שהוא אמנם כפוף לממשלה, אבל הוא גם בדוי במהותו ובשיטותיו²¹⁵.

כבר בפטרול המאורגן הראשון של היחידה (שאליו הצטרפו גם שאכר בן זיד וקירקברייד), נתקל גלאב ברוכבים מהחויטאת אשר חזרו מפשיטה. הרוכבים ניסו לטעון בתחילה שהם מנהלים מרדף אחרי פושטים שבאו מעבר לגבול, אך גלאב חשף במהירות את האמת והזהיר אותם שאם ייתפסו שוב, יוחרמו גמליהם²¹⁶.

אף על פי שבתחילת 1931 עדיין אירעו פשיטות על החויטאת שמקורן היה בג'וף, השיפור במצב הביטחוני היה מהיר, והפשיטות הוגדרו כ"לא רציניות" על ידי אלה שדיווחו עליהן²¹⁷. ששת החודשים הראשונים לקיומו של פטרול המדבר, הוקדשו במלואם לטיפול בבעיית הפשיטות של ועל החויטאת, ולקראת אביב 1931, כאשר שבטי החויטאת נדדו מערבה, לעומק עבר הירדן, יכלו גלאב והממונים עליו לסכם את התקופה הזו כהצלחה משמעותית²¹⁸.

שינוי תפיסתי נוסף שהביא גלאב, בהשוואה לקציני ה-TJFF, היה בכל הנוגע למגעים עם ההנהגה המקומית מעבר לגבול. ה-TJFF היה כוח מקצועי נטו, ולא עסק כלל בדיפלומטיה. גלאב, שתפקידו כלל טיפול בבעיות הבדוים (בהתחלה לצד שאכר בן זיד, ובהמשך במקומו), שמר על יחסי עבודה טובים גם עם מנהיגים מעברו הסעודי²¹⁹ של הגבול²²⁰. כבר מהחודשים הראשונים שלו בתפקיד הוא קיים מפגשים עם עבד אל-עזיז בן-זיד, ולעתים אף צירף אליו שיחיים עבר-ירדניים לפגישותיו אלו²²¹. צמצום חלקו של ה-TJFF בפעולות הביטחון השוטף בגבול הדרומי של עבר הירדן, אפשר שימוש בפלוגות M-D למשימות שגרתיות יותר, כמו פעילות של חילוץ והצלה²²².

במאי 1932 התקבצו דרומית לעקבה כמה מאות בדוים משבטים שונים וביחד הם הכריזו על מרד כנגד אבן סעוד. את המרידה הוביל שיח' מצפון חג'אז, חאמד אבן רפאדה (שישב בגלות בקאהיר, באותה עת), ששבטו קיים מסורת ארוכת שנים של ידידות עם החויטאת, ונאמנות להאשמים²²³. לחויטאת ולעבדאללה

²¹⁴ Glubb (1948), p. 93. And: Bocco and Tell, p. 122.

²¹⁵ Jarvis, p. 129.

²¹⁶ Kirkbride (1956), p. 65.

²¹⁷ מכתב שנשלח לצ'נסלור (מוען לא ידוע) ב-3.1.31.

אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (8-530)

²¹⁸ Glubb (1948), p. 101.

²¹⁹ ב-1932 הכריז אבן סעוד על חיבור כל הטריטוריות בשליטתו תחת השם "הממלכה הערבית הסעודית".

²²⁰ Jarvis, pp. 130-131.

²²¹ מברק ממושרד החוץ הבריטי לאנדרו ריאן (Ryan), הנציג הבריטי בג'דה מה-26.2.31.

CO 831/11/2

ומברק פיק לראש הממשלה העבר-ירדני מה-15.6.31

FO 371/15295

²²² דיווח של א. וויליאמס (Williams) ממושרד המושבות, מה-9.6.32.

CO 831/19/7

²²³ Unknown author, "The Hejaz Revolt", The Times, 14.7.32.

FO 371/16015

היו סיבות טובות לתמוך במרידה זו, והבריטים נאלצו להפעיל לחצים כבדים על עבדאללה בכדי שיימנע מלסייע למורדים, ולהורות לאנשיו להימנע מסיוע כזה. מסיבה זו עבדאללה הורה לפיק (ובאמצעותו לגלאב) לפעול למניעת מעבר של אנשים ונשק מעבר הירדן או דרכה לחג'אז²²⁴. המורדים, שמנו לא יותר מכמה מאות לוחמים, סבלו ממחסור קשה בציוד ובכוח אדם, וכאשר אנשים משבטיהם (שחיו בארץ ישראל ובסיני), ניסו לחבור אליהם דרך שטח עבר-הירדן, הופעל פטרול המדבר במטרה לבלום אותם²²⁵.

במטרה לחזק עוד יותר את אבטחת הגבול בתקופה זו, תוגברו שוב הכוחות האימפריאליים (ה-RAF וה-TJFF) בדרום עבר הירדן²²⁶. הכוחות שהפעיל ה-TJFF כללו את שתי הפלוגות הממוכנות, D ו-M, אשר תפסו עמדות במוצבים לאורך הגבול, ופטרלו בשטח שביניהם²²⁷. פיק ציין שלמרות שתיאורטית היה אמור עבדאללה לכעוס על תגבורם מחדש של הכוחות האימפריאליים על חשבון כוחותיו-שלו, הוא דווקא שמח על כך²²⁸. סיבה אפשרית לתמיכתו השקטה של עבדאללה במהלך זה, הייתה שהוא אפשר לעבדאללה את היכולת לטעון שהבריטים הם אלה שמובילים את הפעילות שנועדה להפריע למרד (שהיה, כאמור פופולארי למדי בעבר הירדן).

דיכוי המרד נמשך מספר חודשים, ורק אחרי השלמתו ואחרי תיווך בריטי ממושך, נחתם בירושלים ביולי 1933, הסכם ידידות בין עבר-הירדן וערב הסעודית, שכלל הכרה עבר-ירדנית בממלכה הסעודית, והכרה סעודית באמירות ובגבולות בין שתי היישויות (מלבד מחוזות מעאן ועקבה)²²⁹.

ב-1933, אחרי השקטת המחודשת של הגבול, החל גלאב בבניית מוצבים של פטרול המדבר בכל מקום שבו הייתה באר קבועה (לא רק לאורך הגבול), שעליהם פיקד נגד או קצין של הפטרול, ובכולם הוצבו מכשירי קשר. גלאב היה מודע לחשיבותן של הבארות מבחינת השבטים הנומאדיים, ובקרה עליהן, באמצעות מוצבים אלה, אפשרה לו שליטה טובה יותר מכפי שהייתה אי-פעם על השבטים הבדוים, מבלי שהפריעה לחיי היומיום של השבטים השונים²³⁰.

הפסקת הפשיטות על החויטאת, בצירוף הרחבתם המחודשת של שטחי המרעה, הסיוע הכספי הבריטי והפרנסה שמצאו כמה עשרות מצעירי החויטאת בפטרול המדבר, שיפרו משמעותית את מצב שבטי הקונפדראציה, כמו גם את מצב שאר הבדוים בדרום עבר הירדן, ונוכחות ה-TJFF הפכה מיותרת (ואף מזיקה, לאור חוסר האהדה שרחשו לו הבדוים). בין 1933 ל-1936 צומצמה בהדרגה נוכחות ה-TJFF בגבול הדרומי של עבר הירדן, ונוכחות ה-TJFF הסתפקו בפטרולים על הגבול, שיצאו מכמה מוצבים מרכזיים ומבסיס הקבע של ה-TJFF במעאן. בדיקות שנעשו על ידי הבריטים הוכיחו גם שעלות פטרול המדבר, היא נמוכה יותר מעלות כוח מקביל של ה-TJFF שיבצע את אותה משימה (20,000 לירות שטרלינג לשנה, בהשוואה ל-32,000 לירות שטרלינג לשנה, שתעלה הפעלת כוח TJFF). קביעה זו עזרה מאוד לתומכי מגמת חיזוק הלגיון בקרב הבריטים (בעיקר קוקס, פיק, גלאב וקירקברייד), בביסוס טענתם שפטרול המדבר הוא השקעה טובה ומשתלמת יותר מבחינת הבריטים, מאשר ה-TJFF, בכל הנוגע לשמירת הסדר במדבריות עבר-הירדן²³¹.

²²⁴ חילופי מכתבים בין האמיר עבדאללה ופיק מה-27.5.32 וה-29.5.32. אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (84-9) ו-(84-17)

²²⁵ מכתב האמיר עבדאללה לראש הממשלה מה-8.6.32.

אל-ות'איק אל-האשמיה – אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1925-1951 אל-קסם אל-אול. (84-5) CO 831/23/11

²²⁶ דיווח של קוקס מה-4.7.32 על המצב בעבר-הירדן ביוני 1932.

²²⁷ מסמך מונטגומרי, ע"מ 3.

²²⁸ יומנו האישי של פיק יוני 1932 (תאריך מדוייק לא ברור).

Peake's Papers, IWM, box 2

²²⁹ הסכם ידידות וחופש תנועה בין עבר-הירדן וערב וסעודית, 27.6.33 (שינויים בוצעו בקאהיר, ב-21.12.33).

CO 831/29/3

²³⁰ Lunt (1984), p. 80.

מערכת היחסים בין ה-TJFF לבין הלגיון ושלטונות עבר הירדן הייתה בתקופה זו, טובה מאוד. בפעם הראשונה נתפס ה-TJFF כגורם שאינו מפריע להתפתחות הלגיון, ואף מסיר מעבדאללה לחצים פוליטיים הכרוכים בהפעלת כוחותיו למטרות לא-פופולאריות (כמו חסימת הגבול לתומכי אבן רפאדה).

²³¹ טיוטה שהופיעה כנספח סודי למכתב שנשלח לשר המושבות ב-1.12.34.
CO 831/28/2

פרק שלישי: הפיקוד, האדמיניסטרציה וכוח האדם של ה-TJFF בין 1926 ל-1936

3.א: הצטמצמות וצמיחה בסדר הכוח הקרבי של ה-TJFF בעשר שנותיו הראשונות

כפי שצוין בפרקים קודמים, עמדה מצבת כוח האדם של ה-TJFF בחמש שנותיו הראשונות, על ארבע פלוגות, אשר שלוש מהן היו רכובות על סוסים, ואחת מהן הייתה בתחילה רכובה על גמלים, ובהמשך הוסבה לפלוגת חיל רגלים ממוכנת המצוידת ברכבים שעל כל אחד מהם הורכבו שני מקלעים. מכיוון שסדר הכוח ה-TJFF הוגדר כגדול מדי מהרגע שבו הוקם, עבר הכוח בארבע שנותיו הראשונות תהליך הדרגתי ומתוכנן של צמצום כוח האדם שלו, במטרה להגיע ליעד של 525 חוגרים. מספר חיילי הסדירים של ה-TJFF ירד מ-775 קצינים וחיילים בסוף 1926, ל-672 קצינים וחיילים, בסוף 1929 (כאשר תהליך זה היה עקבי, ובכל שנה פחת מספר החיילים, תוך שמירה על מסגרת של ארבע פלוגות)²³². בכדי לשמור על יכולת תגובה צבאית מספקת, יזם פלומר הקמת כוח מילואים, שהורכב ממשוחררי TJFF (שהתנהגותם הוגדרה כטובה מאוד, ושעברו בציונים גבוהים את מבחני הקליעה התקופתיים), שיקבלו קצבה עבור נכונותם להיקרא לשירות בשעת חירום. חיילי המילואים יעברו אימון שנתי בן 15 יום, שעבורו יקבלו משכורת של חיילים סדירים²³³.

כוח מילואים זה הוקם ביוני 1929 כאשר 50 איש הצטרפו למערך. מבחנם הגיע כאשר נקראו לשירות באוגוסט, כשפרצו המהומות בארץ ישראל. הצלחת המהלך הביאה לגיוס 50 חיילי מילואים נוספים, ובסוף השנה, מנה כוח המילואים של ה-TJFF 98 נגדים וחוגרים מקומיים, אשר חולקו לארבע מחלקות²³⁴. תוצאה נוספת של מהומות 1929 הייתה החלטה על ביטולו של המהלך המדורג שנועד להביא לצמצומו ההדרגתי של כוח האדם של ה-TJFF ל-525 חיילים, ובמקום זאת הוחלט במשרד המושבות לפתוח בתהליך מואץ של התעצמות²³⁵.

בראשית 1930 הושלמה הסבת פלוגה D לפלוגה ממוכנת, ובמקביל התווספה אליה פלוגה ממוכנת נוספת (פלוגה M). גם פריסתו של ה-TJFF עברה תהליך של התרחבות, והוחלט ששתי פלוגות פרשים יוצבו באופן קבוע בארבעה בסיסי קבע נוספים בצמח, ראש פינה, בית שאן וג'יסר אל-מג'יאמע²³⁶. מיקומם של בסיסים אלה בגזרת מצומצמת בצפון מזרח ארץ ישראל, נבעה מלקחים שהופקו מאירועי אוגוסט 1929, ומהצורך בהחזקת כוח קבוע שיוכל להגן על היישובים היהודיים בעמק בית שאן ובמקביל יוכל להתמודד עם הברחות נשק ולוחמים מעבר-הירדן ומסוריה (הרחבה על כך בפרק הבא). מצבת כוח האדם הייתה בסימן מתמיד של עלייה (בסוף 1930 עמד מספר החיילים והקצינים הסדירים על 896, בהשוואה ל-672, בסוף 1929)²³⁷. בין 1930 ל-1936 הייתה מצבת כוח האדם הסדיר של ה-TJFF סטטית בעיקרה (הוא גדל או קטן בלא יותר מ-30 חיילים בשנה, ועמד על 877 חיילים וקצינים בסוף 1936)²³⁸. הגידול המשמעותי בכוח

²³² Administration Report, 1926, p. 40. And: Administration Report, 1927, p. 46; Administration Report, 1928, p. 60; Administration Report, 1928, p. 62; Administration Report, 1929, p. 90.

²³³ מכתב מפלומר לאימרי מה-5.7.28. CO 831/3/7

²³⁴ Administration Report, 1929, p. 90.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ מסמך מונטגומרי, ע"מ 3.

²³⁷ Administration Report, 1930, p. 82.

²³⁸ Administration Report, 1930, p. 82. And: Administration Report, 1931, p. 56; Administration Report, 1932, p. 65; Administration Report, 1933, p. 82; Administration Report, 1934, p. 91; Administration Report, 1935, p. 102; Administration Report, 1936, p. 122.

האדם של ה-TJFF, היה במצבת חיילי המילואים, שמספרם עלה מ-84 בסוף 1930, ל-166 חוגרים ונגדים במילואים²³⁹. מכיוון שהחל מ-1931 גדל מספר חיילי המילואים, אך לא היה כל תקן לקציני מילואים, ביקש משרד המושבות ממשרד האוצר לסייע במימונם של עשרה קציני מילואים בריטיים שניתן יהיה להזעיקם בשעת חירום (עשרה קצינים היו יותר מהדרוש, אך הניחו שבשעת חירום לא כולם יוכלו להיענות לקריאה)²⁴⁰.

ה-TJFF שהוקם כגדוד בעל ניידות מוגבלת, שעיקר תפקידו אבטחת גבולות עבר-הירדן, התפתח בעקבות אירועים ביטחוניים, והפך לגדוד מוגבר, שארבעים אחוז ממנו, הורכבו מכוחות ממונעים, בעלי עוצמת אש גדולה. יחידת המשנה הבסיסית של ה-TJFF הייתה הכיתה, שמפקדה היה חייל מקומי מצטיין שנשא דרגה מקומית של קורפורל. כל שתי כיתות היוו מחלקה שעליה פיקד קצין מקומי (מלאזם או ראיס), וסייעו בידו סמל-מחלקה וקורפורל מקומי המשמש כסגנו. ארבע מחלקות היווה פלוגה מלאה, שניתן היה לחלקה לשניים (ולרוב היא פעלה בשני חצאי-פלוגה)²⁴¹.

עיקר פעילותו של ה-TJFF בין 1932 ל-1935, התמצתה בעיקרה בשגרה של אימונים, והפעילות המבצעית הייתה מצומצמת (מהרגע שבו דוכא מרד אבן רפאדה), והייתה קשורה ברובה במאבק כנגד הברחות נשק והסתננות בלתי-חוקית מעבר הירדן לארץ ישראל (הרחבה על כך בפרק הבא).

שגרת פעילות של ה-TJFF, שילבה בין אימונים לבין פעילות מבצעית (בעיקר פטרול בגזרה בה ישבה היחידה). על כל פלוגה מבצעית פיקד מייגור בריטי, וכל אחת מהפלוגות (הן פלוגות הפרשים והן הפלוגות הממוכנות) חולקה לשני אגפים נפרדים, שבראש כל אחד מהם עמד קצין בריטי שהיה קפטן או בעל דרגה זמנית של קפטן²⁴². חצאי הפלוגות חנו בנפרד והיו כשירות לפעולה עצמאית לטווחים של כ-600 ק"מ במשך ארבעה ימים, בטרם יזדקקו להגעתן של יחידות אספקה²⁴³. בכל חצי שנה עברו הפלוגות מבסיס אחד למשנהו (בסיסי פרשים היו בצמח, ראש פינה, גיסר אל-מג'אמע, בית שאן וזרקא, ובסיסי הפלוגות הממוכנות היו בזרקא ובמעאף), כך שהתאפשר לקצינים ולחיילים להכיר את כל הגזרות שעליהן הופקד ה-TJFF²⁴⁴.

3. ב. שלושה מפקדים ראשונים, מפקדת ה-TJFF והסוגיה של קצונה סדירה ולא-סדירה 1926-1933

3. ב. 1: שני המפקדים הראשונים

ב-2 במאי 1928 סיים לוטננט קולונל בוושר את תפקידו²⁴⁵, והוחלף על ידי סגנו, המייגור שוט. אחרי סיום תפקידו, עזב בוושר את השירות הקולוניאלי, אליו השתייך במשך יותר מ-7 שנים (מאז שהצטרף לז'נדרמריה הפלשתינאית), והצטרף מחדש ליחידתו הצבאית הקודמת, הרגימנט של ד'וונשייר (Devonshire)²⁴⁶.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ מכתב של וויליאמס למשרד האוצר, מה-18.3.31. CO 831/15/14 שם, שם.

²⁴² Roy Fullick. *Shan Hackett – The Pursuit of Exactitude* (Barnsley: Leo Cooper, 2003), p. 33-34. See: Fullick. ²⁴³ הרצאה שנשא צ'ארלס הארווי מילר (Miller), מפקדו השלישי של ה-TJFF, בתחילת 1936. להלן: הרצאת מילר. Miller's papers, IWM, 78.20.4

²⁴⁴ דוד יצחקי. לילות כנען – חמישים שנות ביטחון והגנה (כפר תבור: שבתאי בר-און, 1995), ע"פ 70-71. להלן: יצחקי ²⁴⁵ דיווח של קוקס על המצב בעבר-הירדן ברבעון השני של 1928. CO 831/5/9

²⁴⁶ Administration Report, 1928. introduction. And: 10 ע"מ

תקופתו של בוושר בפיקוד על ה-TJFF התאפיינה בכך שהייתה תקופה של הנחת יסודות, ושל הגדרת תפקיד. המצב הביטחוני הכללי היה טוב בדרך כלל, למעט האירועים באזרק (שבהם תפקדו היטב יחידות הפרשים), וה-TJFF קיבל את הזמן שנדרש לו כדי להתגבש כיחידה. פלומר הגדיר את בוושר כקצין מצוין וציין שה-TJFF היה בר-מזל לקבל אותו כמפקדו הראשון. פלומר הוסיף וכתב שלדעתו בוושר יהיה מפקד מצויין גם של גדוד סדיר²⁴⁷, ובהתחשב בכך שפלומר שירת כל חייו בצבא הסדיר, סביר שהתכוון להחמיא לכישוריו של בוושר. דעה שלילית על תפקודו של בוושר הועלתה כעבור כמה שנים, כאשר ביקש לשוב ולהתמנות למפקד ה-TJFF (יורחב על כך בהמשך), ונאמר שם שהוא עסק רבות בקידום עצמי והיה חסר תועלת לחלוטין בכל הנוגע לעבודה האדמיניסטרטיבית²⁴⁸.

מפקדו השני של ה-TJFF היה המייגור שוט (Shute) שקיבל לצורך המינוי דרגה זמנית של לוטננט-קולונל, שבהמשך הפכה לדרגת קבע. בדומה לבוושר, גם שוט לא היה קצין סדיר בצבא היבשה הבריטי, כאשר הצטרף ל-TJFF, אלא הגיע אליו מהצבא ההודי²⁴⁹.

בטרם מונה שוט לתפקידו, הוא שימש כסגנו של בוושר²⁵⁰, והכיר היטב את היחידה, את משימותיה ואת בעיותיה. שוט שימש בתפקידו במשך חמש שנים, תקופת הכהונה הארוכה ביותר, של מפקד כלשהו של ה-TJFF. במשך תקופה זו התמודד שוט עם האירועים הביטחוניים בדרום עבר הירדן (ב-1930 ואחר כך ב-1932), עם ההתפרצות האלימה בארץ ישראל ב-1929, עם המהפך מצמצום הדרגתי של ה-TJFF, להרחבה מהירה שלו, ועם מיכון חלק גדול מהכוח.

חרף הכישלון בהתמודדות עם בעיית הפשיטות בדרום עבר הירדן, נחשבת כהונתו של שוט להצלחה, שכן ה-TJFF הצליח להתמודד בהצלחה יחסית עם שאר האתגרים שהועמד בפניהם.

3.ב.2: הקשיים לאתר מפקד שלישי ל-TJFF

כאשר התקרבה תקופת כהונתו של שוט לסיימה המקורי (חוזהו היה לארבע שנים), הוחלט במשרד המושבות וב-RAF, שלתפקיד יכול להתמנות רק קצין בשירות צבאי פעיל. סגן מפקד ה-TJFF, המייגור הווארד (Howard), שזכה לחוות דעת שליליות מה-AOC (שהגדיר אותו כ"חסר אישיות")²⁵¹, היה יוצא הז'נדרמריה הפלשתינאית שעזב את שירותו הצבאי, ולכן לא יכול היה להיות מחליפו של שוט²⁵². בהעדר מחליף מתאים לשוט בתוך ה-TJFF, החליט משרד המושבות להאריך כהונתו בשנה²⁵³.

המועמד הראשון שהוצע לפיקוד על ה-TJFF, מבין הקצינים הסדירים, היה לוטננט-קולונל וו. ווילסון (Wilson), אשר שירת בעברו ב-RWAFF והיה לו ידע בערבית, מאחר ושירת שנתיים בקאהיר. כאשר הציע

²⁴⁷ מזכר פנימי במשרד המושבות מה-25.3.32.

CO 831/15/10

²⁴⁸ מכתב מווקופ לבריגדיר גנרל סמואל ווילסון (Wilson) ממשרד המושבות מה-2.4.32.

CO 831/15/10

²⁴⁹ מכתב מוויליאמס למחלקה הצבאית במשרד תת-השר לענייני הודו מה-12.1.32.

CO 831/15/10

²⁵⁰ Administration Report, 1928. introduction.

²⁵¹ מכתב מבריגדיר ווילסון, לוקופ מה-5.3.32.

CO 831/15/10

²⁵² מזכר פנימי של משרד המושבות מה-2.2.32.

CO 831/15/10

²⁵³ מזכר פנימי של משרד המושבות מה-28.12.31.

CO 831/15/10

עצמו לפיקוד על ה-TJFF, שימש ווילסון כמפקדו של גדוד סדיר בבריטניה (הגדוד הראשון ברגיימנט של הדוכס מוולינגטון)²⁵⁴. מייג'ור גנרל קלייב, אשר המליץ על ווילסון, שיבח אותו מאוד במכתב אישי לנציב העליון הרביעי, ארתור ווקופ (Wauchope)²⁵⁵, אך במשרד המושבות, קיבלו חוות דעת מהמפקח הראשי של ה-RWAF, שציין שווילסון אימפולסיבי מדי, דבר שיכול להקשות עליו לפקד על יחידה רגישה כמו ה-TJFF²⁵⁶.

במרץ 1932 פנה לוטננט קולונל בוושר למשרד המושבות וביקש שתישקל מועמדותו לחזור ולפקד על ה-TJFF. במטה ה-RAF הובעה תמיכה במועמדות בוושר, וקציניו טענו שמבין המועמדים, בוושר הוא המתאים מכולם לפיקוד על ה-TJFF²⁵⁷. בניגוד להם, טענו ה-AOC ועוזר המזכיר הראשי של ממשלת המנדט, מודי (Moody), בשיחה עם ווקופ, שבוושר אינו מתאים לתפקיד. הם הוסיפו שגם כאשר פיקד על ה-TJFF, נחשב בוושר, כזכור, כמי שעסק בעיקר בקידום עצמי, תפקד רע מבחינה אדמיניסטרטיבית, ואחרי שסיים תפקידו שלח מכתבים לקצינים בכירים ב-TJFF, שבהם ביקר את תפקודו של מפקדם-בהווה, שוט²⁵⁸. במשרד המושבות היה דיון האם לקבל את דעתו החיובית של פלומר על בוושר, או את דעתם השלילית של ה-AOC ועוזר המזכיר הראשי, ובסופו של דבר הוחלט שעקב הספקות שהועלו, עדיף להסיר את המועמדות של בוושר²⁵⁹.

במהלך חודש אפריל עלו שמות נוספים של מועמדים אשר הגיעו בחלקם מהצבא העראקי, מה-KAR, ומהצבא הבריטי הסדיר. המועמד שבסופו של דבר נראה היה כמתאים יותר, היה המייג'ור צ'ארלס הארווי מילר, אשר שירת בעברו כקצין בגדוד ה-13 ברגיימנט ההוסארים ה-18, ושירת ב-1932 כקצין מבצעים בחטיבת פרשים במצרים²⁶⁰. מכיוון שמילר היה חסר ניסיון בשירות הקולוניאלי, סוכם שהוא יצטרף לשוט כסגן (הסגן הנוכחי, המייג'ור הווארד, יועד לעבור לשמש כמפקד פלוגת פרשים), יעבור חפיפה של מספר חודשים, ויתמנה למפקד ביוני 1933. ביוני 1932 אישר משרד המלחמה את השאלת מילר למשרד המושבות²⁶¹, אך מכיוון שנוצרה בעייה עם הדחתו-בפועל של הווארד, הוחלט שמילר יצטרף ל-TJFF, תוך שהווארד יורשה להשאר בתפקידו²⁶².

²⁵⁴ נספח למברק ממייג'ור גנרל קלייב (Clive) ממשרד המלחמה לבריגדיר ווילסון ממשרד המושבות מה-27.1.32.
CO 831/15/10

²⁵⁵ מכתב מקלייב לווקופ מה-5.2.32.

CO 831/15/10

²⁵⁶ מכתב ממשרד המושבות לווקופ מה-16.2.32.

CO 831/15/10

²⁵⁷ מזכר פנימי במשרד המושבות מה-25.3.32.

CO 831/15/10

²⁵⁸ מכתב מווקופ לבריגדיר גנרל סמואל ווילסון (Wilson) ממשרד המושבות מה-2.4.32.

CO 831/15/10

²⁵⁹ מזכר פנימי במשרד המושבות מה-15.4.32.

CO 831/15/10

²⁶⁰ מכתב מווקופ לבריגדיר ווילסון מה-23.4.32.

CO 831/19/5

²⁶¹ מכתב מתת שר המלחמה לתת שר המושבות מה-22.6.32.

CO 831/19/5

²⁶² מברק מהמזכיר הראשי של ממשלת המנדט למשרד המושבות מה-24.10.32.

CO 831/19/5

3.ב.3 : כהונתו של מילר

כאשר הוצב לשירות ב-TJFF זכה מייגור מילר, בדרגה זמנית של לוטננט קולונל. חוזה השירות שלו היה בדיוק בן שלוש שנים, שהיו שקטות יחסית (עד לחודשיים האחרונים של מילר בתפקיד), אבל המתיחות בין ערבים ליהודים במהלך הייתה גבוהה מאוד, והלכה וגברה. מילר עצמו ראה חשיבות גדולה מאוד בכך שתפקידו של ה-TJFF יוגדר באופן רשמי, דבר שלא נעשה קודם. במסמך שהגיש עם סיום תפקידו, ציין מילר כיצד הוא ראה את תפקידו של ה-TJFF. מילר טען שה-TJFF צריך להיות מוגדר באופן רשמי ככוח המיועד לשמירה על שטחי המנדט, בתיאום עם ה-RAF וכוחות המשטרה.²⁶³

מילר הקפיד על שגרת אימונים עם ה-RAF, ועל אימונים של יחידות TJFF שכללו הפעלת כוחות בהיקף גדול מהרגיל (כאלה שכללו יותר מפלוגה בודדת), מתוך הנחה שעלולה להתרחש התפרצות אלימה דומה לזו שאירעה ב-1929.²⁶⁴ מתוך רצון להגביר את הניידות של הפלוגות הממוכנות, הוחלט על שינוי מבני בהן, שהוחל ביוזמתו של מילר, במחצית השנייה של 1935, ונמשך אחרי שסיים כהונתו. השינוי כלל את החלפת רכבי הקרוסלי, שבכל אחד מהם ישב צוות של 15 לוחמים, ברכבים קלים וניידים יותר, שבכל אחד מהם יהיו 8 אנשי צוות, כך שמחלקה תכלול שלושה רכבים במקום שניים.²⁶⁵ מקלעי הלואיס וההוציקיס שנחשבו מיושנים, יועדו להחלפה במקלעים ציכיים מדגם "ברן (Bren)²⁶⁶. מילר סבר שמכיוון ששריונם של הרכבים אינו מאסיבי, הרי שעיקר החשיבות בהפעלת הפלוגה הממוכנת, הוא בניידות שלה, ולכן רצה בכלים קטנים יותר, מהירים יותר, שיאפשרו כוח אש גדול יותר (ששה מקלעים במחלקה, במקום ארבעה).²⁶⁷

תחום נוסף שאפיין את תקופתו של מילר, שהמשיך להעסיק אותו, שנים אחרי שעזב את תפקידו, היה חינוכם והשכלתם של חיילי ה-TJFF, וילדיהם. ה-TJFF השקיע רבות בתכניות לימוד שנועדו לשפר השכלתם (הדלה-מאוד בדרך כלל) של חייליו, וסייעו לרבים מהם לרכוש ידיעת קרוא וכתוב, ולאחרים אפשרה לרכוש השכלה ברמה של סיום בית ספר יסודי.²⁶⁸ הרצון לסייע לילדי ה-TJFF לרכוש השכלה, הביא להקמת שני בתי ספר לילדי חיילי ה-TJFF במעאן ובזרקא (בית הספר במעאן נסגר עקב מיעוט תלמידים), במימון של ה-TJFF, ללא סיוע ממשלתי ייעודי.²⁶⁹ כאמור, מילר המשיך לעסוק בדאגה לילדי חיילי ה-TJFF, גם אחרי שעזב את הכוח, ואגודת יוצאי ה-TJFF, סייעה לממן הקמת בית ספר לילדי יוצאי ה-TJFF, ב-1953.²⁷⁰

3.ב.4 : החיפוש אחר מפקד רביעי ל-TJFF

מתוך רצון להימנע מהצורך להאריך את תקופת כהונתו של מילר (כפי שקרה בתקופתו של שוט), החיפוש אחרי מחליף למילר, החלו שנה וחצי לפני מועד סיום כהונתו. ווקופ היה מודע לשינויים שחלו

²⁶³ מכתב ממילר ל-AOC, תת-מרשל האוויריה פירס (Peirce), מה-8.4.36. להלן: מכתב מילר Miller's papers, IWM, 78.20.4

²⁶⁴ דיווח שנתי של ה-TJFF על תפקודו בשנת 1934, ע"ע 3-4. להלן: דיווח 1934. CO 831/31/7

²⁶⁵ דיווח שנתי של ה-TJFF על תפקודו בשנת 1935, ע"ע 11-12. להלן: דיווח 1935. CO 831/35/5

²⁶⁶ שם, ע"ע 12-13. מכתב מילר.

²⁶⁸ דיווח 1934, ע"ע 13-14, וגם: דיווח 1935, ע"מ 15.

²⁶⁹ דיווח 1934, ע"מ 14, וגם: דיווח 1935, ע"מ 16.

²⁷⁰ דיווח של מילר בעלון אגודת יוצאי ה-TJFF מה-1.3.53. Miller's papers, IWM, 78.20.4

באופיו של ה-TJFF, וסבר שיש צורך בקצין בעל ניסיון בהפעלת יחידות ממוכנות, ולא רק בהפעלת פרשים (כפי שהיה במקרה של שוט ומילר, שרק ב-TJFF פיקדו לראשונה על יחידות ממוכנות)²⁷¹. משלב מוקדם מאוד, הסתבר שישנם שלושה מועמדים מובילים לתפקיד: המייג'ור סטיוארט פרני (Ferne) מהחטיבה החמישית של חיל הטנקים המלכותי, המייג'ור ג'ון פייטון רובינסון (Robinson) מגדוד ההוסארים השמיני, והמייג'ור ג'ון קריסטל (Chrystall) ששירת ביחידתו הקודמת של מילר, הגדוד ה-13 של רגימנט ההוסארים ה-18²⁷².

לפרני היה אח אשר שירת ב-TJFF, והמפקד שהמליץ עליו היה מוכר לווקופ, שרחש לו אמון רב. פרני היה בעברו קצין פרשים, שעבר הסבה ליחידה משוריית²⁷³. קריסטל שירת במשך שבע שנים כמפקד של כוחות מקומיים במצרים ובסודאן, ומפקדו לשעבר, הגנרל האדלסטון (Huddleston) העביר לווקופ, המלצה עליו כמועמד מתאים לפיקוד על ה-TJFF²⁷⁴. מייג'ור רובינסון שירת בעברו בצבא עראק במשך חמש שנים (עד לעצמאות עראק)²⁷⁵, וזכה להמלצות שניים ממפקדיו בעבר, הגנרל וויר (Weir) והבריגדיר פרנד (Friend)²⁷⁶.

אחרי ראיון במשרד המושבות, נפסלה מועמדותו של רובינסון²⁷⁷. מועמדותו של המייג'ור פרני נפסלה מכיוון שהתברר שציוניו כקצין פרשים היו נמוכים²⁷⁸. כאשר נשאל מילר לדעתו, הוא המליץ על קריסטל, אותו הכיר אישית. מילר ציין שאמנם קריסטל מבוגר משאר המועמדים (מכיוון שלא גויס כקצין, אלא התקדם מתוך השורות לתפקיד זה), אך לדעתו, קריסטל הוא בעל כישורים ואופי מתאימים לתפקיד²⁷⁹.

אחרי בחינת כל המועמדים בידי המייג'ור ס. קול (Cole), מראשי המחלקה הצבאית במשרד המושבות, הוחלט שחרף חוסר ניסיונו בהפעלת יחידות ממוכנות, קריסטל הוא המתאים ביותר לתפקיד, ובעיית חוסר ניסיונו ביחידות ממוכנות, תיפתר באמצעות שליחתו לקורס, לפני שיוצב ב-TJFF²⁸⁰. אחרי שדווחו על המינוי, מחו ב-RAF על שלא התייעצו עימם לגבי זהותו של המפקד המיועד של ה-TJFF. רק אחרי שיחת של קול עם תת-מרשל האוויריה קורטני (Courtney), הוסרה, בתחילת נובמבר 1935, התנגדותם למינויו של קריסטל²⁸¹.

²⁷¹ מכתב מווקופ לקאנליף-ליסטר מה-4.3.35.

CO 831/34/10

²⁷² מכתב מווקופ לקוזמו פרקינסון (Parkinson) ממשרד המושבות, מה-25.5.35.

CO 831/34/10

²⁷³ מכתב מפרני לבריגדיר הובארט (Hobart), מה-7.4.35.

CO 831/34/10

²⁷⁴ מכתב מהאדלסטון לווקופ מה-25.4.35.

CO 831/34/10

²⁷⁵ קורות חיים של מייג'ור רובינסון, אותן העביר לווקופ. ללא תאריך.

CO 831/34/10

²⁷⁶ מכתב מווקופ לפרקינסון מה-19.7.35.

CO 831/34/10

²⁷⁷ דיווח ממשרד המושבות מה-30.8.35.

CO 831/34/10

²⁷⁸ דיווח של המייג'ור קול (Cole) ממשרד המושבות על המועמדים לפיקוד על ה-TJFF, מה-26.9.35. להלן: דיווח קול.

CO 831/34/10

²⁷⁹ דיווח של עוזר המזכיר הראשי מה-22.8.35.

CO 831/34/10

²⁸⁰ דיווח קול.

²⁸¹ מכתב מקורטני לפרקינסון, מה-8.11.35.

CO 831/34/10

בתחילת דצמבר 1935 הועבר קריסטל ממשד המלחמה למשרד המושבות, ובנואר 1936 נשלח למצרים כדי שיעבור קורס בן ששה שבועות שיכשיר אותו לפיקוד על יחידות הכוללות כלי רכב משוריינים, שאחריו יגיע לזרקה לחפיפה עם מילר²⁸².

ג.3: ביקורת חיצונית ל-TJFF, ובעיות אדמיניסטרטיביות הקשורות בסגל הבריטי

1.ג.3: סוגיות בתנאי השירות והפרישה של הקצינים סדירים והלא-סדירים ב-TJFF

קצינים ונגדים בחילות קולוניאליים (כמו ה-KAR, ה-RWAFF והצבא הודי), לא תמיד היו מושאלים מצבא היבשה הבריטי (אם כי לרוב כך היה הדבר), ובמקרים מסוימים קצינים ונגדים ששירתו ביחידות אימפריאליות, היו כאלה שסיימו שירותם הצבאי הפעיל, והתקשרו בחוזה אישי עם משרד המושבות. קצינים כאלה זכו במהלך שירותם לתנאים של קציני מילואים בצבא הסדיר, אבל במשך תקופה ארוכה לא הוכרעה שאלת אורך השירות שיוכר להם לצרכי הגימלאות, דבר שהטריד קצינים רבים.

ב-TJFF בעייה זו הייתה חמורה עוד יותר מכיוון שרוב הקצינים והנגדים אשר היוו את השלד שלו כשנוסד ב-1926, היו סגל של יחידה קולוניאלית לא-צבאית, שכבר לא הייתה קיימת יותר. למרות שכל הקצינים והנגדים הללו היו בעלי הכשרה צבאית, הדרגות שלהם לא היו צבאיות. הדיונים לגבי גובה המענק והגימלה שקצינים כאלה זכאים להם, היו לא פשוטים (בין השאר, בגלל המעורבות של לא פחות מארבעה משרדי ממשלה שונים: האוצר, המלחמה, האוויריה והמושבות) ורק בספטמבר 1926, הוסכם שקצינים אלה יזכו למענק פרישה בגובה של משכורת חודשית על כל שנה בה שירתו ב-TJFF²⁸³. מהלך זה לא קבע מסגרת קבועה של גימלאות, להן יהיו זכאים הבריטים יוצאי הז'נדרמריה הפלשתינאית ב-TJFF. הבעייתיות הכספית והמינהלית בהעסקת סגל לא-סדיר, הביאה ב-1928 לתיקון פקודת ה-TJFF בכל הנוגע לקבלת קצינים ונגדים בעתיד, ונקבע בה במפורש שקצינים ונגדים שיגויסו בהמשך ל-TJFF, יהיו כולם בשירות פעיל בצבא הבריטי או בצבא ההודי²⁸⁴.

כפי שצויין קודם, במהלך החיפוש אחרי מחליף לשוט, נפסלו מועמדים אשר לא היו קצינים סדירים. מצב זה יצר בעייה בעיקר בנוגע לשני קצינים לא-סדירים ב-TJFF, סגן המפקד הווארד, והמייגור בולר (Buller). כפי שצויין קודם, יועד הווארד לעבור זמנית לתפקיד של מפקד פלוגת פרשים, כשמילר יכהן זמנית כסגן מפקד ה-TJFF. סיטואציה זו הייתה בעייתית מבחינתו של הווארד (שנאמר לו שהוא עתיד לחזור עליה גם כאשר מילר יעזוב), והוא ביקש לחפש עבורו תפקיד אחר בשירות הקולוניאלי²⁸⁵. וקופ ציין שהדיווחים על תפקודו של הווארד כסגן מפקד היו טובים (הגם שלא התאים לפיקוד עצמו), וראוי לסייע בידו. מאחר שלא נמצא עבור הווארד תפקיד הולם, הוחלט שהוא יישאר

²⁸² מברק מה-AOC למשרד האוויריה מה-14.12.35.

CO 831/34/10

²⁸³ תיקונים לנהלי השירות של קצינים בריטיים ב-TJFF. 13.9.26.

CO 831/2/11

²⁸⁴ נהלי שירות לקצינים בריטיים ב-TJFF. ספטמבר 1928.

CO 831/2/11

²⁸⁵ מכתב מהווארד לווקופ מה-26.8.32.

CO 831/19/5

בתפקידו כסגן (בכדי למנוע ממנו סיטואציה שבה יאולץ פעמיים לרדת בדרגה)²⁸⁶. בסופו של דבר הווארד לא עבר את התהליך הזה כאשר פרש מילר מתפקידו, כיוון שנפטר על שולחן הניתוחים, כתוצאה מזיהום, בעת שעבר ניתוח בצווארו, ב-3 בדצמבר 1935²⁸⁷.

המייג'ור בולר נחשב למפקד פלוגה מצטיין, וווקופ רצה לראות בקידומו בעתיד, לפיקוד על ה-TJFF. מסיבה זו פנה ווקופ למשרד המושבות בעניין זה, וביקש שיתאפשר לבולר לצאת לקורס פיקודי מתקדם בבריטניה. בקשה זו נדחתה בטענה שהוחלט שלא למנות קצינים לא-סדירים לפיקוד על ה-TJFF²⁸⁸. בכך נקבע בעצם שבולר וקצינים אחרים כמותו, לא יוכלו להתקדם בשירותם, והשאלה הרלוונטית היחידה לגביהם, עסקה בתנאי פרישתם.

סוגיית תנאי השירות של קציני ה-TJFF (סדירים ולא-סדירים כאחד) הייתה עניין מסובך שלמעשה, לא נפתר במלואו לכל אורך קיומו של ה-TJFF. פלומר, היה מודע לקשיים לגייס קצינים ל-TJFF בעקבות מה שנראה היה כתנאי שירות גרועים, פנה באוקטובר 1927, למשרד המושבות במטרה ליצור תנאי שירות אטרקטיביים יותר לסגל הבריטי. פלומר טען שתנאי השדה של הסגל הבריטי הם קשים מאוד, ותנאי המגורים בבסיסי הקבע אינם טובים בהרבה, מה שמצדיק מתן הטבות כספיות, אחרת יהיה קשה מאוד להביא לגיוסו של כוח אדם איכותי לתפקידי קצונה ב-TJFF²⁸⁹.

ב-1933 נעשה ניסיון נוסף על ידי ממשלת המנדט לאפשר זכאות לפנסיה לקצינים הלא-סדירים שהיו בשירותו, באמצעות החתמתם על חוזה שירות של 15 שנים, שאחריהם יהיו זכאים לפנסיה של משרד המושבות. כדי שתקופת הותק שיצברו לחישוב פנסיה, תהיה מוקדמת יותר (כך שה-15 שנים יתחילו רטרואקטיבית), הוצע לקצינים אלה להשיב את סכום המענק שקיבלו כשפורקה הז'נדרמריה, כך שהצבירה תתחיל מהרגע שבו החלו להיות מועסקים על ידי ממשלת ארץ ישראל²⁹⁰.

בעיה נוספת שהייתה קשורה בכל הנוגע לגיוס קצינים לשירות, הייתה קשורה בשאלה של עתידם של קצינים צעירים יותר, אחרי שיסיימו תפקידם באותה יחידה. בחילות קולוניאליים גדולים, בעיה זו לא הייתה חמורה, כיוון שהיו תמיד אפשרויות קידום, אך ב-TJFF, היו מספר מצומצם מאוד של קצינים בריטיים צעירים, ולא הייתה להם דרך להתקדם (שמונה מהם שימשו כמפקדי חצאי-פלוגות, דרגה זמנית או קבועה של קפטן, אבל הסיכוי לקבל מינוי כמפקד פלוגה היה נמוך מאוד, בגלל שמפקד פלוגה היה תמיד בעל וותק רב מאוד בתפקיד ובדרגה). מצב זה גרם לתחלופה גבוהה יחסית בדרגי הפיקוד הבריטי הזוטר, שהטרידה את פקידי משרד המושבות ומפקדי ה-TJFF²⁹¹.

ב-1930, ככל שהתקרב מועד פרישתם של חלק מהקצינים שהיו ב-TJFF מראשיתו, הסתבר שנוצרה מצוקת כוח אדם גדולה מבחינת הבריטים, בעיצומו של תהליך של הרחבת ה-TJFF, בעקבות אירועי 1929 והסלמת בעיית הפשיטות הוהאביות. מכיוון שלא היו קצינים סדירים רבים שהגישו מועמדות לשירות בתפקידים שנים ב-TJFF, נאלץ משרד המושבות ליזום פניות לקצינים שהגישו מועמדות לשירות ביחידות

²⁸⁶ מברק מהמזכיר הראשי של ממשלת המנדט למשרד המושבות, מה-24.10.32.

CO 831/19/5

²⁸⁷ דיווח 1935, ע"מ 19.

²⁸⁸ מכתב מנשרד המושבות לווקופ מה-5.8.32.

CO 831/19/5

²⁸⁹ מכתב מפלומר לאימרי מה-4.10.27.

CO 733/138/5

²⁹⁰ מכתב מווקופ לשר המושבות פיליפ קאנליף-ליסטר (Cunliffe-Lister) מה-10.6.33.

CO 831/25/3

²⁹¹ מכתב שהועבר ממשרד המלחמה לתת שר המושבות, מה-23.4.30.

CO 831/7/6

צבאיות אחרות הקשורות בו, כמו הצבא העראקי או ה-KAR, ולהציע להם להגיש מועמדות לשירות ב-TJFF.²⁹²

בחיפושים אחרי קצינים מתאימים ל-TJFF, נוצרו עימותים לגבי סמכויות בין משרד המושבות, משרד האוויריה ומשרד המלחמה. קומודור-האוויריה ריס (ה-AOC לשעבר) כעס מאוד כשהסתבר לו שמשרד המושבות מחפש קצינים לשירות בפלוגה הממוכנת החדשה של ה-TJFF, ולא טרח ליידע את ה-RAF (שנשא באחריות פיקודית על הכוח), ולהציע גם לקציניו להגיש מועמדות לשירות בפלוגה הממוכנת. ריס טען שיש בין הכפופים לו, קצינים רבים בעלי ניסיון פיקודי ביחידות המפעילות מכונות משוריינות, ולא סביר שפנייה בנושא זה תיעשה רק למשרד המלחמה.²⁹³ משרד המלחמה, מצידו, התנגד לטענות שהגיעו ממשרד המושבות, ובהן נרמזו שמשרד המלחמה הוא הגורם לחוסר רצונם של קצינים בשירות סדיר להציג מועמדות לשירות ב-TJFF, מה שמביא לכך של-TJFF לא מגיעים קצינים באיכות גבוהה.²⁹⁴

3.ג.2: ביקורת חיצונית ל-TJFF – 1931-1932

בעקבות הבעיות האדמיניסטרטיביות הקשורות בכוח האדם, וכן בגלל אי סדרים כספיים שנתגלו בתקציב ה-TJFF ב-1930,²⁹⁵ והביאו למניעת העברת תקציבים ממשרד האוצר עד לעריכת חקירה²⁹⁶, רצה צ'נסלור בעריכת ביקורת מסודרת ל-TJFF.

צ'נסלור העלה לראשונה רעיון זה בפני שאקבורו, ביוני 1931, וביקש רשות לפנות למפקד הצבאי של מצרים, בבקשה שישלח נציג מטעמו לערוך את הביקורת. בתגובה, הציע שאקבורו שזו תיערך על ידי המפקח הראשי של ה-KAR וה-RWAF, הבריגדיר ס. נורמן (Norman), שהיה בעל ניסיון רב כקצין חיל רגלים וכמפקד בכיר ביחידה קולוניאלית.²⁹⁷ צ'נסלור לא תמך ברעיון זה, וסבר שלנורמן אין את הכישורים המתאימים לערוך ביקורת ליחידה מהסוג של ה-TJFF, מכיוון שאין לו הכשרה כקצין פרשים, ולמעשה, רק בצבא הסדיר יימצא קצין שמתאים למשימה זו.²⁹⁸ לדיון בעניין זה הצטרף גם ה-RAF, וסגן ראש המטה שלו, קומודור האוויריה ברנט (Burnett), שלח לשאקבורו מכתב המביע התנגדות נחרצת לעריכת ביקורת ב-TJFF בידי קצין שמשתייך לצבא הסדיר.²⁹⁹

הסיטואציה הזו שבה שני המשרדים הממונים על ה-TJFF התנגדו נחרצות לעריכת ביקורת בתוכו, על ידי קצין הכפוף למשרד המלחמה, נבעה מחשש שביקורת זו תהיה התחלתו של תהליך העברה של ה-TJFF

²⁹² מכתבים מווליאמס ממשרד המושבות לקפטן סטיוארט בראון (Brown), לקפטן ק. א. שירלי (Shirley) וללוטננט ר. ל. פרסטון (Preston), מה-25.3.30.

CO 831/7/6

²⁹³ מכתב של ריס לטובי (Tovey) ממחלקת המינויים במשרד המושבות, מה-8.2.30.

CO 831/7/6

²⁹⁴ מכתב שהועבר ממשרד המלחמה לתת שר המושבות, מה-23.4.30.

CO 831/7/6

²⁹⁵ החלטות המועצה המינהלית של הנציב העליון בשיבותיה ב-3.7.30, וב-9.9.30.

גנוך המדינה מ-4/4753

²⁹⁶ מזכר פנימי במשרד המושבות מה-20.11.31.

CO 831/13/9

²⁹⁷ מכתב משאקבורו לצ'נסלור מה-29.6.31.

CO 831/13/9

²⁹⁸ מכתב מצ'נסלור לשאקבורו מה-11.7.31.

CO 831/13/9

²⁹⁹ מכתב מברנט לשאקבורו מה-21.7.31.

CO 831/13/9

למשרד המלחמה (כפי שרצה משרד המלחמה שיקרה גם בנוגע ליחידות קולוניאליות אחרות), וקומודור ברנט התייחס לכך באופן מפורש במכתבו לשאקבורו³⁰⁰.

הויכוחים הבין-משרדיים נמשכו מספר חודשים, ועיכבו את עריכת הביקורת עד שצינסלור ויתר, והסכים שהבריגדיר נורמן אכן יערוך את הביקורת. ה-RAF לא התלהב מהרעיון, וסוגיית האחריות לפיקוד על ה-TJFF (שעד כה לא הייתה קריטית, כל זמן שהייתה הסכמה בין שני המשרדים) עלתה לפני השטח. במסמך פנימי של משרד המושבות צויין שה-RAF אחראי על ה-TJFF בתחומים הקשורים בפעילות מבצעית, משמעת וענישה, אך בכל שאר התחומים נמצאת האחריות בידי משרד המושבות, והוא בעל המילה האחרונה בתחומים אלה, ועל כן אין לו סיבה להתערב בסוגייה הנוגעת לעריכת ביקורת בעניין שרובו אדמיניסטרטיבי³⁰¹.

הבריגדיר נורמן הגיע לזרקא ב-29 במרץ 1932, ובמשך מעט יותר משבוע (עד ה-6 באפריל), הוא ביקר במתקני ה-TJFF בזרקא, מעאן, ג'סר אל-מג'אמע, בית שאן, צמח וראש פינה. בביקורתו הוא התייחס לסוגיות שנראו לו חשובות במיוחד לכוח קולוניאלי (שהשלב שלו מבוסס על אוכלוסיה מקומית), ובראשן סוגיית המשמעת. נורמן קבע שהמשמעת ב-TJFF היא גבוהה, יש לו שם טוב (ולראייה מספר המתגייסים הגבוה), ונאמנותו לבריטניה, היא רבה³⁰².

נורמן ציין שרמת הקליעה מעורבת: חלק מהחיילים הם קלעים טובים באופן טבעי, אך מספר הקלעים שציוניהם במבחני הקליעה הם נמוכים, הוא גבוה מהרצוי. רמתם של הקצינים בכל הנוגע להפעלת הכוחות באימונים היא גבוהה (נורמן מציין לטובה בהקשר זה, גם את הקצינים המקומיים), ורמת שיתוף הפעולה עם יחידות ה-RAF, גבוהה גם היא³⁰³.

בנוגע לסוגיית ההרכב האתני של ה-TJFF, מציין נורמן שניסיונו בתחום אינו מספיק כדי לקבוע עמדה לגבי אופן הפיזור של החיילים בכוח (שיועד לאפשר גיוון רב ככל האפשר בכל יחידה ויחידה, ולמנוע הגמוניה של קבוצה זו או אחרת), אך הוא התרשם שהושקעה מחשבה בפיזורם של החיילים באופן שבו בוצע³⁰⁴.

נורמן התייחס לסוגיית הקצינים הלא-סדירים (לגביהם טען שראוי למצוא להם פתרון בהקדם, שכן עבודתם הקשה מצדיקה זאת) והקצינים הסדירים, וטען שקצינים סדירים צריכים להיות מושאלים לתקופה של שנים לפחות, בגלל רמת ההכשרה הנדרשת מהם, שכוללת לימוד שפה (דבר שרק קצין סדיר אחד עמד בו ברמה נדרשת, לדעת נורמן)³⁰⁵.

המלצותיו של נורמן בנוגע לצורך בפתרון דחוף לשאלת הקצינים הלא-סדירים, הייתה אחד הגורמים החשובים לרפורמה שנערכה בתחום זה ב-1933, שהוזכרה בסעיף הקודם. מעורבותו של נורמן ב-TJFF, לא הסתיימה בביקורת שערך ב-1932, אלא נמשכה גם בשנים הבאות, עת הוסיף לקבל לידי את הדיווח השנתי שהוציאה מפקדת הכוח, מתוך הערכה שאין הרבה קצינים בעלי ניסיון קולוניאלי מהסוג שהיה ברשותו, מתוך ציפייה שיחווה דעתו לגבי מצב ה-TJFF, בהשוואה למצבו ב-1932, בזמן שנערכה הביקורת.

³⁰⁰ שם.

³⁰¹ מזכר פנימי במשרד המושבות מה-10.11.31.

CO 831/13/9

³⁰² ביקורת על ה-TJFF שביצע הבריגדיר נורמן, ב-16.4.32, ע"מ 1. להלן: דיווח נורמן.

CO 831/19/10

³⁰³ שם, ע"מ 2.

³⁰⁴ שם, ע"ע 4-5.

³⁰⁵ שם, ע"ע 9-11.

3.ד.ת : הרכבו האתני של ה-TJFF

3.ד.ת.1 : התפיסה שעמדה מאחורי הגיוון האתני של ה-TJFF

מראשיתו, הורכב ה-TJFF מקבוצות לאומיות מכל רחבי המזרח התיכון, ואף שהערבים המסלמים היו הקבוצה האתנית הגדולה ביותר בתוכו, אי אפשר היה לטעון שהם בעלי השפעה מכרעת על אופיו של ה-TJFF (בין השאר, בגלל שייצוגם בין הקצינים המקומיים היה נמוך בהרבה, ועמד על מעט יותר מרבע (אחרי שעמד על שני שלישים, בשנתיים הראשונות לקיומו של ה-TJFF)³⁰⁶.

רוב הערבים המסלמים ב-TJFF היו ברובם פלאחים במוצאם שהגיעו מכפרים שנמצאים סביב הערים שכם וחברון (בעיקר שכם), וככאלה היו באופן טבעי ומסורתי עוינים, הן לבדדים (שעל הגנתם בדרום עבר הירדן, הם הופקדו), והן ליהודים (שכן שכם וחברון נחשבו למוקדים של התנועה הלאומית הפלסטינית המתהווה). במקורות הבריטיים לא נמצאו מסמכים לגבי החלוקה הפנימית של המגוייסיים הערבים המסלמים, שהגיעו מאזור ההר בארץ ישראל, ולכן אין דרך לדעת כמה מהם היו פלאחים, כמה מהם היו משכילים, כמה הגיעו מהערים עצמן וכמה מהכפרים שסביבן. מתוך עדויות יהודים ששירתו ב-TJFF ניתן להסיק בזהירות, שרבים מחיילי ה-TJFF היו אנאלפביתים ובאו ממוצא פלאחי, אך העדויות בנושא הן מועטות.

קבוצה נוספת שהבריטים גייסו ל-TJFF במספרים גדולים, הייתה הצ'רקסים. גיוס הצ'רקסים ל-TJFF (וללגיון הערבי) ענה על הקריטריון הבריטי שאפיין אותם גם בבניית הצבא ההודי: גיוס מיעוטים שיש להם אינטרס לתמוך בשלטון זר. מספרם הכולל של הצ'רקסים בשטח המנדט (רובם חיו בעבר הירדן) היה לא יותר מאלפים בודדים (ב-1934 חיו בערך 6,000 צ'רקסים בעבר הירדן)³⁰⁷, כשכלל האוכלוסייה בשטח המנדט הגיע לכמליון וחצי, בתחילת שנות ה-30. חרף חלקם המועט באוכלוסייה הכללית, היה חלקם של הצ'רקסים ב-TJFF, גדול בהרבה: מספר החוגרים והנגדים הצ'רקסיים עמד על כרבע מכלל הקצינים המקומיים³⁰⁸. הצ'רקסים נחשבו ליסוד יציב ונאמן בתוך ה-TJFF, וגם חיילים יהודיים ששירתו בו, סיפרו שהצ'רקסים שמרו על יחסים טובים עימם, חרף היותם מסלמים³⁰⁹.

קבוצה שייצוגה ב-TJFF היה דומה לזה של הצ'רקסים (אם כי חלקם בכלל האוכלוסייה היה גדול בהרבה), היו הערבים הנוצריים³¹⁰. הם גויסו הן בארץ ישראל והן בעבר הירדן, ונחשבו, בדומה לצ'רקסים, לגורם מהימן.

³⁰⁶ Administration Report, 1926, p. 40. And: Administration Report, 1927, p. 46; Administration Report, 1928, p. 60; Administration Report, 1929, p. 90; Administration Report, 1930, p. 82; Administration Report, 1931, p. 56; Administration Report, 1932, p. 65; Administration Report, 1933, p. 82; Administration Report, 1934, p. 91; Administration Report, 1935, p. 102; Administration Report, 1936, p. 122.

³⁰⁷ Luke & Keith-Roach, p. 437.

³⁰⁸ Administration Report, 1926, p. 40. And: Administration Report, 1927, p. 46; Administration Report, 1928, p. 60; Administration Report, 1929, p. 90; Administration Report, 1930, p. 82; Administration Report, 1931, p. 56; Administration Report, 1932, p. 65; Administration Report, 1933, p. 82; Administration Report, 1934, p. 91; Administration Report, 1935, p. 102; Administration Report, 1936, p. 122.

³⁰⁹ יצחקי, ע"מ 66, וגם: אריה נשר. "יהודים בחיל הספר של עבר-הירדן", בתוך: הארץ, 1975 (אין תאריך מדוייק). להלן: אריה נשר

³¹⁰ Administration Report, 1926, p. 40. And: Administration Report, 1927, p. 46; Administration Report, 1928, p. 60; Administration Report, 1929, p. 90; Administration Report, 1930, p. 82; Administration Report, 1931, p. 56; Administration Report, 1932, p. 65; Administration Report, 1933, p. 82; Administration Report, 1934, p. 91; Administration Report, 1935, p. 102; Administration Report, 1936, p. 122.

בנוסף לשלוש קבוצות אלה, שירתו ב-TJFF גם כמה עשרות סודאנים (שהובאו ל-TJFF, כאמור, כדי לסייע בבניית פלוגת רוכבי הגמלים, וחלקם נשאר גם אחרי הפיכתה לפלוגה ממוכנת)³¹¹. קבוצה נוספת שיצוגה ב-TJFF עמד על בין 10 ל-20 חיילים ונגדים, היו הדרוזים. קבוצה זו נחשבה גם היא למהימנה, ומתוכה יצאו גם קצינים מקומיים (בהתחלה אחד, ואחר כך קודם גם נגד נוסף לדרגת קצונה)³¹². כמו כן שירתו ב-TJFF גם חיילים בודדים שהיו במוצאם ארמנים, צ'ינים ואשורים³¹³. בנוסף לקבוצות אלה, שירתו ב-TJFF גם יהודים, שעליהם יורחב להלן.

2.ד.3: שאלת גיוסם של יהודים ל-TJFF, עד 1929

מרגע שהוקם ה-TJFF, עלתה השאלה לגבי תפקידם של היהודים בו. ההנהגה הציונית טענה שמכיוון שה-TJFF הוקם במקומה של הזינדרמריה הפלשתינאית, שחלקם של היהודים בה עמד על רבע, כאשר הוקמה, ראוי שיקבלו ייצוג הולם גם ב-TJFF. בנובמבר 1926 שיגר לוטננט קולונל פרדריק קיש (Kisch), מבכירי הסוכנות היהודית, מכתב למזכיר הראשי של ממשלת המנדט, ותבע גיוס יהודים ל-TJFF, מחשש שללא יסוד יהודי חזק ב-TJFF, הוא יהפוך במהירות לצבא ערבי לאומי³¹⁴. בוורס סבר שהיהודים הם גורם אמין, שהבריטים יכולים לסמוך רק עליו ועל הצ'רקסים, בכל הנוגע לציות³¹⁵, אך שלטונות המנדט סברו שמכיוון שה-TJFF יועד בעיקר למשימות בעבר הירדן, לא רצוי שישירתו בו יהודים רבים³¹⁶.

כאשר הוקם ה-TJFF, הצטרפו אליו 29 חוגרים יהודים, ו-8 נגדים (שהיו יוצאי הזינדרמריה), אך העובדה שהכוח הועבר ופעל בעיקר בעבר הירדן, הביאה לכך שמספרם ירד בשליש בתוך שנה³¹⁷. הבריטים מצידם (כאשר הגיעו אליהם הפניות מקיש ומאחרים), פעלו לגייס יהודים, בעיקר לתפקידים לא קרביים, שאפשרו ריכוז של מספר יהודים במקום אחד (בעיקר בזרקא) באופן שיקל על היהודים חברתית. מבחינת הבריטים, היה גם שיקול מעשי בגיוס של יהודים במידה והוגבל לתפקידים מסויימים. בתחומים אדמיניסטרטיביים ובתחומים שדרשו השכלה או הכשרה מקצועית, היה ליהודים יתרון ניכר על מיעוטים אחרים בתחומי המנדט, והעובדה שגוייסו במשכורת של ילידים, הייתה חסכון ניכר מבחינת הבריטים.

שימוש ביהודים לתפקידים מקצועיים החל כבר מראשיתו של ה-TJFF (כשכאמור, קצב גיוסם של יהודים לתפקידים כאלה, התגבר אחרי הפניות לבריטים). חרף הצטרפות יהודים בעלי מקצוע ל-TJFF, לא גדל מספר היהודים הכללי בכוח, שכן יהודים ששירתו בזינדרמריה הפלשתינאית בתפקידי לחימה, פרשו משירות.

³¹¹ Administration Report, 1927, p. 46.

³¹² Administration Report, 1926, p. 40. And: Administration Report, 1927, p. 46; Administration Report, 1928, p. 60; Administration Report, 1929, p. 90; Administration Report, 1930, p. 82; Administration Report, 1931, p. 56; Administration Report, 1932, p. 65; Administration Report, 1933, p. 82; Administration Report, 1934, p. 91; Administration Report, 1935, p. 102; Administration Report, 1936, p. 122.

³¹³ אריה נשר.

³¹⁴ מכתב קיש למזכיר הראשי מה-2.11.26. CO 733/118

³¹⁵ מכתב של בוורס ל-AOC מה-27.4.26. CO 733/120

³¹⁶ מכתב מהמזכיר הראשי לקיש מה-9.11.26. CO 733/118

³¹⁷ Administration Report, 1926, p. 40. And: Administration Report, 1927, p. 46.

דוגמא בולטת ליהודי שנשא בתפקיד מקצועי ב-TJFF היא של חיים הנרי לודמר, שהגיע ל-TJFF מהז'נדרמריה הפלשתינאית, ושירת בו במשך שנתיים בתור סמל מקומי האחראי על רישום (בכפיפות לשלם). בין 1928 ל-1933 שירת לודמר ב-TJFF כאזרח בתור פקיד בכיר (הוא עלה בדרגתו האזרחית כפקיד), ואחר כך הוחלט שתפקידו מצריך שירות במדים, והוא חויל מחדש בתור אחראי רשומות גדודי, בדרגת מולאזם (סגן)³¹⁸.

בדומה ללודמר הגיע ל-TJFF יואל כספי, ששירת גם הוא כקצין באדמיניסטרציה של ה-TJFF, והיה אחראי על תפעול בסיס ההכשרה המרכזי של ה-TJFF בזרקא³¹⁹. כספי ציין שקצינים רבים רצו יהודים שישרתו בפלוגותיהם כפקידים, וכך יחסכו מהסגל הבריטי את העבודה האדמיניסטרטיבית שגולה מהם זמן רב והייתה שנואה עליהם³²⁰.

יהודים אחרים שגוייסו ל-TJFF בשנות העשרים שירתו כאלחוטנים, מכונאים, חשמלאים ופקידים.

מאחר וחלק ניכר מתפקידים אלה דרשו מקצוע אזרחי, גוייסו יהודים אלה ל-TJFF בתור נגדים, או כ"חיילים מקצועיים", דבר שהקנה להם שכר גבוה משמעותית מלחיילים באותה הדרגה (144 לירות מצריות לשנה, בהשוואה ל-80-90 לירות מצריות ללוחם רגיל)³²¹. התלות בחלק מהיהודים ששירתו בתפקידים מקצועיים הייתה גדולה מאוד, ודוגמא לכך הייתה כאשר ביקש ב. ברוך לפרוש משירותו בזרקא (שם הועסק כחשמלאי ראשי), ולחזור למקצועו האזרחי כמהנדס, הועלה שכרו באופן משמעותי, מעבר לשכר המתחייב מדרגתו ומקצועו (אחרי אישור מיוחד ממשרד המושבות)³²². חשוב לציין שרובם המוחלט של חיילים אלה התגייסו כבודדים מטעמי פרנסה, מבלי שנשלחו באופן מאורגן על ידי היישוב היהודי או התנועה הציונית.

כל זמן שה-TJFF פעל בעיקר בעבר הירדן, קיש לא הפעיל לחץ גדול במטרה להגדיל את מספר היהודים ב-TJFF. אחרי אירועי אוגוסט 1929, השתנה המצב באופן קיצוני, הן בגלל חלקו של ה-TJFF באירועים, והן בגלל העובדה שאחריהם ישב חלק מה-TJFF באופן קבוע בתוך ארץ ישראל (הרחבה על כך בפרק הבא).

3. ה: תנאי השירות לחיילים מקומיים ב-TJFF – שכר, מענקים ומשמעת

3.ה.1: השכר, מענקים, פיצויים וקיצבאות לחיילים המקומיים

כפי שצויין קודם, היה השכר של החיילים המקומיים ב-TJFF, נמוך מאוד בהשוואה לזה של הבריטים. שכרם של קצינים מקומיים בדרגות קאיד, ראיס ומולאזם עמד שליש עד מחצית משכרו של הקצין הבריטי הזוטר ביותר (שהתחיל מ-600 לירות פלשתינאיות לשנה)³²³. שכר החיילים המקומיים,

³¹⁸ מכתב מווקופ לקאנליף-ליסט מה-20.9.34.

CO 831/36/9

³¹⁹ יצחקי, ע"מ 63.

³²⁰ עדות יואל כספי שנמסרה לחוקרי ארכיון תולדות ההגנה (ללא תאריך). להלן: כספי (את"ה)

ארכיון תולדות ההגנה 177.21

³²¹ טבלת שכר של חיילים שהשתחררו בין ה-31.7.33 וה-30.9.33.

CO 831/25/5

³²² מכתב מווקופ לקאנליף-ליסטר מה-30.1.32.

CO 831/19/4

³²³ הערכות תקציב ה-TJFF לקראת שנת 1933, ללא תאריך.

CO 831/19/4

שהוזכר בסעיף הקודם, עמד על כ-90 לירות פלשתינאיות ללוחם והגיע עד קרוב לכפול מזה, לאיש מקצוע חיוני.

תנאי השירות הקשים של לוחמי ה-TJFF הביאו לכך שחיילים לא מעטים חלו ונפצעו מדי שנה, וחלקם נפגע במידה כזו שהיה עליהם להפסיק את שירותם הצבאי. במקרים של פציעה חמורה או מוות, היו החיילים או משפחותיהם זכאים לפיצויים מממשלת המנדט. למרות שנקבעו כללים קבועים לפיצויים אלה, כבר כשהוקם ה-TJFF, כמעט בכל מקרה של פציעה, מחלה או מוות, נקבעו כללים אחרים לפיצוי, והממשלה ניהלה משא ומתן עם המשפחות או החיילים לגבי גובה הפיצוי, שהם יהיו זכאים לו. בחלק מהמקרים נקבעה לחיילים קצבת נכות או שארים, שיכלה להיות כפולה בגודלה משל חבריהם³²⁴. במקרי מוות ב-TJFF (שאיננו בדרך כלל כתוצאה ממחלות), התירה הממשלה במקרים רבים קצבה של עד מחצית ממשכורתו של החייל, שהיה לרוב מפרנס יחיד במשפחתו³²⁵. סכומים אלה נחשבו למקסימום שניתן לתת, על פי התקנות הבריטיות, אבל היו נמוכים מכדי שיוכלו לפרנס משפחה. מספר לא מבוטל של חיילי ה-TJFF היו בעלי משפחות, ומשלב מוקדם מאוד ב-TJFF, השקיעו השלטונות בבניית שכונות מגורים בסמוך לבסיסי ה-TJFF, בהתחלה בזרקא, ואחר כך גם במעאן, בגיסר אל-מג'אמע, צמח, ראש פינה ובית שאן³²⁶.

3.ה.2: משמעת וענישה

המשמעת ב-TJFF נחשבה לחמורה מאז ומתמיד, והענישה על הפרות משמעת, הייתה קיצונית. הענישה נלקחה מהדגם שהיה מקובל בצבא העת'מאני וכללה סוגים שונים של ענישה פיזית, בנוסף לריתוק למחנה ולקנסות. ענישה פיזית כללה סוגים שונים של כבילות שנועדו להכאיב, מלקות ואילוץ לסחוב חפצים כבדים, אגב מאמץ פיזי³²⁷.

המשמעת החמורה הביאה בדרך כלל לתוצאות טובות בכל הנוגע לציות לפקודות. מקרים של הפרת פקודות ובעיות משמעת קשות, היו נדירים למדי, והחיילים בדרך כלל מיעטו לנהוג באלימות. בחמש שנים בין 1930 ל-1935 היו בסך הכל 6 מקרי עריקה ו-18 משפטים צבאיים³²⁸. תגובות-נגד למשמעת הקשה, היו תופעה נדירה, אבל בשני מקרים נפרדים, אירעו מקרים שככל הנראה נבעו כתוצאה מהענישה שהופעלה ב-TJFF. ב-8 ביוני 1928, כאשר הראיס מוניב ביי מפלוגה D, נרצח על ידי אחד מחייליו, עבר-ירדני במוצאו. מכיוון שאזרחותו של החייל הייתה עבר-ירדנית, הועבר לידי רשויות עבר הירדן, ואחרי שנשפט והורשע, הוא הוצא להורג³²⁹. מקרה דומה אירע גם ב-1935, כאשר ב-2 בינואר, נרצח בביתו במגורי המשפחות בבסיס ה-TJFF בבית שאן, הראיס שואב ביי בזאדו מפלוגה C על ידי חייל בחופשה, אותו העניש כמה שבועות קודם לכן³³⁰.

³²⁴ החלטות המועצה המינהלית של הנציב העליון בישיבתה ב-7.2.30.

גנוך המדינה מ-4/4753

³²⁵ מכתבים מווקופ לקאנליף-ליסטר מה-27.8.32, ומה-12.3.32.

CO 831/17/5

³²⁶ מכתב מצ'ארלס אוונס ממשדד האוויריה לתת-שר המושבות מה-26.4.33.

CO 831/25/4

³²⁷ דיווח של "הנוך" מהש"י מה-13.7.47, על הנעשה בחיל הספר. להלן: "מהנעשה בחיל הספר".

את"ה 105/69 א'

³²⁸ דיווח 1935, ע"מ 24.

³²⁹ דיווחים של קוקס על המצב בעבר-הירדן בחודשים אפריל-יוני ויולי-ספטמבר 1928.

CO 831/5/9

³³⁰ מכתב של המייג'ור סמית' (Smith), מפקד פלוגה C, למזכיר הראשי, מה-1.2.35.

CO 831/31/6

בידי סגל הפיקוד הייתה סנקציה קשה נוספת בכל הנוגע להפרת משמעת, והיא היכולת לשלול את מענק השחרור מהחייל המשתחרר. שלילת מענק השחרור, שהיה בגובה של משכורת של כמה חודשים, נחשבה כעונש קשה למדי. דוגמא לכך הייתה מקרהו של הנגד הטכני, קורפורל מ. קולשטוק, שמענק השחרור נשלל ממנו בעקבות מה שהוגדר על ידי מפקדו כהתנהגות לא-טובה במהלך שירותו, בין 1930 ל-1933.³³¹ רק אחרי מאבק קשה, הוא הצליח לקבל מחצית ממענק השחרור שהיה זכאי לו, לוי הוגדרה התנהגותו כטובה מאוד³³².

³³¹ מכתב מ. קולשטוק לשר המושבות מה-23.3.34.
CO 831/28/12

³³² מכתב מקאנליף-ליסטר לווקופ מה-6.3.35.
CO 831/26/9

פרק רביעי: ה-TJFF בארץ ישראל, 1929-1939

4.א: אירועי 1929, המחלוקת על חלקו של ה-TJFF בהם, ומסקנות וועדת שאו (Shaw)

4.א.1: אירועי אוגוסט 1929

המתח בין יהודים וערבים בארץ ישראל לא נפסק אחרי האירועים של 1920 ו-1921, אם כי אחרי שהתפתח משבר כלכלי בארץ, שהביא להפסקה כמעט מוחלטת של כניסת יהודים לארץ, ניכרה ירידה במתיחות (שהביאה בתורה לצמצום הכוח הצבאי הבריטי בארץ). הנוכחות הבריטית בארץ ישראל ב-1929 הייתה בהיקף מצומצם מאוד, והיחידות שתחת פיקודו של ה-AOC (כולל המפקדה) היו ברובן מוצבות בעבר הירדן. הכוח הצבאי היחיד שעמד לרשות הבריטים בארץ ישראל, כלל פלוגת רכבים משוריינים של ה-RAF שחנתה ברמלה, וכללה 9 מכוניות משוריינות, 4 טנדרים ו-77 חיילים³³³. בנוסף, לכוח הצבאי המצומצם, עמדה לרשות הבריטים המשטרה, שמספר הבריטים בה עמד על 159 קצינים ושוטרים שרובם המכריע שירתו בערים הגדולות (באזורים הכפריים, כמעט ולא היו שוטרים בריטיים כלל, בשלב זה)³³⁴.

ב-24 בספטמבר 1928, אירעה תקרית חמורה בכותל המערבי, כאשר דאגלס דאף (מפקד היחידה העירונית של המשטרת ירושלים), נשלח להסיר מחיצה שתלו מתפללים יהודים, בכדי להפריד בין גברים לנשים בתפילת כל נדרי, אחרי תלונה שהתקבלה מההנהגה המסלמית על הפרה של הסטטוס קוו בהר הבית³³⁵. בהמשך אותה שנה עלתה המתיחות סביב החשש המסלמי מהשתלטות יהודית על מקומות קדושים לאסלאם, חששות שלובו על ידי המועצה המסלמית העליונה בראשות המפתי, חג' אמין אל-חסיני. באמצע אוגוסט קיימה תנועת הנוער בית"ר עצרת בכותל המערבי לציון תשעה באב, ובה הונפו דגלים, דבר שנתפס כהתגרות בערבים. ב-22 באוגוסט נהרג יהודי בתגרה המונית בין יהודים לערבים בעיר העתיקה של ירושלים, ולמחרת במהלך מסע הלווייה שלו, החלו הפגנות המוניות של ערבים בירושלים, שגלשו לשכונות שבקצה העיר, והתפשטו במהירות לכל הארץ³³⁶.

הנציב העליון צ'נסלור היה בחופשה בבריטניה כשהחלו האירועים, ובראש הממשלה עמד זמנית המזכיר הראשי לוק, שלא היה משוכנע שהמהומות יימשכו יותר מיום. כאשר הגיעו דיווחים מכל הארץ, הורה לוק על ניתוק קשרי הטלפון והטלגרף עם הארצות השכנות, ועל הפסקת הופעת העיתונים³³⁷, כיוון שראה בגורמים אלו מוקדי הסתה פוטנציאליים. אחרי הצהריים הגיע לירושלים ה-AOC פלייפייר, ונטל לידינו את הפיקוד על העיר³³⁸.

בעיר חברון (בה היה קצין משטרה בריטי יחיד, וכמה עשרות שוטרים ערבים) נרצחו 67 יהודים, כאשר חלק מהשוטרים הערבים השתתפו באופן פעיל בטבח³³⁹. מקרה דומה קרה במושבה מוצא, שם הותקף בית ונרצחה משפחה שלמה. ניסיונות לתקוף שכונות יהודיות בחיפה ואת העיר תל-אביב, נבלמו בידי כוחות "ההגנה", וכך קרה גם בחולדה (שמגיניה נטשו אותה אחרי הקרב, מחשש שההתקפה תחודש בהיקף גדול יותר)³⁴⁰. התקפות נוספות על יהודים היו גם ביישובים הקטנים בעמק יזרעאל ובגליל, ובעיר צפת (הרחבה על כך בסעיף הבא).

³³³ סת"ה (כרך שני), ע"מ 313.

³³⁴ Duff (1934), pp. 256-257.

³³⁵ Ibid, pp. 249-251.

³³⁶ סת"ה (כרך שני), ע"מ 340.

³³⁷ שם, שם.

³³⁸ שם, ע"מ 319.

³³⁹ Wasserstein, p. 233.

³⁴⁰ סת"ה (כרך שני), ע"מ 375-378.

במשך 12 ימים התחוללו בארץ מהומות בהיקף שהיה הרבה למעלה מיכולתם של שלטונות המנדט להתמודד עימו. המחסור בכוח אדם היה כל כך חמור, שהממשלה נאלצה לפנות בקריאה לאזרחים בריטיים ששהו בארץ, בבקשה להתנדב למשטרה כשוטרים-מוספים, וכ-170 איש נענו לקריאה. כבר ביום השני פנה ה-AOC למפקדת הצבא הבריטי במצרים, וביקש תגבורות בדחיפות, שהחלו להגיע בין ה-24 ל-25 באוגוסט, וכללו גדוד רגלים ובהמשך גם מלחים של אניות מלחמה שהתחמשו וירדו לחוף. תגבורות נוספות הגיעו בימים הבאים, ורק בעזרתן הצליחו הבריטים להשתלט על המצב, עד תחילת ספטמבר³⁴¹.

4.א.2: ה-TJFF באוגוסט 1929

כאשר פרצו המהומות היה ה-TJFF כולו בעבר הירדן. כאשר התברר היקף המאורעות, ופלייפייר טס לירושלים, הוא הורה ללוטננט קולונל שוט, להניע את יחידות ה-TJFF לעמדות קדמיות, מהן יוכלו לסייע לכוחות הממשלה האחרים. פלוגה D, אשר ישבה במעאן והתניידה על גבי גמלים, הייתה איטית מכדי שתוכל להגיע למוקד המהומות, ולכן הוחלט שהיא תגיע לגזרת בקעת הירדן הדרומית (באזור יריחו), ותפטרל בגזרה זו, במטרה למנוע הברחת אנשים ונשק מעבר הירדן לתוך ארץ ישראל³⁴².

פלוגה A נשלחה לג'יסר אל-מג'אמע, אשר הפכה לבסיס קדמי, ממנו נשלחו לפטרולים לאורך בקעת הירדן הצפונית, במטרה למנוע הברחת אנשים ונשק לארץ ישראל. כאשר חצו יחידותיה את הגבול לתוך ארץ ישראל, הן הועמדו תחת סמכותו של מושל המחוז, לואיס אנדרוז (Andrews), שהשתמש בהן בתור עתודת חירום³⁴³.

בעמק יזרעאל הייתה הערכות טובה יחסית של היישובים היהודיים, שבסיוע מפקד משטרת נצרת, דווין בראיינט (Brayant), יצרו מערכת איתות לצורך הזעקת תגבורות במקרי חירום³⁴⁴. ב-25 באוגוסט הגיעו דיווחים על כך שהותקף הקיבוץ בית אלפא, במזרח עמק יזרעאל (על גבול עמק בית שאן), ובראיינט ארגן כוח מאולתר, ויצא לסייע בהגנת המקום. מגני הקיבוץ והכוח של בראיינט הצליחו לבלום התקפה נוספת (כאשר הגיע אחד משוטריו של בראיינט בליווי מתנדבים יהודים, וירה באוויר מאחורי התוקפים, מה שגרם להם לסגת)³⁴⁵, אך מצב התחמושת שלהם היה גרוע, והיה חשש שלא יעמדו בהתקפה נוספת. בעיתוי זה הורה אנדרוז לכוחות ה-TJFF ששהו בצפון בקעת הירדן, לנוע במהירות לבית אלפא ולסייע בהגנתה. לבית אלפא הגיע כוח פרשים מפלוגה A, שהורכב ברובו מצ'רקסים, ושכלל גם מקלע³⁴⁶, ובראש הכוח עמד קצין בריטי³⁴⁷. הכוח החדש נטל על עצמו את האחריות להגנת היישוב, לצידם של המתיישבים (בראיינט ואנשיו שבו לנצרת עם הגעת יחידת ה-TJFF) ואף הקים מוצב קטן על ראש גבעה סמוכה³⁴⁸. ב-26 באוגוסט ביצעו ערבים ניסיון נוסף לתקוף את בית אלפא, שנבלם במהירות באש אוטומטית של המקלע שהוצב על ידי יחידת ה-TJFF³⁴⁹.

בעיר צפת היה שקט יחסי בימים הראשונים של המהומות, אך רמת המתוחות הגבוהה והחשש מכך שהאירועים יגיעו גם לעיר (בה חיו כ-10,000 ערבים וכ-3,000 יהודים), הביאה את מפקד משטרת צפת,

³⁴¹ יגאל אייל. דיכוי המרד הערבי על-ידי הצבא הבריטי 1936-1939 (חיפה: עבודת דוקטור, 1993), ע"ע 14-15. להלן: אייל.

³⁴² מסמך מונטגומרי, ע"מ 3.

³⁴³ סת"ה (כרך שני), ע"מ 335.

³⁴⁴ Douglas Duff. *Galilee Galloper* (London: John Murray, 1935), pp. 221-222.

³⁴⁵ Ibid, pp. 229-232.

³⁴⁶ סת"ה (כרך שני), ע"מ 335.

³⁴⁷ Duff (1935), p. 232.

³⁴⁸ Ibid, ibid.

³⁴⁹ מסמך מונטגומרי, ע"מ 3.

פאראדיי (Faraday), שעמדו לרשותו 4 שוטרים בריטיים ו-15 שוטרים ערביים, לבקש תגבורת. אנדרוז נענה לבקשה זו, וב-24 וב-25 באוגוסט, הורה ליחידה נוספת לפלוגה A (שהורכבה בעיקר מערבים מסלמים), להגיע לעיר, וליטול חלק בהגנה על הרובע היהודי שלה³⁵⁰. פאראדיי ביקש תגבורת נוספת, שכן הוא העריך שיחידת ה-TJFF שנשלחה אליו, היא קטנה מדי ופאראדיי ביקש שיחידות צבא יגיעו לעיר. המפקד הצבאי שהגיע לארץ, הבריגדיר דובי (Dobbie) הורה על שליחת יחידות נוספות, אך הן הגיעו באיחור³⁵¹. ב-29 באוגוסט, החלה התקפה על הרובע היהודי בעיר, ומכיוון שהכוחות הבריטים לא היו ערוכים נכון, לקח להם 20 דקות להגיב. בפרק זמן זה נרצחו 18 יהודים ועשרות נפצעו, עד שהצליחו המשטרה וה-TJFF להדוף את התוקפים³⁵². שעתיים אחרי סיום ההתקפה, הגיעו כוחות התגבורת.

4.א.3: חילוקי הדעות לגבי פעילות ה-TJFF באוגוסט 1929

פעילותו של ה-TJFF באירועי אוגוסט 1929 זכתה לשבחים רבים מצד הבריטים, אך בתוך היישוב היהודי היו חילוקי דעות קשים בנוגע לפעילות ה-TJFF במהלך 1929, ואף היו שמועות על הצטרפות של חיילים מה-TJFF למעשי הרצח (הכוונה לצפת).

אחד מהבולטים מבין האנשים שהשמיעו טענות כאלה, היה טוביה אשכנזי. טוביה אשכנזי היה לוחם בזינדרמריה ששירת תקופה קצרה ב-TJFF, אחרי הקמתו. אחרי שסיים שירותו (ככל הנראה, באופן צורם), עבד עבור המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, בתחומי איסוף מודיעין בנוגע לבדוים ולארצות השכנות. יחסו האישי ל-TJFF היה עוין, ובמזכר ששלח לקיש ב-22 בדצמבר 1929, הוא טען שחיילי ה-TJFF בצפת השתתפו באופן פעיל בטבח היהודים שם³⁵³. אשכנזי לא הסתפק במכתב לקיש, ופעל באופן אקטיבי כדי להביא לכך שביישוב היהודי כולו, יתפרסמו המעשים אותם ייחס לחיילי הכוח מפלוגה A, שהגיעו לצפת, וככל הנראה עמד מאחורי כתבה שהופיעה בעיתון "דבר", ובה הוצג ה-TJFF כמי שסייע לטבח³⁵⁴. כתבה זו הכעיסה מאוד את קיש, שראה בה עיוות של המציאות, שגרם נזק מדיני רב לתנועה הציונית, שבדיוק באותה עת, חידשה ניסיונותיה לשכנע את הבריטים להגדיל משמעותית את חלקם של היהודים ב-TJFF (הרחבה בסעיף הבא).

קיש שלח מכתב זועם ליצחק בן צבי (מבכירי ההסתדרות הכללית, המוציאה לאור של "דבר") וטען שה-TJFF בצפת אמנם לא תפקד באופן אופטימאלי ולא מנע את הטבח, אבל האחראי לכך, הוא מפקד המשטרה פאראדיי, שלא ערך נכון את כוחותיו, ולא חיילי ה-TJFF. קיש ציין שבבית אלפא ובתחנת הכוח בנהריים (בה הוקמה שכונה קטנה לעובדי חברת החשמל הארצישראלית) תפקד ה-TJFF באופן מצויין, וכך סבר גם מנהל חברת החשמל, פנחס רוטנברג³⁵⁵. קיש זעם על שיקול הדעת שבפרסום מאמר זה, שעורר

³⁵⁰ Report of the Commission on the Palestine Disturbances, August 1929, pp. 148-149.

גנוך המדינה, מ-4346. להלן: דו"ח וועדת שאו.

וגם: סת"ה (כרך שני), ע"ע 336-337.

³⁵¹ דו"ח וועדת שאו, ע"מ 149.

שם, ע"מ 337.

³⁵³ מכתב מאשכנזי לקיש מה-22.12.29.

הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ) S 25/3489

³⁵⁴ מכתב מקיש לבן צבי מה-16.1.30.

ארכיון פרטי של יצחק בן-צבי. בתוך: את"ה 80/153/3

³⁵⁵ מכתב מקיש לבן צבי מה-16.1.30.

ארכיון פרטי של יצחק בן-צבי בתוך ארכיון ההגנה 80/153/3

תגובה נזעמת ב-TJFF, והביא למכתב תגובה של קצין ערבי מהכוח בעיתון "צות אל-שעב"³⁵⁶. קיש לא היה היחיד שציין לחיוב את פעולתו של ה-TJFF. גם מזכיר ההסתדרות הכללית, דוד בן גוריון, ציין ביומנו ב-6.9.29, מייד אחרי סיום המהומות, שה-TJFF פעל היטב³⁵⁷. בקרב הבריטים שררה שביעות רצון רבה מאוד מהתנהלותו של ה-TJFF. וועדת החקירה בראשות הלורד שאו (Shaw) שנשלחה לארץ ישראל, אחרי האירועים, הגישה בחודש מרץ 1930, דין וחשבון שעסק גם בפעילות כוחות הביטחון הבריטיים בארץ. ההתייחסות ל-TJFF הייתה הן בהקשר להתקפה על בית אלפא והן בהקשר להתקפה על צפת. בשני המקרים שיבחה הוועדה את פעילות יחידות פלוגה A, וציינה שהיה מדובר במבחן לנאמנות הכוח, שהכוח עמד בו באופן מלא³⁵⁸. גם שלטונות המנדט ומשרד המושבות סברו שה-TJFF הוכיח עצמו, וכפי שצויין קודם, הדבר היה גורם חשוב בהחלטה לבטל את צמצומו המתוכנן של הכוח, ולפתוח בהרחבה מואצת שלו³⁵⁹.

4.ב.1: ה-TJFF בין אירועי 1929 לסיום חלקו הראשון של המרד הערבי

4.ב.1.1: חידוש התביעה לגיוס יהודים ל-TJFF

אחרי סיום אירועי אוגוסט 1929 החליטו הבריטים שה-TJFF יקיים נוכחות קבועה בארץ ישראל. החלטה זו גרמה לראשי התנועה הציונית לפנות לבריטים בדרישה לגיוס מוגבר של יהודים ל-TJFF (עד שימנו כשליש או מחצית מחייליו), בטענה שכעת אי אפשר לומר שה-TJFF פעיל רק בעבר הירדן. ב-23 במרץ 1930 שלח קיש מכתב למזכיר הראשי של ממשלת המנדט ובו ציין שמרגע הקמתו, נמנע מיהודים לשרת ב-TJFF, למרות שחמש ששיות מתקציבו מגיע מכספי משלמי המסים בארץ ישראל (וחלקם של היהודים בהכנסות הממשלה ממסים, הוא משמעותי), ואין סיבה שלא יהיו מיוצגים בכוח זה³⁶⁰. קיש טען שבמקומות שבהם מוצב ה-TJFF בתוך ארץ ישראל (בין בית שאן לצמח), שם יש ריכוז גדול של יישובים יהודיים, ראוי שישרתו חיילים יהודיים בהיקף של לפחות 50 אחוזים³⁶¹. התגובה הבריטית למכתב זה, שהועבר ל-AOC פלייפיר ולמפקד ה-TJFF שוט, הייתה אחידה, וכללה דחייה מוחלטת של הטענות של קיש. שוט טען שיהודים מעולם לא הורחקו מה-TJFF, אלא נמנעו מגיוס אליו, בגלל המשכורת הנמוכה של לוחמי הכוח ובגלל שידעו שיצטרפו להתגורר בעבר הירדן. שוט הוסיף שהענות לבקשת קיש בנוגע לגיוס יהודים לשירות בצפון בקעת הירדן, ייצור בעייה, שכן יחידות ה-TJFF מתחלפות ביניהן במיקומן, כך שכוח יהודי ימצא עצמו בעבר הירדן, דבר שיגרום בעייה פוליטית. שוט הוסיף שניסיון ליצור כוח סטטי שיישאר קבוע ממערב לירדן, יגרום בעצם לפירוק ה-TJFF, שכן יהיה צורך להקים לכוח החדש לוגיסטיקה ומפקדה חדשים לגמרי. נקודת הסיום של שוט הייתה שעובדתית, מרגע

³⁵⁶ שם.

³⁵⁷ סת"ה (כרך שני), ע"מ 1166.

³⁵⁸ דו"ח וועדת שאו.

³⁵⁹ Administration Report, 1929, p. 90.

³⁶⁰ מכתב מקיש למזכיר הראשי בפועל מה-23.3.30.

CO 831/10/5

³⁶¹ שם.

שהוצב ה-TJFF בהרכבו הנוכחי, בצפון בקעת הירדן, לא נהרג שם אף יהודי³⁶². פלייפייר שלח מכתב משלו שגיבה לחלוטין את טענות שוט³⁶³.

קוקס, שקיבל משוט העתק של מכתבו של קיש, שיגר גם הוא מכתב ללוק (למרות שלא נתבקש לחוות דעה בנושא) בו ציין שהסכנה ליציבות עבר הירדן מהחלטה של הגדלת מספר היהודים ב-TJFF, היא משמעותית. קוקס התייחס ל"אופי היהודי שאינו בנוי למשמעת", וציין שלאופי זה תהיה משמעות חמורה מבחינת ה-TJFF³⁶⁴.

הנציב העליון צ'נסלור, שקיבל את המלצות הגורמים הצבאיים הבכירים בתחומי המנדט, פנה למשרד המושבות וביקש אישור לדחות את בקשת קיש³⁶⁵, ופאספילד אישר את הצעד הזה³⁶⁶. תשובה זו של צ'נסלור ופאספילד (שנחשבו כעוינים לתנועה הציונית), לא שכנעה את הסוכנות היהודית להפסיק את פניותיה לממשלת המנדט, וכאשר הוחלף צ'נסלור בווקופ, שנחשב אוהד בהרבה למפעל הציוני, חודשו הפניות לגייס יהודים ל-TJFF, בהיקף מוגדל.

באוגוסט 1931 פרש קיש מתפקידו, ואת מקומו בדיאלוג עם הבריטים בנוגע לגיוס יהודים ל-TJFF, תפס ראש המחלקה המדינית בסוכנות היהודית, חיים ארלוזורוב³⁶⁷. ארלוזורוב עורר מחדש את סוגיית הגברת גיוס היהודים ל-TJFF, בשיחה שניהל עם ווקופ ביוני 1932, וציין שהסוכנות תעלה את הסוגייה בפני וועדת המנדטים של חבר הלאומים בסוף אותה שנה. טענותיו של ארלוזורוב היו זהות בבסיסן לאלה שהעלה קיש, אך ווקופ, בניגוד לצ'נסלור, לא נתן תשובה שלילית, אלא ביקש שיינתן לו זמן לבדוק את הנושא³⁶⁸.

בספטמבר 1932 שלח ווקופ לארלוזורוב מכתב ובו הודיע על ביטול שני תנאים שהקשו מאוד על גיוס יהודים לשורות ה-TJFF: התנאי הראשון היה ידיעת השפה הערבית, והתנאי השני היה הצגת שני ממליצים המשרתים ב-TJFF או במשטרת המנדט. ווקופ ציין שישנה רשימת המתנה של כ-200 איש, ולא הוגן יהיה להאריך את זמן המתנה באמצעות קידום אחרים על פניהם, אך הוא הורה לאפשר באופן חריג גיוס של עד 12 יהודים, אם ירצו בכך, ואף לשבצם בקבוצות של 2-3, בכדי שלא יהיה מצב של יהודי בודד בין ערבים רבים³⁶⁹. בתגובה למכתב זה, שלח יצחק בן צבי (מבכירי הוועד הלאומי) מכתב לוועד הפועל של ההסתדרות הכללית בבקשה שיעבירו לו בדחיפות רשימה של 12 מועמדים לגיוס ל-TJFF³⁷⁰.

מהלך זה של ווקופ לא סיפק את ארלוזורוב, אך ווקופ לא יכול היה לעשות יותר, מבלי להכנס לעימות עם הדרגים המקצועיים, שהתנגדו בחריפות לנושא. חלק מנימוקי הגורמים המקצועיים, תוארו קודם, אך

³⁶² מכתב משוט למזכיר הראשי בפועל מה-28.4.30.

CO 831/10/5

³⁶³ מכתב מפלייפייר למזכיר הראשי בפועל מה-9.5.30.

CO 831/10/5

³⁶⁴ מכתב מקוקס למזכיר הראשי בפועל מה-4.5.30.

CO 831/10/5

³⁶⁵ מכתב מצ'נסלור לפאספילד מה-26.6.30.

CO 831/10/5

³⁶⁶ טיוטת מכתב מפאספילד מה-11.8.30.

CO 831/10/5

³⁶⁷ דיווח מיומנו של חיים ארלוזורוב מה-14.8.31.

פרוייקט "בן יהודה" - <http://benyehuda.org/arlosoroff/index.html>

³⁶⁸ שם, ה-6.6.32.

³⁶⁹ מכתב מווקופ לארלוזורוב מה-14.9.32.

אצ"מ S 25/6288

³⁷⁰ מכתב מיצחק בן צבי לוועד הפועל של ההסתדרות מה-28.10.32.

גנזך המדינה, פ-1941/23

קוקס גם חשש מהעיתוי המאוד-גרוע של צעד כזה, שהתנגש עם השמועות (המבוססות) בדבר ניסיונות ציוניים לרכוש קרקעות בעבר הירדן המזרחי. בעלי הקרקעות, שרצו למכור אותן לסוכנות היהודית, כללו את השיחי' מת'קאל אל-פאיז, השיחי' הראשי של הבני צח'ר, וגם עבדאללה עצמו היה שותף למשא ומתן בנושא. השמועות על רכישות אלה, עוררו הפגנות זעם בעבר הירדן³⁷¹, וקוקס חשש שאם יסתבר לתושבים שעומדת להיות נוכחות צבאית יהודית קבועה בעבר הירדן, הם יסיקו שהבריטים שינו עמדתם לגבי אי-הכללת עבר הירדן בתוך השטח המיועד לבית הלאומי היהודי.

ההתנגדות של ה-TJFF להרחבת גיוס היהודים, נמשכה גם בימי מילר, שטען שכדי שה-TJFF יוכל לבצע משימותיו באופן יעיל, השלד שלו חייב להישאר מבוסס על הרכבו האתני הנוכחי. מילר סבר שללא דחיפה פוליטית, היהודים בכל מקרה לא ירצו לשרת ב-TJFF, עקב תנאי השירות הקשים, ורמת השכר הנמוכה³⁷².

ההקלות שיזם וקופ בנוגע לגיוס יהודים, הביאו לשינוי קל מאוד במספר היהודים ב-TJFF (מספרם עלה עד 46 בסוף 1932, וירד בהדרגה ל-19, בפתחת המרד הערבי ב-1936)³⁷³. הרוב הגדול של יהודים שהצטרפו ל-TJFF, הוסיפו לשרת בתפקידים מקצועיים, ורק בודדים התגייסו לפלוגות הפרשים (רובם היו בני מושבות ותיקות, ששלטו בערבית על בוריה, שההקלות שיזם וקופ לא היו רלוונטיות לגביהם)³⁷⁴. יחסית למשקלם המועט בקרב החיילים, היה משקלם של היהודים גבוה בתוך הקצונה המקומית, ושלושה מתוך היהודים ב-TJFF, ששירתו כקצינים (המולאזם חיים הנרי לודמר, שהתקדם עד לדרגת קאימקאם; הראיס יואל כספי, שהגיע לדרגת קאימקאם במשטרה; והראיס ד"ר חיים אפלכאום, שהגיע לדרגת קאיד, ששירת כוטרינר), נשארו ב-TJFF כמעט עד לפירוקו הסופי³⁷⁵. המצב הפוליטי הרגיש, והיחסים המורכבים בין העמים (שבדרך כלל עיינו זה את זה), הביאו לכך שלרוב מערכת היחסים בין יהודים לערבים (נוצרים ומסלמים כאחד) ב-TJFF, הייתה לא טובה (אם כי היו חריגים בתחום זה), כאשר היהודים הסתדרו היטב בעיקר עם הצרפתים³⁷⁶.

2.ב.4 : פריסת הצבא, המשטרה וה-TJFF בארץ בין 1929 ל-1936

ה-TJFF היה אחד הגורמים המועטים שזכה לתשבחות מוועדת שאו. היערכות כוחות הביטחון הבריטיים האחרים, בוקרה בחריפות, כאשר הגורם שבוקר בחריפות הקשה ביותר, היה המשטרה (שחלק מעובדיה הערביים, בעיקר בחברון, השתתפו באופן פעיל במעשי רצח). בעקבות הביקורת הוגדל היסוד הבריטי במשטרה באופן משמעותי (מפחות מ-300 לפני 1929, ל-600 ומעלה ב-1930)³⁷⁷. אחרי ויכוחים קשים בין משרד המלחמה למשרד האוויריה, נותר הפיקוד הצבאי בארץ בידי ה-RAF, אך הכוח הצבאי

³⁷¹ דיווחים של קוקס על המצב בעבר-הירדן בינואר-אפריל 1933.

CO 831/23/11

³⁷² מכתב מילר.

³⁷³ Administration Report, 1932, p. 65; Administration Report, 1933, p. 82; Administration Report, 1934, p. 91; Administration Report, 1935, p. 102; Administration Report, 1936, p. 122.

³⁷⁴ עדותו של דניאל מצפון בפני חוקרי את"ה, מה-11.9.59.

את"ה 189.90

וגם: יצחקי, ע"מ 57.

³⁷⁵ דיווח של שירות הידיעות (הש"י) של "ההגנה", מאוקטובר 1946 על קצינים המשרתים ב-TJFF ב-1946.

את"ה 105/69 א'

וגם: "חנוך".

³⁷⁶ אריה נשר, וגם: יצחקי ע"ע 65-66.

³⁷⁷ החלטות המועצה המינהלית של הנציב העליון בישיבתה ב-1.11.29.

גנזך המדינה מ-4753/3

בארץ הוגדל משמעותית, ולפלוגת המשוריינים של ה-RAF, התווספו שני גדודי צבא סדיר, שעליהם פיקד קצין בדרגת קולונל, ששימש כעוזרו המיוחד של ה-AOC. ה-AOC פלייפייר הוחלף בתת-מרשל האוויריה דאודינג שהיה אמון על יישום מסקנות וועדת שאו. כשסיים דאודינג את כהונתו ב-1933, הגיע לארץ תת-מרשל האוויריה פיירס. ההכנות הבריטיות התבססו על הפקת לקחים מאירועי 1929, שכללו התמודדות עם אירועים בעיקר בערים הגדולות, ופחות עם אירועים באזור הכפרי³⁷⁸.

הדיווחים החיוביים על ה-TJFF הביאו להפקדתו באופן קבוע על גזרה רגישה מאוד בצפון בקעת הירדן, בין בית שאן לכנרת, ועל אזור צפוני יותר, סביב ראש פינה. ארבעת מתקני ה-TJFF בתוך בארץ ישראל (שבהדרגה הורחבו לבסיסי קבע המיועדים לאחסן פלוגות פרשים), או בצמוד לגבולה (בגיסר אל-מגיאמע), עסקו בעיקר בהגנה על יישובים יהודיים, בהגנה על מתקנים אסטרטגיים (כמו תחנת הכוח ההידרו-אלקטרית בנהריים), במניעת הברחות נשק ובטיפול בכניסה לא חוקית לארץ. כל חצי שנה התחלפו היחידות המוצבות בכל בסיס, כך שבתקופה של שלוש שנים, עוברת חצי הפלוגה בכל ארבעת הבסיסים שבארץ ישראל, ובבסיס המרכזי בזרקא (שמהווה את בסיס הבית של הפלוגה, המתאמת באזור המדברי שבסביבתו, במשך כשנה)³⁷⁹.

כל חצי פלוגת פרשים, שבראשה עמד קצין בריטי הורכבה משתי מחלקות רכובות בפיקוד קצינים מקומיים, ומחלקה בפיקוד סמל מקומי, שמפעילה מקלע הוציקיס. לא היה ברשות הכוחות כל קשר אלחוטי, ולכן נסמכו על שיטת איתות ויזואלית³⁸⁰.

נוכחותן הקבועה של פלוגה וחצי של פרשים מה-TJFF, בגזרת הגליל המזרחי ובצפון בקעת הירדן, סייעה רבות באבטחת הגזרה, וגם ארלוזורוב, אשר כאמור רצה בשינוי הרכבו של ה-TJFF, הודה בהצלחת ה-TJFF בסגירת הפירצה בגבול בצפון בקעת הירדן. ארלוזורוב ציין שפירצה זו נחשבה למסוכנת ביותר בגבול המזרחי, בגלל סמיכותה המיידית ליישובים היהודיים בגוש חרוד (עין חרוד, בית אלפא, גבע, תל יוסף וכפר יחזקאל)³⁸¹.

עיקר פעילות ה-TJFF בשיגרה הייתה אימונים ולחימה בהברחות. עם זאת, כאשר עלה הצורך בכך, הופעל ה-TJFF למשימות מיוחדות, מעבר לבטחון השוטף. דוגמא לכך אירעה בסוף 1933, כאשר ביצעה מפקדת ה-TJFF מבצע גדול, שבו הופעלו שתיים וחצי פלוגות (A, B וחצי מהפלוגה הממוכנת D), בצידו המזרחי של הירדן, בניסיון לבלום הברחות מעבר-הירדן לארץ ישראל. מבצע זה נמשך עד לינואר 1934, והוא בוצע בסיוע המשטרה (הלגיון)³⁸².

כמו כן, השתתף ה-TJFF במשימות של סיוע לרשויות האזרחיות, כאשר אלו נזקקה לסיוע שכזה (למשל, כאשר במאי 1934 אירעו שיטפונות בטבריה שגרמו להרס בתים ולנפגעים, הוזעקה יחידת ה-TJFF שחנתה בצמח, והיא נטלה חלק בחילוץ נפגעים מהמים ומההריסות)³⁸³.

השקט היחסי אפשר לשוט ולמילר להמשיך את קידום מיכון ה-TJFF (תחום שהיה רלוונטי אך ורק ליחידות שחנו בעבר הירדן), ומילר כאמור יזם רפורמות בתחום זה, שהחלו נכנסות לתוקף בסוף 1935, כאשר החלה הכנסת כלי רכב ומקלעים חדשים³⁸⁴.

³⁷⁸ אייל, ע"ע 15-19.

³⁷⁹ יצחקי, ע"ע 68-69.

³⁸⁰ הרצאת מילר.

³⁸¹ דיווח מיומנו של חיים ארלוזורוב מה-14.8.31.

³⁸² דיווח 1934, ע"מ 2.

³⁸³ שם, ע"מ 1.

³⁸⁴ דיווח 1935, ע"ע 11-12.

4.ג.1: הרקע למרד והאירועים הבולטים בו

היחסים הגרועים בין יהודים לערבים, לא השתפרו אחרי אירועי 1929, וכאשר החל ב-1933 גל נוסף של הגירה יהודית לארץ ישראל, גברה התסיסה בציבור הערבי, וכאשר פרצו הפגנות אלימות, בהן נהרג קצין בריטי, הן דוכאו בכוח על ידי הבריטים³⁸⁵. קבוצות חמושות ערביות החלו לפעול בארץ, ובהן בלטה כנופיית "היד השחורה" ("אל-כף אל-אסוד") בראשות השיח' עז אל-דין אל-קסאם, שפעלה בארץ נגד יישובים יהודיים ונגד המשטרה, בין 1932 ל-1935. בנובמבר 1935 הצליחה המשטרה לכתר את השיח' עז אל-דין אל-קסאם, במערה ליד יעבד, ובקרבת שהתפתח, הוא נהרג. בין חברי כנופיייתו לשעבר, היו רבים שבהמשך הגיעו לתפקידים בכירים בהנהגת המרד הערבי³⁸⁶.

ניסיונות למצוא פשרה הובילו לרעיון של ווקופ להקים מועצה מחוקקת בת 28 נציגים שבה יהיו לערבים 14 נציגים וליהודים 7. אף על פי ששני הצדדים לא התלהבו מהרעיון, ראו בו הערבים את הרע במיעוטו באותה עת. כאשר טורפדה ההצעה בבית הנבחרים במרץ 1936, על ידי חברי פרלמנט פרו-ציוניים, היה זעם גדול ברחוב הערבי³⁸⁷. התסיסה הערבית קיבלה סיוע חיצוני, כאשר משלחת פרלמנטארית מעראק שביקרה ביפו באמצע מרץ 1936, הבטיחה סיוע לערבים, אם ימרדו³⁸⁸.

ב-15 באפריל 1936 נהרגו שני יהודים ואחד נפצע, אחרי שאולצו לרדת ממכוניתם במחסום מאולתר שהוקם בטול כרם על ידי אנשי כנופיייתו של פרחאן אל-סעדי, שהיה בעברו מאנשי עז אל-דין אל-קסאם. בתגובה נהרגו שני ערבים ליד פתח תקווה, בידי פעילים של ארגון ב' (שהוקם על ידי פורשי "ההגנה" אחרי מה שנראה להם כהבלגת-יתר באירועי 1929), ופרצו הפגנות זעם בתל אביב. ב-19 באפריל נפוצו ביפו שמועות על אירוע שבמהלכו נרצחו ארבעה ערבים בתל-אביב, והדבר הביא להתפרצות זעם, ולתקיפת מאות יהודים ברחבי יפו, שתשעה מהם נהרגו³⁸⁹.

במהלך הימים הבאים, גיבתה ההנהגה הערבית (הן תומכי המפתי, חגי אמין אל-חסיני, ה"מג'לסיין", והן מתנגדיו מה"מעאצ'דה") את פעילותם של יוזמי השביתה בערים השונות, והקימה את הוועד הערבי העליון, בראשות המפתי. ב-25 באפריל הכריז הוועד על שביתה כללית (אשר גופים מקומיים בערים שונות, הכריזו עליה כמה ימים קודם לכן), שהחלה בראשית מאי, והקיפה את רוב הציבור הערבי (למעט עובדי הממשלה). בתמורה להפסקת השביתה תבע הוועד את הפסקת העלייה היהודית, את הפסקת מכירת הקרקעות ליהודים והקמת ממשלה לאומית ערבית³⁹⁰.

תגובת פיירס וקולונל אבטס (Evetts - מפקד כוחות היבשה בארץ ישראל), למהירות שבה התגלגלו האירועים, הייתה הפעלה של המשטרה ושני גדודי הצבא בתוך הערים, בתקווה שהדבר יעצור את התפשטות המהומות. שיטה זו התבססה על לקחי 1929, אלא שאירועי 1936 היו שונים בתכלית, וכבר מתחילתם כללו יסוד גדול של כנופיות שפעלו בשטח הכפרי שבין הערים, ולכוח שישב בארץ לא היה כל סיכוי להתגבר עליהן³⁹¹.

³⁸⁵ W.F. Abboushi, "The Road to Rebellion Arab Palestine in the 1930's", *Journal of Palestine Studies* (Vol. 6 No. 3 Spring 1977), pp. 23-25. See: Abboushi (1977)

³⁸⁶ יובל ארנון-אוחנה. פלאחים במרד הערבי 1936-1939 (תל-אביב: מכון שילוח, 1978), ע"ע 14-16. להלן: ארנון-אוחנה (1978).

³⁸⁷ Abboushi (1977), p. 33.

³⁸⁸ ארנון-אוחנה (1978), ע"מ 16.

³⁸⁹ סת"ה (כרך שני), ע"ע 632-634.

And: Issa Khalaf. *Politics in Palestine – Arab Factionalism and Social Disintegration 1939-1948* (Albany: New York State University Press, 1991), p. 67. See: Khalaf.

³⁹⁰ יהושע פורת. ממהומות למרידה: התנועה הלאומית הערבית-פלסטינית 1929-1939 (תל-אביב: עם עובד, 1978), ע"ע 200-208.

להלן: פורת.

³⁹¹ אייל, ע"מ 63.

מכיוון שהכוח הצבאי הבריטי בארץ היה קטן מדי, ביקש ווקופ תגבורת, ובמהלך חודש מאי הגיעו שני גדודים ממצרים, שאחד מהם נשלח לשכם, בה קרס לחלוטין השלטון הבריטי. הדרכים בין הערים (בעיקר באזור ההר) היו נתונים להתקפות בלתי פוסקות מצד קבוצות חמושות.³⁹²

על השטח ההררי השתלטו מנהיגי כנופיות בולטים כמו פח'רי עבד אל-האדי (באזור ג'נין); עבד אל-רחים ח'ג'י מחמד (באזור שבין טול כרם לשכם); עארף עבד אל-ראזק (באזור שדרומית לטול כרם); עבד אל-קאדר אל-חסיני (באזור ירושלים); יוסף סעיד אבו דורה (באזור בית שאן); ח'ליל מחמד עיסא (שכונה אבו אבראהים הגדול, ואנשיו ישבו באזור שפרעם); ופרחאן אל-סעדי (שפעל בצפון השומרון).³⁹³ בזמן שהבריטים התמודדו עם הבעיות בערים, פוררו כנופיות אלה את שליטת הבריטים בכל שאר הארץ, ויצרו ויכוח פנימי אצל הבריטים סביב השאלה האם להכריז על משטר צבאי (פיירס תמך אך ווקופ התנגד).³⁹⁴

הכנופיות שמו דגש רב על תקיפת יישובים ותחבורה יהודיים, והבריטים נאלצו להקצות כוחות להגנת יישובים אלו. במטרה לאפשר לבריטים להתמקד פחות בהגנה על יישובים יהודיים, ויותר בלחימה ישירה בכנופיות החל שיתוף פעולה בין הבריטים ליישוב היהודי. במסגרת שיתוף פעולה זה, חומשה וצויידה "משטרת היישובים העבריים", וקיבלה על עצמה אחריות להגנה על היישובים היהודיים.³⁹⁵

בחודש אוגוסט תוגברו הכנופיות בארץ על ידי קצין צבא מקצועי, פוזי אל-קאוק'גי, בוגר האקדמיה הצבאית העת'מאנית ששימש כמדריך באקדמיה הצבאית בעראק. הוא הגיע יחד עם כ-100 מתנדבים שרובם היו בעלי הכשרה צבאית.³⁹⁶

כדי להתמודד עם ההסלמה במרד, תגברו הבריטים את הכוח הצבאי באופן חסר תקדים, ושיגרו לארץ שתי דיוויזיות רגלים. כוחות צבאיים בסדר גודל כזה, הצדיקו שינוי באחריות לפיקוד הצבאי בארץ, והוא הועבר מידי משרד האוויריה למשרד המלחמה, כשאת תפקיד המפקד הצבאי בארץ (GOC) קיבל לוטננט גנרל דיל (Dill).³⁹⁷

העוצמה הצבאית שריכזו הבריטים, הייתה למעלה מכוחם של המורדים. וב-10 באוקטובר, כאשר שב ועלה האיום להטלת משטר צבאי (איום שכעת גובה בכוח צבאי חסר תקדים), הוחלט בוועד הערבי העליון על הפסקת השביתה, עד להגעתה של וועדת חקירה מלכותית.³⁹⁸

בין אוקטובר 1936 לספטמבר 1937, הייתה בארץ הפוגה בפעילות הצבאית, והבריטים צמצמו את הכוח הצבאי שלהם בארץ לסדר גודל של שתי חטיבות.³⁹⁹ וועדת החקירה בראשות הלורד פיל סיירה בארץ בסוף 1936 והגישה מסקנותיה ביולי 1937. מסקנות אלה כללו חלוקה של הארץ לשתי מדינות, כאשר המדינה היהודית תכלול את הגליל ומישור החוף המרכזי והצפוני, והמדינה הערבית תכלול את יהודה, שומרון, מישור החוף הדרומי והנגב. הבריטים שמרו לעצמם פרוזדור בין יפו לירושלים.⁴⁰⁰

מסקנות אלה הביאו לזעם ערבי גדול, ומחשש שיורה על חידוש המרד, ניסו הבריטים לעצור את המפתי, שברח ללבנון.⁴⁰¹ בתחילת ספטמבר 1937 כונסה וועידה ערבית בעיר בלודאן שבסוריה, ובה הוחלט

³⁹² אייל, ע"מ 60.

³⁹³ ארנון-אוהנה (1978), ע"ע 48-49.

³⁹⁴ אייל, ע"ע 151-153.

³⁹⁵ סת"ה (כרך שני), ע"ע 880-886.

³⁹⁶ אייל, ע"מ 130.

³⁹⁷ אייל, ע"מ 149, וגם: סת"ה (כרך שני), ע"מ 661.

³⁹⁸ פורת, ע"מ 255-256, וגם: אייל ע"מ 168.

³⁹⁹ אייל, ע"מ 204.

⁴⁰⁰ The Royal Commission Report.

⁴⁰¹ יובל ארנון-אוהנה. "הבריטים מול המרד הערבי, 1936-1939; מהדחת המפתי לכיבוש העיר העתיקה", בתוך: מחקרי יהודה ושומרון, הקובץ האחד עשר, עורך אבי דגני. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, 2002, ע"ע 205-206. להלן: ארנון-אוהנה (2002).

על חידוש המרד, ובה נקבע בדיון חשאי, שהמרד יהיה אלים⁴⁰². ב-26 בספטמבר התנקשו חברים בכנופייתו של פרחאן אל-סעדי, בחייו של מושל הגליל, לואיס אנדרוז, ובכך נפתח השלב השני במרד⁴⁰³.

השלב השני של המרד היה אלים וממושך יותר מהשלב הראשון, אף על פי שלא כל ההנהגה הערבית תמכה בחידוש המרד. הצבא הבריטי, בפקודו של לוטננט גנרל ויוול (Wavell), שהחליף את דיל, הצליח, במהלך החודשים אוקטובר ונובמבר, לפגוע קשה בכמה כנופיות מורדים (ובהם פרחאן אל-סעדי, שנתפס, נשפט והוצא להורג)⁴⁰⁴.

חורף 1937/8 היה קשה והפעילות הצבאית מצד שני הצדדים, פחתה מאוד. המפקד החדש של המשטרה, סר צ'ארלס טיגרט (Tegart), שהובא לארץ עקב ניסיונו במלחמה נגד גרילה, הציע תוכנית להגנת הארץ שכללה בניית עשרות מצודות משטרה ועמדות מבוצרות, וסגירת הגבולות בצפון ובצפון-מזרח ארץ ישראל, באמצעות בניית גדר מערכת⁴⁰⁵.

בראשית אביב 1938, בעקבות השיפור במזג האוויר, החלה התעוררות של הכנופיות, ופעילותן התגברה והלכה. במקביל להסלמה בפעילות הכנופיות, נוצרה בהדרגה חלוקה מסודרת של שטחים בין הכנופיות הגדולות, שהייתה דומה לזו שהתקיימה בראשית המרד, ב-1936. מעל המבנה המסודר פחות-או-יותר של הכנופיות עמדה ה"וועדה המרכזית של הג'יהאד" שישבה בדמשק, שקמה עם חידוש המרד בסתיו 1937, אך הפכה לדומיננטית, רק כאשר החל המרד לצבור עוצמה, באביב-קיץ 1938. הוועדה שימשה כמפקדה מדינית של המרד, וסייעה למנהיגי הכנופיות בכסף, בנשק ובמתנדבים⁴⁰⁶.

התגברות המרד אירעה במקביל לחילופים בתפקיד הנציב העליון, כאשר ווקופ הוחלף בהארולד מקמייקל (MacMichael). כמו כן, עזב ה-GOC ויוול, ובמקומו הגיע לוטננט גנרל היינינג (Haining). עם הגעתו לארץ, הצטרף היינינג לחטיבה 16, שחנתה בצפון הארץ ופיקד עליה הקולונל אבטס, ששהה בארץ עוד לפני שהחל המרד. תחת פיקודו של אבטס אושר לקפטן בריטי, צ'ארלס אורד ווינגייט (Wingate), להקים כוח מעורב של יהודים ובריטים שיפעל נגד הכנופיות בשיטות של גרילה⁴⁰⁷.

העובדה שהכוח הבריטי בארץ לא גדל במקביל להתעצמות פעולות הכנופיות, אפשרה להנהגת המרד הערבי ליזום פעולות נועזות יותר ויותר, ובחודשי קיץ 1938 חדרו הכנופיות למרכזי ערים רבות בכל רחבי ארץ ישראל, והשתלטו עליהן⁴⁰⁸.

באוקטובר 1938, בגלל החרפת האירועים הבין לאומיים (בעיקר התעצמות גרמניה הנאצית, והחשש למלחמה קרובה עימה), רצו הבריטים לשים קץ במהירות למרד, בכדי שיוכלו להתמקד באירופה. הכוח הצבאי בארץ הוגדל לשתי דיוויזיות, ועל הארץ הוטל לראשונה, משטר צבאי⁴⁰⁹.

הכוח הצבאי הבריטי הפעיל עוצמה חסרת תקדים, ובתוך ארבעה חודשים (עד פברואר-מרץ 1939), שבר את גבן של רוב הכנופיות. רבים ממנהיגי המרד נהרגו או נמלטו מהארץ, וחרף ניסיונות מפקדת המרד (שישבה בדמשק, ועבדה בתיאום עם המפתי, שישב בג'ונייה שבלבנון), לעורר אותו מחדש, הוא הלך ודעך.

⁴⁰² פורת, ע"מ 275.

⁴⁰³ מכתב מווקופ לשר המושבות, אורמסבי-גור (Ormsby-Gore) מה-14.10.37.

CO 733/332/11

⁴⁰⁴ אייל, ע"מ 273, וגם: פורת, ע"מ 281, וגם: ארנון-אוחנה (1978), ע"מ 83.

⁴⁰⁵ אייל, ע"מ 270-272.

⁴⁰⁶ פורת, ע"מ 288.

⁴⁰⁷ סת"ה (כרך שני), ע"מ 915-929, וגם: אייל, ע"מ 301-303.

⁴⁰⁸ מכתב ממקמייקל לשר המושבות מלקולם מקדונלד (MacDonald) מה-24.10.38.

CO 733/366/4

⁴⁰⁹ אייל, ע"מ 349.

תוצאות המרד מבחינת הערבים היו קטסטרופאליות ומספר נפגעים היה גבוה מאוד: כ-5,000 הרוגים, 10,000 פצועים ולמעלה מ-5,000 אסירים⁴¹⁰

במקביל להפעלת מאמץ צבאי, פעלו הבריטים במישור המדיני בכדי לפייס את הערבים. וועדת חקירה שנשלחה לארץ כדי להציע גבולות לחלוקה (בופועל נועדה בעצם לבטל את מסקנותיה של וועדת פיל), הציעה גבולות שהיו בלתי אפשריים מבחינת התנועה הציונית (השטח שהוצע למדינה יהודית עמד על פחות מארבעה אחוז משטח ארץ ישראל שממערב לירדן). בנובמבר 1938 הודיעו הבריטים על וועידה שתתקיים בלונדון במטרה ליישב את חילוקי הדעות בארץ ישראל⁴¹¹. לוועידה הוזמנו, בנוסף לנציגי היהודים והערבים מארץ ישראל, גם נציגים של מדינות ערב ושל יהדות התפוצות. אחרי שלא הושגה הסכמה, הודיע שר המושבות הבריטי, מקדונלד (Macdonald) שיפרסם מסמך מדיניות חד צדדי, ומסמך זה יהפוך למדיניותה העתידית של בריטניה⁴¹².

מסמך זה ("הספר הלבן של מקדונלד") פורסם במאי 1939, וביטל למעשה את תכנית הבית הלאומי ליהודים, וקבע שבתוך 10 שנים תוקם מדינה פלשתינאית עצמאית (לא יהודית או ערבית). כמו כן קבע המסמך למעשה, שיונצח הרוב הערבי במדינה זו באמצעות סעיף שקבע שעליית היהודים בין 1939 ל-1944 תהיה של 75,000 איש בסך הכל, כשכל עלייה עתידית אחרי 1944, תותנה בהסכמה ערבית⁴¹³. ההנחה הבריטית שמלחמה עומדת בפתח, והרצון להיות ערוכים לקראתה, היו הבסיס לרצונם ללכת לקראת המדינות הערביות, ווועידת לונדון ומסמך מקדונלד ביטאו הושטת יד בריטית זאת⁴¹⁴. פתיחת מלחמת העולם השנייה ב-1 בספטמבר 1939 מסמלת את סיומו הרשמי של המרד, אך מעשית, הוא הסתיים כמה חודשים קודם לכן.

4.ג.2: ה-TJFF בחלקו הראשון של המרד הערבי ובהפוגה

פריצתו של המרד הערבי התרחשה בעיתוי מאוד לא נוח ל-TJFF, שכן בדיוק אז עמד מילר לסיים את תפקידו ולהיות מוחלף בקריסטל. מילר עצמו לא חזה את האירועים (שבוע לפני התחלת המרד הוא שלח לפיירס מכתב המסכם פעילותו בכוח, וציין שתהיה בעייה להפעיל את ה-TJFF בערים בארץ ישראל, במקרה של מהומות, ויש לקוות שלא צפויות מהומות כאלה)⁴¹⁵, וה-TJFF היה לא מוכן, באופן יחסי להיקף האירועים. מילר היה סבור שהאירועים הם פחות חמורים מכפי שנדמה, וסבר שמפקד המשטרה רוי ספיסר (Spicer) נמצא בפאניקה, שמשפיעה לרעה על התנהגות שוטרי, וגורמת להם להגיב ביתר עוצמה מכפי שנדרש⁴¹⁶. מילר האמין, לאורך כל החודש הראשון של המרד, שאין כל פתרון צבאי, ורק מהלך בריטי של פיוס כלפי הערבים, יביא לרגיעה. הוא ציין ביומנו שיש בארץ חמישה גדודים סדירים, ולמרות זאת אזורים שלמים יצאו מכלל שליטה. מילר סבר שהערבים לא זוכים לאהדה מספקת מצד השלטונות הבריטיים, וללא הפגנת נחישות בריטית להגן על זכויות הערבים מפני היהודים "בכל מחיר",

⁴¹⁰ Rashid Khalidi. *The Iron Cage – The Story of the Palestinian Struggle for Statehood* (Oxford: Oneworld Publications, 2006), p. 107. See: Khalidi.

⁴¹¹ דיווח של מקמייקל לשר המושבות מקדונלד מה-29.12.38 על המצב בארץ ישראל בין ה-9.11.38 ל-15.12.38. CO 733/366/4

⁴¹² דיווח של מקמייקל לשר המושבות מקדונלד מה-21.7.39 על המצב בארץ ישראל בין ה-9.3.39 ל-8.7.39. CO 733/398/3

⁴¹³ Khalaf, p. 71.

⁴¹⁴ Michael Cohen. *Palestine to Israel – From mandate to Independence* (London: Frank Cass, 1988), p. 101.

See: Cohen

⁴¹⁵ מכתב מילר.

⁴¹⁶ יומנו של מילר, ה-1.5.36. Miller's papers, IWM, 78.20.4

אין תקווה להביא לרגיעה בארץ ישראל. כדי להרגיע את עבר הירדן, כתב מילר, צריכים הבריטים להבהיר שאין בכלל דיון על השאלה על התיישבות יהודית בעבר הירדן⁴¹⁷.

קוקס, פיק ומילר סברו שעיקר תפקידו של ה-TJFF בעיתוי הנוכחי, הוא לסייע ללגיון לשמור על השקט בעבר הירדן. כאשר החלו המהומות בארץ ישראל, התעורר חשש שהן תתפשטנה לעבר הירדן. ב-24 באפריל נשלחה חצי פלוגת פרשים לעמאן, כדי לתגבר כוחות לגיון שהוצבו שם. הצבת הכוחות בעיר נועדה לקדם סכנה של הפגנות של האופוזיציה, אשר עמדה בקשר עם המפתי⁴¹⁸.

במהלך חודש מאי נמשכה החפיפה בין מילר לקריסטל, וב-10 ביוני נכנס קריסטל פורמאלית לתפקידו. הפעולה האחרונה שביצע מילר, הייתה הוראה לגיוס כל מילואי ה-TJFF ב-5 ביוני. חיילי המילואים הוצבו למשימות בבסיסי ה-TJFF, ובכך שחררו כוחות סדירים למשימות מבצעיות⁴¹⁹. עבדאללה וראש ממשלתו, תופיק אבו אל-הדא, העריכו שחרף המתוחות הרבה, נמצא המצב באמירות תחת שליטתם המלאה, והעובדה שמצבת כוח האדם של הלגיון, הוגדלה גם היא⁴²⁰, אפשרה את ריכוז כל יחידות ה-TJFF, למשימות שקשורות במהומות בארץ ישראל.

כמו ב-1929 קודמו יחידות ה-TJFF ששהו בעבר הירדן לכיוון הגבול עם ארץ ישראל, והוצבו בין ארבד לג'יסר אל-מג'אמע. עיקר תפקידן היה מניעת הסתננות לארץ ישראל דרך עבר הירדן, ומניעת הברחות נשק לתוכה.

רמת אבטחת הגבול על ידי ה-TJFF, הייתה מקור לחילוקי דעות. שלטונות עבר הירדן ציינו שכוחותיהם פועלים בנחישות כדי למנוע הברחות נשק, ושר החצר של עבדאללה, מחמד אל-אנסי, ציין שבאמצע יוני, מנע כוח של ה-TJFF, הברחת נשק גדולה, דרומית לים המלח, סמוך לאל-צפי⁴²¹.

לעומת זאת, גורמים בהנהגה הציונית ביקרו קשות את רמת אבטחת הגבול, וחלקם אף טענו שחיילים מה-TJFF מסייעים להברחת נשק במקום למנוע אותה. דיווחים מודיעיניים כאלה, הועברו לידי חבר בית הנבחרים גיימס דה-רוטשילד (De-Rothschild), וב-19 ביוני הוא נשא נאום תקיף בנושא בבית הנבחרים. העיתון היהודי "פלשתיין פוסט" (Palestine Post) דיווח על הנאום ב-26 ביוני, וקריסטל קרא את הדיווח והגיב בזעם. למחרת היום הוא שלח מכתב תקיף לדה-רוטשילד, תבע ממנו התנצלות ואיים בנקיטת צעדים נוספים⁴²². צעד זה נחשב להפרה חמורה של נהלי הצבא בבריטניה, כאשר קצין בשירות פעיל תוקף חבר פרלמנט נבחר, ולא שוטח טענותיו בצינוורות המקובלים (דרך מפקדיו, והמשרד הממשלתי הממונה על הקצין שחש נפגע).

יום אחרי ששלח מכתב לדה-רוטשילד, פעל קריסטל לפי הנהלים המקובלים, ודיווח לממונה עליו (פיירס)⁴²³, ודרכו למשרד האוויריה ולמשרד המושבות⁴²⁴, אך לא עדכן אותם לגבי המכתב ששלח ישירות

⁴¹⁷ שם, ה-31.5.36.

⁴¹⁸ דיווח של קוקס מה-2.5.36 על המצב בעבר-הירדן באפריל 1936.

CO 831/37/1

⁴¹⁹ דיווח של קוקס מה-1.7.36 על המצב בעבר-הירדן ביוני 1936.

CO 831/37/1

שם.⁴²⁰

⁴²¹ Yoav Gelber. Jewish-TranJordan Relations 1921-1948 (London: Frank Cass, 1997), p. 90. See: Gelber.

⁴²² מכתב מקריסטל לדה-רוטשילד מה-27.6.36.

CO 733/313/10

⁴²³ מכתב מקריסטל לפיירס מה-28.6.36.

CO 733/313/10

⁴²⁴ מכתב ממשרד האוויריה לויליאמס מה-24.6.36.

CO 733/313/10

לדה-רוטשילד. במקביל, עודכן ווקופ על ידי פיירס, ושלה גם מכתב לאורמסבי-גור, וביקש התייחסות לסוגייה⁴²⁵.

פנייתו של אורמסבי גור לדה-רוטשילד בעניין זה, נוסחה בזיהרות רבה (היא נפתחה בפנייה המאוד לא-פורמאלית, "גימי היקר") ובתוכה שאלה האם יש לדה-רוטשילד יכולת לגבות טענותיו לגבי מעורבות חיילים מה-TJFF בהברחת נשק לכפריהם⁴²⁶.

דה-רוטשילד השיב במכתב ארוך שבו טען שההברחה נוגעת לאזור שסמוך לכפרים לוביה, חטין, עבאדיה ולעיר טבריה, שחיילי TJFF שמקורם ביישובים אלה, ארגנו את פעילות ההברחה, חרף העובדה שידעו כי כפרים אלה מעורבים בפעילות אנטי-בריטית. דה-רוטשילד ציין שמקורותיו אמינים (וכוללים יהודים וערבים כאחד). הוא הביע כעס על העובדה שקריסטל שיגר את מכתב המחאה שלו, בו טען שטענות דה-רוטשילד שגויות, באותו יום שבו ראה את הכתבה, בטרם ערך חקירה לוודא נכונות/אי-נכונות טענות דה-רוטשילד. דה-רוטשילד התייחס לתוכן הבוטה של מכתבו של קריסטל (שאורמסבי-גור, כאמור, כלל לא היה מודע לקיומו) והוסיף שלא הופתע ממנו, שכן קריסטל נחשב למאוד לא-אהוד בקרב המתיישבים היהודיים בגליל התחתון (הכוונה לצפון בקעת הירדן)⁴²⁷.

בגלל הנסיבות הלא-נעימות של האירוע (בעיקר מכתבו של קריסטל, אותו הגדיר אורמסבי-גור כ"מטופש ביותר"⁴²⁸), הוחלט במשרד המושבות לנסות להשתיק את התקרית, שעלולה הייתה לחולל זעם בפרלמנט⁴²⁹. עם זאת, חשוב לציין שבתכתובת פנימית במשרד המושבות צוין שם שיש אמת בטענותיו של דה-רוטשילד⁴³⁰, מה שמהווה עדות בריטית ראשונה לחוסר נאמנות בתוך ה-TJFF.

החשדות כלפי נאמנות חלק מהחיילים של ה-TJFF, לא שינתה את העובדה שכרגע היה בו צורך דחוף, ובחודש ספטמבר, במקביל להגעת כוחות הצבא הסדיר לארץ, הוחלט על שינוי בהערכות ה-TJFF⁴³¹. כל יחידות הכוח (למעט פלוגה D במעאן) הוצבו לאורך נהר הירדן מיריחו ועד ראש פינה, כשהן מוכפפות מבצעית למפקד חטיבה 16 (תפקיד שיקבל על עצמו הקולונל אבטס). קריסטל עצמו התמקם במפקדה קדמית בג'יסר אל-מגיאמע. המשימה הראשית שהוגדרה ל-TJFF הייתה מניעת חדירה לארץ ממזרח (הן מסוריה והן מעבר הירדן). פלוגה B נפרסה בשורת מוצבים בין אל-חמה במערב לבין ארבד במזרח, במטרה למנוע חדירה מסוריה לעבר הירדן, ודרכה לארץ ישראל. מחצית פלוגה A ישבה בראש פינה ופטרלה לאורך הגבול הסורי (היא הייתה הכוח היחיד של ה-TJFF שהוטל עליו לדווח ישירות למפקדת חטיבה 16 באופן ישיר, ולא דרך מפקדת ה-TJFF בג'יסר אל-מגיאמע), והמחצית השנייה נשלחה לבית שאן. פלוגה M, שהייתה הניידת מכל שאר הפלוגות, פטרלה בשטח הארוך שבין צפון ים המלח לבין ואדי שראר (במזרח עמק יזרעאל), כאשר מפקדתה ישבה ביריחו, וכוחותיה ישבו ביריחו ובגי'פטליק⁴³².

⁴²⁵ מכתב מווקופ לאורמסבי-גור מה-14.7.36.
CO 733/313/10

⁴²⁶ מכתב מאורמסבי-גור לדה-רוטשילד מה-30.7.36.
CO 733/313/10

⁴²⁷ מכתב מדה-רוטשילד לאורמסבי-גור מה-4.8.36.
CO 733/313/10

⁴²⁸ אורמסבי-גור בתכתובת פנימית במשרד המושבות מה-18.8.36.
CO 733/313/10

⁴²⁹ מכתב משאקבורו לווקופ מה-28.8.36.
CO 733/313/10

⁴³⁰ שאקבורו בתכתובת פנימית במשרד המושבות מה-17.8.36.
CO 733/313/10

⁴³¹ מכתב מקריסטל למפקדי הפלוגות ב-TJFF מה-7.9.36.
Miller's papers, IWM, 78.20.4

⁴³² שם.

למרות העובדה שכוחות ה-TJFF הוצבו בנקודה רגישה מאוד בכל הנוגע למניעת חציית גבול בידי כנופיות, הם לא הוכיחו עצמם כגורם יעיל בתחום זה. אנשיו של קאוקג'י חדרו מתוך השטח שבאחריות ה-TJFF, והוא לא הצליח למנוע זאת, מה שהוליד ויכוח גדול לגבי השאלה אם לא הייתה בקרב חיילי ה-TJFF נכונות להעלים עין מחדירת כנופיות מזויינות לתוך ארץ ישראל. ב-23 באוקטובר, אחרי סיום השביתה כללית, חמק קאוקג'י ממעצר בריטי בחסות אירוע המוני שארגנו פלאחים בצפון השומרון. הוא עבר דרך בקעת הירדן, וכוחות ה-TJFF שחנו שם, לא הצליחו ללכוד אותו. אחרי שהצליח להיכנס לתוך עבר הירדן, נוצר צורך פוליטי שיוצא ממנה במהירות מבלי שייעצר (כדי לא לעורר מחאות חריפות נגד עבדאללה), ולכן לחצו הבריטים על עבדאללה שיפעל להרחקת קאוקג'י מהאמירות⁴³³. בזכות לחץ זה, יצאו קאוקג'י ואנשיו מעבר הירדן פחות משבועיים אחרי כניסתם אליה (ב-23 באוקטובר 1936)⁴³⁴, כשהם מלווים בידי קצין TJFF, בדרכם מעבר הירדן לעראק⁴³⁵.

מקרים כמו הצלחתה של בריחת קאוקג'י מארץ ישראל, דרך שטח בפיקוח ה-TJFF, הגבירו את חוסר האמון שחשו חלק מהגורמים הצבאיים הבריטיים כלפי ה-TJFF. בסוף דצמבר 1936, כאשר כתב ווקופ לאורמסבי-גור על הצורך בגיוס כוח חדש להגנת הארץ, במקרה של התחדשות המרד, הוא ציין שלמרות שהפתרון הקל ביותר הוא הגדלת ה-TJFF, שהוא כוח קיים, הוא מעדיף שלא לחמש עוד ערבים. ווקופ כתב שגיוס יהודים ל-TJFF גם הוא בעייתי, בגלל שיסרבו להצטרף שלא במסגרת יחידות נפרדות – דבר שמהווה בעיה פוליטית⁴³⁶.

למרות חילוקי הדעות לגבי יעילות ה-TJFF בתקופה שבין אפריל לאוקטובר 1936, היה רצון בריטי מובן לתגמל את חיילי ה-TJFF שבלטו לטובה, בריטים ומקומיים כאחד: חמישה קצינים בריטיים זכו לקבל מדליית חברות במסדר האימפריה הבריטית (MBE); שני קצינים מקומיים זכו לקבל חברות כבוד במסדר זה; שלושה חיילים מקומיים קיבלו את המדליה הצבאית (Military Medal); ארבעה קצינים (מתוכם בריטי ששימש כמפקד פלוגה C) וששה חיילים קיבלו ציונים לשבח מה-GOC; חמישה קצינים בריטיים (כולל מייג'ור סמית', מפקד פלוגה C) זכו לציון לשבח מווקופ; וארבעה קצינים מקומיים בדרגת קאיד, זכו בתואר "ביי" מהאמיר עבדאללה (ובהם מפקד מחלקה בפלוגה D, שכרי אל-עמורי, שעליו יורחב בפרק הבא)⁴³⁷.

ב-8 בדצמבר 1936, הוכרז פורמאלית על סיומה של פריסת החירום של ה-TJFF, במקביל לצמצום כוחות הצבא הבריטיים בארץ, מה שאפשר ליחידות ה-TJFF, חזרה לבסיסי הקבע שלהן, למשימות השגרה ולאיומים⁴³⁸.

במהלך 1937 נקראו יחידות ה-TJFF 71 פעמים לסייע לשלטונות האזרחיים, לטפל בהפרות סדר. רוב המשימות הוגדרו כהפגנת נוכחות, בעיקר לאורך הגבול העבר ירדני-סורי, לאורך בקעת הירדן ולאורך

⁴³³ דיווח של אלק קירקברייד (Kirkbride), עוזר הנציג הבריטי בעבר-הירדן, על המצב הפוליטי בעבר-הירדן באוקטובר 1936. CO 831/37/1

⁴³⁴ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר-הירדן בנובמבר 1936. CO 831/37/1

⁴³⁵ Gelber, p. 99.

⁴³⁶ מכתב מווקופ לאורמסבי-גור מה-24.12.36.

CAB B24/264

⁴³⁷ דיווח שנתי של ה-TJFF על תפקודו בשנת 1937, ע"ע 34-35. להלן: דיווח 1937.

CO 831/45/5

⁴³⁸ שם, ע"מ 5.

הערבה⁴³⁹. הצבות חירום זמניות של יחידות פרשים נוספות בארץ ישראל (מחוץ לתחום הפעילות הרגיל שלהן, בבקעת הירדן ואזור ראש פינה), היו לשבועיים בין טול כרם לגנין, ולחודש לאורך כביש עכו-צפת⁴⁴⁰. סיורי ה-TJFF באזורים השונים, אופיינו בכך שחילופי היריות במהלכם היו מועטים, ובמקרים מסוימים הייתה אף קרבת משפחה בין חיילי TJFF וחברי כנופיות, שהביאה לכך שהמרדפים אחרי אותן כנופיות, היו לא רציניים⁴⁴¹, מה שרק הגביר את החשדנות כלפי ה-TJFF. אירוע פוליטי שראוי לציון ב-1937, היה קריאת המועצה המינהלית של עבר-הירדן ב-17 באפריל, לאמיר עבדאללה, לבטל את הסעיף מחוזה 1928 שחייב את עבר-הירדן להשתתף בעלויות ה-TJFF, ולהקצות את הכסף לחיזוקו של הלגיון הערבי. אמנם לא היה ערך מעשי לקריאה זו (גם מכיוון שביטול חד-צדדי של החוזה היה דבר לא מעשי, וגם מכיוון שבכל מקרה בריטניה היא זו שנשאה בחלקה של עבר הירדן, והיא זו שקבעה כיצד יוקצה הכסף), אבל היא בישרה על חידוש היחס ל-TJFF כמתחרה ללגיון⁴⁴².

3.ג.4 : ה-TJFF בחלקו השני של המרד הערבי

חידושו של המרד הערבי עורר תסיסה בצפון עבר-הירדן, בעיקר בארבע, ונוצר חשש מהתפרצות מהומות שם. כדי למנוע מצב זה, וכדי לסייע בהגנה על הגבול הסורי, מפני חדירת נשק לכנופיות, נשלחו לשם, ב-25 באוקטובר 1937, מחצית מיחידות ה-TJFF בזרקא (שהוחזקו כעתודה למקרה של מהומות בעבר הירדן), בהיקף של מחצית מפלוגת הפרשים B ומחצית מהפלוגה הממוכנת D, דבר שעורר חששות שלא נותרו כוחות מספיקים להתמודדות עם מהומות אפשריות בעמאן⁴⁴³. שני חצאי הפלוגות בארבע המשיכו לפטרל לאורך הגבול הסורי גם בראשית 1938⁴⁴⁴, והכוננות הגבוהה בעבר-הירדן הביאה לכך שחרף ההסלמה בארץ ישראל, לא ניתן היה לקדם אליה את כל כוחות ה-TJFF, כפי שנעשה בעבר. העובדה שיחידות של ה-TJFF הוצבו באופן קבוע לצורך הגנת עבר-הירדן בעת זו, וצמצום החשש שיועברו לארץ ישראל (וכך ייאלצו להכנס לקרבות עם ערבים לצורך הגנת יהודים), אפשרה לעבדאללה לבקש מקוקס שיסדיר את הצבת בנו הצעיר נאיף כקצין ב-TJFF (אחיו-למחצה של טלאל, שהצבתו ב-TJFF נדחתה בדיוק מהחשש הזה)⁴⁴⁵. בניגוד לטלאל, לא עבר נאיף כל הכשרה צבאית מסודרת (מעבר לקורס במשטרת המנדט, אותו סיים בהצלחה⁴⁴⁶), וה-TJFF, כיחידה אימפריאלית סדירה, נראתה כמקום מתאים להמשך הכשרתו של נאיף. יתרון נוסף של ה-TJFF על פני הכשרה ביחידה צבאית בריטית, היה היחס המיוחד שיוכל נאיף לקבל (נאיף נחשב על ידי קוקס כצעיר בעייתי ומפונק). בינואר 1938 הוצב נאיף כקצין בדרגת לוטננט במטה ה-TJFF בזרקא לתקופה שנקבע מראש שתעמוד על חצי שנה, כשלנאיף הותר להמשיך לעסוק בתפקידו האזרחי כנשיא בית הדין לערעורים⁴⁴⁷.

⁴³⁹ שם, שם.

⁴⁴⁰ שם, ע"מ 8.

⁴⁴¹ Fullick, pp. 36-37.

⁴⁴² מזכר של המועצה המינהלית של עבר הירדן לאמיר עבדאללה, מה-17.4.37.

CO/831/44/13

⁴⁴³ דיווח 1937, ע"ע 5-6, 10.

⁴⁴⁴ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר-הירדן בינואר 1938. להלן: דיווח ינואר 1938.

CO 831/46/6

⁴⁴⁵ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר-הירדן בנובמבר 1937.

CO 831/41/8

⁴⁴⁶ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר-הירדן במרץ 1934.

FO 371/17880

⁴⁴⁷ דיווח ינואר 1938.

בחודש הראשון לשירותו של נאסף, עשו קריסטל ושאר קציני המפקדה של ה-TJFF, מאמצים גדולים כדי לסייע לו להיקלט⁴⁴⁸, אך בחודשים הבאים בילה יותר זמן בתפקידו האזרחי מאשר בתפקידו הצבאי⁴⁴⁹, כך שכאשר הוחלט לסיים את פעילותו ב-TJFF חודש וחצי לפני המתוכנן (באמצע מאי 1938), ניכר היה ששני הצדדים שמחו על כך⁴⁵⁰.

עם חידוש המרד, במקביל לפעילות להגנת אמירות עבר הירדן, הועברה המפקדה הקדמית של ה-TJFF, שישבה בג'סר אל-מג'אמע, לתוך ארץ ישראל, לבסיס ה-TJFF בצמח, בכדי שתוכל להתמודד מקרוב עם האירועים⁴⁵¹. מתוך חמש פלוגות של ה-TJFF, הועסקו ארבע באופן ישיר או עקיף בהתמודדות עם המרד, בין אם בלחימה בתוך ארץ ישראל, ובין אם בניסיון למנוע חדירת נשק וכנופיות לארץ ישראל, או לעבר-הירדן, בדרך לארץ ישראל.

אחרי שנה של פעילות קרבית בעצימות נמוכה (בכל 1937 היה ל-TJFF נפגע יחיד בפעילות מבצעית, פציעה שהוגדרה כקלה⁴⁵²), הייתה שנת 1938 (מתחילת האביב ואילך), שנת שיא בפעילות ה-TJFF, ובמהלכה הוא הופעל באופן רצוף. בהפעלתו הממושכת, הוא נטל חלק במספר רב של התנגשויות עם כנופיות, כשהוא משתלב בפעילות הן עם כוחות בריטיים סדירים, והן עם כוחות של נוטרים יהודים.

זירת הפעילות העיקרית של ה-TJFF הייתה בקעת הירדן, והוא פעל משני צידי הנהר, במטרה למנוע חדירת כנופיות ונשק לארץ ישראל. תקרית ראשונה בהיקף משמעותי, בה נטלו חלק יחידות של ה-TJFF, אירעה ב-4 במרץ 1938, כאשר בעקבות דיווח מודיעיני על ריכוז כנופיות ליד הכפרים יאמון וסלת אל-חרתיה, שלחו הבריטים לגזרה יחידות סדירות (הגדוד הראשון של רגימנט בורדר והגדוד השני של רגימנט מערב קנט של המלכה), ומטוסים של ה-RAF. לכוחות אלה צורפו גם חיילים של ה-TJFF, וביחד הצליחו לכתר את הכנופיות, ולהסב להן כ-70 הרוגים⁴⁵³.

ככל שהתקדמה בניית גדר הצפון, הלכה וגברה תנועת כנופיות מסוריה לארץ ישראל, דרך עבר-הירדן. פיק היה מודע לבעייה, וכתב לקוקס שיש להיערך למצב זה, שכן כרגע לא הלגיון ולא ה-TJFF ערוכים לקראתו⁴⁵⁴.

חלק מהכנופיות שחדרו לעבר-הירדן לא המשיכו לארץ ישראל, וסייעו להגברת המתיחות הפנימית באמירות. המשבר המחריף עורר מחדש את השאלה, מי אמור להתמודד עם מתיחות זו, ה-TJFF או הלגיון. ה-GOC וויוול נחשב כתומך של ה-TJFF, והוא וה-AOC האריס (ששינה עמדתו בהמשך), יחד עם קוקס, טענו שהדרך להתמודד עם הבעייה, היא באמצעות הגדלת ה-TJFF בפלוגה ממוכנת נוספת⁴⁵⁵.

במשך שנים נחשב פיק למי שחש בנוח עם ה-TJFF, ועם צמצום כוחו של הלגיון עליו הוא-עצמו

⁴⁴⁸ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר-הירדן בפברואר 1938.
CO 831/46/6

⁴⁴⁹ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר-הירדן במרץ 1938.
CO 831/46/6

⁴⁵⁰ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר-הירדן במאי 1938.
CO 831/46/6

⁴⁵¹ דיווח 1937, ע"מ 10.

⁴⁵² דיווח 1937, ע"מ 57.

⁴⁵³ דיווח של מקמייקל לאורמסבי-גור מה-22.3.38 על המצב בארץ ישראל בין ה-18.2.38 ל-16.3.38.
CO 733/366/3

⁴⁵⁴ מכתב מפיק לקוקס מה-3.5.38.

Peake's Papers, IWM, box 2

⁴⁵⁵ מכתב של מקמייקל לשאקבורו מה-26.7.38. להלן: מכתב מקמייקל.
CO 831/50/7

פיקד⁴⁵⁶, ולא תבע את חיזוק הלגיון. המניעים לגישתו הנינוחה של פיק כלפי ה-TJFF, והעובדה שלא עמד בראש המאבק לחזקו מחדש, זכתה לביקורת קשה מפי היסטוריונים ירדניים. מניעיו לגישה זו נבעו מכך שמלכתחילה, כאמור, לא אהד את הרעיון של פטרול המדבר, והעובדה שכוח זה שימש לחיזוק מעמדם של השבטים הנומאדיים באמירות, על חשבון יושבי הקבע⁴⁵⁷. מרגע שנבנה פטרול המדבר והפך בהמשך לרגיימנט המדברי הממוכן, היה ברור שכל חיזוק של הלגיון, יתבטא בחיזוקו של הכוח הבדוי בתוך הלגיון, ובחיזוק מעמדו של מפקדו⁴⁵⁸.

למרות גישה נחרצת זאת, כנגד חיזוק הלגיון, התחולל ב-1938 שינוי מוחלט בגישתו של פיק לשאלה מי צריך לקבל חיזוק, הלגיון או ה-TJFF, וכאשר נשאל לדעתו, השיב שהוא סבור שיש לחזק את הלגיון ב-50 חיילים ושני קצינים באופן מיידי, ובהמשך לגייס 150 חיילים נוספים⁴⁵⁹. את הסתירה ניתן ליישב בכך שבמכתב אישי לקוקס, פיק הציע הפרדה מוחלטת, בין הלגיון לבין הכוח הבדוי של גלאב⁴⁶⁰.

מקמייקל החליט, אחרי שקיבל את חוות הדעת של ה-AOC, ה-GOC וקוקס, לדחות את בקשת פיק (ולסרב גם לאמיר, שביקש שהלגיון יוגדל ללא קשר להגדלת ה-TJFF, שכן הדבר חשוב לביטחון הפנימי של האמירות), ולדחוף להקמת פלוגה ממוכנת נוספת ל-TJFF. כדי לפצות את האמיר, הוצע ליישם את בקשתו המקורית של פיק, ולהגדיל את הלגיון ב-50 חיילים ושני קצינים⁴⁶¹. האמיר סבר שאין שום סיבה לקשר בין הלגיון ל-TJFF, ובמקביל לבקשתו להגדיל את הלגיון ללא קשר לשאלה אם יחזק ה-TJFF, ביקש מה-GOC, להעביר לעבר-הירדן יחידות TJFF מארץ ישראל⁴⁶².

גישתו של פיק שונתה מכיוון ששוכנע שה-TJFF הוא גורם שמייצר חוסר יציבות בעבר-הירדן. במספר אירועים נפרדים התחוללו תקריות חמורות שבהן היה חלק גדול לאנשי ה-TJFF: ב-19 ביולי 1938 הותקף כוח TJFF בבקעת הירדן, על ידי כנופיה, שירתה עליו מעברו המזרחי של הנהר. הכוח השיב אש, ובסוף התקרית הסתבר שנפגעו אזרחים תמימים מעבר הירדן. קוקס, מזכיר ממשלת עבר-הירדן וה-AOC, הגיעו למקום האירוע כדי לבצע תחקיר, שבסופו נוקה מפקד כוח TJFF. מאחר שנוצר חשש לתדמיתו של ה-TJFF, מה שעלול היה להוביל למהומות, זימן עבדאללה את מושל עג'לון והבהיר לו שיש לשמור על מעמדו של ה-TJFF, שכן הוא רשות בלתי ניתנת להפרדה של האמירות. כדי לציין בצורה בולטת את חיסול התקרית, הזמין האמיר את קריסטל וכמה מקציניו, לארוחה רשמית אצל⁴⁶³.

חודש מאוחר יותר אירעה תקרית נוספת בכפר שנמצא בין ארבד לבקעה כשקצין ערבי של ה-TJFF הכה את תת-מנהל מחוז כורה, כאשר זה לא נענה לבקשתו להוביל אותו אל מקור המים של הכפר, במהירות שנראתה לקצין כמספקת. התקרית גרמה לצורך דחוף של פיקוד ה-TJFF והפקידות הבריטית

⁴⁵⁶ Robins, p. 53. And: Abu Nowar (1989), p. 173.

⁴⁵⁷ Jarvis, p. 62.

⁴⁵⁸ Royle, pp. 215-216.

⁴⁵⁹ מכתב מקמייקל.

⁴⁶⁰ מכתב מפיק לקוקס מה-16.5.38.

Peake's Papers, IWM (Imperial War Museum), box 5

⁴⁶¹ שם.

⁴⁶² דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר הירדן ביוני 1938.

CO 831/46/6

⁴⁶³ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר הירדן ביולי 1938. להלן: דיווח קוקס, יולי 1938.

CO 831/46/6

הבכירה לנקוט במהלכי פיוס, והקצין המכה נעצר ונשפט⁴⁶⁴. אחרי תקרית זו, כתב פיק לקוקס שפעילות ה-TJFF ממזרח לירדן יוצרת בעיות, מכיוון שהוא פועל ללא רגישות בצורה שמקוממת את האוכלוסייה האזרחית. מסיבה זו, טען פיק, עדיף שה-TJFF יתרכז בפעילות רק ממערב לירדן ויותר את הפעילות ממזרח לנהר, ללגיון⁴⁶⁵.

בראשית אביב 1938 הייתה עלייה חדה בפעילות הכנופיות בעמק בית שאן. ניסיון לתקוף את הקיבוץ טירת צבי ב-28 פברואר 1938, נהדף על ידי מגיניו אחרי קרב של שעות⁴⁶⁶, מבלי שה-TJFF הצליח להגיע בזמן לסייע, חרף פריסתו המשמעותית בשלושה בסיסים בגזרה.

ההחמרה באירועי המרד הביאה ביולי 1938 את הפיקוד הבריטי להכריז על יצירת אזורים צבאיים, ולהכפיף אותם ליחידות מסויימות שיתמקדו בטיפול בכנופיות שפועלות בתחומן. ה-TJFF קיבל לאחריותו את בקעת הירדן מהכינרת ועד ליריחו, כשממזרח לירדן, הוצב למשימה גם כוח של הלגיון שמנה 52 לוחמים⁴⁶⁷. ההחלטה על הצבה זו נבעה מההכרה הבריטית שחלק מהכנופיות (בעיקר אלה שקשורות ביוסף סעיד אבו דורא), קבעו לעצמן שיטת פעולה, במסגרתה הן שוהות דרך קבע ממזרח לירדן, חוצות אותו מערבה כדי לתקוף מטרות בריטיות או יהודיות, וממהרות לשוב מזרחה. הרעיון של הצבת הפיקוד על הגזרה כולה, תחת גורם אחד, נועד לקצר תהליכים, ולהביא למרדף מהיר יותר אחרי הכנופיות. מסיבה זו התנגד קוקס להמלצת פיק להגביל פעילות TJFF ממזרח לירדן, וטען שהפעילות חשובה ומועילה⁴⁶⁸.

לקראת חורף 1938 הייתה פריסת ה-TJFF בעמק בית שאן בשיאה: למעט חצי פלוגה D שחנתה בגייפטליק, ופטרלה לאורך דרום ומרכז הבקעה, חצי פלוגה M במעאן, ושני חצאי פלוגות בזרקא – חנו כל יחידות ה-TJFF (שתוגברו בקרוב למאה אנשי מילואים) במשולש שבין ארבע, בית שאן וצמח, כשהמפקדה הקדמית חנתה בגיסר אל-מגיאמע⁴⁶⁹.

ב-20 בספטמבר היה ניסיון תקיפה ראשון של קיבוץ מעוז חיים (שנקרא אז "מעוז"). השם "חיים" נוסף מספר ימים אחר כך, לזכר חיים שטורמן, שנהרג ב-15 בספטמבר), על ידי כנופיה שהגיעה מעבר הירדן. כוח TJFF התנגש בה, והיא נסוגה מעבר לנהר ללא אבידות משני הצדדים⁴⁷⁰.

ב-26 וב-27 בספטמבר היו ל-TJFF מספר התנגשויות עם כנופיות הן בעמק בית שאן והן ליד ראש פינה, ובסיומן הוא הסב לכנופיות מספר נפגעים, והן נמלטו אל מעבר לגבול (לעבר הירדן ולסוריה)⁴⁷¹. ב-10 באוקטובר 1938 כנופיה בת 25 אנשים (על פי דיווח הנציב העליון, מנתה הכנופיה 80 איש) שהגיעה מעבר-הירדן, תקפה את קיבוץ מעוז חיים. ההתקפה נבלמה על ידי נוטרי היישוב וחבריו, שקיבלו מודיעין מוקדם על ההתקפה, ובהמשך הגיעו כוח TJFF ומטוסי RAF, וסייעו בהכרעת הקרב, שבסופו היו לכנופיה 11 הרוגים ו-9 מרוביהם נתפסו (על פי דיווח ההגנה, כוח ה-TJFF הרג שניים מחברי הכנופיה,

⁴⁶⁴ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר הירדן באוגוסט 1938.

CO 831/46/6

⁴⁶⁵ מכתב של פיק לקוקס מה-17.8.38.

Peake's Papers, IWM, box 2

⁴⁶⁶ סת"ה (כרך שני), ע"ע 866-869.

⁴⁶⁷ דיווח קוקס, יולי 1938.

⁴⁶⁸ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר הירדן בספטמבר 1938.

CO 831/46/6

⁴⁶⁹ ממך פריסת יחידות בריטיות בארץ ישראל ובעבר הירדן ב-1.12.38.

CO 733/366/4

⁴⁷⁰ דיווח של מושל הגליל ועכו, קירקברייד, מה-3.10.38 על האירועים במחוז בספטמבר 1938.

⁴⁷¹ שם.

ומגיני הקיבוץ הרגו את השאר). מפקד כוח ה-TJFF, קפטן סימור אוונס (Evans), נפצע בידו ופונה לקיבוץ⁴⁷².

ב-2.12.38 הותקפו ארבעה יהודים על ידי כנופיה. שלושה נהרגו והרביעי הסתתר וניצל. כוח TJFF הגיע במהירות, ופתח במרדף משולב, שבו השתתפו מטוסי RAF וכוחות SNS (פלוגות הלילה המיוחדות, כוח בריטי-יהודי בפיקודו של קפטן צ'ארלס אורד ווינגייט, שפעל בכפיפות לחטיבה 16). בסיום המבצע נהרגו 15 מחברי הכנופיה, והנפגע היחיד לכוחות הבריטיים היה קצין ערבי מה-TJFF, שנפצע קשה ומת מפצעיו⁴⁷³.

ב-12.12.38 הייתה תקרית נוספת כאשר שני נוטרים יהודיים הותקפו ונפצעו ליד בית שאן, על ידי כנופיה שהגיעה מעבר הירדן, ושבה לשם אחרי התקיפה. כוח TJFF לא הצליח ללכוד את הכנופיה⁴⁷⁴. מספר ימים אחר כך נפצע יהודי נוסף באותו אזור. כוח TJFF יצר מגע עם הכנופיה, הסב לה מספר נפגעים, והיא נסוגה לעבר הירדן⁴⁷⁵.

חרף אירועים אלה שנדמו כתחילתו של שיתוף פעולה בין היישוב היהודי לבין ה-TJFF, החשדנות והעוינות לא הסתיימו. כאשר הוקמו היישובים מסד (בהמשך כפר רופין), ועקיבא (נוה-איתן) במסגרת יישובי "חומה ומגדל", ב-25.11.38, הגיעו קריסטל וכמה קצינים מקומיים, ותבעו את הורדת הנקודות. אחרי משא ומתן, נאלצו כל המתיישבים שלא היו נוטרים רשמיים, לעזוב את הנקודות, בהן ערכו קריסטל וקציניו סיור, שנתפס בעיני הנוטרים היהודים כסיור של אויב⁴⁷⁶.

גישתו של פיק כלפי ה-TJFF לא השתפרה, והוא כתב לקוקס ב-18 בדצמבר 1938, שמדובר בכוח לא אמין, שגורם בהרבה מקומות יותר נזק מתועלת. רצוי לרכז את כולו בעמק בית שאן, ולהוציא את כוחותיו משאר המקומות, בהם הוא גורם מפריע ולא מועיל⁴⁷⁷. הוא זכה לגיבוי מה-AOC האריס, שטען שהתנגשויות האש של ה-TJFF עם הכנופיות, הן ברובן הצגות, שבהן יורים בעיקר באוויר, ולא על מנת לפגוע⁴⁷⁸.

עמדתם של האריס ופיק לא הייתה מקובלת על קוקס, מקמייקל וה-GOC (הן וויול והן היינינג) שטענו שפעילות TJFF הביאה תוצאות חיוביות. תומכיו של ה-TJFF המליצו למשרד המושבות לאשר תקציב מיוחד להקמת פלוגה ממוכנת שלישית, וחידוש הציוד בשתי הפלוגות הממוכנות האחרות⁴⁷⁹, ובמהלך 1939 בוצע מהלך זה ול-TJFF נוספת פלוגה ממוכנת שלישית, וששית בסך הכל⁴⁸⁰. שבעת החודשים הראשונים של 1939 היו המשך ישיר לחודשי הסיום של 1938, למרות שרמת הפעילות

⁴⁷² דיווח של מקמייקל למקדולנד מה-3.12.38 על המצב בארץ ישראל בין ה-2.10.38 ל-9.11.38. CO 733/366/4. וגם: סת"ה (כרך שני), ע"ע 870-869.

⁴⁷³ דיווח של מקמייקל למקדולנד מה-29.12.38 על המצב בארץ ישראל בין ה-9.11.38 ל-15.12.38. CO 733/398/2. שם⁴⁷⁴.

⁴⁷⁵ דיווח של מקמייקל למקדולנד מה-16.1.39 על המצב בארץ ישראל בין ה-15.12.38 ל-31.12.38. CO 733/398/2.

⁴⁷⁶ סת"ה (כרך שני), ע"מ 857.

⁴⁷⁷ מכתב מפיק לקוקס מה-18.12.38.

Peake's Papers, IWM, box 2

⁴⁷⁸ אייל, ע"מ 325-324.

⁴⁷⁹ מכתבים ממקמייקל למקדולנד מה-9.8.38; 12.9.38; 29.10.38.

CO 831/45/2

⁴⁸⁰ דיווח שנתי של ה-TJFF על תפקודו בשנת 1939, ע"ע 31-32. להלן: דיווח 1939.

AIR 2/5069

בהם, הלכה וירדה⁴⁸¹.

עיקר הפעילות של ה-TJFF בארץ ישראל הוסיפה להיות בבית שאן וסביבתה. מינואר עד אמצע פברואר פעל תחת פיקוד קריסטל (שקודם לדרגת קולונל בסוף 1938)⁴⁸², בנוסף ל-TJFF, גדוד בריטי סדיר (Royal Scots Grey), בניסיון לטהר את השטח שבין צמח לגייפטליק מפעילות כנופיות⁴⁸³. 1939 הייתה גם שנה של חילופי בצמרת הפקידות הבריטית בעבר הירדן, כאשר פיק וקוקס סיימו את תפקידם, והוחלפו על ידי גלאב וקירקברייד, בהתאמה. קירקברייד וגלאב לא נחשבו לאוהדים גדולים של ה-TJFF, והעדיפו את חיזוק הלגיון, אבל הדבר לא מנע מ-1939 להפוך לשנת שיא בשיתוף פעולה בין הלגיון לבין ה-TJFF. ממשלת עבר-הירדן, מצידה, ניהלה משא ומתן עם הבריטים לגבי מערכת היחסים שבין ה-TJFF והלגיון. ראש ממשלת עבר-הירדן, תופיק אבו אל-הדא, אמר לשר המושבות מקדונלד שהוא משוכנע של-TJFF אין כל משמעות מבחינת עבר-הירדן, ועדיף לאמירות שהלגיון יחזוק ויבוסס. הוא הוסיף שהרכבו האנושי של ה-TJFF הופך אותו לחסר ערך בכל הנוגע לפעילות הקשורה בביטחונה הפנימי של עבר-הירדן⁴⁸⁴. בשיחה נוספת ציין אבו אל-הדא שמחיקת הסעיף הקובע שהאמירות צריכה לשאת בשטית מעלות ה-TJFF, תשחרר כספים נוספים לחיזוק הלגיון (הגם שהכסף לא יוצא בפועל מקופת האמירות)⁴⁸⁵.

בפברואר סיכל ה-TJFF חטיפת פקיד בריטי לסוריה על ידי כנופיה, שנמלטה להרי עגילון⁴⁸⁶. בפברואר ותחילת מרץ התברר שעיקר פעילות הכנופיות עברה לגדה המזרחית של הירדן, וקריסטל הורה על תגבור כוחות ה-TJFF בגדה המזרחית. למרות שמעשית רוכזו כעת רוב ה-TJFF בגדה המזרחית של הירדן, כינס מקמייקל דיון עם ה-GOC הייננג, מפקד המשטרה לשעבר טיגרט, ומפקד המשטרה החדש סונדרס (Sonders), שנועד לעסוק בסוגיית שמירת רמת האלימות הנמוכה שהושגה בעקבות הפעילות האינטנסיבית של הצבא בסוף 1938 ותחילת 1939. מסקנתם של כל הנוכחים הייתה שלטווח הארוך רצויה השארת רוב ה-TJFF ממערב לירדן. מקמייקל ציין שלאמיר לא תהיה בעייה עם החלטה כזו, שכן הוא לא מרגיש כל קשר ל-TJFF, אשר כפוף לו באופן סמלי בלבד, בניגוד ללגיון, אותו רואה עבדאללה, כצבאו הפרטי⁴⁸⁷. עקב ההסלמה באירועים בעבר-הירדן, ובהמשך בגלל פריצת מלחמת העולם השנייה, יושמו מסקנות דיון זה, רק כעבור מספר שנים.

ב-11 במרץ זוהתה כנופיה גדולה, דרומית לכביש ארבד-ג'יסר אל-מגיאמע, וכוח משולב של TJFF, הלגיון ומטוסי RAF, תקף אותה והיא נמלטה⁴⁸⁸. ב-14 במרץ כונסה ישיבה, שבה נטלו חלק קריסטל, מפקד הדיוויזיה השמינית (שה-TJFF פעל תחת פיקודה), מייג'ור גנרל גודוין-אוסטן (Godwin-Austen), גלאב, ומספר קצינים צרפתיים, במטרה לדון בהחרפת המצב בצפון עבר-הירדן ובגבול עם סוריה⁴⁸⁹. בחודש

⁴⁸¹ שם, ע"מ 4.

⁴⁸² שם, ע"מ 65.

⁴⁸³ דיווח 1939, ע"מ 4.

⁴⁸⁴ קטעים מתוך שיחה שהתקיימה ב-16.1.39, בין תופיק אבו-אל הדא לבין מלקולם מקדונלד.

CO/831/50/18

⁴⁸⁵ קטעים מתוך שיחה שהתקיימה ב-19.1.39, בין תופיק אבו-אל הדא לבין מלקולם מקדונלד.

CO/831/50/18

⁴⁸⁶ דיווח של קוקס על המצב הפוליטי בעבר-הירדן בפברואר 1939.

CO 831/51/8

⁴⁸⁷ אייל, ע"מ 380-381.

⁴⁸⁸ דיווח 1939, ע"מ 4-5.

⁴⁸⁹ דיווח 1939, ע"מ 5.

אפריל יצאו הלגיון וה-TJFF למבצע משותף בהרי קרא ועגילון במטרה לטהר את המקום מכנופיות שהטילו אימה על הכפרים הסמוכים, וניסו לחדור לארץ ישראל. במסגרת מבצע זה, היו לטור המשותף מספר התנגשויות עם כנופיות ב-20 וב-23 באפריל, שבהן נהרגו 11 מורדים, ונתפסו 5 רובים. ללגיון ול-TJFF לא היו נפגעים.⁴⁹⁰

כדי לתאם עם הצרפתים את המשך הפעילות לאורך הגבול, ביקר קריסטל בדמשק ב-2 במאי, וסיכם על הגברת הפיקוח הצרפתי מעברו הסורי של הגבול.⁴⁹¹ פעילות הצרפתים הוכיחה עצמה ובסוף החודש ירדה פעילות הכנופיות לאורך הגבול וניתן היה להחזיר יחידות TJFF לשגרת אימונים בורקא.⁴⁹² למרות השיפור במצב הביטחוני עדיין היה צורך בפעולות טיהור נוספות, ובסוף יוני נשלחו יחידות TJFF למבצעים משותפים נוספים עם הלגיון באזור קרא. במהלך יולי בוצעו שלוש פעולות משותפות עם הלגיון ועם הצרפתים בעמק הירמוך.⁴⁹³

בסוף יוני הצליח ה-TJFF ללכוד את מחליפו של יוסף סעיד אבו דורא (שהסתתר בעבר-הירדן, עד שנתפס בידי הלגיון ביולי 1939), כמנהיג הכנופיות באזור בית שאן, עבד אל-עזיז דרויש, שנחשד כאחראי למותו של קצין ה-TJFF הערבי שנהרג ב-2 בדצמבר 1938.⁴⁹⁴ מקרה מבודד בתוך הרגיעה היחסית שהשתררה במהלך חודש יולי בעמק בית שאן, אירע ב-26 ביולי 1939 כשנרצחו שלושה עובדים ערביים של יחידת הרפואה של ה-TJFF, שעסקו בטיפול מניעתי נגד מלריה באזור ג'סר אל-מגיאמע.⁴⁹⁵ המשטרה עצרה שני עובדים יהודים של חברת החשמל בחשד שביצעו את הרצח כנקמה.⁴⁹⁶

במהלך אוגוסט נמשכה הפעילות נגד כנופיות ממזרח לירדן בהיקף מצומצם (בעיקר לצורך הגנה על צינור הנפט), אך כמעט שללא חילופי אש עם כנופיות.⁴⁹⁷ דיווחי המודיעין של ה-TJFF הדגישו שבאזור ישנה רגיעה יחסית, אבל זו יכולה להשתנות, עקב פעילות הסתה של נציגים של הוועד הערבי העליון באזור.⁴⁹⁸

פריצתה של מלחמת העולם השנייה בתחילת ספטמבר לא הביאה לשינוי מיידי בפריסתן של יחידות ה-TJFF, אבל בתוך מספר חודשים היא חוללה בו את המפנה הגדול בתולדותיו.

⁴⁹⁰ דיווח של קירקברייד על המצב הפוליטי בעבר-הירדן באפריל 1939.

CO 831/51/8, וגם: דיווח 1939, ע"מ 5.

⁴⁹¹ דיווח 1939, ע"מ 6.

⁴⁹² דיווח של קירקברייד על המצב הפוליטי בעבר-הירדן במאי 1939.

CO 831/51/8, וגם: דיווח 1939, ע"מ 5.

⁴⁹³ דיווח 1939 ע"מ 7.

⁴⁹⁴ שם, שם.

⁴⁹⁵ דיווח מודיעין על אזור עמק הירדן לתקופה שבין ה-21.7.39 ל-30.7.39.

AIR 23/790

⁴⁹⁶ דיווח מודיעין על אזור עמק הירדן לתקופה שבין ה-31.7.39 ל-10.8.39.

AIR 23/790

⁴⁹⁷ דיווח 1939, ע"מ 7.

⁴⁹⁸ דיווחי מודיעין על אזור עמק הירדן לתקופה שבין ה-11.8.39 ל-20.8.39, ובין ה-21.8.39 וה-31.8.39.

AIR 23/790

פרק חמישי: ה-TJFF במלחמת העולם השנייה

5.א: ה-TJFF בשנה הראשונה למלחמה

5.א.1: פעילות שוטפת ב-1939-1940

פרוץ מלחמת העולם השנייה אמנם זעזע את האזור כולו, אך על פי דיווחי המודיעין השבועיים הבריטיים מהשבועות הראשונים למלחמה, התרשמותם הייתה שהאזהדה הבסיסית של הערבים באזור נתונה להם, למרות שזה עתה הסתיים מרד ערבי שהנמשך שלוש שנים⁴⁹⁹. השבועיים הראשונים של המלחמה היו השקטים ביותר בבקעת הירדן והכינרת, מאז תחילת המרד הערבי. ב-18 בספטמבר פורקה המפקדה הקדמית שהחזיק ה-TJFF בג'יסר אל-מג'יאמע, במשך שלוש שנים, וקריסטל חזר לזרקא באופן קבוע⁵⁰⁰.

בחודש וחצי הראשונים למלחמה הפעיל ה-TJFF טור ייעודי להגנת צינור הנפט. טור זה (שנקרא "לוקול" – Lawcol) כלל גם פרשים וגם רכבים משוריינים. ב-5 באוקטובר נתקל טור זה, ליד כפר תבור, בכוח שכלל מחצית מקורס מפקדי כיתות של ההגנה, שהיה בדרכו מיבנאל לג'וערה. כוח ההגנה שהובל על ידי משה דיין ומרדכי סוקניק, נעצר על ידי כוח ה-TJFF, שבתחילה זיהה אותם ככנופיה ערבית. מפקד הכוח (קצין ערבי), זיהה את החמושים כיהודים, והורה לכתרם מבלי לפתוח באש. אחרי מספר דקות, נכנע הכוח היהודי, ואנשיו (שמנו 43 איש) הסגירו עצמם לחיילי הטור⁵⁰¹. אחד מחברי "ההגנה", אבשלום טאו, כיוון נשקו לעבר חיילי ה-TJFF, אך הבין שהדבר רק יחמיר את המצב, והניח נשקו⁵⁰². לתקרית זו היו השלכות ארוכות טווח על יחסי היהודים והבריטים, שכן היא הבהירה ששיתוף הפעולה הצבאי מימי המרד הערבי, הסתיים. עם זאת, העובדה שלא היו נפגעים באירוע (תודות לאופן ניהול האירוע על ידי מפקד הכוח של ה-TJFF), מנעה הסלמה אפשרית נוספת. ב-15 באוקטובר סיים "לוקול" את משימתו ויחידותיו חזרו ליחידות האם שלהן⁵⁰³.

ב-28 בנובמבר וב-5 בדצמבר נערכו שני מבצעים גדולים בג'יסר אל-מג'יאמע וליד בית שאן, בהשתתפות כל יחידות ה-TJFF הזמינות, ותגבורות של יחידה בריטית וכוח של הלגיון הערבי, במטרה ללכוד את אחת הכנופיות האחרונות שנותרו בגזרה. בפעולות אלה נהרגו ששה חברי כנופיה, ונתפסו שבעה⁵⁰⁴. שני מבצעים אלה היו חריגים, שכן האזור היה שקט ברובו.

בתחילת 1940 נמשכה הרגיעה היחסית, ובלחצו של צ'מפיון, שוחררו חלק מהעצורים שהוחזקו על ידי ה-TJFF בבית שאן⁵⁰⁵. מספר חיילי ה-TJFF בגזרה הופחת והם הוחזרו לעבר-הירדן לאימונים ולפעילות שגרתית⁵⁰⁶. בחודשים הראשונים של השנה הסתובב באזור בית שאן, מנהיג כנופיה מקומי בשם מצטפא אבו שאם, אך הוא היה עסוק בהסתתרות, יותר מאשר בפעילות אלימה⁵⁰⁷.

⁴⁹⁹ דיווח מודיעין על אזור עמק הירדן לתקופה שבין ה-1.9.39 ל-10.9.39.

AIR 23/790

⁵⁰⁰ דיווח 1939, ע"מ 9.

⁵⁰¹ דיווח של מושל הגליל, צ'מפיון (Champion), מה-17.10.39 על המתרחש במחוז במחצית הראשונה של אוקטובר 1939. CO 733/398/11. וגם: דיווח 1939, ע"מ 21. וגם: משה דיין. אבני דרך (ירושלים: עידנים, 1977), ע"מ 39-40.

⁵⁰² בן-ציון דינור (עורך). ספר תולדות ההגנה, כרך שני, מאבק למלחמה (תל-אביב: עם עובד, 1972), ע"מ 122-123. להלן: סת"ה (כרך שלישי). וגם: דיווח 1939, ע"מ 21.

⁵⁰³ דיווח 1939, ע"מ 9.

⁵⁰⁴ שם, ע"מ 22-23.

⁵⁰⁵ דיווח של מושל הגליל, צ'מפיון (Champion), מה-2.2.40 על המתרחש במחוז במחצית השנייה של ינואר 1940.

CO 733/420/22

⁵⁰⁶ דיווח מודיעין על אזור עמק הירדן לתקופה שבין ה-24.1.40 ל-30.1.40.

AIR 23/790

⁵⁰⁷ דיווחי מודיעין על אזור עמק הירדן מהחודשים פברואר-יוני 1940.

מתחילת המלחמה הייתה בממשלת עבר-הירדן תחושה שהבריטים (שקיפצו בסיוע צבאי, כדי להעבירו ליחידות לוחמות), מקצצים בתקציבי הלגיון, בעוד שאין כל קיצוץ כזה ב-TJFF⁵⁰⁸. מצב זה, בו שוב הועמדו הלגיון מול ה-TJFF, הביא שוב להתדרדרות ביחסים בין שני הארגונים, למרות ששיתוף הפעולה הכללי נמשך, ובמרץ 1940 אף בוצע תרגיל משותף גדול, בסמוך לגבול הסעודי⁵⁰⁹.

עם פרוץ המלחמה נפתחו במטות המחוזות בארץ ישראל, משרדי גיוס לצבא הבריטי. מספר המתגייסים היהודיים היה גבוה, אך מספר המתגייסים הערביים היה נמוך מאוד. דיווחים של מושלי המחוזות חזרו על הקביעה שערבים נמנעים מגיוס מחשש שישלחו להלחם הרחק ממולדתם. מושל השומרון, צ'רץ' (Church), ציין בדיווח שלו, שאין לערבים התנגדות אידיאולוגית להיות חלק ממנגנון הצבא הבריטי, ואם תיערך בדיקה של מספר העובדים האזרחיים בבסיסי הצבא הבריטי בארץ, ניתן יהיה לראות שיש ביניהם מספר גדול של ערבים מהשומרון. בעייתם היחידה, טען צ'רץ', היא שאינם מעוניינים להישלח לחוץ לארץ⁵¹⁰.

הסלמת המלחמה באירופה באפריל, עם פלישת הגרמנים לסקנדינביה והתגברות החשש מפתיחת חזית מערבית על ידיהם, עוררו חשש שקצינים בריטיים המשרתים ב-TJFF ייקראו בדחיפות ליחידותיהם המקוריות. כדי להיות ערוכים למצב כזה, הורה ה-AOC, שבמצב כזה, יועברו קצינים סדירים המשרתים בארץ ישראל לשירות ב-TJFF וימלאו את מקום הקצינים שיעזבו⁵¹¹.

אירועי המלחמה גרמו לכך שלא הייתה כל הערכות לסיום תפקידו של קריסטל, שעמד להשלים ביוני, ארבע שנים בפיקוד על ה-TJFF. בהעדר כל דיון בנושא, נקט ה-GOC מהלך חד-צדדי, והודיע למקמייקל בתחילת מאי, שקריסטל (שכאמור, קודם לדרגת קולונל, בסוף 1938), ימונה למפקד חטיבת הפרשים הששית, שהייתה מוצבת בארץ ישראל, וכמחליפו בפיקוד על ה-TJFF, ישמש המייגור פ. ל. ווילסון (Wilson)⁵¹². פעולה זו הרתיחה את הפקידות הבכירה במשרד המושבות, שראה בפעולה זו, התערבות בוטה של משרד המלחמה, ביחידה שכפופה למשרד המושבות, ושכל מינוי של קצין בריטי בתוכה, חייב אישור של שר המושבות. בדיון פנימי שנערך במשרד המושבות, הוחלט לאשר למקמייקל להעניק לוויילסון דרגה זמנית של לוטננט קולונל ולאשר את מינויו של ווילסון כמפקד ה-TJFF. עם זאת, הוחלט שישלח מכתב למשרד המלחמה, ובו ייכתב שמשרד המושבות אישר את המלצת המינוי של ווילסון, בכדי להבהיר את חוסר שביעות הרצון מההליך הלא-תקין של המינוי⁵¹³.

ווילסון לא הגיע לארץ עקב מינויו. הוא שהה בארץ שנים אחדות, ושימש כקצין מודיעין בגדוד הדרגאונים המלכותי הראשון⁵¹⁴. הדבר סיפק לו היכרות טובה עם הבעיות שעימן התמודד ה-TJFF, וחסך

AIR 23/790

⁵⁰⁸ דיווח של קירקברייט מה-1.11.39 על המצב בעבר הירדן באוקטובר 1939.

CO 831/51/8

⁵⁰⁹ דיווח של קירקברייט על המצב בעבר-הירדן במרץ 1940.

CO 831/55/8

⁵¹⁰ דיווח של צ'רץ' (ללא תאריך מדויק) על המצב במחוז במחצית השנייה של ינואר 1940.

CO 733/420/22

⁵¹¹ מברק מה-AOC לשר המושבות מה-2.5.40.

CO 831/55/19

⁵¹² מברק ממקמייקל לשר המושבות מה-9.5.40.

CO 831/57/6

⁵¹³ רשימות מדיון פנימי במשרד המושבות מה-24.5.40.

CO 831/57/6

⁵¹⁴ Gelber, p. 157.

ממנו את הצורך לעבור הכשרה וחפיפה מהסוג שנדרש מקודמיו, אשר לא שירתו בארץ קודם-לכן. וווילסון נכנס לתפקידו בפועל ב-16 במאי 1940.⁵¹⁵

העיתוי שבו החל וווילסון למלא את תפקידו כמפקד ה-TJFF, היה שיאו של המשבר הגדול ביותר שעיימו התמודדה בריטניה במלחמת העולם השנייה: קריסת החזית המערבית, ופינוי המבוהל של הצבא הבריטי באירופה. המצב הפוליטי בארץ ישראל ובעבר-הירדן הושפע מאוד מהתנהלות המלחמה, ובעוד שהיהודים חשו חרדה עמוקה ותמיכתם בבריטים הייתה מובנת מאליה, הייתה בקרב הערבים תסיסה לא מבוטלת. תסיסת הערבים גברה כשהסתבר שנפילת צרפת והקמת ממשלת ווישי, גררה בעקבותיה את הפיכתן של סוריה ולבנון, מטריטוריות ידידותיות לבריטים, לשטח עויין. החשש מהפיכת סוריה ולבנון לשטח אויב גבר עוד יותר כשהגיעה משלחת צבאית גרמנית לסוריה במסגרת הסכמי שביתת הנשק עם צרפת.⁵¹⁶

במטרה לשמור על מערכת היחסים הקודמת בין עבר-הירדן לבין שלטונות צרפת, קיימו קירקברייד וווילסון שלוש פגישות במהלך יולי, עם מושל גיבל דרוז, הקולונל בוןואה (Bouveir), ואף אירחו אותו בזרקא.⁵¹⁷

התמוטטות החזית המערבית והפינוי מדנקירק גרמו לבריטים לפתוח בראשית אוגוסט בקמפיין יזום לגיוס לזרועות השונות של הכוחות המזוינים הבריטיים. הצלחת הקמפיין הזה הייתה כה גדולה בקרב היהודים, עד שהרשימות נסגרו, וחלק גדול מהמתנדבים נאלצו לדחות זמנית את גיוסם. באותו זמן נמשכה המגמה הערבית של סירוב לשרת מחוץ לארץ.⁵¹⁸

החששות הכבדים מהסיטואציה החדשה בסוריה, לצד העובדה שהמזרח התיכון היה מאויים כעת משני כיוונים, העלתה את הרעיון של הגדלת ה-TJFF. ה-TJFF מנה באמצע 1940 שש פלוגות, שמחציתן רכובה על סוסים, ומחציתן ממוכנת. כמו-כן היו ל-TJFF למעלה ממאתיים חיילי מילואים. בספטמבר 1940 הציע ה-GOC למקמייקל גיוס של עד 250 אנשי מילואים נוספים ל-TJFF לצורך אבטחתו של צינור הנפט, לכל אורך התוואי שלו בעבר-הירדן.⁵¹⁹

5.א.2: העברת הפיקוד לידי משרד המלחמה והגדלת ה-TJFF, 1940-1941

בתחילת אוקטובר 1940 הגיע לארץ שר החוץ הבריטי, אנתוני אידן (Eden), והשתתף בסיור ביחידות הלגיון וה-TJFF, יחד עם ה-GOC ועם הגנרל וויול (ששימש כעת במפקד הכוחות הבריטיים במזרח התיכון). בעקבות מה שראה ושמע בביקורו, החליט אידן להמליץ על הגדלה מאסיבית נוספת של ה-TJFF, מעבר ל-250 אנשי המילואים שכבר התבקש משרד המושבות לאשר. המלצתו של אידן כללה הוספת שתי פלוגות ממוכנות ל-TJFF, הכפלתו של הגדוד המדברי הממוכן של הלגיון (תוספת של 250 חיילים), ותוספת פלוגה ללגיון. בעקבות המלצות אלה, שגובו בהבטחה של אידן, לדאוג שיגיע סיוע ממשלתי לצורך יישומן,

⁵¹⁵ דיווח של קירקברייד על המצב הפוליטי בעבר-הירדן במאי 1940.
CO 831/55/8

⁵¹⁶ Royle, p. 235.

⁵¹⁷ דיווח של קירקברייד על המצב הפוליטי בעבר-הירדן ביולי 1940.
CO 831/55/8

⁵¹⁸ מברק ממקמייקל למשרד המושבות מה-24.8.40.
CO 733/420/25

⁵¹⁹ מברק ממקמייקל למשרד המושבות מה-30.9.40.
CO 820/45/16

פנה מקמייקל למשרד המושבות בבקשה לקבל אישור לסיוע מידי, בכדי שהגיוס יוכל להתחיל⁵²⁰. בתוך חמישה ימים מפנייתו של מקמייקל למשרד המושבות, ב-24 באוקטובר, אישר משרד האוצר את הבקשות לסיוע המיוחד לצרכים שאותם ביקש מקמייקל, והמהלך להגדלה חסרת תקדים של ה-TJFF, החל⁵²¹.

השינויים הגדולים שעמד לעבור ה-TJFF, חייבו שינוי מוחלט בהערכות התקציביות שהוגשו על ידו ליועץ הכלכלי של ממשלת המנדט בתחילת 1940. על פי הערכות אלה, שהוגשו בפברואר 1940, לא היה צפוי כל שינוי משמעותי במימדי הכוח, ותקציבו הכללי המתוכנן, היה אמור לעמוד על כרבע מליון לירות שטרלינג⁵²². בדצמבר 1940 העביר מקמייקל את ההערכות המתוקנות של ה-TJFF ל-1/1940, והן עמדו על כ-605,000 לירות שטרלינג⁵²³. במסגרת הערכות אלה נקבע שההתרחבות של ה-TJFF תהיה במצבת הכוח הסדיר שלו, ולא במסגרת מערך המילואים.

מהלכים אלה של הכנת ה-TJFF לקראת צמיחה משמעותית בכוחו, אירעה במקביל להחלטה שהפיקוד על הכוחות הבריטיים והמקומיים בעבר-הירדן (דהיינו, ה-TJFF והלגיון) יועבר מידי ה-AOC ויעבור לידי ה-GOC⁵²⁴. ב-9 בדצמבר הועברה הפקודה באופן רשמי, ונכנסה לתוקף באופן מידי⁵²⁵. מתוך רצון שלא להכעיס את עבדאללה, שהחלטה לגבי הלגיון נתקבלה מבלי להתייעץ עימו, עדכן אותו קירקברייט באופן פורמאלי, ביקש את הסכמתו למהלך (שכבר בוצע), וקיבל אותה⁵²⁶.

באפריל 1941 הושלם המהלך להכפפת ה-TJFF למשרד המלחמה, ונקבע שהכוח מוצא מתחום סמכותו של משרד המושבות, ומועבר למשרד המלחמה (החלטה זהה נתקבלה, כפי שצויין קודם, גם לגבי כוחות קולוניאליים אחרים, כמו ה-ACF), החלטה שנשארה בתוקף עד לקבלת ההחלטה על פירוקו הסופי של ה-TJFF⁵²⁷. מייד אחרי שקיבל את האחריות המנהלית (ולא רק הפיקודית) על ה-TJFF, קבע ה-GOC, שהפיקוד על כל כוחות היבשה החונים בעבר-הירדן, יהיה של ווילסון, מה שהכפיף את גלאב לוויילסון⁵²⁸. המהלך להרחבת ה-TJFF נכנס להילוך גבוה בדצמבר 1940. משרדי גיוס נפרדים מאלו של הצבא, נפתחו בערים ובכפרים גדולים, וקצינים וחיילים של ה-TJFF (בעיקר יוצאי אותם יישובים) נשלחו לשם, בכדי לעודד התנדבות ל-TJFF. באירועים משותפים שאורגנו על ידי הצבא (שגייס ליחידות הרגלים, ה"באפס", באותה עת), התברר שהמשכורת הגבוהה יותר ב-TJFF, והידיעה שה-TJFF לא אמור לשרת

⁵²⁰ מברק ממקמייקל לשר המושבות מה-19.10.40.

CO 820/45/16

⁵²¹ מברק ממשרד האוצר למשרד המושבות מה-24.10.40.

CO 820/45/16

⁵²² מכתב ממקמייקל למקדולנד מה-31.1.40.

CO 831/53/1

⁵²³ מכתב ממקמייקל לשר המושבות, הלורד לוייד (Lloyd), מה-22.1.41.

CO 831/53/1

⁵²⁴ מברק ממשרד המושבות למקמייקל מה-26.11.40, ומברקו של ה-AOC למזכיר הראשי של ממשלת המנדט מה-12.2.41.

גנוך המדינה, מ-426.

⁵²⁵ מכתב מהמפקדה הכללית של הכוחות הבריטיים בארץ ישראל ובעבר-הירדן, ליחידות הצבאיות המוצבות בהן, מה-9.12.40.

גנוך המדינה, מ-426.

⁵²⁶ מברק קירקברייט למקמייקל מה-18.12.40.

גנוך המדינה, מ-426.

⁵²⁷ מסמך מונטגומרי, ע"מ 8.

⁵²⁸ מכתב מהמפקדה הכללית של הכוחות הבריטיים בארץ ישראל ובעבר הירדן, ליחידות הצבאיות המוצבות בהן, מה-1.4.41.

גנוך המדינה, מ-426.

מחוץ לתחומי המנדט, פועלים לטובתו, והוא מגייס בקלות רבה בהרבה⁵²⁹. במחצית הראשונה של חודש מרץ 1941, למשל, הגיעו לא פחות מ-400 בקשות להתגייס ל-TJFF, במחוז השומרון לבדו, בעוד שהצבא כמעט ולא הצליח לגייס איש. ההערכה שהעביר מושל המחוז הייתה שכל זמן שה-TJFF מעודד גיוס לשורותיו, לצבא אין סיכוי לגייס ערבים לשורותיו⁵³⁰.

פתיחת משרדי הגיוס, במקום לחכות שמתנדבים יגיעו אליו, אפשרה ל-TJFF למלא את התקנים שהקצה בתוך פחות מחודשיים, ומצבת חייליו גדלה כמעט פי שלושה. רוב המגויסים החדשים הגיעו מאותם מקומות, שה-TJFF גייס מתוכם בעבר, דהיינו בעיקר מאזורי השומרון, יהודה והגליל⁵³¹. לעומת זאת, אחוז הצ'רקסים ב-TJFF צנח משמעותית, מכיוון שהאוכלוסייה הצ'רקסית הייתה קטנה מכדי לאפשר גיוס במימדים כאלה.

ב-1 בינואר הוכרז רשמית ששלוש פלוגות הפרשים A, B ו-C יהפכו לגדוד פרשים, שעליו יפקד המייג'ור מונטגומרי (Montgomery), שלרגל מינויו קיבל קידום זמני ללוטננט קולונל. מפקדת הגדוד נקבעה לצמח. ב-1 בפברואר הוכרז שהפלוגות הממוכנות L, D ו-F, יהפכו לגדוד ממוכן שבראשו הוצב מייג'ור ג' קילקלי (Killkelly), שקיבל קידום זמני ללוטננט קולונל. המחסן הראשי של ה-TJFF הועבר מזרקא למעאן, ובראשו הוצב מייג'ור פיילי (Paley), שקיבל קידום זמני ללוטננט קולונל. בנוסף הוקמה פלוגה ממוכנת חטיבתית שתפקידה היה לשמור על קווי התקשורת (L of C) בעבר-הירדן, ולפטרל לאורך צינור הנפט. כדי להתמודד עם המיכון המאסיבי, הוקמה יחידה של "סיוע קל" (L.A.D) שיכלה לספק שירותי סדנא ניידים, וללוות כוחות ממוכנים, מבלי שיצטרכו לשוב לבסיס לתיקונים שאינם מסובכים. ווילסון עצמו קיבל קידום זמני לקולונל (ובכך הוא השלים קידום בפועל של שתי דרגות בתוך חצי שנה), וסגנו היה קצין ה-TJFF הותיק, מייג'ור ג' סמית' (Smith) שהיה השריד האחרון של הז'נדרמריה הפלשתינאית, וקיבל גם הוא קידום זמני ללוטננט קולונל⁵³².

מספרם הכללי של החוגרים המקומיים עלה מ-1,036 ל-2501. במספר אנשי המילואים לא נעשה כל שינוי (מספרם נשאר 223). מספר הקצינים המקומיים גדל מ-32 ל-60, ובהם 26 קצינים בדרגת קאיד, בהשוואה ל-8 ב-1940 (חלק מהקצינים בדרגת קאיד, קודמו בהמשך השנה לדרגת קאימקאם). מספר הקצינים והנגדים הבריטיים גדל מ-36 ל-58⁵³³.

5. ב. : משבר בעראק, וסירוב פקודה המוני ב-TJFF (אפריל-מאי 1941)

5. ב. 1 : מרד רשיד עאלי אל-כילאני

ב-3 באפריל 1941 התרחשה הפיכה צבאית בעראק והביאה לנפילת הממשל הפרו-בריטי (שבראשו עמדו העוצר עבד אלאלה וראש הממשלה נורי סעיד, שנאלצו למצוא מקלט בספינת תותחים בריטית ליד בצרה).

⁵²⁹ דיווח של מושל מחוז ירושלים מה-5.1.41 על המתרחש במחוז במחצית השנייה של דצמבר 1940.
CO 733/420/23

⁵³⁰ דיווח של מושל מחוז השומרון מה-19.3.41 על המתרחש במחוז במחצית הראשונה של מרץ 1941.
CO 733/439/15

⁵³¹ מכתב מהמושל בפועל של מחוז השומרון למזכיר הראשי מה-4.10.43.

גנזך המדינה מ-112/43

⁵³² מסמך מונטגומרי, ע"מ 4, ומצבת רישום קצינים בריטיים ב-TJFF מה-3.11.41, מתוך יומני המלחמה של ה-TJFF מ-1941.
WO 169/1056

⁵³³ הערכות רשמיות שהגיש ה-TJFF וצורפו למכתבו של מקמייקל ללויד מה-22.1.41.
CO 831/56/4

הפיכה זו העמידה בסכנה מיידית את בסיס האוויר הבריטי הגדול, שנמצא בחבאניה (בו היו בערך כאלפיים חיילים בריטים ועראקים, בנוסף לאזרחים בריטיים שמצאו בו מקלט), כשמונים קילומטרים מערבית לבגדאד⁵³⁴. כמו כן, התעורר חשש שדיוויזיה מוטסת גרמנית תנצל הזדמנות זו ותשלח כדי לתפוס את הבסיס, מה שיביא לניתוק בריטניה מחלק גדול ממקורות הנפט שלה.

בנוסף לחששות הבריטיים מהפיכת עראק לבסיס זר, הובע מצד האמיר עבדאללה, חשש מחדירת תעמולה גרמנית לתוך סוריה, מצרים, ארץ ישראל ועבר הירדן, שתעורר תסיסה אם לא ידוכא המרד בעראק במהירות⁵³⁵.

נסיבות אלה אילצו את הבריטים לאלתר במהירות כוח נייד שיועד להישלח לחבאניה (שמסוף אפריל עמדה תחת מצור שהוטל עליה על ידי דיוויזיה עראקית), שכונה בשם "האבפורס" (Hubforce – קיצור של "כוח חבאניה"). מפקדו העליון של הכוח, היה ה-GOC, לוטננט גנרל הנרי ווילסון (Wilson), כוח זה כלל יחידות צבא יבשה בריטיות, מכוניות משוריניות של RAF, הגדוד המדברי הממוכן של הלגיון הערבי ופלוגה ממוכנת של ה-TJFF⁵³⁶.

גודלו של האבפורס הפך אותו לאיטי יחסית, בעיתוי שבו נדרשה מהירות רבה, ולכן הורכב מתוכו טור נייד יותר בפיקוד בריגדיר קינגסטון (Kingstone) מפקד חטיבת הפרשים הרביעית (שמוכנה מספר חודשים קודם לכן)⁵³⁷, שנקרא על שם מפקדו "קינגקול" (Kingcol – קיצור של "הטור של קינג"), שאליו נשלח גלאב בתור מדריך, אך הצטרף אליו עם לא פחות מ-350 חיילים (אחרי שאושר לו להגיע לתחנת היציאה ב-H4, במזרח עבר הירדן, עם מספר חיילים)⁵³⁸.

ב-16 במאי הצליחו יחידות קינגקול להבקיע דרך לחבאניה, ובכך חילצו אותה מהמצור שבו היא הייתה נתונה⁵³⁹. בסיועם של שאר הכוחות של האבפורס, הוחזר עבד אל-אלה לתפקידו כעוצר, וסכנת חבירת עראק לכוחות הציר, נמנעה. גלאב טען שפעילותו של הלגיון במסגרת קינגקול, הייתה קריטית להצלת המזרח התיכון כולו מידי מעצמות הציר, בהיותו הכוח המקומי הנאמן היחיד שהשתתף בפעילות, ועשה זאת בהצלחה⁵⁴⁰. קצין המודיעין של קינגקול, סומרסט דה-צ'יר (DeChair), לעומת זאת, נטה להפחית בחשיבות פעילותו של הלגיון למאמץ המלחמה הבריטי⁵⁴¹.

5.ב.2: מרד ב-TJFF (מאי 1941)

משימתו הראשונה של קינגקול הייתה חציית הגבול לתוך עראק, השתלטות על תחנת H-3 בקו צינור הנפט, וכיבוש מוצב המשטרה העראקית ברוטבה. משימה זו הוטלה על הגדוד המדברי הממוכן, ופלוגה D של ה-TJFF. פלוגה D יצאה מזרקא אל H-4 (נקודת ההערכות הקדמית של קינגקול לפני חציית הגבול)

⁵³⁴ Lord Wilson. Eight Years Overseas 1939-1947 (London: Hutchinson & Co., 1951), pp. 104-105. See: Henri Wilson. And: Lunt (1999), p. 78.

See: Lunt (1999).

⁵³⁵ Lias, pp. 129-130.

⁵³⁶ Royle, p. 250.

⁵³⁷ Henri Wilson, p. 105.

⁵³⁸ Lunt (1984), pp. 101-102.

⁵³⁹ Lunt (1984), pp. 103-104. And: Royle, pp. 250-254. And: Lias pp. 132-136.

⁵⁴⁰ John Bagot Glubb. "Appendix: Glubb Pasha's commentary on 'The Golden Carpet'", in: Somerset De Chair. The Golden Carpet (London: Faber and Faber, 1944), pp. 215-216.

⁵⁴¹ Ibid, pp. 212-215.

ב-2 במאי 1941 לפנות בוקר. הפלוגה כללה שלושה קצינים בריטיים, ארבעה קצינים מקומיים וכמאה חיילים⁵⁴².

כאשר הגיעה פלוגה D ל-H-4, היא חנתה לצד חיילי הגדוד הבדוי של גלאב, במשך חמישה ימים עד ששתי היחידות קיבלו פקודה להתקדם. בשלב זה, נעשו, ככל הנראה ניסיונות של חיילים מה-TJFF להתסיס חיילים מהלגיון, ולשכנע אותם להימנע מפעולה כנגד העראקים⁵⁴³. ההערכות, שהגיעו ב-3 במאי, לגבי נוכחות כוחות עראקיים ברוטבה, דיברו על כ-2,000 חיילים עראקיים ברוטבה, ואלף נוספים ב-H-3⁵⁴⁴. הערכות אלה תוקנו כאשר נתפס שוטר מכס עראקי על ידי סיור של פלוגה D, אותו הוביל קצין אנגלי. מחקירת השבוי התברר ששני המתקנים העראקיים, מאויישים על ידי עשרות בודדות של שוטרים וחיילים⁵⁴⁵. ב-5 במאי, אחרי שהסתבר ש-H-3 אינה מוגנת, השתלטה עליה פלוגה D ללא קרב. הגדוד המדברי הממוכן, בפקודו של סגנו של גלאב, נורמן לאש (Lash), ביצע פשיטה באזור רוטבה, ולכד עובדים של כביש צינור הנפט, שדיווחו שברוטבה אין יותר מאשר עשרים לוחמים⁵⁴⁶.

ב-8 במאי ניתנה הוראה לפלוגה D ולגדוד המדברי הממוכן להסתער על רוטבה ולהשתלט עליה. הגדוד המדברי הממוכן נערך להסתערות, אך הקצין המקומי הבכיר בפלוגה D, דהים את שלושת הקצינים הבריטיים, כשהודיע שהוא ואנשיו מסרבים לפעול כנגד העראקים, הן משום שהם מסרבים להילחם באחיהם הערביים, והן משום שמעולם לא הסכימו לשרת מחוץ לגבולות המנדט⁵⁴⁷. אחרי סירוב פקודה זה, הוחזרה פלוגה D במהירות לעבר-הירדן, ופורקה מנסקה ב-H-4 על ידי קציניה הבריטיים, ועיתונאים מערביים שהתנדבו לסייע⁵⁴⁸.

הקצין המקומי הבכיר בפלוגה D היה קאימקאם שכרי אל-עמורי משכס. הוא הצטרף ל-TJFF (אחרי ששירת תקופה בלגיון הערבי) באוקטובר 1926⁵⁴⁹. ב-1939 זכה לכבוד להתמנות לתפקיד "הקצין המקומי הבכיר" (SLO) ב-TJFF (תפקיד ייצוגי שמשמעותו הייתה ייצוג ה-TJFF בטקסים, אבל הייתה לו משמעות בעיני החיילים, שראו בו את הערבי הבכיר ב-TJFF)⁵⁵⁰. שכרי אל-עמורי נחשב היה בעיני הבריטים לסמל של נאמנות, והוא הוערך מאוד על ידי מפקדי ה-TJFF השונים (מילר ציין את העובדה שכשנפרד מפלוגה D, נעמד שכרי, והקריא לכבודו שיר⁵⁵¹), שמינו אותו לאחד הקצינים הראשונים ב-TJFF שזכו לדרגת קאימקאם (עד 1941 היו שתי דרגות שכר לקאיד, אבל לא היה ניתן להתקדם מעבר לדרגה זו). על פי דיווחי שירות הידיעות של "ההגנה", הושפע שכרי אל-עמורי משידורי הרדיו הגרמני⁵⁵².

⁵⁴² יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF ממאי 1941. להלן: יומן מלחמה (מאי 1941) WO 169/1056

⁵⁴³ דיווח של גלאב מ-1942 (ללא תאריך מדוייק) על משימות הלגיון הערבי בעראק. CO 831/58/7

וגם: דיווח של קירקברייד על המצב הפוליטי בעבר-הירדן במאי 1941. להלן: דיווח קירקברייד (מאי 1941) CO 831/58/2

⁵⁴⁴ יומן מלחמה (מאי 1941), הוראת היערכות מספר 2 של קינגקול, מה-3.5.41.

⁵⁴⁵ שם, נספח "F": תקציר חקירתו של סמאח עבאס חסן שנתפס ב-5.5.41 ב-H-3.

⁵⁴⁶ יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF, ה-5.5.41.

⁵⁴⁷ דיווח קירקברייד (מאי 1941).

⁵⁴⁸ Henri Wilson, p. 106.

⁵⁴⁹ דיווח של "ותיק" למפקדת הש"י: רשימת קצינים ערביים מחיל-הספר בפנסיה מה-6.8.47. את"ה 105/69 א'.

⁵⁵⁰ דיווח 1939, ע"מ 65.

⁵⁵¹ יומנו של מילר, ה-20.5.36.

Miller's papers, IWM, 78.20.4

⁵⁵² דיווח של הש"י מה-23.6.47, על חיל-הספר.

את"ה 105/69 א'.

סירוב הפקודה של פלוגה D, גרם לכך שווילסון וקילקלי מיהרו ל-H-4 בלילה שבין ה-8 ל-9 במאי, במטרה להחזיר את הפלוגה לזרקא, והיא שבה לזרקא ב-9 במאי אחרי הצהריים (למעט מחלקה אחת, בפיקודו של קפטן גראנט, אשר נשארה נאמנה, והצטרפה לגדוד הממוכן המדברי, בהתקפתו על רוטבה יומיים מאוחר יותר, ורק אז שבה לזרקא⁵⁵³554). יומני המלחמה של מפקדת ה-TJFF נמנעים מאזכור מפורש של חומרת התקרית, אבל מעיון ביומן ניתן ללמוד אודות עוצמת החשש מההתקוממות: ב-10 במאי נאם ווילסון בפני שלוש מחלקות פלוגה D שהוחזרו מהחזית⁵⁵⁵, ולמחרת בבוקר הובהר שה-TJFF לא ייטול חלק בפעילות מבצעית מחוץ לשטחי המנדט עד להודעה חדשה⁵⁵⁶. ב-15:11 בבוקר (רבע שעה בלבד אחרי קבלת ההוראה שה-TJFF לא יילחם מחוץ לשטחי המנדט), יצא לוטננט קולונל סמית', יחד עם קצין המטה, מייג'ור האקט (לימים מפקדו האחרון של ה-TJFF), למעאן, משם הגיעו ידיעות על "בעיות על רקע דתי". מה שנחשף היה קשר של חיילים ששירתו במחסן הראשי של ה-TJFF (שכלל את הנשקיה הראשית), שזממו להשתלט על נשק, ולהצטרף למהומות שתוכננו על ידי גורמים נוספים בעבר-הירדן (היה דיווח מודיעיני על קשר של כורדים שחלקם שירתו בלגיון וחלקם ב-TJFF, שתכננו לחולל פעולות חבלה במטרה להפריע למאמץ המלחמה הבריטי⁵⁵⁷558).

באותו ערב (ה-11 במאי) כונסה פלוגה F במפרק, וקיבלה הוראה להמתין להוראות⁵⁵⁹. בערב ה-13 במאי, כונסו כל קציני המטה הבריטיים של ה-TJFF ודווחו על ההוראה שנתקבלה מהמפקדה לגבי ביטול השירות מחוץ לתחומי המנדט⁵⁶⁰. בבוקר של ה-14 במאי התקבל במשרדו של ווילסון מכתב אנונימי בערבית שהבהיר לו, שחיילים ערביים יסרבו להילחם במדינה ערבית כמו עראק, ללא קשר להיותם נוצרים או מסלמים⁵⁶¹. קצין הקשר של ה-TJFF, המייג'ור מידלטון (Middleton) דיווח שחייל מסלמי המשרת תחתיו, דיווח לו שאמאם סורי הדורש במסגד בזרקא בשם מחמד בדר אל-דין אל-עציל, הטיף לחיילים שלחימה בעראקים מנוגדת לאסלאם⁵⁶².

ב-14 במאי ב-17:00 כינס ווילסון את הקצינים המקומיים והודיע להם שיתאפשר שחרור מוקדם של חיילים שיסרבו להמשיך לשרת ב-TJFF. למשימות שידרשו יציאה מתחומי המנדט, יצורפו רק מתנדבים⁵⁶³. על הודעה זו חזרו קציני ה-TJFF בפני החיילים, במסדר שנערך בזרקא למחרת בבוקר⁵⁶⁴. האפשרות להשתחרר מה-TJFF מבלי להיחשב כעריק מצאה חן בעיני רבים מהמגוייסים, ובשבועיים הבאים, השתחררו מאות חיילים (חלקם בכפייה – אלה המעורבים בסירוב הפקודה ההמוני, וחלקם מרצון)⁵⁶⁵.

⁵⁵³ יומן מלחמה (מאי 1941), ה-10.5.41, 21:30.

⁵⁵⁴ שם, ה-9.5.41, 17:00.

⁵⁵⁵ יומן מלחמה (מאי 1941), ה-10.5.41, 17:15.

⁵⁵⁶ שם, ה-11.5.41, 11:00.

⁵⁵⁷ שם, נספח "R": דיווח מודיעיני מה-17.5.41.

⁵⁵⁸ דיווח קירקברייד (מאי 1941).

⁵⁵⁹ יומן מלחמה (מאי 1941), ה-11.5.41, 22:50.

⁵⁶⁰ שם, ה-13.5.41, 17:00.

⁵⁶¹ שם, נספח "L": מכתב אנונימי שנשלח לוויילסון ב-13.5.41.

⁵⁶² שם, נספח "T": דיווח של קצין הקשר של ה-TJFF (ללא תאריך).

⁵⁶³ שם, נספח "N", וגם: שם, ה-14.5.41, 17:00.

⁵⁶⁴ שם, ה-15.5.41, 09:30.

⁵⁶⁵ דיווח של הש"י מה-23.6.47, על חיל-הספר.

את"ה 105/69 א'.

וגם: יומן מלחמה (מאי 1941), ה-16.5.41, ה-23.5.41, ה-29.5.41.

המהלך הבריטי כנגד הקצינים שהיו מעורבים בסירוב הפקודה ההמוני, הגיע במפתיע. בשבועיים שעברו מאז האירועים ב-H-3, התנהלו היחסים בין מפקדת ה-TJFF לבין שכרי אל-עמורי באופן שגרתי. הוא העביר שלל שנלקח שלא כחוק על ידי חיילי פלוגה D בעראק⁵⁶⁶, ואף הוזמן (יחד עם ווילסון ושני קציני מטה בריטיים נוספים), לייצג את ה-TJFF בארוחה חגיגית בארמון האמיר בעמאן, ב-25 במאי, לציון יום העצמאות של האמירות⁵⁶⁷.

ב-30 במאי הנחית ווילסון את המהלומה שלו, והודיע על סיום שירותם של שלושה קצינים מקומיים, עקב רשלנות פושעת (Culpable neglect): קאימקאם שכרי אל-עמורי; מולאזם עבד אל-ראוף מוחס, ומולאזם נאיף מחמד⁵⁶⁸. למחרת צורף לרשימת הקצינים המודחים משירות גם קאיד אמין עז אל-דין, שהשתייך לפלוגת אבטחת בסיסי ה-TJFF⁵⁶⁹.

יום לפני ההדחות התקיימה ישיבה סודית של מטה ה-TJFF שכללה את ווילסון, מפקדי הגדודים, מפקד מתקן מעאן וקציני המטה הבכירים, ובה הוחלט שפלוגות D ו-F של הגדוד הממוכן, יפורקו לאלתר. הגדוד הממוכן ימנה את פלוגות L, פלוגת אבטחת הבסיסים (שתצוייד בכלי רכב) ופלוגה חדשה (פלוגה M). גיוס בעלי מקצועות טכניים יימשך, למרות שלא מתוכננת הגדלה של מצבת ה-TJFF⁵⁷⁰.

פקודת ה-TJFF שונתה בעקבות המרד, ונקבע בה שהמתגייס יוצב בהתאם לצרכי ה-TJFF, ולפקודות שיקבל ממפקדי ה-TJFF. שינוי זה נעשה כדי שהמתגייסים החדשים לכוח, לא יוכלו לטעון שהתחייבו לשרת רק בשטחי המנדט⁵⁷¹.

הקבוצה האתנית היחידה שהמצב החדש השפיע לחיוב על הגיוס שלה, הייתה היהודים, שמיכון ה-TJFF, והחשדות בנאמנות הערבים, הגבירו את התלות הבריטית בהם. ב-1942 הגיע מספר היהודים לשיא של כל הזמנים, ומספרם גדל מ-19 בתחילת השנה (כולל שלושת הקצינים, לודמר, כספי והוטרינר אפלבאום)⁵⁷², ל-100 בסתיו אותה שנה⁵⁷³, ול-120 בסוף 1942⁵⁷⁴. כבעבר, רוב-רובם של המגוייסיים היהודיים הועסקו בתפקידים תומכי-לחימה, בעיקר במכונאות, קשר, חשמל ופקידות.

בסוף מאי הסתיימה, למעשה, המתוחות ב-TJFF, והחיילים שבחרו להישאר בשירות, כמו-גם המגוייסיים מעתה ואילך, הפגינו רמת משמעת גבוהה. השיפור במצב היה בעיתו, שכן בעקבות דיווחים על הגעתה של משלחת צבאית גרמנית לבירות, החליטו הבריטים על פלישה מיידית לסוריה וללבנון, פלישה שגם ה-TJFF נועד למלא בה תפקיד.

⁵⁶⁶ יומן מלחמה (מאי 1941), 11.5.41, 12:00.

⁵⁶⁷ שם, ה-25.5.41, 09:00.

⁵⁶⁸ יומן מלחמה (מאי 1941), ה-30.5.41.

⁵⁶⁹ שם, ה-31.5.41.

⁵⁷⁰ שם, נספח "Z": סיכום ישיבה על מדיניות עתידית של ה-TJFF, שנערכה ב-29.5.41.

⁵⁷¹ Trans Jordan Frontier Force (Amendment) Ordinance No. 11 of 1941, 30.6.41.

⁵⁷² גנוך המדינה, מ-4399.

⁵⁷³ רשימת החיילים היהודיים ב-TJFF, מה-17.1.41.

אצ"מ, S 25/6288

⁵⁷⁴ מכתב מאברהם ארסט למשה שרתוק מה-14.10.41.

אצ"מ, S 25/6288

⁵⁷⁴ דווח של אברהם ארסט מה-20.11.42.

אצ"מ, S 25/6292

ג.5: הפלישה לסוריה, ה-TJFF עוזב את שטחי המנדט למספר שנים

1.ג.5: הפלישה הבריטית לסוריה (יוני 1941)

כניעת צרפת ב-22 ביוני 1940, והקמת ממשלת וישי, הביאה לכך שהמושבות הצרפתיות מצאו עצמן בבעייה של נאמנות, מכיוון שהיו שתי ממשלות צרפתיות שהגדירו עצמן כלגיטימיות: ממשלת וישי, וממשלת צרפת החופשית (שהוקמה בבריטניה). הנציב העליון של צרפת בסוריה ולבנון, הצהיר על נאמנותו לממשלה שישבה בצרפת (ממשלת וישי), ובכך הפך הגבול בין ארץ ישראל ועבר-הירדן לבין סוריה ולבנון, לגבול שהפריד בין יישויות עוינות. החשש מפני כוחות וישי (שכבר הביא את הבריטים להטביע את הצי הצרפתי באלג'יריה), הביא את הבריטים לתגבר את כוחותיהם בשטח המנדט בארץ ישראל ובעבר-הירדן בדיוויזיה הודית ובדיוויזיה אוסטרלית.

ב-14 במאי הגיעו דיווחים מודיעיניים על שיתוף פעולה צבאי צרפתי-גרמני, במטרה לסייע לעראקים להתגונן מול האבפורס, ועל הגעה של גרמנים לצפון עראק⁵⁷⁵. נוכחותה של דיוויזיה מוטסת גרמנית באגן המזרחי של הים התיכון (היא תקפה את כרתים), הגבירה את החשש מהגעת כוחות גרמנים לסוריה, והפיכתה לבסיס פעיל של מעצמות הציר. בכדי למנוע זאת, החליטו הבריטים להלוים ראשונים, ולהוציא לפועל את מבצע "אקספורטר" (Exporter), שמטרתו היא השתלטות על סוריה ולבנון.

הכוחות שעמדו לרשות הבריטים היו, הדיוויזיה האוסטרלית, הדיוויזיה ההודית, האבפורס, "עראקפורס" (כוחות בריטיים ששהו בעראק עוד לפני הגעת האבפורס, בעיקר בבצרה, ובחבאניה), חטיבה של צבא צרפת החופשית, וכן הגדוד המדברי הממוכן וה-TJFF.

לרשות כוחות וישי עמדו כ-37,000 חיילים, שהשתייכו ל"צבא הלבאנט" שנפרסו לאורך חזית ארוכה מאוד, ממשולש הגבולות עראק-תורכיה-סוריה, ועד לים התיכון, מבלי לדעת מהיכן יותקפו בידי הבריטים. מפקדו העליון של המבצע הזה, היה הנרי ווילסון (שכאמור, פיקד על המבצע בעראק, והוגדר כעת כמפקד הארמיה התשיעית)⁵⁷⁶.

הקרבות בפועל פרצו ב-8 ביוני כאשר הבריטים התקדמו בשני צירים עיקריים: טור אוסטרלי התקדם לאורך החוף בכיוון בירות, וטור שני (שכלל כוחות הודיים ובריטיים) התקדם דרך גיבל דרוז בכיוון דמשק⁵⁷⁷.

התנגדותם של כוחות וישי הייתה חזקה מכפי שהעריכו הבריטים (שקיוו ללא יותר מאשר התנגדות סמלית), ובקרבות היו לא פחות מ-11,000 נפגעים לשני הצדדים (כ-6,400 צרפתים, ו-4,600 לבעלות הברית)⁵⁷⁸. אחרי חודש של קרבות, נשברה ההתנגדות הצרפתית, וב-13 ביולי נכנעו כוחות וישי⁵⁷⁹.

2.ג.5: ה-TJFF בסוריה – המעורבות הישירה היחידה של ה-TJFF במלחמת השנייה

מהרגע שבו הפכה סוריה לשכנה עוינת, פטרלו יחידות ה-TJFF בסמוך לגבול, ואף נטלו חלק, מפעם לפעם, במשימות איסוף מודיעין מעבר לגבול (למשימה נשלחו בעיקר חיילים צ'רקסים, שהיו להם קרובים בסוריה, והבריטים סמכו על נאמנותם)⁵⁸⁰. כאשר החליטו במפקדה של הארמיה התשיעית על פלישה

⁵⁷⁵ יומן מלחמה (מאי 1941), נספח "M": דיווח מודיעיני מה-14.5.41.

⁵⁷⁶ Henri Wilson. pp. 120-121.

⁵⁷⁷ Fullik, p. 42.

⁵⁷⁸ Ibid, p. 44.

⁵⁷⁹ Henri Wilson, pp. 119-120.

⁵⁸⁰ יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF מיוני 1941, ה-1.6.41, 18:00. להלן: יומן מלחמה (יוני 1941)

בהיקף מלא לסוריה, נקבע שה-TJFF יצורף לחטיבה היהודית החמישית, שחנתה בארבע, וכקצין הקישור במפקדת החטיבה, נקבע הקפטן גראנט (ששירת קודם בפלוגה D), ואף נטל חלק בכיבוש רוטבה על ידי הלגיון)⁵⁸¹.

ב-5 ביוני התקבלה הפקודה החטיבתית הראשונה שהגדירה את משימתו של ה-TJFF, שכללה התקדמות לאורך מסילת הברזל החגי'אזית, ואבטחה של מספר גשרים⁵⁸². הפקודה תוקנה פעמיים, אבל המשימה הבסיסית שניתנה ל-TJFF לא השתנתה. כוחות וישי שעמדו בדרכם של שני גדודי ה-TJFF הוערכו כמונים שתי פלוגות (בשני היעדים הגדולים), וארבע מחלקות (בארבעת היעדים שהוגדרו כמשניים)⁵⁸³.

המבצע החל בלילה שבין ה-7 ל-8 ביוני. מפקדת ה-TJFF עברה לארבע, כדי לנהל מקרוב את התקדמות פלוגות M ו-L שנשלחו לתפוס מספר גשרים אסטרטגיים צפונית לדרעא. כוחות וישי הפתיעו בעוצמת התנגדותם, וחלק מהגשרים כבר היו הרוסים, כאשר הגיעו אליהם⁵⁸⁴.

אחרי הפעולה בבוקר הראשון למבצע, נשארה פלוגה L מאחור, וקיבלה אחריות על ניהול מחנה שבויים שהוקם בארבע⁵⁸⁵. המשימה הבאה שהוטלה על ה-TJFF, הייתה השתלטות על אזור דרעא, ושמירה על קווי התקשורת של חטיבה 5. מפקדת ה-TJFF התמקמה בדרעא⁵⁸⁶, בעוד שהגדוד הממוכן התקדם צפונה בעקבות חטיבה, כדי להרחיב את השטח בשליטת בעלות הברית, ולהגן על קווי התקשורת של חטיבה 5. ב-15 ביוני ב-14:00 הותקף הגדוד הממוכן בפיקודו של קילקלי ליד אזרעא, והוא הורה על נסיגה⁵⁸⁷. בבוקר ה-16 במאי נשלחה פלוגה M לתקוף את אגפו הדרומי של הכוח הצרפתי, וסייעה גם בטיווח הארטילריה הבריטית⁵⁸⁸. בליל ה-16-17 ביוני הצליחו כוחות וישי להשתלט על קניטרה, ועוררו בהלה אצל הבריטים, שחששו מניתוק הטור המזרחי שלהם. חיילי ה-TJFF פטרלו סביב דרעא ואזרעא, וקיבלו הוראה לאבטח את קווי התקשורת מפני התקפה צרפתית ממערב⁵⁸⁹. ב-17 ביוני המשיכו יחידות הגדוד הממוכן בתנועה לאיגוף אזרעא, וחיילי וישי, שהחזיקו במוצב בתוך אזרעא, העדיפו לסגת בטרם יכותרו⁵⁹⁰.

ב-22 ביוני תקפה פלוגת פרשים בפיקודו של מייג'ור האקט, את תחנת הרכבת של אם אל-ולד, והשתלטה עליה⁵⁹¹. למבצע זה יש חשיבות גדולה בהיסטוריה הצבאית, שכן מדובר בפעולה הקרבית האחרונה של מדינה מערבית, שכללה הסתערות של פרשים, שהשתמשו בחרבות במהלך הסתערותם⁵⁹². באותו יום עברה מפקדת ה-TJFF לאזרעא, והחלה בפעילות פוליטית שנועדה לרכוש תמיכה מצד תושבי האזור הדרוזים. נציגים של תושבי ג'בל דרוז הגיעו למפקדת ה-TJFF ב-23 ביוני, ושם נתקבלו על ידי ווילסון והקצין הדרוזי קאימקאם יוסף ביי⁵⁹³.

⁵⁸¹ יומן מלחמה (מאי 1941), ה-26.5.41, 11:00.

⁵⁸² יומן מלחמה (יוני 1941), ה-5.6.41, 16:00.

⁵⁸³ שם, נספח 10: פקודה מבצעית מספר 3 ל-TJFF, ה-6.6.41.

⁵⁸⁴ שם, ה-8.6.41, 04:15, 07:00, 07:30.

⁵⁸⁵ שם, ה-10.6.41, 07:00.

⁵⁸⁶ שם, ה-13.6.41, 12:00.

⁵⁸⁷ שם, ה-15.6.41, 14:45.

⁵⁸⁸ שם, ה-16.6.41, 11:15.

⁵⁸⁹ יומן מלחמה (יוני 1941), ה-17.6.41, 01:30.

⁵⁹⁰ שם, שם, דיווחים לאורך היום.

⁵⁹¹ שם, ה-22.6.41.

⁵⁹² Fullik, p. 43.

⁵⁹³ יומן מלחמה (יוני 1941), ה-23.6.41.

ב-25 ביוני חזר קפטן גראנט ממפקדת חטיבה 5, והביא עימו מכתב ממפקד החטיבה, הקולונל לויד (Lloyd), שבו הוא הודה לוויילסון ולחיילי ה-TJFF על עזרתם, והגדיר את פעולתם כחשובה ביותר להצלחת המבצע.⁵⁹⁴

תפקידו של ה-TJFF מסוף יוני ועד לכניעת הצרפתים היה אבטחת הציר שבין דרעא לאזרעא. סך כל נפגעי ה-TJFF במבצע עמד על הרוג אחד (לוחם מגדוד פרשים שטבע), ושני פצועים מהגדוד הממוכן.⁵⁹⁵

5.ד: ה-TJFF מחוץ לשטח המנדט (1942-1944)

בין החודשים אוגוסט לנובמבר 1941 שימש מפקד ה-TJFF כמושל בפועל של החוראן. המשימה שהוטלה על ה-TJFF הייתה של שמירה על השקט ואבטחת קווי התקשורת לתוך סוריה.⁵⁹⁶ כוחו של הגדוד הממוכן הוגדל במהלך החודש, ופלוגה F החלה להיבנות מחדש, במטרה להחזיר את סדר הכוחות של הגדוד הממוכן לשלוש פלוגות מלאות, ולהפוך את פלוגת משמר הבסיסית, לכוח נייד עצמאי (בחודש ספטמבר צמחה יחידה זו למימדים של פלוגה וחצי, עם שש מחלקות ממוכנות).⁵⁹⁷ הגדוד הממוכן קיבל הוראה להציב את אחת מפלוגותיו בפלמירה (כ-170 קילומטרים צפונית-מזרחית לדמשק, ולמעלה מ-150 קילומטרים מכל יחידה אחרת של ה-TJFF), תחת פיקודה של הדיוויזיה החמישית האוסטרלית.⁵⁹⁸ תפקידה של הפלוגה שהוצבה בפלמירה (שלוש הפלוגות התחלפו ביניהן במשימה זו), היה לפטרל בגזרה ולמנוע הברחות. מחלקות שונות של הגדוד הממוכן הועסקו מפעם לפעם בליווי שיירות אספקה לצפון מזרח סוריה, לעיר דיר אל-זור, על גדות הפרת.⁵⁹⁹

בחודש נובמבר שבה לעבר-הירדן הפלוגה הממוכנת שישבה בפלמירה לעבר-הירדן⁶⁰⁰, ומפקדת ה-TJFF הוחזרה לזרקא⁶⁰¹. בסוף 1941 שהה ה-TJFF כולו בעבר-הירדן, בפעם האחרונה, לפני שפורק סופית. זמן זה הוקדש לאימונים של הפלוגות השונות, ובינואר 1942, החלו יחידות השדה של ה-TJFF להישלח לעומק סוריה. פלוגה M נשלחה לפלמירה⁶⁰², וחודשיים אחריה עבר הגדוד כולו לצפון מזרח סוריה: מפקדת הגדוד התמקמה בדיר אל-זור, ושלוש הפלוגות L, M, ו-F, התמקמו בכפרים בגזירה, מזרחית לדיר אל-זור.⁶⁰³

⁵⁹⁴ שם, נספח 12, מכתב מלויד לוויילסון, ה-24.6.41.

⁵⁹⁵ שם, נספח 6, דיווח על המאושפזים בחודש יוני בבית החולים של ה-TJFF בזרקא.

⁵⁹⁶ יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF מספטמבר 1941, ה-6.9.41. להלן: יומן מלחמה (ספטמבר 1941).

WO 169/1056

⁵⁹⁷ שם, נספח 2: סיכום מודיעיני לשבוע שמסתיים ב-26.9.41.

⁵⁹⁸ יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF מאוקטובר 1941, נספח 9: מצבת כוחות ליום ה-26.10.41.

WO 169/1056

⁵⁹⁹ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מיולי-דצמבר 1941.

WO 169/4349

⁶⁰⁰ יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF לנובמבר 1941, ה-15.11.41.

WO 169/1056

⁶⁰¹ שם, ה-23.11.41.

⁶⁰² יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מינואר 1942, ה-16.1.42.

WO 169/4349

⁶⁰³ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF ממרץ 1942, ה-3.3.42 וה-6.3.42.

WO 169/4349

גדוד הפרשים שהה בתקופה זו בגבול שבין סוריה, לבנון וארץ ישראל. באפריל 1942 קיבל גם גדוד הפרשים הוראת תנועה צפונה, והוא חצה את לבנון לאורכה, נכנס לסוריה, והתמקם לאורך הגבול התורכי-סורי, כאשר המפקדה התמקמה סמוך לחלב ושלוש הפלוגות התפרסו צפונה יותר, בכפרים סמוכים לגבול⁶⁰⁴.

משימתם של שני גדודי ה-TJFF, הייתה אבטחת הספר הסורי, והגבול הסורי-תורכי, שנחשב היה לרגיש. התקדמותו המחודשת של הצבא הגרמני בתוך ברית המועצות בתחילת אביב 1942, והשליטה הגרמנית בבלקן, העמידו את תורכיה בפני סיטואציה לא קלה, והיה חשש מפני הצטרפות תורכית לציר, שתהפוך את הגבול התורכי-סורי לגבול עויין⁶⁰⁵. בהקשר זה חשוב לציין שמקורות בשירות הידיעות של ההגנה טענו שראו מסמכים בריטיים שקבעו שה-TJFF אינו אמין. במסמכים נאמר, אליבא דמקורות שירות הידיעות, שבמקרה שהגרמנים אכן יפלו לסוריה, יש לצרף את יחידות ה-TJFF ליחידות בריטיות גדולות יותר, שכן אם יילחמו בנפרד מהבריטים, ייתכן מאוד שיערקו⁶⁰⁶.

היחידה הלוחמת היחידה של ה-TJFF שנותרה בעבר-הירדן, היא יחידת אבטחת הבסיסים הניידת, אשר מחלקותיה היו פרוסות בנקודות אסטרטגיות על צירי התחבורה הראשיים בעבר-הירדן – ב-H-4, במפרק ובארבד (שם ישבה מפקדת היחידה)⁶⁰⁷. יחידה זו הוצבה תחת פיקודו של מפקד תת-אזור צבאי מספר 96 (אזור עבר-הירדן). תת-האזור הצבאי נוצר בעקבות ריכוזם של כוחות בריטיים רבים באזור, בהיקף שלא אפשר להותירם תחת אחריותו של מפקד ה-TJFF (כפי שנקבע באפריל 1941). באוקטובר הורחבה פריסת יחידת אבטחת הבסיסים, ושתיים משלוש המחלקות שישבו במפקדה בארבד, נפרסו במעאן ובגיסר אל-מג'אמע. המחלקה שישבה ב-H-4 עברה לזרקא כדי לאבטח את הבסיס והכביש הסמוך אליו⁶⁰⁸.

יחידת אבטחת הבסיסים נחשבה בעיני מפקדת ה-TJFF ומשרד המלחמה, כפוטנציאל לגדוד ממוכן שני. ביוני 1942 החליטו במשותף ממשלת המנדט ומשרד המלחמה על גיוס פלוגה נוספת ליחידת אבטחת הבסיסים (שהייתה מגדילה את מצבת החיילים ביחידה, לשתיים וחצי פלוגות מלאות, קרוב מאוד למצבה של גדוד, שמנה שלוש פלוגות). בנוסף, הוחלט על הגדלה נוספת של הלגיון הערבי. הלגיון, שהחל את המלחמה עם גדוד ממוכן אחד, הוכפל בהיקפו עד 1942, וכעת הומלץ לגייס גדוד ממוכן נוסף, ולהגיע למצבה של חטיבה ממוכנת שלמה⁶⁰⁹. כעבור חודש הודו במפקדת הצבא הבריטי בארץ ישראל בכישלונו של ניסיון ההקמה של פלוגה ממוכנת נוספת ל-TJFF. הנימוק שניתן לכישלון היה העדר מתנדבים מתאימים לשירות ביחידה ממוכנת. בהשוואה לכישלון ה-TJFF למצוא חיילים מתאימים, בלטה הצלחתו של הלגיון לגייס בתוך חודש למעלה ממאתיים חיילים לגדוד הממוכן החדש שהוחל בהקמתו, הצלחה זו היא משמעותית עוד יותר, אם לוקחים בחשבון שמאגר המתגייסים הפוטנציאלי של הלגיון, הוא קטן

⁶⁰⁴ יומן מלחמה של גדוד הפרשים של ה-TJFF ממרץ-מאי 1942, ה-2.5.42, WO 169/4353

⁶⁰⁵ Henri Wilson, p. 123.

⁶⁰⁶ דיווח של "הנוף" למטה הש"י, על תולדות חיל-הספר, מה-4.11.47. את"ה 105/69 א'

⁶⁰⁷ יומן המלחמה של מפקדת ה-TJFF מאפריל 1942, נספח 15: מצבת כוחות ה-TJFF ב-22.4.42, WO 169/4346

⁶⁰⁸ יומן המלחמה של מפקדת ה-TJFF מאוקטובר 1942, נספח 6: מצבת כוחות ה-TJFF ב-16.10.42, WO 169/4346

⁶⁰⁹ דיווח של קירקברייד על המצב הפוליטי בעבר-הירדן לחודש יוני 1942, CO 831/58/3

משמעותית מזה של ה-TJFF, שגייס חיילים גם מחוץ לשטח עבר-הירדן⁶¹⁰. בתחילת 1942 החזיק ה-TJFF יותר חיילים קרביים מאשר הלגיון, אך בסוף השנה, היה כוחו הקרבי של הלגיון גדול יותר, וכל יחידות השדה הניידות שלו, היו ממוכנות, הפער בסדר הכוחות בין הלגיון וה-TJFF רק יילך ויגדל עם השנים, והדבר היווה ביטוי הן לאמון הגדול יותר של הבריטים בחייליו של גלאב, והן לעובדה שמאמצי הגיוס של גלאב, היו מוצלחים בהרבה. אמונם של הבריטים בגלאב בא לידי ביטוי במהלך נוסף להגדלת כוחו של הלגיון, בו הוחל בסוף 1942, שכלל את יצירתן של פלוגות רגלים לאבטחת מתקנים בריטיים במזרח התיכון⁶¹¹. הצורך בפלוגות משמר אלה, הביא לכך שעד לסוף המלחמה גדל מספרן מ-4 ל-15, והן מנו כאלפי חיילים שנפרסו ברובם הגדול, בארץ ישראל⁶¹². העובדה שה-TJFF כשל במציאת מתנדבים מתאימים, למרות שהלגיון מצא שפע של מתנדבים שכאלה, מתוך מאגר מתגייסים פוטנציאלי מצומצם למדי (שהצעירים אשר נכללו בו, יכלו להתגייס ל-TJFF אבל בחרו להתגייס ללגיון), חידדה עוד יותר את כישלון ה-TJFF בתחום זה, ותרמה רבות לפגיעה בתדמיתו בעיני הפיקוד העליון הבריטי. מפקדי ה-TJFF לא טענו שהיה ניסיון מכוון לפגוע ביכולתו של ה-TJFF לגייס חיילים, אבל אין עוררין שכשלונו הגיוס של ה-TJFF סייע רבות לחיזוק מעמדו של הלגיון על חשבונם של ה-TJFF.

יחידות התחזוקה הכלליות של ה-TJFF והמפקדה שלו, נותרו בעבר-הירדן. סדנת הרכב הראשית בזרקה ויחידת ה-LAD, פעלו תחת פיקודתה של הארמיה התשיעית וטיפלו ברכבים של כל היחידות הצבאיות שעברו בעבר-הירדן. במסגרת זו הוקמה יחידה לטיפול ולשיקום, שפעלה ממתקן טיפולים במפרק. קצב העבודה של יחידה זו היה מאסיבי, בגלל התעבורה בין איראן (שהבריטים והסובייטים כבשו במבצע משותף באוגוסט-ספטמבר 1941) לים התיכון. בין השאר, עבר במהלך 1942, הכוח הפולני שגוייס בברית המועצות, בפיקודו של הגנרל אנדרס. כוח זה כלל למעלה מ-115,000 חיילים, וכולו עבר דרך עבר-הירדן, לאורך כביש צינור הנפט⁶¹³. ביום ממוצע ב-1942 תוקנו והוחזרו לכשירות ששה עד עשרה כלי רכב מכל הסוגים⁶¹⁴.

בספטמבר 1942 הצטרפה יחידת ה-LAD לגדוד הממוכן בגזירה הסורית, כדי שהיחידות הממוכנות לא יצטרכו להיות תלויות בקו לוגיסטי ארוך, לצורך טיפולים שוטפים ברכבים⁶¹⁵. כעבור חודשיים החליטה הארמיה התשיעית (שתחת פיקודה פעלו כל יחידות ה-TJFF, למעט יחידת אבטחת הבסיסים), שיש צורך דחוף יותר בסדנאות בארץ ישראל והיא הועברה לטול כרם, בסוף נובמבר⁶¹⁶.

ב-30 בדצמבר 1942, אחרי שנתיים וחצי בתפקיד, סיים ווילסון את תפקידו כמפקד ה-TJFF, וחזר לבריטניה⁶¹⁷. כאשר נדונה שאלת מינוי מחליף לוויילסון, סברו במפקדת הצבא הבריטי במזרח התיכון, שאין טעם להביא מועמד חיצוני בעיצומה של מלחמה, ובכך לבזבז זמן על חפיפה והכשרה. מסיבה זו נבחר לתפקיד מפקד גדוד הפרשים, ג' מונטגומרי. מונטגומרי שירת ב-TJFF בין 1928 ל-1930, בתור מפקד של

⁶¹⁰ דיווח של קירקברייט על המצב הפוליטי בעבר-הירדן לחודש יולי 1942.
CO 831/58/3

⁶¹¹ Lunt (1984), p. 114. And: El-Edroosi, p. 235.

⁶¹² Vatikiotis, p. 75. And: Lunt (1984), p. 119.

⁶¹³ ראיון עם יוסף שר שלום מה-16.5.2003.

⁶¹⁴ יומן מלחמה של יחידת הטיפול והשיקום של ה-TJFF לשנת 1942.

WO 169/4355

⁶¹⁵ יומן מלחמה של יחידת ה-LAD של ה-TJFF מספטמבר 1942.

WO 169/4354

⁶¹⁶ יומן המלחמה של מפקדת ה-TJFF מדצמבר 1942, נספח 5: מצבת כוחות ה-TJFF ב-4.12.42. להלן יומן מלחמה (דצמבר 1942).

WO 169/4346

⁶¹⁷ מסמך מונטגומרי, נספח "D".

חצי פלוגת פרשים, וכמדריך באקדמיה הצבאית וולוויץ' (Woolwich) בין 1934 ל-1939⁶¹⁸. כאשר נודע בתחילת 1938 על התפנותו של תקן של מפקד פלוגת פרשים ב-TJFF, עלתה מועמדותו של מונטגומרי לתפקיד והוא זכה בו. הוא נכנס לתפקידו באוגוסט 1939 וקיבל דרגה מקומית של מייג'ור⁶¹⁹. כאשר הוגדל כוחו של ה-TJFF והוקם גדוד הפרשים, נתמנה מונטגומרי למפקדו הראשון, והוא שימש בתפקיד זה במשך קרוב לשנתיים, עד למינויו למפקד של ה-TJFF. מחליפו של מונטגומרי בגדוד הפרשים היה מייג'ור קמרון (Cameron), אשר שימש לפני כן כמפקד פלוגה בגדוד הפרשים⁶²⁰.

סוף 1942 ותחילת 1943 בישרו על סילוקה הסופי של סכנת השתלטות מדינות הציר על המזרח התיכון. מתקפת הנגד הסובייטית בסטאלינגראד ונצחון הארמיה השמינית הבריטית על הקורפוס האפריקני של הצבא הגרמני באל-עלמין, שינו באופן דראסטי את המצב במזרח התיכון. יחידות קרביות שהוצבו בעבר-הירדן ובארץ ישראל, הועברו למקומות קרובים יותר לחזית, והאזור הצבאי המיוחד מספר 96, שהתקיים בעבר-הירדן מאמצע 1941, הועבר מידי מפקדת הצבא הבריטי, לידי ה-TJFF⁶²¹. מהלך זה יצר מצב מוזר שבמסגרתו מצא עצמו מונטגומרי מתפקד כמפקדם של כוחות הלגיון שחנו בעבר-הירדן (חלק מחיילי הלגיון חנו בארץ ישראל, בסוריה ובעראק), ושל שאר הכוחות הבריטיים באמירות, ובה בעת רוב החיילים של ה-TJFF (שני הגדודים) סופחו ליחידות אחרות.

בשמונת החודשים הראשונים של 1943 המשיך הגדוד הממוכן בפעילות שגרתית בג'זירה הסורית, וביצע מספר מבצעים נרחבים מול מברחי סחורות אסורות מתורכיה⁶²². בספטמבר 1943 הורתה מפקדת הארמיה התשיעית לגדוד הממוכן לנוע לעיר בנדר עבאס, שנמצא בחופו בצפוני של המפרץ הפרסי. מסעו של הגדוד נמשך למעלה מחודשיים, בשיירה שנסעה דרך מפרק (שם הוכנו הרכבים למסע הארוך), דרך בגדאד. ב-20 בנובמבר 1943 הגיע הגדוד לבנדר עבאס⁶²³.

משימתו של הגדוד הממוכן באיראן הייתה הצטרפות לפעולה נרחבת שיזמה מפקדת הארמיה התשיעית, ללחימה בנחילי ארבה, שהציפו את דרום-מערב איראן⁶²⁴. במהלך שהותו בת ארבעת החודשים באיראן, היה הגדוד הממוכן מסופח לדיוויזיה ה-12 ההודית, ופעל בכפיפות לחטיבה הרגלים ה-40 של הדיוויזיה⁶²⁵. הגדוד הממוכן שהה באיראן מסוף נובמבר 1943 עד סוף אפריל 1944, במהלכם היה חלק מהלחימה המוצלחת של הבריטים בארבה. ב-1 בינואר סיים לוטננט קולונל קילקלי את תפקידו כמפקד הגדוד הממוכן, והוחלף במייג'ור ה' ווילסון, שקיבל דרגת לוטננט קולונל. ווילסון שימש לפני כן במפקד

⁶¹⁸ קטעים ממכתב מלוטננט קולונל קול ממושרד המושבות לקריסטל, מה-14.2.38.

CO 831/45/6

⁶¹⁹ מכתב ממקמייקל למקדולנד מה-25.10.38.

CO 831/49/5

⁶²⁰ יומן מלחמה (דצמבר 1942), נספח 9, מצבת הקצינים הבריטיים ב-TJFF.

WO 169/4346

⁶²¹ דיווח של קירקבריי על המצב הפוליטי בעבר-הירדן בחודש יולי 1943.

CO 831/60/2

וגם: יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF לחודש יולי 1943, ה-23.7.43.

WO 169/9173

⁶²² יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מאי 1943, נספחים "A" ו"C": פקודות מבצע מה-13.5.41 ו-24.5.43.

WO 169/9051

⁶²³ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מנובמבר 1943, 20.11.43. להלן: יומן מלחמה של הגדוד הממוכן (נובמבר 1943).

WO 169/9051

⁶²⁴ שם, נספח "H": הוראה מנהלית מספר 55 של מפקדת הצבא הבריטי בפרס מה-8.11.43.

⁶²⁵ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן (נובמבר 1943), נספח "H": הוראה מנהלית מספר 55 של מפקדת הצבא הבריטי בפרס

מה-8.11.43.

פלוגה ממוכנת בכוח⁶²⁶. ב-20 באפריל 1944 החל הגדוד לנוע מערבה בשיירה של 150 כלי רכב, וב-12 במאי הגיע לבסיס בזרקא⁶²⁷.

אחרי תקופת מנוחה בת חודש וחצי בזרקא (במהלכה יצאו רוב חיילי הגדוד לחופשה ממושכת, אחרי שלא ביקרו בבתיהם במשך חודשים), נשלח הגדוד לחלב, להמשיך במשימתו הקודמת של אבטחת הגבול הצפוני של סוריה⁶²⁸. במשך חודשיים וחצי קיים הגדוד סיורים לאורך מאות קילומטרים בחלקו המזרחי של הגבול התורכי-סורי, ובסוף ספטמבר קיבל ווילסון פקודה שסיפוחו של הגדוד הסתיים, ועליו לשוב לזרקא⁶²⁹.

שהותו של הגדוד בזרקא הייתה רק לצרכי התארגנות, ומשם עבר הגדוד כולו לדרום בקעת הירדן (אזור יריחו), שם עסק באימונים ובפטרולים לאורך הגבול בין ארץ ישראל ועבר-הירדן. ב-13 אוקטובר הוצנחו באזור כמה אנשי מודיעין גרמניים ועימם ערבים ששיתפו עימם פעולה, והגדוד נפרס במטרה לאתר אותם. ב-16 באוקטובר הצליח פטרול של פלוגה F ללכוד שני גרמנים וערבי, והגדוד הוחזר לשגרת אימונים ופטרולים⁶³⁰ (בדעיבד הסתבר שלא כל הצונחים נתפסו, ואחד מהם היה מנהיג הכנופיה הבכיר מימי המרד הערבי, חסן סלאמה).

פלוגה M של הגדוד הממוכן לא הוצבה בבקעת הירדן, יחד עם שאר הגדוד, אלא נשלחה ללטרון לסייע באבטחה היקפית של מחנה המעצר שהקימו הבריטים במקום, ובו שהו מאות עצורים. בריחתם של עצורי לוחמי חירות ישראל, מספר חודשים קודם לכן, והצהרת ראשי ארגון זה, שינסו לחלץ את אנשיהם בכוח, הביאה לכוננות מוגברת של פלוגה M, שמפקדה העריך שהשוטרים ששומרים על המחנה לא יוכלו להחזיק מעמד יותר מ-15 דקות במקרה של התקפה מבחוץ⁶³¹. אחרי שבועיים הצטרפה הפלוגה לשאר הגדוד, והוחלפה על ידי שלוש מחלקות של פלוגת המשמר הנייד, שלטרון נקבעה כבסיס הקבע שלה, מעתה ואילך⁶³².

בתחילת נובמבר 1944 קיבל הגדוד את פקודת התנועה האחרונה שלו במלחמה, והמפקדה ושלוש הפלוגות עברו לצפון ארץ-ישראל, במטרה לחזק את הפיקוח על הגבול בין המנדט לבין סוריה ולבנון. הגדוד הוצב תחת פיקודו של אזור צבאי 15 שמפקדתו ישבה בעכו וכלל את צפון ארץ ישראל⁶³³. לאורך 1943 ו-1944 המשיך גדוד הפרשים למלא תפקיד של פיקוח ומניעת הברחות לאורך חלקו המערבי של הגבול התורכי-סורי (מחלב מערבה). בספטמבר 1944 הוסב הגדוד לתקופה מסויימת לגדוד ממונע בגייפים, ותוגבר בשתי מחלקות של פלוגת המשמר הנייד, מכיוון שבסביבה הייתה התפרצות של

⁶²⁶ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF, מינואר 1944, 1.1.44. WO 169/15868

⁶²⁷ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF, מאי 1944, 12.5.44. WO 169/15868

⁶²⁸ יומן המלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF, יולי 1944, 1.7.44. WO 169/15868

⁶²⁹ יומן המלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF, ספטמבר 1944, נספח "B": פקודת תנועה מה-29.9.44. WO 169/15868

⁶³⁰ יומן המלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF, מאוקטובר 1944, 16.10.44, 10:30. WO 169/15868

⁶³¹ שם, נספח "E/4": פקודת מבצע מספר 1 של פלוגה M, ה-19.10.44.

⁶³² יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF, מאוקטובר 1944, 26.10.44. WO 169/15866

⁶³³ דיווח של מושל הגליל, אוונס (Evans), על המתרחש במחוז במחצית הראשונה של נובמבר 1944. להלן: דיווח אוונס (מחצית ראשונה של נובמבר 1944)

וגם: יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF, נובמבר 1944, נספח "D/2": פקודה מספר 1 מה-7.11.44. WO 169/15868

מחלת סוסים אפריקנית, והסוסים נדרשו לקבל חיסון שהשבית אותם לחודש. אך הסבה זו הייתה זמנית בלבד, ואחרי התאוששות הסוסים, הגדוד חזר לייעודו המקורי כגדוד פרשים⁶³⁴. בנובמבר הגיעה פקודת תנועה של הגדוד הממונע לארץ ישראל, ובמסע דרך לבנון שהסתיים בתחילת דצמבר, הגיעו שלוש פלוגות והמפקדה של גדוד הפרשים, ליעדן, צפון ארץ ישראל⁶³⁵. מפקדת הגדוד והבסיס הראשי שלו היו בראש פינה, הוא הוכפף למפקד אזור צבאי 15, ובדומה לגדוד הממוכן, הופקד על גזרה בגבולה הצפוני של ארץ ישראל⁶³⁶.

ביולי 1943 שונה שמה של יחידת הגנת הבסיסים, והיא הוגדרה עתה כ"פלוגת המשמר הנייד". בפועל, המשיכה היחידה לפטרל לאורך צירי התחבורה הראשיים בעבר-הירדן, ודבר לא השתנה בהגדרת התפקיד שלה. בספטמבר 1944 סייעה, כאמור היחידה לגדוד הפרשים בסוריה במשך חודש, והחל מחודש נובמבר קבעה היחידה את בסיסה בלטרון.

מסוף 1944 היו כל יחידות השדה של ה-TJFF מרוכזות בארץ ישראל, אך המפקדה הראשית, מתקן האימונים, הסדנאות הראשיות והמחסנים, כולם נותרו בעבר-הירדן. מבחינת ה-TJFF הסתיימה מלחמת העולם השנייה בנובמבר 1944, ומשימתו הבאה תימשך קרוב לשלוש וחצי שנים, עד לפירוקו הסופי.

⁶³⁴ ראיון עם יוסף שר שלום מה-16.5.2003.

וגם: יומן מלחמה של גדוד הפרשים של ה-TJFF מספטמבר 1944, נספח 6: פקודה מספר 16 מה-23.9.44.
WO 169/15872

⁶³⁵ יומן מלחמה של גדוד הפרשים של ה-TJFF מנובמבר 1944, נספח 4: פקודה מספר 18 מה-25.11.44.
WO 169/15872

⁶³⁶ יומן מלחמה של גדוד הפרשים של ה-TJFF מדצמבר 1944, נספח 3: פקודה מספר 19 מה-6.12.44. להלן: פקודה מספר 19.
WO 169/15872

פרק ששי: ה-TJFF בין מלחמתה העולם השנייה למלחמת 1948

6.א: המשימות של ה-TJFF באזור צבאי 15 ובסוריה ב-1945-1946

6.א.1: המאבק בעלייה הבלתי-לגאלית במחצית הראשונה של 1945

כאשר הוצבו שני גדודי ה-TJFF בגליל, המשימה שניתנה להן הוגדרה בפשטות כמניעת מעבר של אנשים וסחורות מוברחות מסוריה ולבנון לתוך ארץ ישראל. לכאורה, לא היה הבדל בין משימה זו, לבין משימות דומות שביצע ה-TJFF בשנות השלושים, בצפון עבר-הירדן ובצפון בקעת הירדן. בפועל, במשימה זו היו רגישויות רבות שלא התקיימו בעבר, ובראשן המגע הרצוף עם האוכלוסייה היהודית כאוכלוסייה שנתפסה כגורם בעייתי בכל הנוגע להברחת בני אדם מעבר לגבול.

היתקלויות בודדות של חיילי ה-TJFF עם יהודים שניסו להיכנס לארץ ישראל באופן בלתי-לגאלי היו כבר בשנות השלושים, כאשר יהודים מעראק ניסו להגיע לארץ ישראל דרך עבר-הירדן ללא סרטיפיקאטים⁶³⁷. ב-1942 החלה להתארגן באופן ספונטאני פעילות עלייה בלתי לגאלית מסוריה (הגבול היה פרוץ-למעשה מאז כיבוש סוריה בידי הבריטים), ורק במקרים בודדים נוצר מגע בין כוחות הביטחון הבריטיים לבין העולים הבלתי לגאליים. באירוע חריג, בקיץ 1942, נתפסה קבוצת עולים בלתי לגאליים בידי סיור של ה-TJFF ואחת הברחות בקבוצה, נאנסה על ידי כמה מאנשי הסיור⁶³⁸. אירוע זה לא מצויין ביומני המלחמה של ה-TJFF, וייתכן שהמקורות של "ספר ההגנה" (לא מצויין מקורו של האירוע, ולא מצאתי לו אזכור בכל מקום אחר), שגו בזיהוי החיילים האחראים לאירוע, מאחר שחיילי ה-TJFF שהו בצפון סוריה באותה עת.

האירוע הקשה של אונס עולה בלתי לגאלית מסוריה, ולכידת הקבוצה שאליה היא השתייכה, הביאו את "ההגנה" לקחת על עצמה את הארגון של העלייה הבלתי-לגאלית מסוריה לארץ ישראל, באמצעות "המוסד לעלייה ב'". בשנתיים הבאות הצליחה "ההגנה" להכניס לארץ ישראל למעלה מ-3,000 יהודים. נקודות המעבר הראשיות היו בקיבוצים כפר גלעדי, דן ודפנה⁶³⁹.

כאשר קיבל על עצמו ה-TJFF את האחריות על הגבול הפרוץ, החיבור בין העובדה שה-TJFF ייצג את השלטון הבריטי, שאסר על עלייה יהודית לארץ ישראל (בהתאם לספר הלבן של 1939), לעובדה שכמעט כל חייליו של ה-TJFF היו ערבים-פלסטיניים, גרם לכך שהוא יתקבל בחשדנות ובעוינות על ידי היישובים היהודיים בגליל.

גדוד הפרשים של ה-TJFF יועד לחסום כל מעבר של אנשים או סחורות מכיוון סוריה (ממטולה עד צמח), בעוד שתחום האחריות של הגדוד הממוכן היה הגבול עם לבנון, ממטולה עד ראש הנקרה⁶⁴⁰. מעקב אחרי פעילות הגדוד הממוכן בחודש הפעילות הראשון שלו לאורך הגבול, מראה שכל העצורים בעוון חצייה לא חוקית של הגבול, היו ערבים שניסו להבריח סחורה בלתי-חוקית, שנתפסו כמעט בכל יום⁶⁴¹. ב-1945, אחרי שהשלימו שני הגדודים את התארגנותם לאורך הגבול הצפוני והצפון-מזרחי, חלה עלייה חדה במספר התקריות שהיו קשורות בעלייה בלתי-לגאלית. ציר העלייה הבלתי-לגאלית היה קבוע פחות או יותר, ורובו עבר בתחום של גדוד הפרשים. להיטותם של חיילי הגדוד להצליח במשימתם, ומספר תפיסות

⁶³⁷ יצחקי, ע"ע 100-101.

⁶³⁸ סת"ה (כרך שלישי), ע"מ 167.

⁶³⁹ שם, ע"ע 169-170.

⁶⁴⁰ פקודה מספר 19.

⁶⁴¹ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מנובמבר 1944, נספח "J/1": דיווח מעצרים בחודש נובמבר 1944.

WO 169/15868

מוצלחות (שחלקן אירעו עוד בשטח הלבנוני או הסורי, תודות למודיעים שהועסקו על ידי הבריטים)⁶⁴², דרדו עוד יותר את היחסים הגרועים-גם-ככה בין יישובי הגליל העליון לבין חיילי שני הגדודים של ה-TJFF.

למרות שחלקם של היהודים בפעילות ההברחה ובכניסה הבלתי לגאלית לארץ ישראל, היה קטן משמעותית מזה של הערבים, מלמדים יומני המבצעים של שני הגדודים ודיווחי המודיעין שלהם, על החשיבות הגדולה שיוחסה לבלימת העלייה היהודית הבלתי לגאלית. דיווחי המודיעין של שני הגדודים מפברואר ומרץ 1945, מלמדים על כמות ההשקעה באיסוף מודיעין (מכפריים וז'נדרמים בדרום לבנון, ומסוחר יהודי בבירות)⁶⁴³.

מושל הגליל, אוונס (Evans), שתמך בהתלהבות בפריסת ה-TJFF בגליל בנובמבר 1944⁶⁴⁴, יצא לחופשה בבריטניה, ומחליפו, בלנקינסופ (Blenkinsop), חש אחרת לגמרי ממנו בנוגע ל-TJFF, וטען שחרף הפריסה הנרחבת, אין כל תוצאות למלחמה בהברחות⁶⁴⁵. בתחילת מרץ חרפו היחסים בין היהודים לבין חיילי ה-TJFF, והיהודים התלוננו בפני בלנקינסופ. בלנקינסופ העביר את התלונות למפקדת אזור 15⁶⁴⁶, וניכר היה שאינו שבע רצון מכך שהמתיחות במחוז דווקא עולה כתוצאה מפריסת כוח צבאי שאמור להביא לשיפור המצב. גם שובו של אוונס לא שינה את המצב, ותלונות כנגד יחסו של ה-TJFF ליהודים, הוסיפו להתקבל במשרדי המחוז בנצרת⁶⁴⁷. יחידות ה-TJFF לא מדווחות ביומניהן ובדיווחיהן הדו-שבועיים, על התלונות שהועברו על ידי בלנקינסופ ואוונס למפקדת אזור 15, וגם לא מדווחות על תקריות חריגות שאירעו מול היהודים.

ב-21 באפריל נתפסה כיתה בת 21 ילדים מקבוצת כינרת, שחצתה בטעות את הגבול, על ידי פטרול של גדוד הפרשים, שמסר אותה לידי הסורים, שקנסו אותם. כשנדע הדבר להנהגה היהודית של גוש היישובים, הם מחו בזעם בפני אוונס, על כך שלא נעצרו ונשפטו בארץ. אוונס העדיף לגבות את ה-TJFF במקרה זה⁶⁴⁸. ב-30 באפריל תפס הגדוד הממוכן תשעה נערים יהודים מסוריה, בסמוך לכפר גלעדי, וב-3 במאי נתפס באותו אזור יהודי נוסף, יחד עם מורה דרך ערבי⁶⁴⁹.

אחרי התקרית שאירעה ב-21 באפריל, חשד אוונס שגוש יישובי החולה, ובעיקר קיבוץ דן, מנסים לעורר פרובוקציות בכדי לסבך את גדוד הפרשים של ה-TJFF, בכדי להביא להרחקתו מהגזרה. בתחילת מאי היו חילופי אש בין נוטרים מהקיבוץ לבין פטרול של פלוגה C, שרדף אחרי מבריה גבול, שחמק מהם, ופתח לעברו באש. לפי הדיווח שנמסר לאוונס, המחיתאר של דן היה עויין מאוד כלפי מפקד הפטרול, וסירב

לשתף עימו פעולה⁶⁵⁰.

⁶⁴² דיווח מודיעיני של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מספר 10, למחצית הראשונה של מרץ 1945.

WO 169/19772

⁶⁴³ דיווחים מודיעיניים של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מספר 8-11, לחודשים פברואר-מרץ 1945.

WO 169/19772

⁶⁴⁴ דיווח אוונס (מחצית ראשונה של נובמבר 1944).

⁶⁴⁵ דיווח של בלנקינסופ על המצב בגליל במחצית השנייה של דצמבר 1944.

CO 733/456/2

⁶⁴⁶ דיווח של בלנקינסופ על המצב בגליל במחצית הראשונה של מרץ 1945.

CO 733/456/4

⁶⁴⁷ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית השנייה של מרץ 1945.

CO 733/456/4

⁶⁴⁸ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית השנייה של אפריל 1945.

CO 733/456/4

⁶⁴⁹ דיווחים מודיעיניים של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מספר 13-14, למחצית השנייה של אפריל ולמחצית הראשונה של מאי 1945.

WO 169/19772

⁶⁵⁰ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית השנייה של חודש מאי 1945. להלן: דיווח אוונס (מחצית שנייה של מאי 1945).

סיום מלחמת העולם השנייה הגביר את פעולות המחותרות הציוניות הארגון הצבאי הלאומי (שחידש מלחמתו בבריטים בפברואר 1944) ולוחמי חירות ישראל (שלחם בבריטים לאורך כל המלחמה), וכאשר חיבל הארגון הצבאי הלאומי בצינור הנפט, נוצר מצב חירום שגרם להעברת הגדוד הממוכן לביצוע חסימות באזור הגליל המערבי, במסגרת פקודת מבצע "לבלוב" (Flourish), במטרה לסייע לצבא ולמשטרה לאתר חשודים בביצוע פעולות אלה⁶⁵¹.

גם פריסתו של גדוד הפרשים בסמוך ליישובים יהודיים עובתה, והא קיבל את המשימה לאבטח את הצינור בגליל המזרחי, במקום המשטרה (בגליל המערבי, עד חיפה, אובטח הצינור על ידי גדוד של חיילים מפנאיב שבהודו)⁶⁵². ב-30 במאי קיבל גם גדוד הפרשים את פקודת מבצע "לבלוב" (Flourish), שמטרתו, בגזרה זו, הייתה בעיקרה הפגנת כוח ביישובים היהודיים ממטולה בצפון ועד לקיבוץ גשר בדרום (קבוץ שהוקם בסמוך לגיסר אל-מגי'אמע)⁶⁵³.

מבצע "לבלוב", התקריות בחולה ושתי תפיסות של קבוצות גדולות של ילדים שהגיעו מסוריה ב-29 במאי⁶⁵⁴ ובתחילת יוני⁶⁵⁵, בידי פטרולים של ה-TJFF, החריפו עוד יותר את השנאה והחשדנות ההדדית בין גדוד הפרשים של ה-TJFF, לבין תושביו היהודים של הגליל המזרחי.

6.א.2: הגדוד הממוכן בצפון סוריה

הגדוד הממוכן נותק מהמתרחש בארץ ישראל במחצית השנייה של 1945. אחרי סיום מבצע "לבלוב" חזר זמנית הגדוד הממוכן לעמדותיו לאורך הגבול עם לבנון. ב-7 ביוני סיים מפקד הגדוד ווילסון, את תפקידו, והוחלף בידי המייגור בלקדן (Blackden), שבעברו שימש כמפקד פלוגה ותיק בגדוד⁶⁵⁶. בלקדן שירת כמדריך ראשי במיתקן אימונים בבריטניה, וחזר ל-TJFF לפי בקשה מפורשת של מונטגומרי מלוטננט קולונל רולסטון (Rolleston), הממונה על האגף הצבאי במשרד המושבות⁶⁵⁷. בסוף החודש הועבר הגדוד למשימה זמנית של אבטחה לאורך הגבול התורכי-סורי⁶⁵⁸. את מקומו של הגדוד הממוכן של ה-TJFF, לאורך הגבול בין ארץ ישראל ללבנון, תפס הגדוד הממוכן הראשון של הלגיון הערבי⁶⁵⁹. בתוך מספר שבועות הסתבר שהיחסים שרקמו חיילי הלגיון עם המתישבים היהודיים בגליל המערבי (בעיקר בקיבוצים חניתה, אילון ומצובה), הם טובים בהרבה מאלה שרקמו יחידות ה-TJFF שהוצבו בגליל המזרחי או המערבי⁶⁶⁰.

CO 733/456/4

⁶⁵¹ פקודת מבצע מספר 102 של הגדוד הממוכן של ה-TJFF, 29.5.45.

WO 169/19772

⁶⁵² פקודת מבצע מספר 20 של גדוד הפרשים של ה-TJFF, 23.5.45.

WO 169/19776

⁶⁵³ פקודת מבצע מספר 31 של גדוד הפרשים של ה-TJFF, 30.5.45.

WO 169/19776

⁶⁵⁴ דיווח אוונס (מחצית שנייה של מאי 1945).

⁶⁵⁵ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית הראשונה של יוני 1945.

CO 733/456/4

⁶⁵⁶ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מיוני 1945, 7.6.45.

WO 169/19772

⁶⁵⁷ מכתב ממונטגומרי לרולסטון מה-3.3.45.

CO 820/57/12

⁶⁵⁸ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מיוני 1945, 30-15.6.45.

WO 169/19772

⁶⁵⁹ פקודת מבצע מספר 22 של גדוד הפרשים של ה-TJFF מה-8.7.45.

WO 169/19776

⁶⁶⁰ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית הראשונה של אוקטובר 1945. להלן: דיווח אוונס (מחצית ראשונה של אוקטובר 1945)

CO 733/456/4

הגדוד הממוכן נפרס בצפון סוריה לתקופה שתוכננה להיות קצרה, אך המתיחות הגדולה שנוצרה בין הלאומנים הסוריים, הבריטים והצרפתים, הביאה לכך שמשימתו של הגדוד בסוריה, נמשכה למעלה מחצי שנה, וכללה פעילות צבאית רבה בהרבה מכפי שנאלץ להתמודד עימה, בפעם הקודמת שנפרס בסוריה. אחרי הגעת הגדוד לצפון סוריה, נפרסה פלוגה F בעיר קמישלי. ב-14 ביולי, אחרי מצעד לציון יום הבסטיליה, מצא עצמו כוח מעורב של הודים ואנשי פלוגה F, תחת אש של חיילים צרפתים, שהיו במוצב סמוך לעיר, וירו אש אוטומטית לכל עבר. רק אחרי מספר שעות, ואיום בהתקפה, הסכים המפקד הצרפתי להורות לאנשיו להתפרק מנשקם⁶⁶¹. הלחץ הבריטי על ממשלת צרפת, והסכנה לחיי האזרחים הצרפתיים, הביאו להסכמה על פינוי אזרחי צרפת מקמישלי לחלב באמצעות שיירה, אותה ליווה ה-TJFF בין ה-29 ל-31 ביולי⁶⁶². פינויים של הצרפתים מצפון הגזירה הסורית, נמשך עד ל-20 באוגוסט⁶⁶³, ובכך הסתיימה משימת החירום של הגדוד, שבחודשים הבאים פטרל בצפון הגזירה הסורית, עד שקיבל הוראה לשוב לעבר-הירדן לאימונים. בתום האימונים שב הגדוד הממוכן לעמדותיו הקודמות בצפון ארץ ישראל (תוך החלפת חיילי הלגיון), במאי 1946⁶⁶⁴.

6.א.3: לוטננט קולונל מנג'ר מפקד גדוד הפרשים והסלמת העימותים עם היהודים

ב-21 ביוני 1945 סיים קמרון את תפקידו כמפקד גדוד הפרשים. מחליפו, הקפטן מנג'ר (Manger), שקיבל דרגה זמנית של לוטננט קולונל, לא שירת ב-TJFF לפני שנכנס לתפקידו⁶⁶⁵. מנג'ר היה בחזית האיטלקית כאשר הופיע שמו במקום השני ברשימת המומלצים של מונטגומרי לתפקיד. מונטגומרי העדיף את המייג'ור סאליבן (Sullivan), שהוגדר כ"לא כשיר פיזית" בגלל פציעה, ולכן נמנע ממנו התפקיד⁶⁶⁶. פחות משבועיים אחרי שנכנס מנג'ר לתפקידו, אירעה תקרית נוספת בין סיור של ה-TJFF לבין תושבי קיבוץ דן, ואונס ומנג'ר, החליטו לנסות להגיע להידברות עם מנהיגי התושבים היהודיים בגליל העליון, וארגנו פגישה ב-28 ביולי. אונס ומנג'ר טענו שתביעות היהודים הן בלתי אפשריות (היהודים דרשו סימון ברור יותר של הגבול, וביטול החובה לשאת תעודות זהות), אך קיוו שעצם קיום הפגישה יאפשר את טיהור האווירה⁶⁶⁷.

הפגישה הביאה לצמצום במספר העימותים היומיומיים בין ה-TJFF לבין המתיישבים. עם זאת, הנחישות של היהודים להמשיך לנסות להכניס לארץ ישראל יהודים מסוריה ולבנון, ומנגד, נחישות מנג'ר לעשות כל מאמץ למנוע עלייה זו (שלפי דיווחי מודיעין צרפתיים, צברה תאוצה משמעותית באמצע 1945,

⁶⁶¹ עדותו של קפטן סקירם (Skyrme) שפיקד על הכוח של היהודים וה-TJFF, ה-14.7.45.

WO 169/19772

⁶⁶² יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מיולי 1945, ה-31-29.7.45.

WO 169/19772

⁶⁶³ יומן מלחמה של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מאוגוסט 1945, ה-20.8.45.

WO 169/19772

⁶⁶⁴ דיווח של "סיפא" למטה הש"י מה-16.5.46.

את"ה 105/69

⁶⁶⁵ יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF לחודש יוני 1945, ה-25.6.45.

WO 169/19769

⁶⁶⁶ מכתב ממונטגומרי לרולסטון מה-3.3.45.

CO 820/57/12

⁶⁶⁷ דיווח מודיעיני של גדוד הפרשים של ה-TJFF מספר 16, למחצית השנייה של יולי 1945.

WO 169/19776

כתוצאה מחרדת היהודים מפני עצמאות סורית ולבנונית)⁶⁶⁸, הביאו לכך שהסלמה מחודשת הייתה רק עניין של זמן.

דיווחי המודיעין של מנג'ר מחודש ספטמבר מגלים יחס אישי עויין שלו כלפי תושבי דן, שבא לידי ביטוי בפיסקה צינית שמופיעה בדיווחו על המחצית השנייה לחודש אוגוסט: "המח'תאר של דן ביטא באדיבות את שמחתו על כך שה-TJFF לא מאייש יותר עמדת גבול ליד הבניאס. כדי לחגוג, ביקשו מספר יהודים מנער ערבי להוביל אותם למזבח שליד הנחל. הנער הוביל אותם לעמדת הז'נדרמריה, שם הם נעצרו והועברו לקניטרה באשמת כניסה בלתי חוקית לסוריה"⁶⁶⁹.

המאמצים הגדולים של מנג'ר להגיע להישגים במלחמה בעלייה בלתי-לגאלית, הגיעו לשיא, בתקרית שאירעה בכפר גלעדי ב-6 באוקטובר. 53 עולים ומדריך מ"ההגנה" חצו את גבול לבנון, וזוהו על ידי נוטר ערבי, שהזעיק את גדוד הפרשים. העולים מיהרו לכפר גלעדי, והגדוד הקיף את הקיבוץ ותבע את הסגרת העולים. הנהגת הקיבוץ סירבה והגדוד הטיל מצור על הקיבוץ. לפי הוראת מטה "ההגנה" נשלחו 250 יהודים לא חמושים מיישובי הסביבה לכפר גלעדי. כאשר התעלמו מספר יהודים מהוראה לעצור, שניתנה להם באחד ממחסומי ה-TJFF, פתחו חיילי המחסום באש, וששה אנשים נפצעו. כעבור מספר שעות, אירע מקרה דומה, וגם שם פתחו חיילי ה-TJFF באש, ויהודי נוסף נפצע⁶⁷⁰.

תקרית כפר גלעדי עוררה זעם גדול ביישוב היהודי בכל הארץ, שהכריז על שביתה כללית ב-8 באוקטובר. ב-9 באוקטובר ביצעו פלוגות המחץ של "ההגנה", במסגרת איחוד אד-הוק של שלוש המחותרות יהודיות, פעולה שבה שוחררו 208 עולים בלתי-לגאליים ממחנה המעצר בעתלית, שתרמה גם היא להדגשת תחושת העימות הישיר בין היישוב היהודי כולו לבין השלטונות הבריטיים⁶⁷¹. בניגוד לאוונס, שנלחץ מהאירועים (ואף הגיע לכפר גלעדי להתנצל), הגיב מנג'ר בביטול למחאת היישוב והעיתונות היהודיים⁶⁷². מנג'ר טען שיש להמשיך באותו קו פעולה בנחישות, אך התנגדות תקיפה של אוונס אילצו אותו להגיב באיפוק רב יותר מאשר קודם. דוגמא לכך אירעה ב-20 בדצמבר כאשר סיוור של ה-TJFF זיהה עולים בלתי-לגאליים, והותקף בירי, כאשר ניסה להתקרב אליהם. הפטרול נסוג, והעולים ומלוויהם הגיעו לכפר גלעדי⁶⁷³. מנג'ר טען שאילוצו לנהוג באיפוק, גורם ליהודים לנהוג בצורה תוקפנית יותר ויותר, ומשדר ללבנונים ולסורים שאין טעם לשתף פעולה עם הבריטים בפיקוח על הגבול, שכן הבריטים אינם מתייחסים ברצינות לנושא זה⁶⁷⁴.

6.א.4: הסלמת העימותים ב-1946, והתקרית השנייה בכפר גלעדי

החודשים הראשונים של 1946 עמדו בסימן של המשך העוינות ההדדית בין היישוב היהודי לבין חיילי ה-TJFF, על רקע המשכה של העלייה הבלתי-לגאלית, למרות שמספר התקריות ירד (בגלל ירידה במספר

⁶⁶⁸ דיווח מודיעיני של גדוד הפרשים של ה-TJFF מספר 17, למחצית הראשונה של אוגוסט 1945. WO 169/19776

⁶⁶⁹ דיווח מודיעיני של גדוד הפרשים של ה-TJFF מספר 18, למחצית השנייה של אוגוסט 1945. WO 169/19776

⁶⁷⁰ סת"ה (כרך שלישי), ע"ע 842-843.

⁶⁷¹ דיווח אוונס (מחצית ראשונה של אוקטובר 1945).

⁶⁷² דיווח מודיעיני של גדוד הפרשים של ה-TJFF מספר 21, למחצית הראשונה של אוקטובר 1945. WO 169/19776

⁶⁷³ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית השנייה של חודש דצמבר 1945.

CO 733/456/4

⁶⁷⁴ דיווח מודיעיני של גדוד הפרשים של ה-TJFF מספר 26, לתקופה שבין ה-17 ל-23 בדצמבר 1945. WO 169/19776

העולים הבלתי-לגאליים). החודשים הראשונים של 1946 עמדו בסימן של פעילות נרחבת של תנועת המרי העברי בכל רחבי הארץ (בגליל העליון בוצעו בפברואר שתי התקפות על ידי "ההגנה", האחת כנגד תחנת המשטרה, והשנייה כנגד מפקדת הגדוד הראשון של הלגיון בהר כנען)⁶⁷⁵.

באמצע מרץ הגיעו דיווחים לשירות הידיעות של "ההגנה" על כך שניתן אישור ירי לחיילי ה-TJFF, שייתקלו בעולים לא-לגאליים שיסרבו לעזור אחרי שלוש אזהרות⁶⁷⁶. דיווחים נוספים ציינו ששיתוף הפעולה עם הסורים הורחב, ונוצר תיאום בין קצין המודיעין של ה-TJFF לבין הז'נדרמריה הסורית, שהגדילה את מספר הז'נדרמים לאורך הגבול למאה⁶⁷⁷.

גם העיתונות היהודית הייתה מגוייסת, וכך התפרסמו ב"הארץ", "דבר", "משמר", "Palestine Post" ועיתונים ציוניים אחרים, כתבות שעסקו במה שהוגדר על ידי העיתונים כ"תעלולי חיל-הספר"⁶⁷⁸. העיתונות הפלסטינית מצידה, גיבתה את פעילות ה-TJFF והלגיון לאורך הגבול, והגדירו זאת כ"חובתו של כל ערבי", למסור לגיון ול-TJFF את כל הידוע לו על עלייה יהודית בלתי-לגאלית⁶⁷⁹.

במאי נמשכו תקריות בין יהודים לחיילי גדוד הפרשים והגדוד הממוכן (שכאמור, חזר לגזרתו הקודמת והחליף את הרגימנט הראשון של הלגיון). יהודים התלוננו על התנכלויות של חיילי ה-TJFF גם במקומות רחוקים מהגבול (למשל, עצירת אוטובוס בטבריה שהוביל קבוצת ילדים מעין גב, שנלקח לצמח)⁶⁸⁰. העיתונות הערבית המשיכה לדווח על פעולות אלימות של יהודים כנגד ה-TJFF, וטענה שאחד מסירוי בסוף מאי, אף הותקף בריות⁶⁸¹.

ביוני הייתה עליית מדרגה משני הצדדים. ב-17 ביוני 1946, בעקבות הודעתו של שר החוץ הבריטי, ארנסט בוויין (Bevin), שלא יאפשר למאה אלף יהודים לעלות לארץ, ביצעו פלוגות המחץ של "ההגנה" פעולה רחבת היקף של הריסת כל הגשרים המחברים את ארץ ישראל עם שכנותיה. פעולה זו, שכונתה על ידי מבצעה בשם "ליל הגשרים", כללה, בין השאר, הריסת מספר גשרים שנשמרו בידי חיילי ה-TJFF, והתקפת-הסחה על מפקדת הגדוד הממוכן בהר כנען⁶⁸². במהלך פיצוץ גשר מסילת הברזל על הירמוך, היו חילופי יריות בין פטרול של גדוד הפרשים לבין כוח "ההגנה", ושני פרשים נפצעו⁶⁸³. בעקבות פעולה זו, בוצעו חיפושים נרחבים בכל היישובים הסמוכים לגשרים שפוצצו, ומאחר שאחד הגשרים היה הגשר של מטולה, הגיעו ב-19 ביוני כוחות של ה-TJFF, לכפר גלעדי. לפי הוראות "ההגנה" ניסו גם הפעם יהודים מיישובים שכנים, להגיע לכפר גלעדי. אחת הקבוצות שניסו להסתנן לקיבוץ, ניסתה לעקוף כוח של ה-TJFF, שפתח לעברה באש, הרג שלושה מאנשיה ופצע עוד ששה⁶⁸⁴.

⁶⁷⁵ מברק של הנציב העליון, אלן קנינגהאם (Cunningham), לשר המושבות מה-2.3.46.

CO 537/1708

⁶⁷⁶ דיווח של שירות הידיעות שהגיע ממטולה, ב-13.3.46.

את"ה 105/69

⁶⁷⁷ דיווח של המוסד לעלייה ב' מה-25.3.46.

את"ה 14/14

⁶⁷⁸ כתבה מ"דבר" מה-28.3.46.

⁶⁷⁹ כתבה מ"אל-דפאע" מה-29.4.46.

⁶⁸⁰ כתבה מ"דבר" מה-29.5.46.

⁶⁸¹ כתבה מ"אל דפאע" מה-24.5.46.

⁶⁸² סת"ה (כרך שלישי), ע"ע 884-880.

וגם: דיווח של אונס על המצב בגליל במחצית הראשונה של יוני 1946.

CO 537/1707

⁶⁸³ סת"ה, (כרך שלישי), ע"מ 884.

⁶⁸⁴ הודעת ועד גוש הגליל העליון מה-1.7.46.

את"ה 105/69 א'.

תקרית חריפה זו הביאה את ההנהגה היהודית באזור, לדרוש מאוונס את הוצאת ה-TJFF מהגזרה, אך הוא סירב בתוקף וגיבה את החיילים על פעולתם⁶⁸⁵. מפקדת "ההגנה", מצידה, הורתה לשירות הידיעות שלה לנסות לאתר את הקצין שהורה על הירי, ואת החיילים שביצעו אותו בפועל, במטרה לשמור על האפשרות לפגוע בהם אישית⁶⁸⁶.

ב-29 ביוני ביצעו הכוחות הבריטיים בארץ את מבצע "אגתה" (Agatha), שנועד לשבור את כוחו הצבאי של היישוב היהודי, וההנהגה הציונית. במהלך מבצע זה הופעלו כל הכוחות הבריטיים בארץ (שתי דיוויזיות וכוחות עזר נוספים), המשטרה, הלגיון וה-TJFF). מבצע זה סימל את נחישותה של הממשלה הבריטית, לשבור את המאבק הציוני. בהיסטוריוגרפיה הציונית נודע המבצע בשם "השבת השחורה" ובמהלכו נתפסו מנהיגים בכירים בסוכנות, מטה הסוכנות (ובו מסמכים רבים), וכן מספר מחסני נשק חשובים. היוזמה למבצע באה אחרי ביקורו של ראש המטה האימפריאלי, הפילדמרשל מונטגומרי (שפיקד על דיוויזיה בסוף המרד הערבי, והתפרסם כמפקד הארמיה השמינית באל עלמין), שהורה ל-GOC, לוטננט גנרל אוולין בארקר (Barker) על ביצוע הפעולה.

ביולי 1946 נמשכו החיכוכים בין חיילי שני הגדודים לבין תושבי הגליל. מקרים בולטים היו ירי של חיילי הגדוד הממוכן ממחנה ג'ועלה, לעבר קיבוץ אילון⁶⁸⁷, ושל חיילי גדוד הפרשים בראש פינה, לעבר תושבת מקומית⁶⁸⁸.

ב-1946, במקביל להתחזקות העוינות ההדדית בין היהודים לערבים ובין היהודים לשלטון הבריטי, עלתה ביתר-שאת, שאלה שהתעוררה עוד בסוף מלחמת העולם השנייה, לגבי עתידו של ה-TJFF, ככוח אימפריאלי שהוקם וצויד בידי הבריטים.

6.1: שאלת עתידו של ה-TJFF

6.1.1: דיונים ראשונים לגבי עתיד ה-TJFF – 1944-1945

ככל שהתקרבה מלחמת העולם השנייה לקיצה, כך עלו השאלות לגבי התפקיד שתמלא בריטניה במזרח התיכון, אחרי סיום המלחמה. באפריל 1944 הוזמן מונטגומרי לבריטניה, לצורך ניהול דיונים במשרד המושבות ובמשרד המלחמה לגבי עתיד הכוח⁶⁸⁹. נושאי הדיון נגעו לארגון הכוח ולאיימוניו, לאספקת קצינים בהווה ובעתיד, ולשאלת פירוק הכוח וקליטת חייליו בחיים האזרחיים⁶⁹⁰.

באמצע יולי 1944 הגיע מונטגומרי לבריטניה וזומן למשרד המושבות. הנושא הראשון שעמד על סדר היום מבחינת מונטגומרי, היה דווקא שאלת הכפיפות של ה-TJFF למשרד המלחמה. מונטגומרי סבר שיש להחזיר את הכוח למשרד המושבות, שכן תנאי השירות של קצינים בריטיים במסגרת זו, הם טובים יותר, והוא אטרקטיבי יותר מבחינתם. הוא ציין שהמפקדה העליונה של הכוחות הבריטיים במזרח התיכון, מסכימה עימו, אבל הנציב העליון וה-GOC, מתנגדים לכך. נציגי משרד המושבות הבהירו שאין טעם לדון

⁶⁸⁵ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית השנייה של יוני 1946.
CO 537/1707

⁶⁸⁶ דיווחים של "צ'אל" למטה הש"י מה-26.6.46, וה-28.6.46.
את"ה 105/69

⁶⁸⁷ כתבה מ"דבר" מה-4.7.46.

⁶⁸⁸ כתבה "הארץ" מה-4.7.46.

⁶⁸⁹ טיוטת מכתב משרד המושבות למשרד המלחמה מה-24.4.44.

CO 820/57/12

⁶⁹⁰ מברק ממשרד המלחמה ולמפקדה הבריטית בקאהיר מה-13.5.44. להלן: מברק השרק המלחמה (13.5.44)

CO 820/57/12

בנושא הזה לפני שתסתיים המלחמה⁶⁹¹. מונטגומרי גם הביע חשש מכך שחזיהם של כמחצית מהקצינים הבריטיים ב-TJFF יפוגו בתוך שנה, והם יצטרכו לשוב ליחידותיהם. מצב זה ישאיר חלל גדול, שלמחליפיהם ייקח זמן למלא⁶⁹².

הסוגייה השנייה שעלתה לדיון, התקשרה עם הסוגייה הראשונה, ועסקה בתנאי השכר של חיילי וקציני ה-TJFF. מונטגומרי ציין שחיילי הלגיון מרוויחים משמעותית טוב יותר, מאשר חיילי TJFF בדרגות מקבילות, וכל זמן שהמצב הוא כזה, הרי שהסיכויים של ה-TJFF לגייס כוח אדם איכותי, הם קטנים⁶⁹³. בנוסף בעלי מקצועות (מכונאים, טכנאים, אלחוטנים ופקידים) הרוויחו כעת משכורות גבוהות למדי בשוק האזרחי, וקשה מאוד לשכנע אותם להתגייס ל-TJFF, במצב כזה⁶⁹⁴.

בכל הנוגע לשאלת עתידו של ה-TJFF טען מונטגומרי שהלגיון לא יכול להוות תחליף ל-TJFF, מכיוון שלדעתו (לדעת מונטגומרי) הוא מנוע פוליטית מלהיפרס בסוריה (שלעבדאללה שאיפות לקבל אותה) ובמצרים⁶⁹⁵. ראוי לציין בהקשר זה, שיחידות של הלגיון דווקא כן נפרסו בסוריה במהלך המלחמה, אך עשה זאת לתקופות קצרות בהרבה מפריסתו של ה-TJFF בסוריה.

בפגישה נוספת, שנערכה בסוף אוגוסט 1944, הסכימו נציגי משרד המושבות עם רוב טענותיו של מונטגומרי, שפירוק הכוח לא נדרש (מונטגומרי ציין, מתוך רצון להוכיח את חשיבות ה-TJFF, שלדעתו ניתן יהיה להשתמש בו ביעילות כנגד מפגינים יהודים, כשם שהשתמשו בו בעבר כנגד מפגינים ערביים), ושיש לשפר את תנאי השכר של החיילים והקצינים המקומיים⁶⁹⁶.

ב-16 באוקטובר נערך במשרד המושבות, דיון עם הפילדמרשל הלורד גורט (Gort), שעמד לצאת לארץ ישראל ולהחליף את מקמייקל בתור הנציב העליון. בדיון צוינו בפני הלורד גורט תחושתו של מונטגומרי שה-TJFF חש מוזנח בהשוואה ללגיון הערבי, וכדאי שתופגן כלפיו "גישה אבהית" מצד הנציב העליון הבא⁶⁹⁷.

כאשר הגיע הלורד גורט לארץ, בנובמבר 1944, כבר בחודש הראשון הוא ביקר בבסיסי ה-TJFF בעבר-הירדן, בליווי קירקברייד⁶⁹⁸. הפגנה זו של "דאגה אבהית" מהסוג שהוא נתבקש להפגין כלפי ה-TJFF, סייעה לבסס את התחושה שעתידי של הכוח מובטח לעת-עתה, ושמצב חייליו עתיד להשתפר.

2.ב.6 : סיום המלחמה, והשפעתו על שאלת עתידו של ה-TJFF

סיום מלחמת העולם השנייה במאי 1945, והידיעה ששאלת עתיד המנדט בארץ ובעבר-הירדן, הגיעה לפרשת דרכים, העמידה שוב את תפקידו של ה-TJFF בסימן שאלה. שר החוץ הבריטי, בוויין, שנכנס

⁶⁹¹ מברק השרק המלחמה (13.5.44).

⁶⁹² נקודות שעלו בדיונים עם מונטגומרי ב-21.7.44.

CO 820/57/12

⁶⁹³ שם.

⁶⁹⁴ שם.

⁶⁹⁵ שם.

⁶⁹⁶ קטעים מתוך דיון במשרד המושבות שנערך ב-25.8.44.

CO 820/57/12

⁶⁹⁷ נקודות לדיון עם הלורד גורט שהועלו במשרד המושבות ב-16.10.44.

CO 820/57/12

⁶⁹⁸ דיווח של קירקברייד על המצב הפוליטי בעבר-הירדן בנובמבר 1944.

CO 831/60/2

וגם: יומן מלחמה של מפקדת ה-TJFF לחודש נובמבר 1944, ה-23.11.44.

WO 169/15866

לתפקידו אחרי נצחון הלייבור בבחירות שנערכו מייד אחרי סיום המלחמה, החליט לתמוך בהמשך מדיניות הספר הלבן של מקדונלד, והחלטתו הביאה אותו לעימות ישיר עם ההנהגה הציונית⁶⁹⁹.

סיום המלחמה הביא לכך שרבים מחיילי ה-TJFF, אשר שירותם הוארך בצו, על אף שהשלימו את שלוש השנים שהתחייבו להן בעת גיוסם, יכלו לסיים את שירותם. הארכה זו, על פי סעיף 73 לפקודת ה-TJFF, שקבע שבעת מלחמה או במצב חירום שיוגדר על ידי מפקד ה-TJFF, ניתן להאריך את שירותו של המתגייס עד לסיום מצב החירום⁷⁰⁰. סעיף 73 נחשב לחיוני מאוד בכל הנוגע לבעלי מקצועות חיוניים, שכן בניגוד ללוחמים, לא היה להם תחליף מייד. העדר התחליף הוביל לכך שבמשך השנה שאחרי סיום מלחמת העולם השנייה, נוצר לחץ גדול של כמה עשרות חיילים יהודים (שכמעט כולם נמנו, כאמור, על קבוצה זו) שתבעו להשתחרר מייד, והדבר נמנע מהם מתוקף סעיף זה, הגם שהמלחמה הסתיימה. חייל יהודי ששירת ב-TJFF, שלח, בינואר 1946, מכתב למערכת עיתון "הארץ", וציין שהוא וחבריו רוצים להשתחרר, אך מונעים זאת מהם⁷⁰¹.

שחרורם של מאות חיילים, יצר סכנה למחסור פוטנציאלי במתגייסים (גם עקב בעיית השכר הנמוך בהשוואה לגיון, שעדיין לא נפתרה), וה-TJFF נאלץ לחזור לפעול בשיטות שאפיינו אותו כאשר הוא הוגדל מסדר כוח של גדוד לסדר כוח של חטיבה מוקטנת. קצין בכיר שהשתייך לגדוד הפרשים, שמוצאו היה מאזור בית שאן, קאימקאם תופיק תחכמוני, נשלח מטעם מפקדת ה-TJFF למבצע גיוס נרחב בצפון השומרון. במסגרת המבצע, הציע הקאימקאם לאנשים להתגייס ל-TJFF, ועשה להם בדיקות עיניים במקום (בעיות ראייה נחשבו לבעייה הרפואית הראשית, בכל הנוגע לפסילת מועמדים מקומיים לשירות בכוחות הביטחון הבריטיים)⁷⁰². בנוסף למבצעי גיוס מיוחדים, מהסוג שביצע תחכמוני, נפתח מחדש משרד גיוס קבוע בשכם (שכאמור, בה היה מסורתית מאגר המתגייסים הגדול ביותר של ה-TJFF), ומספר המועמדים לשירות בו, היה גדול⁷⁰³. בחלק מהמקרים השתמשו מגייסים מטעם ה-TJFF גם בנימוק הלאומי בפנייתם למגוייסיים פוטנציאליים, וציינו שהצטרפות ל-TJFF היא בעלת משמעות לחיזוק הכוח הערבי⁷⁰⁴. שיטה גיוס נוספת הייתה באמצעות פרסום מודעות "דרושים" בעיתונות הפלסטינית (ראה נספח ה'). בדרך זו הצליח ה-TJFF למנוע מצב של חסרון משמעותי בכוח אדם.

6.ב.3 : עצמאות עבר-הירדן והשפעתה על ה-TJFF – 1946-1947

⁶⁹⁹ Roger Wm. Louis. The British Empire 1945-1951 – Arab Nationalism, The United States and Postwar Imperialism (Oxford: oxford University Press, 1984), pp. 383-384. See: Louis.

⁷⁰⁰ פקודת ה-TJFF המתוקנת, ע"מ 35, סעיף 73, שנת 1942.
CO 831/59/6

⁷⁰¹ מכתב למערכת "הארץ", 22.1.46.

⁷⁰² דיווח של המחלקה הערבית של הש"י מה-16.1.46.

את"ה 105/69

⁷⁰³ דיווח של "דקל" למטה הש"י, מה-27.1.46.

את"ה 105/69

⁷⁰⁴ דיווח של מודיע של המחלקה הערבית בכפר קטנה, ליד רמאללה, מה-13.2.46.

את"ה 105/69

בפברואר 1946 נסע עבדאללה לבריטניה במטרה לנהל משא ומתן על חוזה חדש בין עבר-הירדן לבריטניה, וב-22 במרץ נחתם חוזה שאישר את עצמאותה הפורמאלית המלאה של עבר-הירדן.⁷⁰⁵

ה-TJFF ציין את הכרתו העתידית של עבדאללה למלך (שנערכה בפועל חודש מאוחר יותר, ב-31 במאי), בסעודת חגיגת שנערכה לכבוד קולונל-הכבוד של הכוח בזרקא ב-28 באפריל⁷⁰⁶. סעודה זו לוותה בטונים צורמים של עלבון אישי למלך, כאשר הסתבר שמונטגומרי לא טרח לדחות את חופשתו השנתית בבריטניה, ולא נכח בסעודה החגיגת לכבוד עבדאללה, ואף לא בטקס ההכתרה. קירקברייד (שמונה פורמאלית לשגריר הבריטי בעבר-הירדן, אף שתפקידו בפועל כמוציא ומביא, לא השתנה), שלח מכתב ברכה בשם מונטגומרי⁷⁰⁷. תגובתו של עבדאללה הייתה מנומסת אך צוננת, וניכרה בה אכזבה מכך שמפקד ה-TJFF לא טרח להיות נוכח באירועים החשובים שנערכו בעבר-הירדן⁷⁰⁸.

חילופי מברקים אלה ביטאו את חוסר הסמכות של עבדאללה לגבי ה-TJFF, שבא לידי ביטוי בכך שמפקד הכוח לא היה מחוייב ליטול חלק באירועים כה חשובים בחיי האמירות/ממלכה. על פי ההסכמים לא השתנה מעמדו של ה-TJFF, ומפקדתו, מתקניו, מחסניו וסדנאותיו נותרו בעבר-הירדן⁷⁰⁹.

היחס של הממלכה החדשה כלפי ה-TJFF הפך שלילי יותר ויותר, ונוכחותו בעבר-הירדן היוותה מטרד מהותי מבחינת השלטונות, שגם חששו מהרכב האוכלוסייה של חייליו (ששני שלישים מהם היו אזרחים פלשתינאים), וגם לא התלהבו מכך שדובר בעצם בהמשך הנוכחות של ריבונות זרה על אדמתם.

סוגיה נוספת הקשורה בקיומו של ה-TJFF, שהטרידה את שלטונות עבר-הירדן, הייתה קשורה בכך שכמו בעבר, הפך קיומו לתחרות מבחינת הלגיון: בשנות מלחמת העולם השנייה הוקמו פלוגות משמר של הלגיון שאבטחו מתקנים אסטרטגיים בריטיים, ואחרי המלחמה הוצבו כולם בארץ ישראל. ב-1946 מדובר היה על 15 פלוגות כאלה שמנו כ-3,000 חיילים⁷¹⁰. נוכחותם של חיילים של מדינה ערבית עצמאית בתחום המנדט הבריטי בארץ ישראל, היוותה בעייה פוליטית קשה מבחינתה של הממשלה הבריטית, שחיפשה פתרון. הנציב העליון קנינגהאם סבר שגודלו של הלגיון אינו פרופורציונאלי למדינה בתקופת שלום, ואין סיבה להותירו במימדיו הנוכחיים. ה-GOC בארקר (שלא היה מאוהדיו של גלאב), לא התלהב גם הוא מנוכחות הלגיון, אך נוכחותן של פלוגות המשמר בארץ, בתקופה שמצב הביטחון בה מעורער כל כך, הייתה הכרחית מבחינתו⁷¹¹.

הרצון לצמצם את מימדי הלגיון לצד העובדה שנותר צורך ממשי בהמשך קיומן של פלוגות המשמר, הביא להצעה שפלוגות אלה תועברנה כמות שהן, לפיקודו של ה-TJFF, או לחילופין, חייליהן ישוחררו ובמקומם יגוייסו 15 פלוגות משמר חדשות שיוכפפו ל-TJFF⁷¹².

הצעות אלה עוררו התנגדות תקיפה מצד גלאב וקירקברייד, שטענו שהחלשה משמעותית כל כך של הלגיון, סמוך לחתימתו של הסכם שבו התחייבה בריטניה להבטיח את שמירת עוצמתו של הלגיון, תתקבל

⁷⁰⁵ סלימאן מוסא. אמארה שרק אל-ארדן – נשאתה ותורהא פי רבע קרן 1921-1946 מ (עמאן: אל-מג'אמע אל-מלכי לכהות' אל-חצ'ארה אל-אסלאמיה, 1990), ע"מ 278. להלן: מוסא.

וגם: עלי מחאפטה. אל-פכר אל-סיאסי פי אל-ארדן (עמאן: מרכז אל-כתב אל-ארדני, 1990), ע"ע 199-201.
⁷⁰⁶ דיווח של קירקברייד מה-4.5.46 על המצב בעבר הירדן באפריל 1946.

CO 537/1840

⁷⁰⁷ מברק קירקברייד לעבדאללה מה-4.6.46.

אוראק עבדאללה אל-חסיין. אל-ות'איק אל-האשמייה – אל-אסתקלאל 491-72.

⁷⁰⁸ מברק עבדאללה לקירקברייד מה-5.6.46.

אוראק עבדאללה אל-חסיין. אל-ות'איק אל-האשמייה – אל-אסתקלאל 491-73.

⁷⁰⁹ מוסא, ע"מ 336.

⁷¹⁰ Ma'an Abu Nowar. The Struggle for Independence 1939-1947. A History of the Hashemite Kingdom of Jordan (Oxford: Ithaka Press, 2001), p. 20. See: Abu Nowar (2001).

⁷¹¹ Abu Nowar (2001), p. 202.

⁷¹² Ibid, p. 209.

רע מאוד אצל עבדאללה. גלאב סבר שבמצב כזה עלול עבדאללה לפנות לקרוביו בעראק ולבקש שיסייעו לו כלכלית לממן את עלות הלגיון, והדבר יפגע מאוד בהשפעתה של בריטניה בעבר-הירדן. טענה נוספת של גלאב הייתה שהמצב בארץ ישראל אינו מותיר זמן מספיק להכשרתם של שלושת אלפים חיילים חדשים. קירקברייד ציין שהעלות של 15 פלוגות של ה-TJFF יקרה יותר לתחזוקה מאשר 15 פלוגות של הלגיון בגלל שבכל פלוגה של ה-TJFF משרתים קצינים בריטיים, שעולים הרבה יותר ממקביליהם הערבים⁷¹³.

לנוכחותו של הלגיון בארץ ישראל הייתה חשיבות פוליטית מהדרגה הראשונה עבור עבדאללה, שכן הדבר איפשר לו מעורבות ישירה בנעשה במחנה הפלסטיני. בבסיסי הלגיון בארץ ישראל אומנו פעילים של תנועת ה"נג'אדה", שנוסדה על ידי איש המעארציה, נימר אל-הוארי⁷¹⁴.

טיעוניהם של גלאב וקירקברייד שכנעו את בארקר, שב-18 ביולי 1946 כינס דיון שבו הוחלט ש-15 הפלוגות הנוכחיות לא תפורקנה, ולא תועברנה לשירות במסגרת של ה-TJFF⁷¹⁵.

בסוף 1946 ותחילת 1947, אחרי שבריטניה הפנתה את שאלת ארץ ישראל לדיון באומות המאוחדות, שבה ועלתה סוגיית נוכחות פלוגות המשמר של הלגיון בארץ ישראל. משרד החוץ סבר שפוליטית, בכל הנוגע ליחסים עם עבר-הירדן, רצוי להשאירן בפיקוד הלגיון, אך כאשר מופנה הדיון בשאלת המשך המנדט לעצרת האומות המאוחדות, הרי שיש בעייה עם נוכחות כוחות של מדינה ריבונית בארץ ישראל⁷¹⁶. השאלה הכספית שהעלה קירקברייד ב-1946, צפה ועלתה שוב, והקולונל ראסל אדמונדס (Edmonds) שעסק בסוגיות הקשורות בתקציבים ביטחוניים במשרד האוצר, העדיף גם הוא לשמר את המצב הנוכחי, חרף אי הנעימות הקשורה בנוכחות "כוח זר" על אדמת ארץ ישראל⁷¹⁷. נציגו של משרד החוץ הסכימו לקבל גישה זו, גם מכיוון שה-TJFF עצמו, היווה בעייה מבחינת עבר-הירדן והמדינות השכנות, ונתפס ככוח עבר-ירדני (ונציג משרד החוץ, גאראן, אליו כתב אדמונדס, צירף לתשובתו מכתב של קירקברייד שעסק בדיוק בנקודה זו)⁷¹⁸. החמתו של מצב הביטחון בארץ ישראל במהלך 1947 הביאה לכך שבמקום להפחית את מספר חיילי הלגיון ממערב לירדן, נאלצו הבריטים דווקא להגדילו, ובסוף 1947, שהו ממערב לירדן כ-4,600 חיילים של הלגיון⁷¹⁹.

כאמור, ממשלת עבר-הירדן רצתה מאוד לנתק את הקשר הלא-רצוי בינה לבין ה-TJFF, שנבע משמו, וגרם לעתים לחיכוכים עם מדינות שכנות. במהלך 1946, כאשר השקיע ה-TJFF מאמצים גדולים בגיוס חיילים, הוא פעל, בין השאר, גם בסוריה. הסורים שמעו שכוח "עבר-ירדני" מגייס חיילים בשטחם, והגיבו בזעם, שכן הניחו שמדובר בלגיון⁷²⁰. במקרה אחר נסעה משלחת TJFF לתחרות ירי בחבאניה, ללא תיאום עם ממשלת עראק, וזו התלוננה בפני ממשלת עבר-הירדן מתוך הנחה שהכוח כפוף לה⁷²¹. במרץ 1947, אחרי

⁷¹³ Ibid, pp. 207-209.

⁷¹⁴ Josef Nevo. King Abdullah an Palesitne – A Territorial Ambition (London: Macmillan Press, 1996), p. 79.

See: Nevo.

⁷¹⁵ Abu Nowar (2001), pp. 210-211.

⁷¹⁶ רשימות מדיון במשרד החוץ מה-11.4.47.

FO 371/62203

⁷¹⁷ מכתב מאדמונדס לפ. גאראן (Garran) ממשרד החוץ מה-5.3.47.

FO 371/62203

⁷¹⁸ מכתב מגאראן לאדמונדס מה-12.4.47.

FO 371/62203

⁷¹⁹ Nevo, p. 80.

⁷²⁰ מכתב מקירקברייד לשר החוץ בוויין מה-3.3.47.

FO 371/62203

⁷²¹ דיווח של קירקברייד מה-4.6.47 על המצב בעבר הירדן במאי 1947.

FO 371/68806

וגם: חילופי מברקי בין ה-19.5.47 ל-2.6.47 בין נציגויות בריטניה בבגדאד ועמאן עם משרד החוץ.

FO 371/62203

שהנושא כבר הועלה כמה וכמה פעמים ב-1946 באופן לא רשמי, ביקש ראש ממשלת עבר-הירדן, סמיר אל-רפאעי, באופן רשמי מקירקברייד, ששמו של ה-TJFF ישונה⁷²².

על רקע זה הועלתה במפקדת הכוחות הבריטיים במזרח התיכון, ב-25 בנובמבר 1946, הצעה לשנות את שמו של ה-TJFF ל"לגיון הפלשתינאי"⁷²³. סוגית שמו של ה-TJFF היוותה נקודה רגישה, שכן שינוי שם עלול להיתפס על ידי היהודים והערבים כשינוי מדיניות, גם כאשר אין כל שינוי כזה. שם אחר שהוצע, "הכוחות הערביים של פלשתינה" (Palestine Arab Forces), נדחה גם הוא⁷²⁴, ורק בתחילת אוקטובר 1947, הוחלט סופית על שינוי שמו של ה-TJFF ל-"חיל-הספר של פלשתינה" (Palestine Frontier Force)⁷²⁵. כאשר הוחלט סופית על מהלך זה, הסתבר שלמרות שהבקשה לשינוי שם ה-TJFF הגיעה מעבר-הירדן ועל כן מובן שהיא תומכת בו, הרי שעדיין צריך לבקש אישור מעבדאללה, בכובעו כקולונל-הכבוד של הכוח⁷²⁶.

קירקברייד פעל בהתאם להוראות אלה, וב-24 באוקטובר 1947 כתב לראש הממשלה אל-רפאעי בקשה שידבר עם עבדאללה, יעדכן אותו לגבי שינוי השם, ויבקש את אישורו הרשמי לכך. מספר ימים אחרי שקירקברייד עדכן את ממשלת עבר-הירדן בשינוי השם, עלה על דעתם של מספר פקידים במשרד החוץ והמושבות ששינוי השם עלול לבטא רמיזה כאילו בריטניה כלל לא מתכוונת לסגת מארץ ישראל, והדבר יתקבל רע מאוד. פחות מחודש ממועד הדיונים בעצרת האומות המאוחדות. מברקים בהולים מקניגהאם למשרד המושבות והחוץ, בבקשה שיעכבו כל הודעה על שינוי שמו של ה-TJFF, שהועברה לעמאן, הגיעה, כאמור, מאוחר מדי⁷²⁷.

ג.6: השנה וחצי האחרונות של פעילות ה-TJFF

ג.6.1: עליית המתח בין יהודים, הבריטים והפלסטינים לקראת סיום המנדט, והשפעתה על ה-TJFF

ב-1946 חזר ה-TJFF להיות יחידה שכמעט כולה פלסטינית. מספרם של היהודים בו היה זניח, וגם אלה שנותרו בו, היו בתהליכי סיום שירותם בו (בסוף 1946 שירתו ב-TJFF בסך הכל 12 יהודים, מתוכם ששה קצינים, כולם היו בתפקידים לא קרביים)⁷²⁸. הציפייה לעימות מתקרב בין יהודים לפלסטינים על השלטון העתידי בארץ ישראל, קיבלה ביטוי בולט ב-TJFF. חיכוכים בין היהודים שנותרו בו, לבין ערבים, היו עניין בולט ויומיומי⁷²⁹.

⁷²² מכתב מאל-רפאעי לקירקברייד מה-2.3.47.

FO 371/62208

⁷²³ מברק ממשרד המלחמה למפקד הכוחות הבריטיים במזרח התיכון, מה-5.5.47.

FO 371/62203

⁷²⁴ טיוטת מכתב מאראן ללוטננט קולונל אטקינסון (Atkinson) ממשרד המלחמה מה-12.4.47.

FO 371/62203

⁷²⁵ מכתב פנימי במשרד החוץ מה-14.10.47.

FO 371/62203

⁷²⁶ מכתב ממשרד החוץ לקירקברייד מה-24.10.47.

FO 371/62203

⁷²⁷ חילופי מברקים בין קניגהאם, משרד המושבות, משרד החוץ וקירקברייד בין ה-25.10.47 לבין ה-6.11.47.

FO 371/62203

⁷²⁸ דיווח של "הנוף" למטה הש"י מה-24.11.46.

את"ה 105/69 א'.

⁷²⁹ אריה נשר.

עמדותיהם של חיילים וקצינים ב-TJFF בנוגע למאבק הלאומי הפלסטיני התפרסמו באופן גלוי. קצין TJFF לשעבר, סאלם זועבי, פרסם, ב-29.4.46, מאמר זועם ב"אל-חוריה" שבו טען שאסור לאף פלסטיני לחשוב על חיילי ה-TJFF כעל "שכירים", שכן מדובר בחיילים בעלי זהות לאומית מוצקה, שתוכח בעתיד⁷³⁰. במפקדת ה-TJFF ההערכה הייתה שלאומיות פלסטינית עדיין לא חלחלה בצורה משמעותית לתוך שורות החיילים, אבל נטען שאם לא תיפתר בעיית השכר הנמוך, בהחלט תיתכן הטיה של המוראל השפוף לכיוון של צמיחתה של תסיסה שתבוא לידי ביטוי בהקשר הלאומי⁷³¹.

במאי 1946 עברה יחידת המשמר הנייד מלטרון לבית נבאללה, והחליפה את החיילים שהיו מוצבים שם⁷³². הצבת היחידה בבית נבאללה הרחיב את תחום אחריותה של היחידה מעבר לשמירה היקפית על מתקני מעצר, כפי שעשתה בלטרון במשך למעלה משנה וחצי. מעבר זה הרחיב את המגע של הפלוגה עם אזרחים יהודיים, וחיכוכים בין חיילים לתושבים יהודיים באזור, היו עניין יום-יומי, על רקע הסלמת פעולותיהן של פעולות הארגון הצבאי הלאומי ולוחמי חירות ישראל, שפעלו בעיקר במרכז ארץ ישראל. על רקע זה הופעלה יחידת המשמר בפריסת מחסומים הן באזור רמלה, והן בתוך האזור העירוני היהודי, ככוח סיוע לצבא הבריטי, שביצע פעולות "כיתור וחיפוש" (Cordon and Search) מעת לעת. בשתי פעולות כאלה, פתחו באש חיילים מהיחידה על יהודים שנראו בעיניהם כחשודים (ב-22 בדצמבר 1946 ליד קיבוץ נען⁷³³, וב-9 במרץ 1946, בגבול יפו-תל אביב⁷³⁴).

הגזרה השקטה היחידה ביחסי יהודים-TJFF, במחצית השנייה של 1946, הייתה גזרתו של הגדוד הממוכן, למרות שביוני 1946 בוצעה התקפה יזומה של "ההגנה", כנגד מפקדתו של גדוד זה. את השקט היחסי בגזרה ניתן לייחס לשני גורמים: הירידה במספר העולים הבלתי לגאליים מלבנון לארץ ישראל, ואישיותו המיוחדת של בלקדן, מפקד הגדוד הממוכן, שהיה קצין ה-TJFF הבכיר היחיד שהצליח להתחבב על חייליו הערבים, על חייליו היהודיים ועל ראשי היישובים היהודיים⁷³⁵. פעילותו השגרתית של הגדוד הוסיפה להיות בעיקר לחימה בהברחות לאורך הגבול הלבנוני, וניסיון לגלות מצבורי נשק שהחזיקה "ההגנה" ביישובים שונים בגליל⁷³⁶. "ההגנה" קיבלה מידע רב לגבי המתרחש בגדוד הממוכן תודות לסיועו של קצין דרוזי מגית, סלים ביי יוסף, שקיים מערכת יחסים קרובה עם תושבי קיבוץ חניתה, הסמוך לכפרו⁷³⁷. בסוף נובמבר 1946 הסלימו פעולות הארגון הצבאי ולוחמי חירות ישראל באזור, ורוב יחידות הגדוד הממוכן נפרסו לאורך חמישים קילומטרים, בצמוד לתוואי מסילת הברזל, דרומית לחיפה⁷³⁸.

יחסם של היהודים בכלל ושל "ההגנה" בפרט, לשלושת המפקדים הבכירים האחרים, מונטגומרי, מנג'ר ולוטננט קולונל פיילי (Paley), שהיה מפקד המיתקן בזרקא והחליף את מונטגומרי כשזה יצא לחופשה, היה שונה. המקורות שעליהם הסתמכו אנשי "ההגנה" הציגו את מונטגומרי כשתין גזעני,

⁷³⁰ מופיע בדיון של הש"י מה-29.4.46.

את"ה 105/69

⁷³¹ דיווח של מפקדת ה-TJFF על פעולות היחידות השונות בין ה-1.10.46 ל-31.12.46.

WO 261/533

⁷³² דיווח שהגיע למטה הש"י מבן שמן ב-6.5.46.

את"ה 105/69

⁷³³ כתבה מ"דבר" מה-2.1.47.

⁷³⁴ כתבה מ"הארץ" מה-10.3.47.

⁷³⁵ דיווח של "ארצי" למטה הש"י מה-2.11.47.

את"ה 105/69 א'

⁷³⁶ דיווח מודיעיני של הגדוד הממוכן של ה-TJFF מספר 8, לתקופה שבין ה-8.7.46 ל-21.7.46.

WO 261/533

⁷³⁷ דיווח של "אבו עבדיה" למטה הש"י מה-15.11.46, ודיווח של "חירם" למטה הש"י מה-1.11.47.

את"ה 105/69 א'

⁷³⁸ דיווח של מפקדת ה-TJFF על פעולות היחידות השונות בין ה-1.10.46 ל-31.12.46.

WO 261/533

שהתייחס באופן גרוע ליהודים ולערבים כאחד⁷³⁹. על מנג'ר נטען באותו מקור, שהיה קצין קפדן, שהיה שנוא על חייליו, ועל פיילי נכתב שהיה קצין הגון אך לא אינטליגנטי⁷⁴⁰. אין כל דרך לאמת את המקורות הללו, וניכר ש"ההגנה" נהגה לשבח קצינים שהיו אוהדים יותר כלפי המפעל הציוני, והייתה ביקורתית יותר, כלפי אלה שלא נחשבו לאוהדי המפעל הציוני (ומנג'ר, למשל, לא היה מאוהדי המפעל הציוני, כפי שניתן להתרשם מדיווחי המודיעין שהעביר).

היחסים בין יישובי אצבע הגליל לבין חיילי גדודו של מנג'ר הוסיפו להיות גרועים מאוד, ותקריות בין חיילים לתושבים אירעו לכל אורך המחצית השנייה של 1946. תקריות שונות בין חיילים לתושבים יהודיים אירעו בטבריה (ירי על תחנת דואר מרכב נוסע של גדוד הפרשים)⁷⁴¹, צפת (דחיפת מכונית ערבית מהכביש, שנהגי הרכב הפוגע סברו שהיא מכונית יהודית)⁷⁴², ליד משגב עם (הכאתו של תושב מקומי)⁷⁴³, המשיכו להיות תופעה יומיומית, אבל סדר הגודל של התקריות לא היה דומה לתקרית שהתרחשה בכפר גלעדי.

בסוף 1946 החל מבצע מחודש להגברת הגיוס ל-TJFF. למעלה ממאה מתושבי הכפרים שסמוכים לחיפה הגיעו למשרד הגיוס של ה-TJFF, שנפתח באמצע דצמבר 1946⁷⁴⁴. מבצע גיוס זה היה קשור בחידושה של יוזמה להעברת 15 פלוגות המשמר של הלגיון, ל-TJFF. על פי התכנית החדשה, היו הפלוגות אמורות להתחלק לשתי קבוצות, שעל כל אחת יפקד לוטננט קולונל בריטי⁷⁴⁵. כפי שצויין בתת-הפרק הקודם, תכניות אלה לא יצאו אל הפועל, בסופו של דבר.

בינואר 1947 החמיר עוד יותר המצב הביטחוני בארץ ישראל. סדרה של פעולות של הארגון הצבאי הלאומי, שבמסגרתן הולקו קצינים ונגדים בריטיים (כתגמול על הלקאת לוחם של הארגון שהיה מתחת לגיל 18), הביאה את הבריטים להחליט לבצע פסקי דין מוות שהיה בסמכותם לפסוק, על פי תקנות לשעת חירום שהוצאו ב-1945, כאשר החל המצב הביטחוני להתערער. שתי הדיוויזיות הסדירות ששהו בארץ, קיבלו אחריות צבאית על גזרות שונות, ושני גדודי ה-TJFF הוכפפו פיקודית למפקדת הדיוויזיה המוטסת הששית.

אחרי שכשלו הניסיונות של הבריטים למצוא דרך להגיע להסכמה עם נציגי היהודים והערבים לגבי פתרון מדיני, בדיונים שהתקיימו בין אוקטובר 1946 לינואר 1947, הכריז בוויין בפרלמנט ב-14 בפברואר 1947, על העברת הבעייה לידי האומות המאוחדות⁷⁴⁶. ב-28 באפריל כונס מושב מיוחדת של העצרת הכללית שהורה על הקמת וועדה מיוחדת (UNSCOP) שתגיע לארץ ישראל ותגיש מסקנותיה לעצרת⁷⁴⁷. שלושת החודשים הראשונים של 1947 עברו על שני הגדודים, בביצוע משימות שגרתיות של בקרת גבול. עם זאת החרפת האירועים בשאר אזורי הארץ השפיעה גם על ה-TJFF. כאשר הוכרז על שלטון צבאי

בתל אביב ובסביבתה, אחרי מספר פעולות של הארגון הצבאי הלאומי, גם יחידת המשמר הממונע נטלה חלק בפעילות, והוצבה על גבול יפו- תל אביב (ושם אירעה התקרית שתוארה קודם, של ירי בראשה של

⁷³⁹ דיווח של "נאמן", על הנעשה בחיל-הספר, מה-22.9.47.

את"ה 105/69 א'

⁷⁴⁰ שם.

⁷⁴¹ Story from The "Palestine Post", 23.10.46.

⁷⁴² כתבה מ"דבר" מה-18.8.46.

⁷⁴³ Story from The "Palestine Post", 29.10.46.

⁷⁴⁴ "אל-אלתחאק בקות אל-חדוד", כתבה מ-אל-שעב מה-18.12.46.

וגם: "אל-אלתחאק בקות חדוד שרק אל-ארדן", כתבה מעיתון ערבי לא מזוהה, מה-27.12.46, שצולמה על ידי מטה הש"י.

את"ה 105/69 א'

⁷⁴⁵ תכנית לרה-ארגון של ה-TJFF מה-5.12.46.

WO 261/534

⁷⁴⁶Cohen, p. 227.

⁷⁴⁷ שם, ע"מ 979.

צעירה יהודיה בידי חייל מהיחידה, בנסיבות לא ברורות). קצין מגדוד הפרשים, קפטן ס. וויטפילד (Whitefield), שהיה בחופשה ליד רמלה, נורה מן המארב על ידי לוחמי חירות ישראל, ונהרג במקום⁷⁴⁸.
ב-16 באפריל התבצעה הוצאתם להורג של ארבעה לוחמי הארגון הצבאי הלאומי (דב גרונר, יחיאל דרזנר, מרדכי אלקחי ואליעזר קשאני) בכלא עכו, ומקום קבורתם נקבע לצפת. אירוע רגיש זה חייב את היחידות הבריטיות המוצבות בצפון ארץ ישראל, להיערך בצורה מיוחדת, ולשם כך הוצא אל הפועל מבצע "נבל" (Harp), שבמסגרתו נערך הגדוד הממוכן בפריסה נרחבת לאורך כביש עכו-צפת במשך שבוע, במטרה למנוע פעולת תגמול⁷⁴⁹.

החשש מתקיפת מפקדות ומתקנים בריטיים, לצד העובדה שיחידות הדיוויזיה הששית הועדפו פוליטית לפעולה ביישובים יהודיים, הביאה לכך שפלוגה F ומחלקה מפלוגה M, הוצבו לתקופה של חודש (מה-2 במאי ועד ה-3 ביוני) בחיפה, בכדי לאבטח את מפקדת הדיוויזיה, ובכך שחררו יחידות בריטיות, למשימות של ביטחון שוטף⁷⁵⁰. הסיבות להעדפה שלא להעסיק את יחידות ה-TJFF בפעילות אכיפה בתוך היישובים היהודיים נבעה מהפקת לקחים מהתקריות הקשות בכפר גלעדי. הבריטים הניחו שהכנסת חיילים ערביים חמושים לצורך ביצוע חיפושים ביישובים יהודיים תיתפס כהתגרות בלתי נסבלת על ידי ההנהגה הציונית. החשש היה שתקריות אלימות (שהיו נפוצות בעת חיפושי נשק) עלולות להסלים במהירות רבה כאשר מחפשי הנשק הם ערבים פלסטינים שנתפסים בין כה וכה כאויב, על ידי היהודים.

ב-4 במאי ביצע הארגון הצבאי הלאומי את פעולתו הגדולה ביותר, ופרץ את כלא עכו, תוך שחרור עשרות מאנשיו ומאנשי לוחמי חירות ישראל. במהומה שנוצרה, הצליחו גם למעלה ממאתיים אסירים ערביים להימלט מהכלא. רכב אספקה של הגדוד הממוכן ובו לוחמים מפלוגות F ו-M, שעבר במקרה בעכו בזמן הפריצה, הצליח לעצור שני יהודים חמושים. בהמשך הקים הגדוד מחסומים בכל האזור, ובהם נלכדו 12 מהבורחים הערביים. ביום שאחרי הבריחה כיתר הגדוד את הקיבוץ יחיעם, בשעה שהמשטרה ביצעה חיפושים בתוך היישוב, ללא תוצאות⁷⁵¹.

באמצע יוני נידונו למוות שלושה מהפורצים לכלא עכו, והמתח בגזרה שב ועלה לקראת מועד ההוצאה להורג, והעובדה שהארגון הצבאי הלאומי חטף ב-11 ביולי, שני סמלים מהמודיעין הבריטי, ואיים להרוג אותם אם יוצאו אנשיו להורג. פלוגה M ושתי מחלקות מפלוגה L אבטחו, מתחילת יולי, את מפקדת הדיוויזיה בחיפה. ב-28 ביולי, לילה לפני המועד שנקבע להוצאה להורג, פתחו הבריטים במבצע "נבל 2", שהיה דומה במהותו למבצע הקודם שנשא שם זה. כל יחידות הגדוד הממוכן, שלא אבטחו את מפקדת הדיוויזיה באותה עת, נטלו חלק במבצע, שהסתיים אחר ביצוע ההוצאה להורג, ומציאת גופותיהם של שני הסמלים הבריטיים⁷⁵².

משימה נוספת שהגדוד הממוכן נטל בה חלק, ושהייתה בעדיפות גבוהה מבחינת השלטונות הבריטיים, הייתה פטרול לאורך מישור החוף הצפוני, במטרה לזהות ספינות שנשאו עולים בלתי לגאליים, ש"ההגנה" הביאה מאירופה. כאשר הובאה לחיפה האנייה "הנשיא וורפילד" (שנקראה על ידי "ההגנה" בשם "יציאת אירופה תש"ז", או "Exodos 1947"), הועמד הגדוד בכוננות, מחשש ש"ההגנה" תבצע פעולת ראויה לחילוץ 4,500 העולים הבלתי לגאליים שהיו עליה⁷⁵³.

⁷⁴⁸ דיווח של מפקדת ה-TJFF על תפקוד היחידות השונות בין ה-1.1.47 ל-3.1.47.
WO 261/534

⁷⁴⁹ דיווח של מפקדת ה-TJFF על תפקוד היחידות השונות בין ה-1.4.47 ל-30.6.47.
WO 261/534

⁷⁵⁰ שם.

⁷⁵¹ שם.

⁷⁵² דיווח של מפקדת ה-TJFF על תפקוד היחידות השונות בין ה-1.7.47 ל-30.9.47. להלן: דיווח TJFF לרבעון השלישי ב-1947.
WO 261/534

⁷⁵³ שם.

ההתרחשויות שתוארו בפסקאות הקודמות אירו בעת שוועדת UNSCOP שהתה בארץ ישראל. בסוף אוגוסט 1947 העבירה וועדה זו המלצה על חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות, יהודית וערבית, תוך קביעה שהשטח של המדינה היהודית יהיה 62 אחוז משטח המנדט, והיא תכלול את הגליל המזרחי והמערבי, רוב עמק יזרעאל, מישור החוף המרכזי והנגב⁷⁵⁴. המלצות אלה הועברו לעצרת הכללית שהייתה אמורה לדון בהן בכינוס שלה, שנפתח ב-16 בספטמבר.

ב-25 בספטמבר, אחרי חמש שנים בתפקיד, סיים מונטגומרי את תפקידו, והוחלף על ידי הקולונל ג'ון האקט (Hackett)⁷⁵⁵. האקט שימש בסוף שנות השלושים כמפקד חצי פלוגת פרשים, כקצין מטה במפקדת ה-TJFF וכמפקד פלוגת פרשים. הוא השתתף בפעולות בתקופת המרד הערבי ובפלישה לסוריה. לאחר מכן שימש האקט כמפקד גדוד ומפקד חטיבת הצנחנים הרביעית בדיוויזיה המוטסת הראשונה, ונטל חלק בפעולות בצרפת ובהולנד⁷⁵⁶. הגעתו לתפקיד אירעה בדיוק כאשר המשימה הרגילה של התמודדות עם ביטחון שוטף לאורך גבולות ידידותיים, הפכה מסובכת בהרבה, והצריכה שינוי תפיסתי בהיערכות הצבאית הבריטית בצפון.

2.ג.6: ה-TJFF מקבל את הפיקוד המלא על אזור הגבול

ב-6 באוקטובר, פחות משבועיים מיום כניסתו לתפקיד, קיבל האקט פקודה ממפקד הדיוויזיה המוטסת הששית, מייג'ור גנרל יו סטוקוול (Stockwell) להקים מטה חטיבתי בראש פינה, וליטול על עצמו את הסמכות המלאה והבלעדית לגבולות של ארץ ישראל עם סוריה, לבנון, והחלק הצפוני של הגבול עם עבר-הירדן (ראה מפה בנספח ו'). האקט נדרש לפעול בתיאום עם חטיבת הצנחנים השלישית ועם מושל הגליל⁷⁵⁷.

הסיבה לצורך שנוצר בפריסה זו של ה-TJFF, הייתה צמצום הדרגתי של כוחות בריטיים בארץ ישראל. גדוד הצנחנים התשיעי (של חטיבת הצנחנים השלישית) הוצא מגזרת צפת והועבר מערבה למחנה 253 (כיום מחנה "שרגא", צפונית לעכו)⁷⁵⁸ ב-14 באוקטובר הועברה המפקדה הקדמית של ה-TJFF לראש פינה, והבריטים פינו בסיסים שונים ברחבי הגליל, והעבירו אותם ליחידות ה-TJFF⁷⁵⁹.

"ההגנה" והיישובים היהודיים באזור התייחסו בחשש ובחשדנות רבה למהלך זה⁷⁶⁰, שאותו ראו כחיזוקו של כוח האוייב בגזרה רגישה שחיים בה יהודים רבים, ושעלולה לשמש כנתיב להברחת חיילים ונשק לערבים. ההנהגה הציונית התלוננה בפני הנציב העליון קנינגהאם, והוא פנה אל ה-GOC, לוטננט גנרל מקמילאן (Macmillan), בשאלה לגבי תלונתם של היהודים. מקמילאן שלח לקנינגהאם מיזכר בן חמישה עמודים ובו טען שה-TJFF הוא כוח אימפריאלי בריטי, שכפוף לו לחלוטין וכך יש לראות אותו. מקמילאן ציין שגדוד בריטי סדיר מסייר באופן קבוע בכביש ראש פינה-מטולה, ובכל מקרה חירום, ישנן יחידות נוספות של הדיוויזיה הששית החוננות בקרבת מקום. גם אם תתקבל הדרישה להחליף את ה-TJFF

⁷⁵⁴ סת"ה (כרך שלישי), ע"מ 986.

⁷⁵⁵ דיווח TJFF לרבעון השלישי ב-1947.

⁷⁵⁶ R. D. Wilson. Cordon and Search – With 6th Airborne Division in Palestine (Aldershot: Gale & Polden, 1949), p. 148. See: R. Wilson.

⁷⁵⁷ פקודה מסטוקוול להאקט מה-6.10.47.

WO 275/112

⁷⁵⁸ יונה בנדמן. "חיל הספר העבר ירדני", בתוך: גרשון ריבלין (עורך): עלי זית וחרב – מקורות ומחקרים בגנזי ההגנה, כרך ב' (תל אביב: משרד הביטחון, 1992), ע"מ 212. להלן: בנדמן.

⁷⁵⁹ "תחפיצ' אל-עדד אל-קואת אל-בריטאניה פי פלסטין – כתיבה תע'אדר אל-בלאד ונקל קיאדה אל-חודד אל-ארדניה אלא אל-ג'אעונה", כתבה מ-אל-דפאע מה-19.10.47.

⁷⁶⁰ "תנקלאת קות חודד שרק אל-ארדן תרעב אל-יהוד", כתבה ממקור לא ידוע מה-21.10.47, שהועברה למטה הש"י.

את"ה 105/69 א'

ביחידות בריטיות סדירות, לא יהיה כל הבדל בתפיסת ההגנה על הגבול⁷⁶¹. הפיקוד העליון של ה-TJFF קיבל הוראה ממקמילאן ליזום מגע עם ראשי היישובים היהודיים שבתחום אחריותו, במטרה להרגיעם. העובדה ששני המפקדים הבכירים של ה-TJFF באזור הגבול, היו האקט (שלא היה חשוד בעוינות ליישוב היהודי) ובלקדן (שזכה להערכה רבה מצד היהודים), סייעה רבות להרגעת האווירה. האקט ובלקדן נפגשו עם ראשי הקהילה היהודית בצפת ב-17 באוקטובר והתחייבו לשמור על השקט בגזרה בכל מצב⁷⁶².

היהודים לא היו היחידים שחששו מריכוזו של ה-TJFF בסמוך לגבול הצפוני של ארץ ישראל. השלטונות הסוריים, שכפי שצויין קודם, התקשו להבחין בין ה-TJFF לבין הלגיון, חששו שריכוז הכוחות הזה מבשר על מהלך שבמסגרתו ייסוגו הבריטים, וישאירו את הגזרה פרוצה לפלישה עבר-ירדנית לסוריה, בכדי להגשים את שאיפתו ארוכת-השנים של עבדאללה לקבל לידי גס את סוריה. כדי להיערך למהלך אפשרי כזה, הם ריכוזו כוחות באזור קניטרה, למטרת מה שהגדירו כ"תמרונים"⁷⁶³. היהודים הביעו דאגה מריכוז כוחות זה, והגיבו בריכוז גדול של אנשי "ההגנה" ביישובי הגליל המזרחי⁷⁶⁴.

ב-19 באוקטובר נעצרו חמישה שוטרים מוספים ליד כפר סאלד, על ידי פטרול סורי (לא ברור האם נעצרו בתחום ארץ ישראל או שחצו בטעות את הגבול לסוריה) והועברו לדמשק. ב-20 באוקטובר חצתה יחידה סורית קטנה את הגבול, והתמקמה ליד תל אל-קאצי, בסמוך לקיבוץ דן⁷⁶⁵. היהודים העבירו דיווח בנושא לבריטים, ומחלקה של פלוגה L נשלחה לבדוק את המצב. כאשר אישר מפקד המחלקה את הדיווח מקיבוץ דן, רוכזה במקום כל פלוגה L, ואליה צורפה מחלקת משוריינים שהשתייכה לגדוד הבריטי הסדיר, הרמחים (Lancers) ה-17/21. באור ראשון ב-21 באוקטובר, כותרה היחידה הסורית ופורקה מנשקה מבלי שהיה צורך לפתוח עליה באש⁷⁶⁶. למחרת בוצעו חילופים בין החיילים הסוריים לבין השוטרים המוספים⁷⁶⁷.

העובדה שה-TJFF פעל בנחישות ובמהירות לסילוק החדירה הסורית, הרשימה מאוד את ראשי היישובים היהודיים, ומערכת היחסים, שהאקט ובלקדן עמלו על טיפוחה, השתפרה מאוד בחודשים אלה⁷⁶⁸.

חודש נובמבר עמד בצילה של ההצבעה המתקרבת בעצרת האומות המאוחדות, ושאלת עתידו של ה-TJFF, במקרה שיוחלט על פינוי בריטי מהארץ. ב-29 בנובמבר הצביעה עצרת האומות המאוחדות על סיום המנדט ועל חלוקת הארץ לשתי מדינות (בהצעת פשרה הורחב החלק שהוקצה לערבים בהמלצת וועדת UNSCOP מ-38 אחוז ל-45 אחוז משטח המנדט).

משמעות ההחלטה על החלוקה בגזרה הייתה שהעימות בין יהודים לערבים יהפוך לעימות חמוש, ושאזורי הספר יהיו שטחים מועדים לפורענות. ה-TJFF (שדיונים על גורלו כבר היו בעיצומם, ועל כך

⁷⁶¹ מיזכר של מקמילאן, אותו שלח לקניינגהאם ולסטוקוול ב-21.10.47. להלן: מיזכר מקמילאן.

WO 275/112

⁷⁶² בנדמן, ע"מ 216.

⁷⁶³ Gelber, pp. 227-228.

⁷⁶⁴ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית הראשונה של אוקטובר 1947.

CO 537/2280

⁷⁶⁵ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית השנייה של אוקטובר 1947. להלן: דיווח אוונס למחצית השנייה של אוקטובר 1947.

CO 537/2280

⁷⁶⁶ דיווח של מפקדת ה-TJFF על תפקוד היחידות השונות בין ה-1.10.47 ל-31.12.47. להלן: דיווח TJFF לרבעון הרביעי ב-1947.

WO 261/534

⁷⁶⁷ דיווח אוונס למחצית השנייה של אוקטובר 1947.

⁷⁶⁸ דיווח TJFF לרבעון הרביעי ב-1947.

יורחב בתת-הפרק הבא) נערך להסלמת המצב בכל הנקודות הרגישות יותר, בעיקר בצפת ובעמק החולה. ב-1 בדצמבר 1947 הוכרזה שביתה כללית על ידי ההנהגה הערבית בארץ ישראל, ולמחרת אירעה התנגשות בין יהודים וערבים ליד הכפר חצאץ, שבמהלכה נורה ערבי אחד, ופלוגה L הוזעקה למקום כדי למנוע את הרחבת התקרית. מחלקה מפלוגה F נשלחה לפטרל בין הרובע היהודי לרובע הערבי בצפת, מטרה למנוע התפשטות האירועים לעיר⁷⁶⁹.

ב-13 בדצמבר נהרג יהודי ברובע הערבי בצפת, אחרי שהתיק שהחזיק בידי נחשד כמטען חומר נפץ על ידי ערבים (בתחילת דצמבר ביצעו הארגון הצבאי הלאומי ולוחמי חירות ישראל מספר התקפות בערים הגדולות, תוך שימוש במטעני חבלה). אחרי האירוע החלו חילופי ירי בין שתי השכונות, ופלוגה F הוזעקה לעיר בכדי להפריד בין שני הצדדים, והיא תוגברה במחלקה מגדוד הצנחנים השמיני⁷⁷⁰.

ב-19 בדצמבר ביצעו פלוגות המחץ של "ההגנה" מה שהוגדר כפעולת תגמול על האירוע בצפת, והרסו שני בתים בכפר חצאץ, תוך הריגת 10 ערבים ופציעת חמישה נוספים. כדי למנוע התפרצות אלימה נוספת, נשלחה לגזרה פלוגה L שתוגברה בשתי מחלקות מפלוגה F.

ב-9 בינואר 1948 ניסו כוחות ערביים לא סדירים לתקוף, ישירות את הקיבוץ כפר סולד, כנקמה על הפעולה היהודית בחצאץ. במהלך התקפתם, הם ביצעו התקפת הסחה על קיבוץ דן הסמוך. כוחות "ההגנה" בשני היישובים היו פרוסים היטב, ובלמו את התוקפים עד להגעת כוח בריטי, שכלל ארבעה משוריינים מגדוד הרמחים ה-17/21, שעליו פיקד מפקד הגדוד הממוכן, בלקדן. כוח זה הצליח לסלק את התוקפים חזרה אל מעבר לגבול הסורי, תוך שהוא מסב להם אבידות. על פעולתו זו זכה בלקדן בעיטור "מסדר השירות המצויין" (DSO)⁷⁷¹.

הפריסה המוגברת בגזרה נמשכה עד לתחילת ינואר, כאשר נודע שיחידות ה-TJFF, יפנו את הגליל וישבו למה שהוגדר כאימונים בעבר-הירדן⁷⁷².

ד.6 : ההחלטה על פירוק ה-TJFF ומהלך הפירוק

1. ד.6 : ההחלטה על פירוק ה-TJFF

כפי שצויין קודם, דיונים על עתידו של ה-TJFF החלו כבר מספר שנים לפני תום המנדט. השאלה מה יעלה בגורלו של כוח אימפריאלי כאשר השלטון הבריטי באותו מקום כבר לא היה קיים, היה סוגייה רלוונטית בכל מקום שבו הוחזקו כוחות שכאלה. דיונים אלה נתפסו כאקדמיים כל זמן שלא היה ברור מתי צפוי סיומו של שלטון המנדט בארץ ישראל (גם כאשר קיבלה עבר-הירדן עצמאות, הודגש המשך

⁷⁶⁹ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית הראשונה של דצמבר 1947. CO 537/2280

וגם: דיווח TJFF לרבעון הרביעי ב-1947.

⁷⁷⁰ דיווח של אוונס על המצב בגליל במחצית השנייה של דצמבר 1947. CO 537/2280

וגם: דיווח TJFF לרבעון הרביעי ב-1947.

⁷⁷¹ בנדמן, ע"ע 219-220. וגם: סת"ה (כרך שלישי), ע"ע 1410-1411. וגם: R. Wilson, p. 160.

⁷⁷² "אנסחאב אל-קואת אל-ארדניה אל-מראבטה עלאנ חדוד פלסטין". כתבה ממקור לא ידוע מה-19.1.48, שהועברה למטה הש"י. את"ה 105/69 א'.

קיומו העצמאי של ה-TJFF), אך ככל שהלכה והתבררה אפשרות סיומו הקרוב של המנדט, גבר הצורך להגיע להחלטה בנושא זה. כאשר הודיעו הבריטים לאומות המאוחדות ב-26 בספטמבר על כך שבהעדר הסכמה לגבי עתיד ארץ ישראל, הבריטים יסיימו את נוכחותם הצבאית והאדמיניסטרטיבית הארץ, גבר ההכרח להגיע להחלטה מהירה לגבי גורלו של ה-TJFF. הכרח זה נבע מכך שהוא היה כוח צבאי מאומן, אשר רובם המכריע של חייליו השתייכו לעם שהיה עתיד ליטול חלק בעימות מזוין. היה ברור לבריטים שכל החלטה לגבי עתידו של ה-TJFF, תהיה בעלת משמעות לגבי היקפו של החלק שיטלו חייליו בעימות זה.

סוגייה הקשורה לעתידו של הכוח, נבעה מכפיפותו למשרד המלחמה ומשמו הבעייתי, שהיווה נטל על כתפיה של ממשלת עבר-הירדן. בתחילת אוקטובר נקבע ששמו של ה-TJFF ישונה ל"חיל הספר של פלשתינה", אבל רק בתחילת דצמבר פורסמה רשמית ההודעה על שינוי השם⁷⁷³. פרסום הידיעה נבע מכך שאחרי שקירקברייד יידע את שלטונות עבר-הירדן על ההחלטה על שינוי השם, כבר לא ניתן היה להסתיר את ההחלטה (למרות, שכאמור, ההחלטה יכלה להיראות כמרמזת על מגמה בריטית שלא לעזוב את ארץ ישראל).

למרות שינוי השם, האפשרות של החלטה על סיום המנדט, חרצה בעצם את עתידו של ה-TJFF שכן בהעדר גוף מנדטורי, אין מי שיעסיק את ה-TJFF, ועל כן רצוי מאוד לפזרו בטרם יסתיים המנדט. מכיוון שבהיותו תחת אחריותו של משרד המלחמה, שאלת פירוקו של ה-TJFF הייתה מסובכת יותר אדמיניסטרטיבית, הועלה מחדש הרעיון של החזרת האחריות על ה-TJFF לידי משרד המושבות וממשלת המנדט, שהצבא העריך שערוכים טוב יותר, להתמודד עם פירוק ה-TJFF והשלכותיו⁷⁷⁴.

שלוש שאלות עמדו בפני משרד המושבות בכל הנוגע לעיתוי ואופן הפירוק:

1. היכן יבוצע הפירוק בפועל של ה-TJFF (בארץ ישראל או בעבר-הירדן).

2. באיזה שלב יעודכנו החיילים לגבי ההחלטה על הפירוק.

3. עיתוי עדכונה של ממשלת עבר-הירדן ושל המלך עבדאללה, קולונל הכבוד של ה-TJFF.

המקום שבו יפורקו חיילי ה-TJFF מנשקם וישתחררו, היה שאלה לא פשוטה כלל, שעוררה ויכוח בין נציגי הצבא וממשלת המנדט לבין קירקברייד. נציגי ממשלת המנדט והצבא היו מאוד מודאגים מכך שחוסר-הוודאות לגבי גורלו של ה-TJFF בצירוף העובדה שרוב חייליו פלסטינים, יגרמו לכך שתתחיל עריקה המונית של חיילים על נשקם, במטרה להצטרף לכוחות הערביים השונים שפעלו בארץ ישראל. הצבא חשש מכך שחיילים יתמרמו מהעובדה שמפרקים אותם מנשקם באמצעות חיילים בריטיים (מחשש עריקה), והדבר יעורר התמרמרות⁷⁷⁵. קירקברייד, לעומת זאת, חשש מנוכחותם של אלפי פלסטינים כמושים על אדמת עבר-הירדן, שיתברר להם פתאום שהפכו למובטלים⁷⁷⁶. במכתב נוסף, ציין קירקברייד שנודע לו ממקור בכיר בממשלת עבר-הירדן שהוצעו סכומים כספיים גדולים לחיילים שיערקו

⁷⁷³ "קות חדוד פלסטיין", כתבה מעיתון ערבי לא ידוע, מה-1.12.47, שצולמה על ידי מטה הש"י.

את"ה 105/69 א'

וגם: "חיל הספר של א"י", כתבה מ-דבב מה-2.12.47.

⁷⁷⁴ מכתב ממקמילאן למשרד המלחמה מה-21.12.47.

WO 32/14634

⁷⁷⁵ דיווח של מקמילאן למשרד ההגנה על נהלי פירוק ה-TJFF מה-10.1.48. להלן: דיווח מקמילאן על תכנית פירוק ה-TJFF.

FO 371/68827

⁷⁷⁶ מכתב מקירקברייד למשרד החוץ מה-16.12.47.

FO 371/68827

מה-TJFF על נשקם ויצטרפו לאחת מיחידות המתנדבים שמתארגנות בסוריה. קירקברייד ציין שקצינים ונגדים מקומיים המשרתים ב-TJFF, מעורבים בתכנית הזו⁷⁷⁷.
כדי למצוא פתרון לבעייה שהעלה קירקברייד, הציע מקמילאן פשרה בין שתי ההצעות הנוגעות למקום שחרור החיילים. ההצעה החדשה כללה את פירוקם מנשקם ושחרורם של חייליו הפלסטיניים של ה-TJFF מנשקם, בצמח, ולא בזרקא⁷⁷⁸.
סוגיית עדכונם של החיילים נגע גם הוא לשאלת העריקה עם הנשק, ועל כן הוחלט שהחיילים לא יעודכנו בדבר ההחלטה על פירוק ה-TJFF, עד לרגע שבו יוצאו מארץ ישראל. לחיילים עצמם נמסר שהם מועברים לעבר-הירדן לצורך אימון, וכך גם התפרסם הדבר בתקשורת.

2.ד.6: פירוקו בפועל של ה-TJFF

היחידה הראשונה של ה-TJFF שהוצאה מארץ ישראל, אחרי החלטת עצרת האומות המאוחדות, הייתה יחידת המשמר הנייד, שהועברה לעבר-הירדן ב-15 בדצמבר⁷⁷⁹, למרות שבתחילה תוכנן להעביר אותה צפונה, במטרה לתגבר את שאר יחידות ה-TJFF בצפון ארץ ישראל⁷⁸⁰. הסיבה להוצאתה מארץ ישראל הייתה התקפה שביצעו חיילים מהיחידה על שיירה יהודית לבן שמן, התקפה שבה נהרגו עשרה ממלווי השיירה⁷⁸¹ ("ההגנה" זיהתה בתחילה את היורים כאנשי הלגיון, אך בתוך שלושה ימים, תיקנו את דיווחם המקורי⁷⁸²). העיתונות הערבית טענה שהירי של חיילי ה-TJFF היה תגובה לירי מכיוון השיירה⁷⁸³, אך העובדה שהפיקוד הבריטי מיהר להוציא את היחידה מארץ ישראל בתוך 24 שעות, לימדה שההנחה הייתה, שהירי לא היה מוצדק. "ההגנה" דיווחה בהרחבה על התקרית, והציגה אותה כהוכחה לסכנה שבנוכחות כוחות ערביים בארץ ישראל, גם אם הפיקוד עליהם הוא בידי הבריטים⁷⁸⁴.
במהלך החודש וחצי שחלפו מהחלטת החלוקה, התקבלו דיווחים רבים יותר ויותר על עריקות של חיילים על נשקם, והצטרפות לכוחות ערביים שונים, בעיקר ל"צבא ההצלה" (גייס אל-אנקאצי), שהוקם ומומן בידי הליגה הערבית ושיחידותיו החלו להסתגל לשטח המנדט בשבועות האחרונים של 1947⁷⁸⁵.
ב-18.12 דיווח העיתון "אל-דפאע" על כך שחיילים מה-TJFF שהיו מוצבים לאורך הגבול הלבנוני, חצו את הגבול על נשקם, כדי להצטרף ללחימה לצד הערבים⁷⁸⁶. מקורות של שירות הידיעות של "ההגנה", גם הם היו מלאים בדיווחים מסוג זה⁷⁸⁷.

⁷⁷⁷ מכתב מקירקברייד למשרד החוץ מה-5.1.48.

WO 32/14634

⁷⁷⁸ דיווח מקמילאן על תכנית פירוק ה-TJFF.

⁷⁷⁹ דיווח TJFF לרבעון הרביעי ב-1947.

⁷⁸⁰ מיזכר מקמילאן

⁷⁸¹ סת"ה (כרך שלישי), ע"מ 1369.

⁷⁸² דיווח של "נעים" למטה הש"י מה-18.12.47.

את"ה 105/69 א'

⁷⁸³ כתבה מ"פלסטין" מה-19.12.47 (כפי שצוטטה על ידי הש"י).

את"ה 105/69

⁷⁸⁴ כרוז "החומה" מג' בטבת תש"ח.

את"ה, כרוז 14017

⁷⁸⁵ Khalidi, p. 131.

⁷⁸⁶ כתבה מ"אל-דפאע" מה-18.12.47.

⁷⁸⁷ דיווח של "צפע" למטה הש"י מה-21.12.47, ודיווח שלו מה-8.1.48.

את"ה 105/69 א'

בין ה-15 ל-18 בינואר 1948 הוצאה אל הפועל התכנית להוצאת שני גדודי ה-TJFF מארץ ישראל, והעברתם לעבר-הירדן. הסתרת הידיעה על הפירוק נמשכה כשלושה שבועות, במהלכם הועבר ה-TJFF סופית למשרד המושבות ב-1 בפברואר⁷⁸⁸.

משימתם החשובה ביותר של הבריטים הייתה לדאוג לכך שלא ישתלם לחיילים לערוק על נשקם⁷⁸⁹, ולכן היה צורך בהצעת פיצוי הולם לחיילים שיזדכו על צידום באופן מסודר. במברק מקנינגהאם למשרד המושבות מה-10 בינואר 1948, הוא ציין שהחיילים לא מודעים לפירוק העתידי של ה-TJFF ולכן כדאי מאוד שברגע שיוודע להם על הפירוק, יודיעו להם על ההטבות שיינתנו למי שישתחרר באופן מסודר. קנינגהאם סבר שהמענק שיוצע לחיילים צריך להיות בסדר גודל דומה לזה שהוצע לשוטרים המקומיים. ההצעה המפורטת של קנינגהאם כללה מענק של שני חודשי שכר על כל שנת שירות על חמש שנות השירות הראשונות, וארבעה חודשי שכר על כל שנת שירות מעבר לחמש שנות השירות הראשונות. בנוסף קבע קנינגהאם את דירוג הפנסיה שיקבל כל חייל שזכאי לכך (במידה וישתחרר באופן תקין), והיא עמדה על בערך ארבעים אחוז משכרו כחייל⁷⁹⁰.

ב-9 בפברואר כונס מסדר חגיגי בזרקא, ושם הודיע האקט על פירוקו של ה-TJFF ועל הפיצויים שיוענקו לכל חייל⁷⁹¹. בשלושת השבועות שחלפו מהעברת הכוח לעבר-הירדן, ועד להודעת הפירוק, ערקו בין 140 ל-200 חיילים, אך העריקה נבלמה כמעט לחלוטין אחרי הודעת הפירוק והפיצויים⁷⁹².

סביב מסדר הסיום והודעת הפירוק היה אירוע לא נעים שהיה קשור באי-הזמנתו של המלך עבדאללה לאירוע. המלך עבדאללה, קולונל הכבוד של ה-TJFF, ציפה להיות מוזמן למסדר הסיום כאורח הכבוד, אך בגלל אי-הבנה, הוא לא הוזמן, ואורח הכבוד במסדר היה קנינגהאם. כתגובה על עלבון זה, סירב עבדאללה להעניק עיטורי כבוד מטעם ממשלת עבר-הירדן לקצינים וחיילים ערביים, שהאקט המליץ עליהם, וקירקברייד התבקש להעניק לאותם קצינים וחיילים עיטורי כבוד מטעם ממשלת בריטניה⁷⁹³.

ב-16 בפברואר הקים האקט משרד שנועד לדאוג לתעסוקה חדשה לחייליו לשעבר, ושלה מכתבים לגורמים שונים, בבקשה למצוא להם תעסוקה, בכדי שלא יצטרכו למצוא עצמם מועסקים כשכירי חרב⁷⁹⁴. מאמציו של האקט לא הצליחו, ורוב-רובם של חייליו-לשעבר מצאו עצמם עוסקים בתחום העיסוק שאותו הכירו טוב יותר מכל תחום אחר – לחימה. המהלך האחרון שנגע לפירוקו של ה-TJFF היה קשור לציוד הרב של ה-TJFF, לבסיסים ולסוסים שלו.

סוסי ה-TJFF, שלא הייתה להם דרישה, בהעדר צורך אמיתי בכוח פרשים בסוף שנות הארבעים, הומתו על ידי קאיד חיים אפלבאום (אחד משלושת היהודים האחרונים, כולם קצינים, שנותרו ב-TJFF עד לפירוקו)⁷⁹⁵.

⁷⁸⁸ מברק ממשרד המלחמה למפקדת הכוחות הבריטיים במזרח התיכון מה-30.1.48.

CO 537/3577

⁷⁸⁹ דיווח של "זאב" ל"טנא" על שיחה עם מפקד גדוד ב-TJFF (לא מצויין מי מהשניים), מה-1.2.48.

את"ה 105/69 א'

⁷⁹⁰ מברק מקנינגהאם למשרד המושבות מה-10.1.48.

T 220/341

⁷⁹¹ "תסריח קות חדוד שרק אל-ארדן – רסאלה תקדיר ושכר מן פח'אמה אל-מנדוב אל-סאמי ללצ'באט ואל-ג'נוד", כתבה מ-אל-דפאע

מה-10.2.48

⁷⁹² דיווח של "חירם" ל"טנא" מה-15.2.48. להלן: דיווח "חירם" ל"טנא".

את"ה 105/69 א'

⁷⁹³ Sir Alec Kirkbride. From the Wings – Amman Memories 1947-1951 (London: Frank Cass, 1976), p. 18.

⁷⁹⁴ מברק מקנינגהאם למשרד המושבות מה-16.2.48.

CO 537/3577

⁷⁹⁵ דיווח "חירם" ל"טנא".

צידוד הצבאי של ה-TJFF הוחזר במלואו לצבא הבריטי (למעט מה שנגנב על ידי העריקים, בתקופה שקדמה להודעה על הפירוק) ללא כל תקלות, במסגרת מבצע "פגאסוס" לפירוק של ה-TJFF.⁷⁹⁶ עודפי המזון של ה-TJFF (שהספיקו ל-28 יום) נמכרו ללגיון.⁷⁹⁷

הנכס הגדול של ה-TJFF בעבר-הירדן היה בסיסי הצבא המודרניים שנבנו עבורו בארבע, מעאן, ג'סר אל-מגיאמע ומעל לכל, הבסיס בזרקא. מהרגע שבו נודע רשמית על הפירוק, היה ברור שהלגיון הוא המועמד לקבל לידי את הבסיסים הללו, אבל הבריטים לא היו מוכנים למסור אותם ללא תמורה כספית. ממשלת בריטניה העריכה את שוויים של מתקני ה-TJFF בעבר-הירדן ב-50,000 לירות פלשתינאיות, אך הסכום שנדרש בעבור הבסיס בזרקא עמד על 23,000 לירות פלשתינאיות בלבד. הסיבה לכך היא ההערכה שלא כל המתקנים ימשיכו להיות רלוונטיים למשתמשים הבאים בבסיס.⁷⁹⁸ קירקברייד עודכן לגבי הסכומים, והודיע ב-14 במרץ שממשלת עבר-הירדן מסוגלת לעמוד בסכום זה, ומעוניינת לשלמו בתמורה לבסיסים.⁷⁹⁹ ב-20 במרץ דיווח קירקברייד על כך שממשלת עבר-הירדן מעוניינת גם בקניית הבסיס בארבע והאדמה שעליה עמד⁸⁰⁰. ב-10 באפריל הוסכם על העברת הבסיס בארבע לידי הלגיון, בתמורה ל-5,788 לירות פלשתינאיות.⁸⁰¹

בשעה 5:00 ב-20 באפריל 1948 נסגרה מפקדת ה-TJFF בזרקא, ואנשיה הועברו לסואץ. היא נפתחה מחדש בסואץ ב-18:00 ב-21 באפריל לצורך סיום הנהלים האדמיניסטרטיביים הקשורים בפירוק היחידה והעברת קציניה וחייליה הנותרים לבריטניה.⁸⁰² יום אחרי יציאת מפקדת ה-TJFF מעבר-הירדן, נכנסו יחידות הלגיון לבסיסים ולמתקנים השונים בעבר-הירדן, והם עברו לידי באופן רשמי.⁸⁰³

⁷⁹⁶ בנדמן, ע"מ 222.

⁷⁹⁷ שם, שם.

⁷⁹⁸ מברק ממושרד המושבות לקניינגהאם מה-27.2.48.

CO 537/3577

⁷⁹⁹ מברק מקירקברייד למשרד החוץ מה-14.3.48.

FO 371/68828

⁸⁰⁰ מברק מקירקברייד למשרד החוץ מה-20.3.48.

FO 371/68828

⁸⁰¹ מברק ממפקדת הכוחות הבריטיים בקאהיר למשרד המלחמה, מה-10.4.48.

FO 371/68828

⁸⁰² הודעה על העברת ה-TJFF לסואץ מה-20.4.48.

AIR 23/8356

⁸⁰³ מברק של קירקברייד למשרד החוץ מה-22.4.48.

FO 371/68829

סיכום

פירוקו של ה-TJFF לא היה סוף פסוק בכל הנוגע לפעילותם הצבאית של אנשיו ביחידות מסודרות. כבר ב-24.2.48 התפרסמה בעיתונות הערבית מודעה שקראה ליוצאי ה-TJFF להתייצב לשירות למען עמם במסגרות השונות שלחמו כנגד הגשמת רעיון החלוקה⁸⁰⁴.

מאות מיוצאי ה-TJFF שירתו בתפקידים שונים, וחלק מקציניו לשעבר התבלטו כמפקדים של כוחות ערביים בערים השונות בארץ ישראל (למשל, קאיד אמין עז אל-דין, שהודח על רקע אירועי מאי 1941, היה מפקדה האחרון של חיפה הערבית⁸⁰⁵).

במרץ 1948 הוקם במסגרת החטיבה המרכזית של "צבא ההצלה", בפיקודו של פוזי אל-קאוקגי, גדוד "אגינדין" (שמנה בערך כ-250 איש), שהורכב כמעט כולו מחיילים יוצאי ה-TJFF, ובראשו עמד ראיס לשעבר מה-TJFF, מישאל אל-עיסא⁸⁰⁶. גדוד אגינאדין הגיע ליפו ב-28.8.48, ולחם מול כוחות של חטיבת גבעתי של "ההגנה" בקרב בתל אל-ריש, דרומית ליפו, והצליח להדוף אותם, תוך הסבת אבדות (31 הרוגים ו-2 נעדרים וכ-100 פצועים). בשבוע שאחרי הקרב הייתה יפו למעשה תחת שלטונו של גדוד אגינאדין, וישנם תיאורים קשים לגבי יחסם של חיילי הגדוד לאוכלוסייה המקומית הנצורה⁸⁰⁷. המצור וההפגזות הרצופות על העיר הביאו לנטישה המונית בדרך הים, וב-4 במאי העביר עיסא דרך הבריטים מסר למפקדת "ההגנה" שבו הציע שיפו תוגדר כעיר פרזות. "ההגנה" הסכימה, וביום שלמחרת, עזבה שארית הגדוד (לא יותר מ-50 איש – השאר ערקו), בפיקודו של עיסא, ועברה לרמאללה⁸⁰⁸.

ההצטרפות של החיילים הפלסטינים מה-TJFF ליחידות הבלתי-סדירות של "צבא ההצלה" וליחידות בלתי-סדירות אחרות, הייתה, בסופו של דבר, בעלת משקל פחות בהרבה מהצטרפותם של החיילים בעלי האזרחות העבר-ירדנית ב-TJFF, שהצטרפו כמעט כולם ללגיון הערבי⁸⁰⁹. לפני פירוק ה-TJFF נמנו על שורותיו 749 חיילים, נגדים וקצינים בעלי אזרחות עבר-ירדנית⁸¹⁰, וכאשר שוחררו מה-TJFF, הם היוו את הבסיס לגדוד הראשון שהוקם בלגיון הערבי שכל שדרת הפיקוד שלו הייתה ערבית (גדוד חיל הרגלים ה-5 בפיקודו של עלי אל-חיארי), שהוכפף למפקדת חטיבה חדשה (החטיבה הרביעית, בפיקודו של אחמד צדקי אל-ג'נדי), שחנתה ברמאללה ובבית חנינה⁸¹¹. חיילים רבים המשיכו לשרת שנים רבות בלגיון, וקצין הלגיון לשעבר, גיימס לאנט (Lunt), ציין שלפחות שלושה מהם הגיעו לדרגת מייג'ור גנרל בלגיון⁸¹².

⁸⁰⁴ "טלב וט'איה", מודעה מהעיתונות הערבית (לא ידוע מאיזה עיתון) מה-24.2.48 שהועתקה על ידי מטה הש"י. את"ה 1-5/69 א'.

⁸⁰⁵ תמיר גורן. חיפה הערבית בתש"ח – עוצמת המאבק וממדי ההתמוטטות (תל אביב: משרד הביטחון, 2006), ע"מ 125. (גורן מציין שאמין עז אל-דין היה קצין בלגיון, אך לפני כן הוא היה קצין ב-TJFF).
וגם: נימר אל-ח'טיב. "מן את'ר אל-נכבה", בתוך: שמואל סבאג (מתרגם), בעיני אויב: שלושה פרסומים ערביים על מלחמת הקוממיות (תל אביב: מערכות, 1954), ע"מ 21.

⁸⁰⁶ האני אל-הנדי. ג'יש אל-אנקאד (אל-מת'לת': מנשוראת שמש, 1992), ע"מ 53, 83. וגם: סת"ה (כרך שלישי), ע"מ 1365.

⁸⁰⁷ נימר אל-ח'טיב. "מן את'ר אל-נכבה", בתוך: שמואל סבאג (מתרגם), בעיני אויב: שלושה פרסומים ערביים על מלחמת הקוממיות (תל אביב: מערכות, 1954), ע"מ 34. וגם: סת"ה (כרך שלישי) ע"מ 1574. וגם:

Ma'an Abu Nowar. *The Jordanian-Israeli War 1948-1951 – A History of the Hashemite Kingdom of Jordan* (Reading: Garnet Publishing, 2002), p. 49. See: Abu Nowar (2002).

⁸⁰⁸ Abu Nowar (2002), p. 49.

⁸⁰⁹ דיווח שנתי של קירקברייד עבר-הירדן ב-1948, שהועבר ב-17.1.49, סעיף 5.
FO 371/75272

⁸¹⁰ מברק מקנינגהאם למשרד המושבות מה-3.2.48.
CO 537/3577

⁸¹¹ סת"ה (כרך שלישי), ע"מ 1345. וגם: בנדמן, ע"מ 222. וגם:

El-Edroos, pp. 250, 252, 258, 261. And: Abu Nowar (2002), pp. 84, 88, 196-197

⁸¹² Lunt (1984), p. 67.

מבין קציניו הבריטיים של ה-TJFF, איש לא התקדם רחוק יותר מאשר ג'ון האקט, שהמשיך לשרת בצבא הבריטי, קרוב לשלושים שנה אחרי פירוק ה-TJFF וסיים את שירותו בדרגת גנרל, כמפקד קבוצת הארמיות השלישית של נאט"ו במערב גרמניה. הוא היה דמות דומיננטית בתחום הפוליטי (הגם שלא עסק בפוליטיקה בפועל), בכל הנוגע להתנגדות לצמצום תקציבי הביטחון של מדינות המערב במהלך המלחמה הקרה. מלבד האקט, היחיד מכל בכירי ה-TJFF שהמשיך להתקדם בצבא הבריטי אחרי סיום תפקידו בכוח, היה מילר (מפקדו השלישי של ה-TJFF) שהגיע לדרגת מייג'ור גנרל בצבא הבריטי.

מילר היה הרוח החיה בהקמת אגודת יוצאי ה-TJFF באוקטובר 1948, שבה היו חברים כל מפקדיו לשעבר של ה-TJFF, ורבים מקציניו ונגדיו⁸¹³. אגודה זו סייעה רבות להקמת בית ספר לילדי יוצאי ה-TJFF בזרקא, ודאגה לשמירה על זכויותיהם הפנסיוניות של יוצאי ה-TJFF, גם שנים אחרי פירוק ה-TJFF⁸¹⁴.

אחרי מלחמת 1948 התפזרו יוצאי ה-TJFF בין ירדן, ישראל, סוריה, לבנון, מצרים, סודאן ומדינות נוספות באזור. חלקם (בעיקר הפלסטינים שבהם) נפגעו קשה יותר מאחרים כתוצאה מהמלחמה, ובמשרד החוץ הבריטי נשתמרו מכתבים של יוצאי ה-TJFF או בני משפחה שלהם, שמתארים את מצבם הקשה אחרי פירוק ה-TJFF, ומבקשים סיוע נוסף⁸¹⁵. יוצאי ה-TJFF היהודים לא המשיכו ברובם בקריירה צבאית, וגם אלה מהם שהמשיכו בשירות בצבא ההגנה לישראל, לא התקדמו מעבר לדרגת אלוף משנה ביחידה לא קרבית (ובהם יעקב שלמון בחיל האוויר, אברהם אילוני ופיטר בלוס, ששימשו בתפקידים בכירים ביחידת האיסוף של אגף מודיעין)⁸¹⁶. ב-1995 הוקמה "עמותת יוצאי חיל-הספר העבר-ירדני", שכללה חלק מיוצאי היהודים של ה-TJFF (דרוזים וצ'רקסים ישראלים יוצאי ה-TJFF לא הצטרפו לעמותה), שנועדה לאסוף חומר אודות ה-TJFF, ולפעול להגברת המודעות לקיומם של יהודים ב-TJFF⁸¹⁷.

ההיסטוריון הירדני, המקורב למשפחה ההאשמית, סלימאן מוסא, מציין שהפיכת זרקא מכפר קטן לעיר השנייה בגודלה בממלכת ירדן, יסודה בכך שנבנה בה הבסיס המרכזי של ה-TJFF⁸¹⁸ (שהפך אחרי פירוק ה-TJFF לבסיסו המרכזי של הלגיון).

היו מספר סיבות להקמתו של ה-TJFF, שהחשובות שבהן כללו את הצורך הכלכלי לצמצם את עלויות הביטחון (שנבעו ממרכיב שכר גבוה בקרב החיילים והז'נדרמים הבריטיים), מבלי לפגוע בביטחון הפנים והחוץ של שתי יחידות המנדט (ארץ ישראל ועבר-הירדן). העובדה שהניסיון הראשון להרכיב כוחות מקומיים ומקומיים למחצה (שתי יחידות הז'נדרמריה והלגיון הערבי), לא הצליח אופרטיבית, לדעת הלורד פלומר, היה המניע להרכבת כוח קולוניאלי שנועד לשלב יכולות שמתקרבות לכאלה של כוח בריטי סדיר, בעלות שתהיה רק במעט גבוהה יותר מזו של כוח מקומי. הרקע האישי של פלומר, אשר שירת במשך שנים בהודו לצידם של כוחות קולוניאליים, תרם משמעותית לעמדתו שזהו הפתרון הטוב ביותר לבעיות הביטחון של ארץ ישראל ועבר-הירדן. בנחישותו להקים את הכוח החדש, לא היסס פלומר לפגוע בלגיון הערבי (על המשמעויות הפוליטיות שנבעו מכך).

⁸¹³ מכתב ממילר לתת-שר המושבות מה-14.10.48.

FO 371/82219

⁸¹⁴ מכתב משגרירות בריטניה בעמאן למשרד החוץ מה-19.3.56.

FO 371/121556

⁸¹⁵ מכתב ממרים אחמד נאיף, אשתו של החייל לשעבר יחיה סלימאן אל-סקה, מדרעא שבסוריה, לארמון באקינגהאם, מה-24.5.54.

FO 371/110926

וגם: מכתבו של החייל לשעבר ג'מיל מחמד חיוארי מעזון (נפת קלקיליה) למזכיר המועצה המלכותית מה-22.5.54.

FO 371/110926

⁸¹⁶ איתי גור. החיילים היהודים בחיל הספר העבר-ירדני (חיפה: עבודת תזה, 2001), ע"מ 2.

⁸¹⁷ ראיון עם יוסף שר שלום מה-16.5.2003.

⁸¹⁸ מוסא, ע"מ 335.

ה-TJFF הוקם על פי הקריטריונים שאפיינו הקמתם של כוחות קולוניאליים בריטיים באפריקה ובהודו, שכללו כוח אדם וסגל זוטרי מקומי, וסגל בכיר בריטי. כמו כוחות קולוניאליים אחרים, נועד גם ה-TJFF להגן על הטריטוריה שבתוכה הוקם. רעיון זה היה זול יותר לאוצר הבריטי (תודות לחסכון בכוח האדם הבריטי, היקר בהרבה מזה המקומי), תוך השתדלות לשמור על הסטנדרטים של יחידה צבאית בריטית. בניגוד לכוחות הגדולים שניתן היה להקים בהודו ובאפריקה (שהפכו, בסופו של דבר, לצבאות של ממש), נותר ה-TJFF כוח מקומי בעיקרו, שלא יכול היה לסייע במידה משמעותית למאמץ מלחמתי של בריטניה, מחוץ לשטח שבו נוצר. כאשר הוצב מחוץ לשטח, הוא עסק בעיקר בתפקידי שמירה על גזרות מסויימות, ובאבטחת צירי תנועה.

לאורך כל תקופת קיומו, היו סימני שאלה סביב נאמנותם של חייליו וקציניו המקומיים של ה-TJFF. סוגייה זו הייתה רלוונטית לאור העובדה שברוב הכוחות הקולוניאליים בעבר היו מרידות, בשלב כלשהו. בפועל, ה-TJFF הוכיח עצמו, בסך הכל, ככוח אמין למדי בכל הנוגע לשאלה, האם הוא עלול להפנות נשקו כנגד מפקדיו. לאורך 22 שנותיו היה מקרה אחד ויחיד של סירוב פקודה המוני, במערב עראק במאי 1941. חשוב לציין שגם במקרה זה החיילים לא ערקו, ולא פגעו לרעה בקציניהם הבריטיים, ואף חזרו מרצונם לבסיס, שם פורקו מנשקם. עם זאת, חוסר האמון הבריטי בחיילי ה-TJFF, היה גדול. הסיבה לחוסר האמון לא הייתה אותו מקרה חד-פעמי של סירוב פקודה, אלא החשש המבוסס למדי שחיילים ב-TJFF (ערבים ויהודים כאחד), מעורבים בפעילות שקשורה לסיוע למאבק הלאומי של עמיהם, ומנצלים את השתייכותם ל-TJFF, לשם כך.

שלטונות המנדט היו, בדרך כלל, תומכיו העקביים ביותר של ה-TJFF. הקמתו, כאמור, הייתה פרי יוזמה אישית של איש צבא ותיק, הלורד פלומר, שהכיר מקרוב את פעילותם של כוחות קולוניאליים, והתרשם מהחיסכון שכרוך בהפעלתם, וביכולתם להתמודד עם משימות של שמירה על ביטחון שוטף. מחליפו של פלומר, צ'נסלור, התרשם מתפקודו של ה-TJFF באירועי 1929. ראוי לציין שמצד שני, צ'נסלור היה מודע לכישלונם של ה-TJFF בהתמודדות עם הפשיטות הוהאביות, מה שהביא אותו לתמוך במיפונה של אחת מפלוגותיו. הנציב השלישי, וקופ, תמך בהתעצמות נוספת של ה-TJFF (פלוגה ממוכנת נוספת), וגם הוא התייחס בחיוב, בסך הכל, לפעילות ה-TJFF. תקופתו של הנציב העליון הרביעי, מקמייקל עמדה בצילם של דיכוי המרד הערבי על ידי כוחות בריטיים מאסיביים (מה שהפחית את חשיבותו היחסית של ה-TJFF), ושל מלחמת העולם השנייה, שבמהלכה הועברה האחריות על ה-TJFF משרד המושבות למשרד המלחמה, ובמשך רוב התקופה, שהה ה-TJFF מחוץ לשטח המנדט (בצפון סוריה). נסיבות אלה הביאו לכך שהקשר בין ממשלת המנדט ל-TJFF, הלך ופחת (עד לסיטואציה שבה חשו במשרד המושבות שה-TJFF מרגיש מוזנח על ידי הממשלה). מחליפו של מקמייקל, הלורד גורט, פעל לחיזוק הקשר החלש בין הממשלה לבין ה-TJFF, כאשר זה הושב לארץ, ויחידותיו הלוחמות נפרסו מחדש בתוך ארץ ישראל. תקופתו של הנציב העליון האחרון, קנינגהאם, עמדה בצילו של המאבק הציוני לעצמאות, וה-TJFF מבחינתו היווה בעייה פוליטית, עקב החיכוכים הבלתי פוסקים בין גודד הפרשים שלו, לבין היישובים היהודיים שבסביבתו. כאשר קיבל ה-TJFF את האחריות הפיקודית על אזור הגליל, והיהודים התלוננו בפני קנינגהאם, הוא הביע חשש באזני ה-GOC מקמילאן, שייתכן שהיהודים צודקים, ורק נחרצותו של מקמילאן ליישם את ההחלטה, הביאה לכך שתישאר על כנה.

חרף התמיכה של שלטונות המנדט בהמשך החזקתו וקיומו של ה-TJFF, לא היה לכוח זה פטרון פוליטי קבוע שהשגיח עליו ודאג לו. פלומר היה היוזם של ה-TJFF ועשה רבות לטיפולו בשנתיים

הראשונות לקיומו, אך אחרי עזיבתו את תפקידו, ה-TJFF נהנה מתמיכה אד-הוק, ולא מפטרונות עקבית של בכיר בריטי, שיראה צורך לטפח עניין אישי ב-TJFF ובמצבו. כאשר משווים מצב זה ללגיון, שנהנה מדמות אב מיתולוגית מסוגו של גלאב, שהגן עליו וטיפח הזדהות מוחלטת עימו (עד כדי השארות כמפקד הלגיון תוך עזיבת שירות המדינה הבריטי), ניתן להבין את קשיי ה-TJFF לשמור על מעמדו מול הלגיון לאורך זמן. מפקדיו של ה-TJFF נבחרו על פי קריטריונים שונים לחלוטין מאלה שנבחר גלאב, והם היו מינויים צבאיים טהורים, שלא שקללו את יכולתו הפוליטית-דיפלומטית של המועמד. שיטת מינוי זו הובילה לכך שבראש ה-TJFF עמדו קצינים שלא ידעו כיצד להתמודד עם מעמדו הנחות של ה-TJFF, ולעתים אף הסתבכו בתקריות פוליטיות שהזיקו למעמדו ולתדמיתו של ה-TJFF (כפי שקרה לקריסטל כשפעל אישית נגד חבר הפרלמנט גיימס דה-רוטשילד, וכפי שקרה למונטגומרי שכלל לא טרח להיות נוכח בהכרזת העצמאות של עבר-הירדן, וכשהסביר את העדרותו, לא הסתיר את העובדה שהדבר נבע מכך שהיה בחופשה). הרגישות שבתפקידו של מפקד ה-TJFF, הייתה גבוהה, וניכר היה שלמעט יוצא דופן אחד (בלקדן, מפקדו של הגדוד הממוכן), לא היו מפקדים בכירים ב-TJFF שהפנימו עובדה זו.

העובדה שרוב חיילי ה-TJFF היו פלסטינים, ובמשך חלק לא מבוטל מתקופת קיומו, היה ה-TJFF חלק מהמאמץ הבריטי לבלום פעילות חמושה של פלסטינים, חשפה את הבעייתיות בתחום זה, ועוררה קונפליקטים בתוך הבריטים לגבי אמינותו של ה-TJFF. מבין ארבעת הפקידים והחיילים הבריטיים שהיו דומיננטיים בעבר-הירדן, בתקופת קיומו של ה-TJFF (קוקס, פיק, קירקברייט וגלאב), ניכר שרק קוקס התמיד בשמירה על עמדות חיוביות בנוגע ל-TJFF, בעוד שפיק שלל אותו בתחילה, השלים עם קיומו בהמשך, ושלל אותו בשנית, בשנתו האחרונה כמפקד הלגיון. קירקברייט וגלאב היו חשדניים כלפי ה-TJFF מן ההתחלה. אצל גלאב ניתן לייחס זאת לאהדתו הרבה לחויטאת, ולמה שראה כהתעללות ברוטאלית של ה-TJFF בבדוים של דרום עבר-הירדן. בהמשך, הדגיש גלאב את נאמנותו של הרגיימנט המדברי הממוכן במאי 1941, בהשוואה לסרבנותם של חיילי ה-TJFF (שבראשם עמד הקצין המקומי הבכיר ביותר, שאמור היה להיות סמל לנאמנות ה-TJFF). כאשר הוצעה העברת 15 פלוגות המשמר של הלגיון ל-TJFF, התנגדו לכך גם גלאב וגם קירקברייט הן מטעמים פוליטיים (הדבר ייראה כהפרת הסכם בעיני עבדאללה) והן מטעמים פרקטיים (ה-TJFF נראה היה כגורם לא אמין בעיניהם). למעשה, קירקברייט חשש מה-TJFF ונוכחותו בעבר-הירדן עד כדי כך, שהתנגד אפילו לפירוקו בשטח הממלכה.

לא מצאתי במקורות הבריטיים התייחסות לשאלה החשובה מדוע בחרו שעמוד השדרה של ה-TJFF יתבסס דווקא על אוכלוסיית הרוב הפלאחית-הערבית-מסלמית (בניגוד למסורת "המעמדות הצבאיים" שהתקיימה בכוחות הקולוניאליים בהודו), אך ההשערה הטובה ביותר שניתן להעלות היא שכאשר הוקם ה-TJFF הוא נועד להתמודד בעיקר עם איומים חיצוניים של פושטים מצפון ומדרום וחשש מאי-יציבות פנימית בעבר-הירדן מצידם של בדוים, ולצורך משימה זו, יכלו הבריטים לקוות לזכות לתמיכתם של ערבים מסלמים מארץ ישראל, שכן לפחות בשלב זה, הם לא תוכננו להתמודד מול אחיהם (משימה שבה אכן כשלו, בדרך כלל, כאשר נדרשו לעמוד בה).

את יחסו של האמיר (ולאחר מכן המלך) עבדאללה ל-TJFF ניתן לסכם כסוג של אמביוולנטיות עויינת, כאשר היחס השתנה מתקופה לתקופה. עבדאללה זעם על הקמת ה-TJFF, שבאה באופן ישיר על חשבונו של הלגיון, ובאופן כללי ניתן לקבוע שבכל פעם שחיזוק ה-TJFF נראה היה כבא על חשבונו של הלגיון, היה יחסו של עבדאללה ל-TJFF, משתנה לרעה, בעוד שבכל פעם שנראה היה שהבריטים מאפשרים את חיזוק

הלגיון, ללא קשר ל-TJFF, היה יחסו של עבדאללה ל-TJFF, משתנה לחיוב. נקודות נוספות שהשפיעו לשלילה על יחסו של עבדאללה כלפי ה-TJFF, היו היחסים הגרועים שהתפתחו בין ה-TJFF לבין שבטי הבדוים של דרום עבר-הירדן (בעיקר עם החויטאת), וכישלון ה-TJFF בהתמודדות עם הפשיטות הוהאביות מדרום. שיקומו ההדרגתי של כוחו הצבאי של הלגיון, וקבלת האחריות מחדש על הגנת האמירות, שיפרו את יחסו של האמיר כלפי ה-TJFF, שאף ביקש שבנו הצעיר ישרת בו. במלחמת העולם השנייה התעצם הלגיון במהירות, ועניינו של עבדאללה ב-TJFF ירד, שכן לא נראה היה שקיומו וחיזוקו של ה-TJFF מונעים את חיזוק הלגיון. אחרי הכרזת עצמאותה של עבר-הירדן, התקבע יחסו השלילי של עבדאללה ל-TJFF, ששמו היווה מקור לבעיות דיפלומטיות ולמבוכה לממשלת עבר-הירדן. העובדה שעבדאללה הרגיש יחס שלילי מצד ה-TJFF, גם בארוחה החגיגית שנערכה בזרקא לציון הכתרתו כמלך, גם בטקס הכתרתו כמלך, וגם במסדר החגיגי לפיזור ה-TJFF, בוודאי שסייעה לרגשותיו השליליים לגבי ה-TJFF, שבאופן כללי כמעט שלא מוזכר על ידי מקורות ירדניים המקורבים למשפחה ההאשמית (ובזיכרונותיו של עבדאללה עצמו), וכאשר הוא מוזכר, זה בדרך כלל לשלילה.

יחסם של הגורמים היהודיים ל-TJFF ניתן גם הוא להיות מוגדר כסוג של עוינות מסוייגת: לאורך שנות קיומו פעלו הגורמים הציוניים הרשמיים, לשלב יותר ויותר יהודים ב-TJFF, ולצמצם את התחושה שמדובר בכוח ערבי. ראוי לציין שבמקרים מסויימים (בעיקר בבית אלפא ב-1929, בעמק בית שאן במהלך המרד הערבי, ובגליל העליון בסוף 1947) הוכיח ה-TJFF עצמו ככוח ממושמע שסייע בפועל ליהודים להתגונן מפני התקפות של כוחות ערביים. עם זאת, מקרים אלה נתפסו בתור חריג, ומהרגע שבו התברר שה-TJFF היה וייתאר כוח ערבי במהותו, התייחסו אליו הגורמים היהודיים הרשמיים בתור גורם עויין במקרה הטוב, ובתור אויב במקרה הרע. מקרים קשים כמו שתי התקריות הקשות בכפר גלעדי, הירי בראשה של צעירה בגבול יפו-ת"א, והירי על שיירת בן-שמן, הם שהטביעו חותמם על תפיסת היהודים את ה-TJFF כגורם עויין. גם תיאוריהם של יוצאי TJFF יהודיים כללו בדרך כלל סיפורים אודות תפוצתה הנרחבת של שנאת היהודים על ידי רוב רובם של חייליו הערבים של ה-TJFF.

קשה לחוות דעה על האפקטיביות של ה-TJFF ככוח צבאי, שכן מעולם לא התמודד בפני אתגר צבאי ממשי. ה-TJFF התמודד ב-13 השנים הראשונות לקיומו בעיקר עם פשיטות של דרוזים, בדוים וכנופיות פלסטיניות, ועשה זאת במידה מעורבת של הצלחה. מול הדרוזים ניתן לסכם את פעילותו כמוצלחת, בעוד שבפעילות מול פשיטות הבדוים בדרום עבר-הירדן, נחל ה-TJFF כישלון חרוץ. חלקו של ה-TJFF במרד הערבי הוא מקור לויכוחים ואי-הסכמה. חלק מהבריטים טוענים שעמד היטב במשימות שהוטלו עליו, בעוד שבריטים אחרים ציינו את חוסר אמינותו, וטענו שעשה הכול כדי לא למלא בהצלחה משימות שהוטלו עליו, שכללו התנגשות עם פלסטינים (שבמקרים מסויימים היו קרובי משפחה של חיילים ב-TJFF).

חלקו של ה-TJFF במלחמה היחידה שבה נטל חלק (מלחמת העולם השנייה), כלל אירוע של סירוב פקודה ליטול חלק בהסתערות על תחנת משטרה מבודדת ברוטבה, הגנה על קווי תקשורת של חטיבה מהצבא ההודי ותקיפת מוצבים צרפתיים מבודדים בדרום סוריה, אבטחת גבול תורכיה-סוריה, ולחימה בארבה בדרום מערב איראן. את העובדה שמעולם לא נבחן ככוח צבאי של ממש, ניתן לייחס לחוסר האמון הבריטי בו, שהביא לכך שהכוח מעולם לא הוכשר לבצע התקפות בסדר כוחות של גדוד. ראוי לציין שמראשיתו לא נועד הכוח לשמש ככוח התקפי, אבל במלחמת העולם השנייה כאשר הוגדלה מצבת כוח האדם לכזו של חטיבה מוקטנת, ניתן היה לצפות שהמצב הבטחוני החמור יביא להכשרה של יחידותיו

השונות של ה-TJFF לפעולה במסגרת גזודית, דבר שהבריטים נמנעו מלעשות (ותרם רבות להערכת שירות הידיעות של "ההגנה" את ה-TJFF כחסר ערך ממשי מבחינה צבאית, בכל הנוגע ליכולותיו לפעולה משולבת בהיקף גדול).

אחרי מלחמת העולם השנייה עסק ה-TJFF במשימות של ביטחון שוטף לאורך גבולותיה הצפוניים של ארץ ישראל, ועשה זאת במידה מעורבת של הצלחה. סמוך לפירוקו הוטלה על ה-TJFF המשימה לדאוג לאבטחה כוללת של הגבול, ובמהלכה עמד בפני מספר מקרים של פעילות כנופיות, אותן הצליח לבלום בהצלחה.

העובדה שעד לרגע פירוקו הוסיף ה-TJFF להחזיק ביחידת פרשים, מלמדת שהבריטים אכן ראו בו בעיקר כוח משמר, ולא יחידה צבאית סדירה. עובדתית, כאשר הוטלו על ה-TJFF אתגרים רציניים יותר (בעיקר אחרי החלטת החלוקה של האומות המאוחדות), מי שנתבקש לטפל בבעיות, היה הגדוד הממוכן, וגם עליו לא סמכו שיבצע זאת היטב בכוחות עצמו, והוא תוגבר ביחידה סדירה של הצבא הבריטי. עם זאת, ראוי לציין שיוצאי ה-TJFF שלחמו בגדוד אג'נאדין של "צבא ההצלה", התמודדו בהצלחה לא מבוטלת עם כוחות "ההגנה", בקרבות שבהם נטלו חלק, ועובדתית, חלק ניכר מיוצאי ה-TJFF נקלטו בהצלחה בלגיון, שהיה כוח צבאי שזכה להצלחות ניכרות במלחמת 1948. הצלחה זו (בעיקר כשמעמתיים מול כשלונם היחסי של גדודים אחרים ב"צבא ההצלה", ולכשלונם של הכוחות הסדירים של שאר צבאות ערב), מלמדת שלפחות בכל הנוגע להכשרתם כחיילים, הייתה לשירות ב-TJFF תרומה משמעותית.

הגיוון האתני הרב בתוך ה-TJFF היה ברובו לא בעייתי. כמעט כל המשרתים ב-TJFF דיברו ערבית עוד בטרם הצטרפו לכוח, ואלה שלא דיברו את השפה, רכשו אותה במהירות. העובדה ששירתו ב-TJFF חיילים מכל רחבי המזרח התיכון, הייתה חיובית בעיני הבריטים, שרצו כמות גדולה ככל האפשר של אנשים שאינם מעורבים ישירות בסכסוכים שהתרחשו בתוך שטח המנדט ובסמוך לגבולותיו. עם זאת, מרגע שפרצה מלחמת העולם השנייה והכוח הוגדל משמעותית, נאלצו הבריטים לזנוח את השאיפה הזו, והיחס בין פלסטינים ללא-פלסטינים המשרתים ב-TJFF, השתנה באופן ניכר לטובת הפלסטינים. היהודים ב-TJFF היו גורם שולי בכל הנוגע לפעילותו המבצעית, אבל חלקם היה משמעותי בתחומים תומכי הלחימה, הרבה מעבר לחלקם בתוך ה-TJFF (שמעולם לא היה גדול מ-6 אחוזים), ומספר הקצינים והנגדים הטכניים והאדמיניסטרטיביים ביניהם, היה גדול למדי.

בחינת יחסיו של ה-TJFF עם הלגיון (שהיו גם הדבר, שכאמור, השפיע מאוד על יחסו של עבדאללה כלפי ה-TJFF), מסייעת להבין את מצבו ומעמדו לאורך השנים. ה-TJFF נוצר במהלך שהיווה מכת-מוות על הלגיון ככוח צבאי. כאשר התברר שה-TJFF אינו מצליח לעמוד ביעדים שהוצבו לו בכל הנוגע לשמירת ביטחון הפנים והחוץ בעבר-הירדן, החלה מגמה של חיזוק מחדש של הלגיון, והדבר הביא לשיפור הדרגתי ביחסים עם ה-TJFF. שתי היחידות לא נתפסו כמתחרות זו בזו, ושתייהן גדלו בהדרגה בשנות השלושים, ואף שיתפו פעולה בזמן המרד הערבי. למרות שיחסו האישי של פיק כלפי ה-TJFF נטה יותר ויותר לכיוון השלילי, ולמרות שיחסו האישי של גלאב ל-TJFF היה תמיד שלילי, הרי ששיתוף הפעולה בין היחידות לא נפגע לכל אורך שנות השלושים. כאשר החלה מלחמת העולם השנייה, היה מרמור רב בלגיון כלפי מה שנראה כיחס טוב יותר של הבריטים, לחיילי ה-TJFF, שלטענת גלאב וקירקברייד זכו לתנאים טובים יותר ממקביליהם בלגיון, והדבר יצר תחושה לא נעימה בלגיון.

כאשר התרחשה ההפיכה בעראק, הציפייה הייתה משתי היחידות לפעול יחדיו (אחרי שגלאב הפתיע את מפקדיו והגיע עם מאות לוחמים ולא לבדו, כפי שצוה). כאשר חנו שתי היחידות ביחד ב-H-4 נתגלו ההבדלים המשמעותיים בין היחידה שבנה גלאב, שהייתה יחידתו האישית במלוא מובן המילה, לבין הכוח הקולוניאלי השכיר שבנו הבריטים, ונאמנותו להם הייתה מוגבלת מאוד. העובדה שחיילי גלאב נטלו חלק בהתקפה הבריטית, ועמדו במשימה שהוטלה עליהם, בעוד שחיילי ה-TJFF סירבו ליטול חלק בהתקפה, היא נקודת מפנה במעמדן של שתי היחידות, בכל הנוגע להתייחסות הבריטית אליהן. מאותו רגע הייתה העדפה ברורה של היחידה המקומית הערבית, על פני הכוח הקולוניאלי הבריטי. להעדפה זו היו משמעויות רבות והיא ללא ספק סייעה לזינוק המדהים בעוצמתו של הלגיון במהלך מלחמת העולם השנייה, בהשוואה ל-TJFF, שמצבת כוח האדם שלו נותרה סטטית (אחרי חיזוקו בתחילת המלחמה).

השינוי התפיסתי שחולל גלאב בכל הנוגע להרכבו האנושי של הלגיון (הפיכת הבדדים לעמוד השדרה של הלגיון), שהוכיח עצמו כמוצלח ביותר, הזכיר את הרעיון הבריטי בכוחות קולוניאליים, של בניית "מעמדות צבאיים". עקרון זה, שבדרך כלל הוכיח עצמו, היה קיים גם ב-TJFF בראשית דרכו, כשהצ'רקסים היוו אחוז ניכר ממספר חיילי הכוח. כאשר הורחב ה-TJFF, נזנח עקרון זה, ואחוז הפלסטינים (שתמיד היוו את רוב חיילי ה-TJFF) גדל האופן משמעותי על חשבון כל הקבוצות האתניות האחרות.

ההעדפה הבריטית את הלגיון (שנחשב אמין ונאמן יותר), והאמונה ביכולותיו האישיות המוכחות של גלאב כמנהיג, הביאו לכך שגם כאשר היו פקידים בריטיים שחשבו שהאינטרס הבריטי מחייב העברת פלוגות משמר מהלגיון ל-TJFF, ההחלטה הסופית הייתה להותירן כחלק מהלגיון.

העובדה שה-TJFF, בסופו של דבר, נבלע בחלקו על ידי הלגיון, והלגיון המשיך להתקיים ככוח צבאי עצמאי, היא מבחינות רבות, הוכחה לצדקתה של הדרך של גלאב לגיוס ואימון כוח מקומי, בהשוואה לגישה של הקמת כוח קולוניאלי בשטח המנדט.

רשימת מקורות

א. מקורות ראשוניים:

א.1. ארכיונים:

א.1.א: ארכיונים בריטיים:

א.1.א.1: מסמכי הארכיון הממלכתי הבריטי (PRO):

תיקי משרד האוויריה:

AIR 2/5069

AIR 23/790

AIR 23/8356

מסמכי הקבינט:

CAB B24/264

תיקי משרד המושבות:

CO 537/1708

CO 537/1840

CO 537/2280

CO 537/3577

CO 733/118

CO 733/120

CO 733/128/6

CO 733/133

CO 733/132/1

CO 733/134/4

CO 733/134/5

CO 733/134/16

CO 733/138/5

CO 733/142/2

CO 733/143/6

CO 733/151/2

CO 733/313/10

CO 733/332/11

CO 733/366/3
CO 733/366/4
CO 733/398/2
CO 733/398/3
CO 733/398/11
CO 733/420/22
CO 733/420/23
CO 733/420/25
CO 733/439/15
CO 733/456/2
CO 733/456/4
CO 820/45/16
CO 820/57/12
CO 831/1/7
CO 831/1/9
CO 831/2/5
CO 831/2/11
CO 831/3/2
CO 831/3/7
CO 831/3/15
CO 831/4/9
CO 831/4/10
CO 831/5/1
CO 831/5/5
CO 831/5/9
CO 831/6/9
CO 831/6/15
CO 831/7/5
CO 831/7/6
CO 831/9/1
CO 831/10/5
.CO 831/11/1
CO 831/11/2
CO 831/13/9
CO 831/15/10

CO 831/15/14
CO 831/17/5
CO 831/19/4
CO 831/19/5
CO 831/19/10
CO 831/56/4
CO 831/58/7
CO 831/58/2
CO 831/58/3
CO 831/45/6
CO 831/49/5
CO 831/60/2
CO 831/19/7
CO 831/23/11
CO 831/25/3
CO 831/25/4
CO 831/25/5
CO 831/26/9
CO 831/28/2
CO 831/28/12
CO 831/29/3
CO 831/31/6
CO 831/31/7
CO 831/34/10
CO 831/35/5
CO 831/36/9
CO 831/37/1
CO 831/41/8
CO/831/44/13
CO 831/45/2
CO 831/45/5
CO 831/46/6
CO 831/50/7
CO/831/50/18
CO 831/51/8

CO 831/53/1
CO 831/55/8
CO 831/55/19
CO 831/57/6
CO 831/59/6
CO 831/60/2

תיקי משרד החוץ:

FO 371/11509
FO 371/12272
FO 371/12303
FO 371/13025
FO 371/13075
FO 371/14450
FO 371/14458
FO 371/14459
FO 371/14472
FO 371/15295
FO 371/16015
FO 371/17880
FO 371/62203
FO 371/68806
FO 371/68827
FO 371/68828
FO 371/68829
FO 371/75272
FO 371/82219
FO 371/110926
FO 371/121556
FO 406/56

תיקי משרד האוצר:

T 220/341

תיקי משרד המלחמה:

WO 191/64
WO 261/533
WO 261/534
WO 275/112
WO 169/1056
WO 169/4346
WO 169/4349
WO 169/4353
WO 169/4354
WO 169/4355
WO 169/9051
WO 169/9173
WO 32/14634
WO 169/15868
WO 169/15866
WO 169/15872
WO 169/19769
WO 169/19772
WO 169/19776

דיווחי ממשלת המנדט ווועדת החקירה המלכותית מ-1937

The Royal Commission Report

Palestine Administration Report for July-December 1921

Palestine Administration Report for the year 1922.

Palestine Administration Report for the year 1923

Palestine Administration Report for the year 1924.

Palestine Administration Report for the year 1925.

Palestine Administration Report for the year 1926

Palestine Administration Report for the year 1927.

Palestine Administration Report for the year 1928

Palestine Administration Report for the year 1929

Palestine Administration Report for the year 1930

Palestine Administration Report for the year 1931

Palestine Administration Report for the year 1932
Palestine Administration Report for the year 1933
Palestine Administration Report for the year 1934
Palestine Administration Report for the year 1935
Palestine Administration Report for the year 1936
Palestine Administration Report for the year 1937
Palestine Administration Report for the year 1938
Palestine Administration Report for the year 1939

א.1.א.2. ארכיון מוזאון המלחמה האימפריאלי :

Miller's papers, IWM, 78.20.4

Peake's Papers, IWM, box 2

א.1.ב. מסמכים מארכיונים ירדניים :

א.1.ב.1. אל-ות'איק אל-האשמיה :

אוראק עבדאללה אל-חסיין. אל-אסתקלאל 72-491.
אוראק עבדאללה אל-חסיין. אל-אסתקלאל 73-491.
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (1 ל-4-333) ;
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (240 ל-249-333)
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (1-530)
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (340-41)
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (340-43,42)
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (340-66)
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (8-530)
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (84-9) ו-(17-84)
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-אול. (5-84)
אל-עלאקאת אל-ארדניה אל-סעודיה 1951-1925 אל-קסם אל-ת'אני. 20-58 ; 20-54 ; 20-53

א.1.ג. מקורות ראשוניים בעברית :

א.1.ג.1. ארכיון תולדות ההגנה :

80/153/3

105/69

א' 105/69

177.15
177.21
189.90

א.1.ג.2 : גנזך המדינה :

תיקי מ' (תיקי ממשלת המנדט) :

מ-112/43
מ-426
מ-4346
מ-4399
מ-4753/2
מ-4753/3
מ-4753/4
פ-1941/23

א.1.ג.3 : הארכיון הציוני המרכזי :

תיקי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית :

S 25/3489
S 25/6288
S 25/6292

א.2 : עיתונים :

א.2.א : אנגלית :

The Palestine Post

א.2.ב : ערבית :

אל-דפאע
אל-שעב
פלסטין

א.2.ג : עברית :

דבר
הארץ
משמר

א.3. ראיונות :

יוסף שר שלום – 16.5.2003

א.4. זכרונות :

א.4.א. אנגלית :

Duff, Douglas V.. Sword for Hire – The Saga of a Modern Free-Companion, London: John Murray, 1934.

Kirkbride, Alec S.. A Crackle of Thorns, London: John Murray, 1956.

Kirkbride, Sir Alec. From the Wings – Amman Memories 1947-1951, London: Frank Cass, 1976.

Wilson, Lord Henri. Eight Years Overseas 1939-1947, London: Hutchinson & Co., 1951.

א.4.ב. ערבית :

עבדאללה אל-חסיין. אל-את'אר אל-כאמלה ללמלכ עבדאללה אל-חסיין, בירות: אל-דאר אל-מתחדה ללנשר, 1979.

א.4.ג. עברית :

דוד יצחקי. לילות כנען – חמישים שנות ביטחון והגנה, כפר תבור: שבתאי בר-און, 1995.

ב. ספרים :

ב.1. ספרים באנגלית :

Abu Nowar, Ma'an. The History of the Hashemite Kingdom of Jordan. Volume 1: The creation and Development of Transjordan: 1920-1929, Oxford: Ithaka press, 1989.

Abu Nowar, Ma'an. The Jordanian-Israeli War 1948-1951 – A History of the Hashemite Kingdom of Jordan, Reading: Garnet Publishing, 2002.

Abu Nowar, Ma'an. The Struggle for Independence 1939-1947. A History of the Hashemite Kingdom of Jordan, Oxford: Ithaka Press, 2001.

Cohen, Michael. Palestine to Israel – From mandate to Independence, London: Frank Cass, 1988.

Dann, Uriel. Studies in the History of Transjordan 1920-1949, London: Westview, 1984.

Duff, Douglas. Galilee Galloper, London: John Murray, 1935.

El-Edroos, Syed Ali. The Hashemite Arab Army – An Appreciation and Analysis of Military Operations, Amman: The publishing Committee, 1980.

Fullick, Roy. Shan Hackett – The Pursuit of Exactitude, Barnsley: Leo Cooper, 2003.

Gelber, Yoav. Jewish-Tranjordan Relations 1921-1948, London: Frank Cass, 1997.

Glubb, John Bagot. The Story of the Arab Legion, London: Hodder & Stoughton, 1948.

Hughes, Matthew. Allenby and British strategy in the Middle East, 1917-1919, London: Frank Cass, 1999.

Jarvis, C. S.. Arab Command – The Biography of Lieutenant-Colonel F. G. Peake Pasha, London: Hutchinson & Co., 1943.

Khalaf, Issa. Politics in Palestine – Arab Factionalism and Social Disintegration 1939-1948, Albany: New York State University Press, 1991.

Khalidi, Rashid. The Iron Cage – The Story of the Palestinian struggle for Statehood, Oxford: Oneworld Publications, 2006.

Lias, Godfrey. Glubb's Legion, London: Evans Brothers, 1956.

Louis, Roger Wm.. The British Empire in the Middle East 1945-1951 – Arab Nationalism, The United States and Postwar Imperialism, Oxford: Oxford University Press, 1984.

Luke, Harry & Keith-Roach, Edward (Eds.). The Handbook of Palestine and Trans-Jordan, London: Macmillan and Co., 1934.

Lunt, James. Glubb Pasha, a Biography, London: Harvill Press, 1984.

Lunt, James. The Arab Legion, London: Constable and Company, 1999

Peake, Fredrick G.. A History of Jordan and its Tribes, Miami: University of Miami Press, 1958.

Nevo, Joseph. King Abdullah an Palesitne – A Territorial Ambition, London: Macmillan Press, 1996.

Robins, Philip. A History of Jordan, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Royle, Trevor. Glubb Pasha, London: Little, Brown and Company, 1992.

Wasserstein, Bernard. The British in Palestine – The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict 1917-1929, London: Royal Historical Society, 1978.

Wilson, Mary C.. King Abdullah, Britain and the making of Jordan, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Wilson, R. D.. Cordon and Search – With 6th Airborne Division in Palestine, Aldershot: Gale & Polden, 1949.

Vatikiotis, P. J.. Politics and the Military in Jordan: A Study of the Arab Legion 1921-1957, London: Franc Cass & Co., 1967.

ב.2. ספרים בערבית:

אל-כרדי, מחמד עלי אל-צוירכי. תאריח' אל-סלט ואל-בלקאא ודורהמא פי בנאא אל-ארדן אל-חדית', עמאן : דאר עמאר, 1998.

מחאפט'ה, עלי. אל-פכר אל-סיאסי פי אל-ארדן, עמאן : מרכז אל-כתב אל-ארדני, 1990.

מוסא, סלימאן. אמארה שרק אל-ארדן – נשאטהא ותטורהא פי רבע קרן 1946-1921 מ, עמאן : אל-מג'אמע אל-מלכי לבחות' אל-חצ'ארה אל-אסלאמיה, 1990.

אל-הנדי, האני. ג'יש אל-אנקאד', אל-מת'לת' : מנשוראת שמס, 1992.

ב.3. עברית :

אייל, יגאל. זיכוי המרד הערבי על-ידי הצבא הבריטי 1936-1939, חיפה : עבודת דוקטור, 1993.

ארנון-אוחנה, יובל. פלאחים במרד הערבי 1936-1939, תל-אביב : מכון שילוח, 1978.

גור, איתי. החיילים היהודים בחיל הספר העבר-ירדני, חיפה : עבודת תזה, 2001.

גורן, תמיר. חיפה הערבית בתש"ח – עוצמת המאבק וממדי ההתמוטטות, תל אביב : משרד הביטחון, 2006.

דינור, בן-ציון (עורך). ספר תולדות ההגנה, כרך שני, ממאבק למלחמה, תל-אביב : עם עובד, 1972.

דינור, בן-ציון (עורך). ספר תולדות ההגנה, כרך שני, מהגנה למאבק, תל-אביב : מערכות, 1964.

אל-ח'טיב, נימר. "מן את'ר אל-נכבה", בתוך : שמואל סבאג (מתרגם), בעיני אויב : שלושה פרסומים ערביים על מלחמת הקוממיות, תל אביב : מערכות, 1954.

נבו, יוסף. ירדן – החיפוש אחרי זהות, רעננה : האוניברסיטה הפתוחה, 2005.

פורת, יהושע. ממהומות למרידה : התנועה הלאומית הערבית-פלסטינית 1929-1939, תל-אביב : עם עובד, 1978

ג. מאמרים :

ג.1. אנגלית :

Abboushi, W.F.. "The Road to Rebellion Arab Palestine in the 1930's", Journal of Palestine Studies (Vol. 6 No. 3 Spring 1977), pp. 23-33.

Barua, Pradeep. "Military Developments in India, 1750-1850", in: The Journal of Military History, Vol. 58, No. 4. (Oct., 1994), pp. 599-616.

Bocco, Richardo and Tell, Tariq. "Pax Britannica in the Steppe: British Policy and the Transjordan Bedouin" in: Eugene Rogan and Tariq Tell (eds.). Village, Steppe and State – The Social Origins of Modern Jordan, London: British Academic Press, 1994, pp. 108-127.

Crowell, Lorenzo M.. "Military Professionalism in a Colonial Context: The Madras Army, circa 1832", in: Modern Asian Studies, Vol. 24, No. 2. (May, 1990), pp. 249-273.

Glubb, John Bagot. "Appendix: Glubb Pasha's commentary on 'The Golden Carpet'", in: Somerset De Chair. The Golden Carpet (London: Faber and Faber, 1944), pp. 211-216.

Greenhut, Jeffrey. "Sahib and Sepoy: An Inquiry into the Relationship between the British Officers and Native Soldiers of the British Indian Army", in: Military Affairs, Vol. 48, No. 1. (Jan., 1984), pp. 15-18.

Harvey, A. D.. "Who Were the Auxiliaries?", in: The Historical Journal, Vol. 35, No. 3. (Sep., 1992), pp. 665-669.

Johnson, Maxwell Orme. "The Arab Bureau and the Arab Revolt: Yanbu' to Aqaba" in: Military Affairs, Vol. 46, No. 4. (Dec., 1982), p. 194-201.

Killingray, David. "The Idea of a British Imperial African Army", in: The Journal of African History, Vol. 20, No. 3. (1979), pp. 421-436.

Killingray, David. "The Mutiny of the West African Regiment in the Gold Coast, 1901", in: The International Journal of African Historical Studies, Vol. 16, No. 3. (1983), pp. 441-454.

Marston, Daniel P.. "A Force Transformed: The Indian Army and the Second World War ", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), pp. 102-122.

Marston, Daniel P.. "End of the Raj, 1945-1947", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), pp. 131-138.

McTague, John J. Jr.. "The British Military Administration in Palestine 1917-1920" in: Journal of Palestine Studies, Vol. 7, No. 3. (Spring, 1978), pp. 55-76

Miller, Joyce Laverty. "The Syrian Revolt of 1925", in: International Journal of Middle East Studies, Vol. 8, No. 4. (Oct., 1977), pp. 545-563

Noone, Michael F., Jr.. "Tort Claims in Counterinsurgency Operations: The British Experience in Ireland, 1919-21", in: The Journal of Military History, Vol. 57, No. 1. (Jan., 1993), pp. 89-109.

Peers, Douglas M.. "The martial Races and the Indian Races in the Victorian Era", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), pp. 34-52.

Preston, Adrian. "Sir Charles Macgregor and the Defence of India 1857-1877", in: The Historical Journal, Vol. 12, No. 1. (1969), pp. 58-77.

Roy, Kaushnik. "The Armed Expansion of the East India Company: 1740s-1849", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), pp. 1-15.

Sundaram, Chandar S.. "The Indian National Army, 1942-1946: A Circumstantial Force", in: Daniel P. Marston and Chandar S. Sundaram (Eds.). A Military History of India and South Asia – From the East India Company to the Nuclear Era (London: Praeger Security International, 2007), pp. 123-130.

Unknown author. "The King's African Rifles", <Regiments> website.
URL: <http://www.regiments.org/regiments/africaeast/regts/kar.html>

Unknown Author. "Field Marshal Sir Herbert Charles Onslow Plumer, 1st Viscount Plumer", <The Peerage> website. URL: <http://www.thepeerage.com/p24070.htm>

Unknown Author. "Who's Who: Herbert Plumer", <First World War> website. URL:
<http://www.firstworldwar.com/bio/plumer.htm>

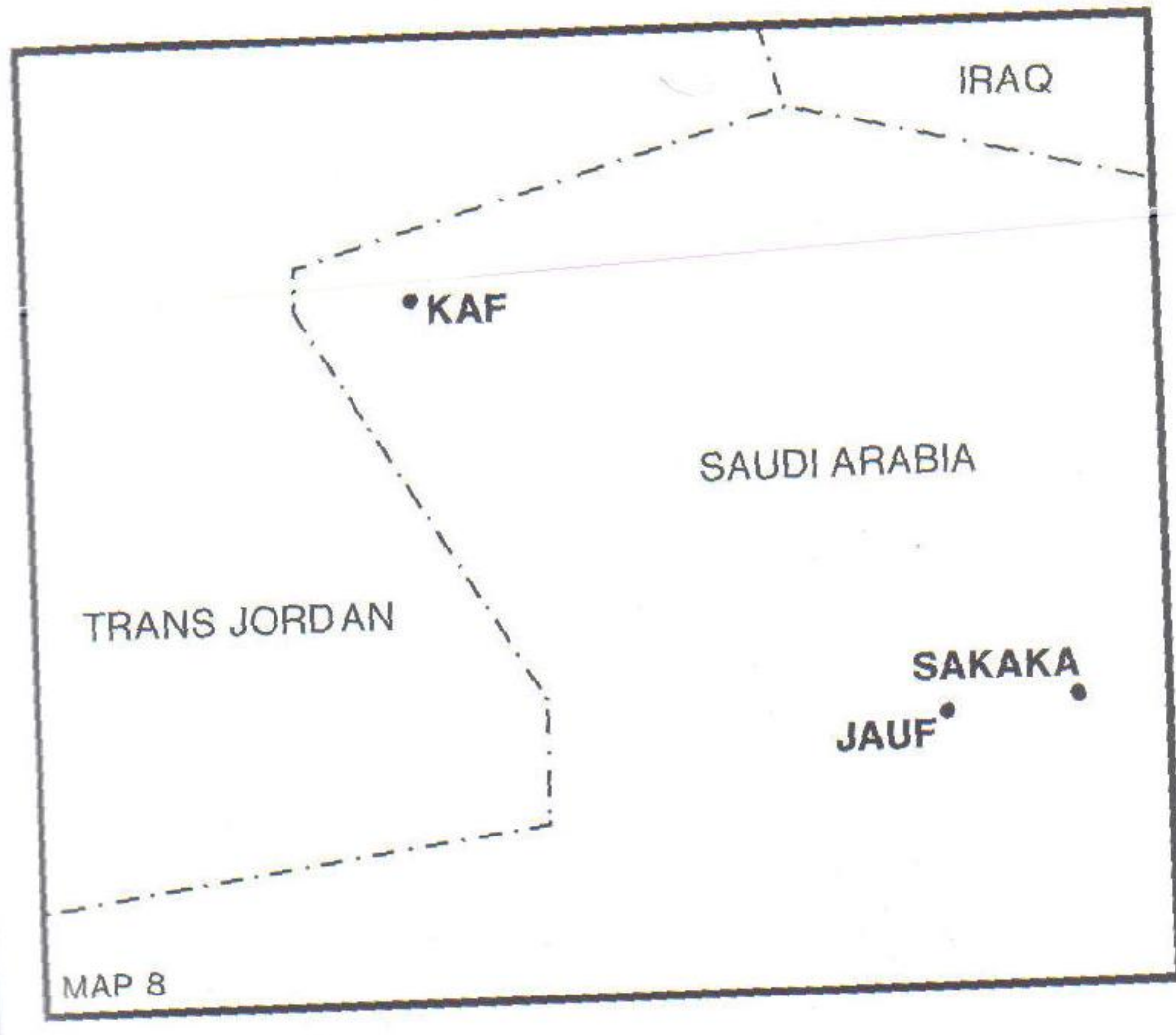
ג.2. מאמרים בעברית:

ארנון-אוחנה. יובל. "הבריטים מול המרד הערבי, 1936-1939; מהדחת המפתי לכיבוש העיר העתיקה",
בתוך: מחקרי יהודה ושומרון, הקובץ האחד עשר, עורך אבי דגני. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, 2002,
ע"ע 202-212.

נשר, אריה. "יהודים בחיל הספר של עבר-הירדן", בתוך: הארץ, 1975 (אין תאריך מדוייק).

PRO/CO 733/143/6

A8	POST OFFICE		TELEGRAPHS.	<i>Counter No</i> _____ <i>I certify that this Telegram is sent on the service of the</i>
<i>Prefix</i>	<i>Code</i>	<i>Government Telegram</i>	<i>Signature</i> _____	
<i>Office of Origin and Service Instructions.</i>		<i>Words</i>	<i>Sort</i>	<i>Office Stamp</i>
<u>Copy</u> AMMAN, 16th (redirected)			No _____ ms To _____ By _____	
<i>The Name and Address of the Sender if to be telegraphed, must be written at the end of the Telegram</i>				
TO	His Majesty The King and Emperor, Sandringham.			
<p>May I submit to Your most gracious Majesty my heartfelt thanks for your kind expression of friendship and appreciation conveyed by His Excellency Lord Plumer and further for your kind sympathy manifestly and publicly displayed on the occasion of my investiture with the Insignia of K.C.M.G. which Your Majesty has kindly conferred on me My gratitude to Your Majesty is further increased by my appointment as Honorary Colonel of the TransJordan Frontier Forces I beg to express my very sincere hope that Your Majesty and Her Majesty may be spared for many years of continued glory.</p> <p style="text-align: right;">Abdullah Emir TransJordan.</p>				

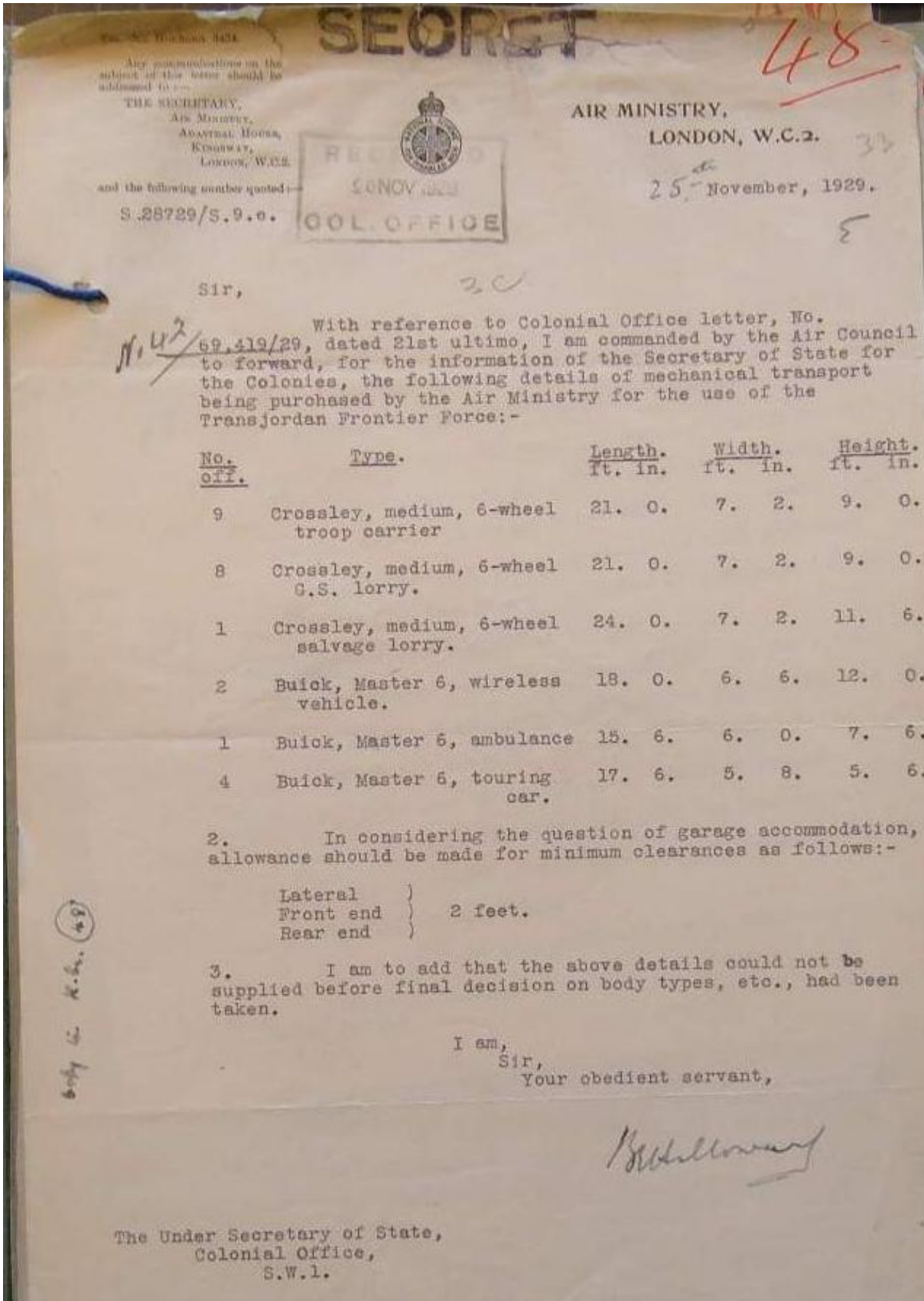
77

Appendix "C".

ESTIMATED ANNUAL COST OF MAINTAINING.

MOUNTED COMPANY		TRANSJORDAN FRONTIER FORCE	MECHANISED COMPANY	
Item	Amount: EP	Item	Amount EP.	
1 Major	800	1 Major	800	
1 Captain	650	1 Captain	650	
2 Local Officers Grade II.	528	1 Local Officer Grade II.	264	
2 Local Officers Grade III.	432	3 Local Officers Grade III.	648	
1 British Warrant Officer	350	1 Company Q.M.Sergeant.	144	
4 Sergeants.	480	4 Sergeants.	480	
5 Corporals.	480	5 Corporals.	480	
125 Troopers.	9000	22 Drivers.	2640	
Proficiency and Good Conduct Pay.	800	81 Privates.	5832	
		Proficiency and Good Conduct Pay.	500	
Cost of Living Allowances	150	Cost of Living Allowances	120	
Animal Allowances.	800	Clothing and Equipment (117 x 13)	1421	
Forage.	4000	Upkeep and Maintenance of 11 cars at EP.300	3300	
Compensation for Loss of Animals.	200			
Clothing and Equipment. (140 x 13)	1800			
Harness and Saddlery. (138 x 1600)	250			
	20.720		17.279	

NOTE: Items common to both services, i.e., Railway Fares and Freights, Transport and Travelling, Ammunition, etc. have been omitted.

وظائف شاغرة ١٥.١.١٧٢
١٨٢/٤٨ في قوة حدود شرق الاردن

لا يزال هناك وظائف شاغرة في قوة حدود شرق الاردن لكتاب
عسكريين ومأموري لاسلكي.

يقبل لهذه الوظائف من انهي العاشرة الثاني او الثالث ثانوي على شرط

ان لا يقل عمره عن الثامنة عشرة ولا يزيد عن السادسة والعشرين

يصرف راتب شهري قدره ستة جنيهاً حال قبوله ومن ثم يزداد

الى عشرة جنيهاً لمن ينجح أثناء التدريب مع العلم بان الطعام والملابس

والمسكن تقدم مجاناً

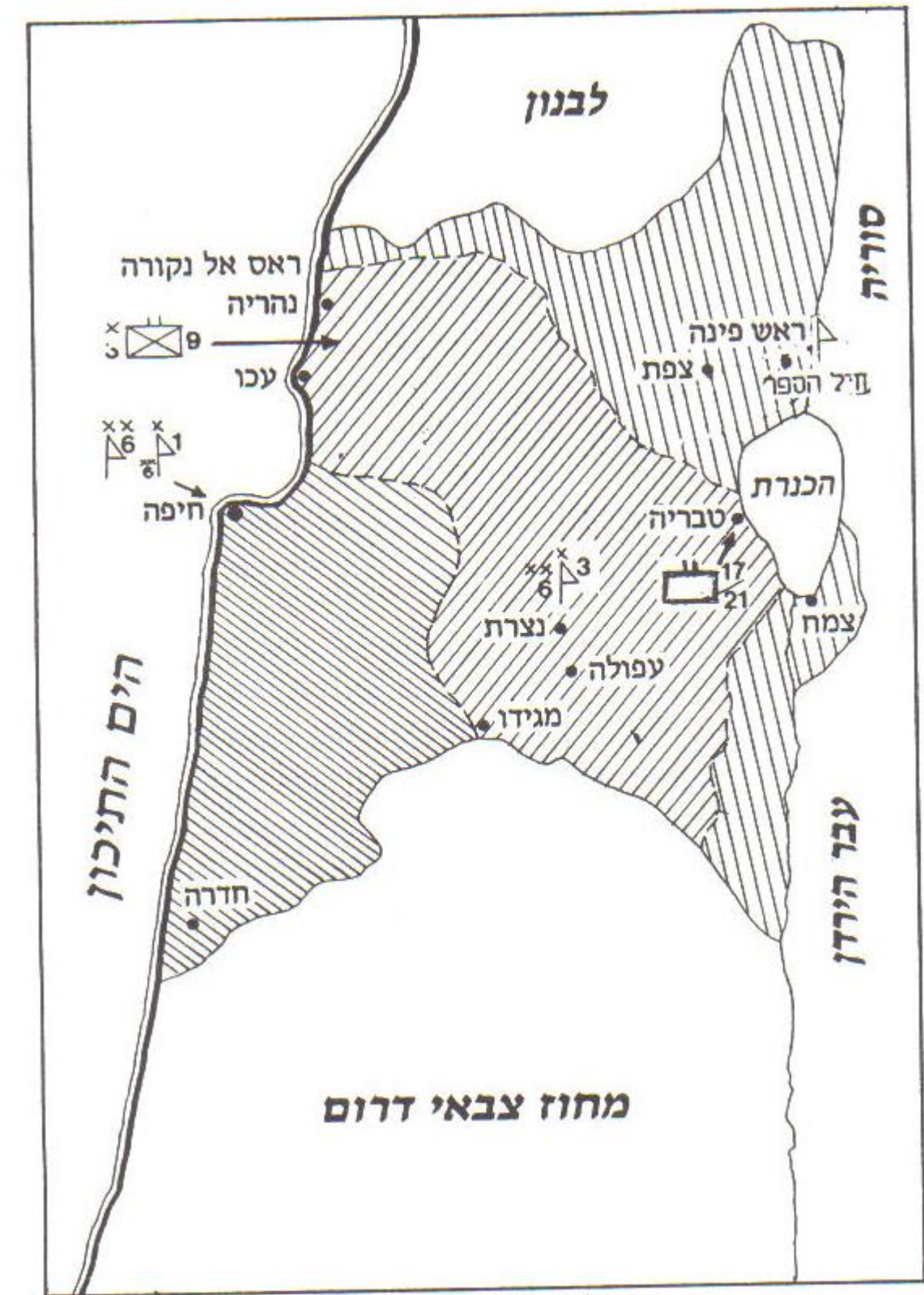
ان القوة تقوم بتدريب مأموري الالاسلكي والكتابة المنتخين

ان المجال مفتوح للترقي للمقتدرين.

المراجعات او الطلبات تقدم الى العنوان التالي :

القيادة المركزية - قوة حدود شرق الاردن

او الى ضابط التجنيد - قوة حدود شرق الاردن - القدس

נספח ז': תעודת מינוי לקצין מקומי ב-TJFF
 PRO/CO 831/44/14

من المندوب السامي لشرق الاردن

١٥

الى

تحية

بناء على ما اعهدته فيك من الولاء والبسالة وحسن السلوك، اعينك ضابطاً في قوة حدود شرق الاردن اعتباراً من اليوم من شهر

لسته الف وتسعمائة و ولذا يترتب عليك ان تقوم باعتناء ونشاط باداء واجباتك بتلك الصفة برتبة او بابة رتبة اخرى قد ترقى اليها

او تعين فيها، وان تدرب من هم دونك بالرتبة من الضباط والرجال الذين يعملون تحت امرتك، وان تحسن انضباطهم، وتبذل اقصى جهتك للمحافظة على حسن نظامهم

وانضباطهم، بالكيفية وفي المناسبات التي قد يطلب فيها ذلك منك. واني امر جميع هؤلاء الضباط والرجال الذين هم دونك في الرتبة ان يطيعوك بصفتك ضابطهم الاعلى،

وأمرك بان تراعي الاوامر والتعليقات التي تنطقها بين الحين والآخر من حكومة فلسطين او من أمرك المباشر، او من اي ضابط آخر يملوك في الرتبة، وفقاً لقواعد واصول

الانضباط المتبعة في الحرب، وتحقيقاً للثقة التي وضمت فيك.

صدرت في اليوم من شهر لسته الف وتسعمائة و

(الختم)

المندوب السامي

رقم التسجيل

٢٥٠ «طلب وظائف»

نظراً لخلل قوة حدود شرق الأردن ، هناك تحديد يقرب من ٢٥٠
من ضباط ، صف ضباط ، جنود من قوة الحدود ، يصبحون عن قريب
محاضرين للخدمة المدنية ، ومن ضمن هذا المجموع عدد لا يستهان به من
ذوي الحرف على جميع أنواعها . وقد أظهر هؤلاء كل براعة ومقدرة
بكل في حرفته وهم مستعدون للعمل في أي ناحية من بلاد الشرق الأوسط
تجميع المراسلات والاستعلامات بعنوان إلى :

قيادة قوة الحدود

الخدمات البريدية - القوات البريطانية في فلسطين

The Trans-Jordan Frontier Force 1926-1948

By: Ori Kossovsky

Supervised by: Professor Joseph Nevo

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER DEGREE

University of Haifa
Faculty of Humanities
Department of History of the Middle East

November, 2007

The Trans-Jordan Frontier Force 1926-1948

By: Ori Kossovsky

Supervised by: Professor Joseph Nevo

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER DEGREE

University of Haifa
Faculty of Humanities
Department of History of the Middle East

November, 2007

Approved by: _____ Date: _____
(Supervisor)

Approved by: _____ Date: _____
(Chairperson of M.A Committee)

Abstract

The "Trans-Jordan Frontier Force" Was established in April 1st 1926, according to a special decree which had been given by the Government of the British Mandate for Palestine and Trans-Jordan. The Force (Which will be referred to, as the TJFF) was an initiative of the second High Commissioner, the Lord Field Marshal Herbert Plumer. Plumer wanted to cut the expenses of security in Palestine and in Trans-Jordan, and to achieve that goal by reducing the number of British troops in Palestine, and by dismantling local forces which he deemed ineffective (The Palestinian Gendarmerie and The Arab Legion).

The Model for the TJFF was the various Colonial Forces, which had been established by the British throughout the empire since the 18th Century, and included natives as junior officers, as junior non-commissioned officers and as an enlisted men, while British held all the senior positions in the Force. Despite the fact that the TJFF was smaller then most of the other colonial forces (like the British Indian Army and the Royal West-African Frontier Force), its basic function was similar: defending the borders of the colony/mandate.

During the first five years of its existence, the TJFF was consisted of four companies: three cavalry companies and one camels company. Between 1929 and 1931 the camels company was transformed into a mechanized company, and a second mechanized company was established. The TJFF was heterogeneous, and included Palestinian-Muslims (mainly from the Nablus area), Circassians, Christian-Arabs, Sudanese, Druze, and a few Jews (Who were employed mainly in administrative and technical duties). The TJFF had four main bases in Zarka, Ma'an, Jisr al-Majama, and Irbid.

Until 1929, the TJFF operated only in Trans-Jordan, and its main objective was stop the infiltration of Druze rebels that had been seeking a refuge from the French forces in Syria. In the late twenties and early thirties, the force's main objective was to stop the raids and counter-raid between Bedouin tribes from Hejaz and Nejd and Bedouin tribes from southern Trans-Jordan. Its failure in achieving that objective was one of the reasons for the mechanization of the camels company. While failing in preventing raids into Trans-Jordan, the TJFF succeeded in preventing raids from Trans-Jordan, and the result was grave as far as the southern tribes of Trans-Jordan were concerned (mainly the Huweitat). The final result of the TJFF's failures in southern Trans-Jordan, was the decision to establish a mobile Bedouin force under the command of John Bagot Glubb, and to attach it to the Arab Legion. That decision had paved the way for the rearming of the Arab Legion, which took upon itself more and more responsibilities regarding the security of Trans-Jordan both internal and external.

When riots had broken out in Palestine in August 1929, it was the first time that TJFF was sent to deal with security issues in Palestine: One of its Cavalry companies helped protecting the Jewish settlements in the Beisan valley and One of its platoons had been sent to Safed (but had failed in preventing a massacre of some of the town's Jews, and was even blamed in actually taking part in the massacre). The other companies of the TJFF patrolled the Palestine-Trans-Jordan border, in order to stop the flow of arms and gangs to Palestine.

After the 1929 riots, a permanent presence of the TJFF in Palestine had been established, and three bases were built: Beisan, Samah and Rosh Pina. The cavalry companies had a six month's tour in each base, on both sides of the river. The only exception was the Ma'an base, which belonged first to the camel company, and then to the mechanized company (one of the reasons for the mechanization, in addition to the failure to deal with the Bedouin raids, was the fact that the company could not arrive to Palestine fast enough during the riots).

During the Arab rebellion of 1936-1939, all the TJFF companies operated in two different aspects: Patrolling and performing security duties in the Beisan valley and near Rosh Pina, and patrolling on both sides of the Jordan river between the Sea of Galilee and the Dead Sea, in order to prevent smuggling. Among the British commanders and administration officials there were difference of opinion with regards to the effectiveness of the TJFF, and some of them (the British) had suspicions that the soldiers of the TJFF did not try to inflict casualties to the gangs, and in some cases even delivered weapons to the gangs.

After the Second World War broke out (and especially after the conquest of France and transformation of Syria into a hostile territory) the British decided to treble the size of the TJFF. The new TJFF included one cavalry Regiment, one mechanized Regiment, one lines of communications protection company and several workshops which were employed not only by the combat units of the TJFF, but also by other units of the British armed forces in the Middle East. When the fighting had gotten closer to the region, the Colonies Office relinquished the Ministerial responsibility for the TJFF in favor of the War Office.

Following a military coup in Iraq, and a subsequent siege which was laid on the British airbase in Habbaniah, a flying column was hastily organized in Trans-Jordan in May 1941, which included one company of the TJFF's mechanized Regiment and Glubb's Bedouin force. The mission which had been assigned to the TJFF and Bedouin troops, was to capture the Police station in the town of Rutbah. However, when the order to move had been given, all the local soldiers from the TJFF (including the senior local officer, who was the senior local officer in the entire TJFF) refused to comply, claiming that they were told, when they initially joined the force, that they would never be sent outside the borders of the British Mandate. In

addition to this incident, there were other cases of discontent and disorder in different units of the TJFF. Those cases caused the command of the TJFF to allow early discharge to the soldiers who wanted to do so, and several hundreds of soldiers chose to take the opportunity and leave the TJFF. The company that had disobeyed a direct order in Iraq, was disbanded and the service of its officers and soldiers was terminated.

The recovery of the TJFF after the events of May 1941 had been a speedy one, and its forces took part (though a minor one) in the allied invasion of Syria and Lebanon. The TJFF's mission in this operation was to secure the lines of communications of the 5th Indian Brigade.

After the conquest of Syria, both Regiments were stationed on the Syrian-Turkish border for the remainder of the war (with the exception of a 4 month's period in 1943, when the mechanized Regiment was in south-west Iran helping to fight the Locust). Only in late 1944 did the fighting units of the TJFF return to the Mandate's territory. Both of the Regiments were given the mission of guarding the border between Palestine and Syria and Lebanon, and the Mobile Guard Squadron (which used to be the Lines of Communications Company) was stationed at Latrun (and later at Beit Naballah). The Headquarters, the main Depot and the training facilities of the force, remained in Trans-Jordan.

The main objective of the TJFF between 1944 and 1948 was to prevent smuggling of contraband and the illegal emigration of Jews from Syria and Lebanon. This assignment placed the TJFF in direct confrontation with the Jewish settlements of the Upper Galilee and with the Zionist Leadership (both had already been suspicious of the predominantly Arab TJFF). Several calashes in Kibbutz Kfar Gilady in which a few Jewish settlers were killed and injured, only increased the animosity between the Jewish settlers and leadership, and the TJFF.

The relations between the TJFF and Emirate (and later Kingdom) of Trans-Jordan between 1926 and 1948, were complex, and had been connected to the question whether the Arab Legion would be weakened as a result of the actions of the TJFF. When the TJFF was established, the direct consequences with regard to the Arab Legion, had been that the Legion had been reduced in strength, functioned only as a Police Force. Naturally, that enraged the Emir Abdullah (Whom the British tried to compensate by appointing him to the position of "Honorary Colonel in Chief" of the TJFF). In the following years the relations were usually bad. Abdullah's hostile approach to the TJFF was increased because of the sympathetic view of the Chief British, Henry Cox (whose relations with the Emir, were bad), had to the TJFF, and because of the hatred that the Bedouin Tribes of southern Trans-Jordan had had for the TJFF, contributed to deteriorate these relations between Trans-Jordan and the TJFF. When

the Desert Patrol had been established, and the Arab Legion was beginning to re-emerge as a force with military capabilities, the relations between the Government of Trans-Jordan and the TJFF were greatly improved. During World War II, when the Legion had proved itself as a much more reliable force than the TJFF, it was considerably strengthened by the British. The TJFF was usually stationed outside the Mandate's territory, and therefore there were almost no relations between Trans-Jordan and the TJFF. After the end of the war and the independence of Trans-Jordan, most of the TJFF was stationed in Palestine, and once again it became a nuisance as far as the Trans-Jordan Government was concerned, mainly due to the confusing name of the TJFF, which caused many Arab Governments to believe that it was part of the Arab Legion (there were some Diplomatic incidents with Syria and Iraq). These incidents were the reason for a Trans-Jordanian petition to the British Government to change the name of the TJFF.

When the British Government had passed the question of Palestine to the United Nations, the future of the TJFF had become uncertain, and after discussions, the British decided to disband it, if the General Assembly would vote in favor of abolition of the Mandate. After the General Assembly had voted in favor of the Partition plan in November 29th 1947, the TJFF was still spread across the Northern borders of Palestine, and had to face several attacks of armed groups that crossed into Palestine from Syria. In these cases, the TJFF had proven itself as a reliable force, even when it came to guarding Jewish Settlements. These successes had not changed the British decision to disband the force, and in January 1948 it was transferred to Trans-Jordan and was demobilized in the following two months. In April 20th 1948 the process of demobilizing the force had been completed and its Headquarters was transferred to the city of Suez. The force's bases in Trans-Jordan had been sold to Trans-Jordan, and were utilized by the Arab Legion. Most of the TJFF troops that had come from Trans-Jordan, joined the Arab Legion, while most of the Palestinian soldiers joined several irregular groups (most notably the Ajnadin Battalion of the Arab Liberation Army). Circassian Soldiers from the TJFF joined both sides (Jewish and Arab), and most of the Jewish soldiers of the TJFF, joined the "Haganah", and later to the Israeli Defense Force.